

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
SOSYAL HİZMET BİLİM DALI**

**SOSYAL DIŞLANMA VE ÇALIŞAN YOKSULLUĞU
İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ: BİNGÖL İLİ ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

ABDULKADİR İNAK

DANIŞMAN: PROF. DR. BEDRETTİN KESGİN

**YALOVA
09/2022**

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
SOSYAL HİZMET BİLİM DALI**

**SOSYAL DIŞLANMA VE ÇALIŞAN YOKSULLUĞU İLİŞKİSİNİN
İNCELENMESİ: BİNGÖL İLİ ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

**ABDULKADİR İNAK
177303011**

DANIŞMAN: PROF. DR. BEDRETTİN KESGİN

**YALOVA
09/2022**

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “Sosyal Dışlanma ve Çalışan Yoksulluğu İlişkisinin İncelenmesi: Bingöl İli Örneği” başlıklı bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti hâlinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Abdulkadir İNAK

ÖNSÖZ

Doktora eğitimim boyunca benden yardımlarını esirgemeyen, akademik anlamda bana her zaman destek olan ve doğru yolu gösteren danışman hocam sayın Prof. Dr. Bedrettin Kesgin'e ve sayın Prof. Dr. Fethi Güngör'e teşekkür ederim. Tez İzleme Komitesi'ndeki katkılarından ve yönlendirmelerinden ötürü değerli hocam Prof. Dr. Muharrem Es'e teşekkür ederim. Tezin savunma aşamasında jüride bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. Yusuf Genç ve Doç. Dr. Hıdır Apak'a katkılarından dolayı teşekkür ederim. Akademik eğitim ve öğretim hayatım boyunca gelişimime destek sunan bütün değerli hocalarıma teşekkür ederim. Doktora eğitimi sürecinde desteklerini esirgemeyen eğitim ve çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim. Her zaman yanımda oldukları ve benden desteklerini hiçbir zaman esirgemedikleri için geniş ve çekirdek aileme teşekkür ederim.

Eylül– 2022

Abdulkadir İNAK

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ	xi
ÖZET.....	xiii
ABSTRACT.....	xv
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Konusu	2
1.2. Çalışmanın Sorunu	3
1.3. Çalışmanın Amacı ve Önemi	3
1.4. Çalışmanın Sınırlılıkları	4
1.5. Çalışmanın Hipotezleri.....	4
1.6. Literatür İncelemesi.....	7
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	9
2.1. Yoksulluk	9
2.1.1. Yoksul	10
2.1.2. Yoksunluk	10
2.2. Yoksulluğa Kuramsal Yaklaşımlar	11
2.2.1. Kültürel yaklaşım	11
2.2.2. Yapısal yaklaşım	12
2.2.3. Çevreci yaklaşım	13
2.3. Yoksulluğun Ölçülmesi	13
2.4. Yoksulluk Türleri	17
2.4.1. Mutlak yoksulluk	17
2.4.2. Göreli yoksulluk.....	18
2.4.3. Gelir yoksulluğu.....	19
2.4.4. İnsani yoksulluk	19
2.4.5. Objektif yoksulluk.....	20
2.4.6. Sübjektif (özel) yoksulluk	20
2.4.7. Kırsal yoksulluk	21
2.4.8. Kentsel yoksulluk.....	21
2.4.9. Geçici yoksulluk.....	22

2.4.10.	Kronik yoksulluk.....	22
2.4.11.	Yeni yoksulluk	22
2.4.12.	Karma yoksulluk	23
2.4.13.	Nöbetleşe yoksulluk	23
2.4.14.	Sosyal imkânlar yoksulluğu	23
2.4.15.	Ultra yoksulluk.....	24
2.5.	Yoksulluk Nedenleri.....	24
2.6.	Politik Yaklaşımlar Açısından Yoksulluk	26
2.7.	Küreselleşme ve Refah Dönüşümü Bağlamında Yoksulluğa Açılan Bir Kapı: Yeni Yoksulluk.....	28
2.8.	Yaka İmgesinin Sınıflandırılması: Mavi Yakalılar	31
2.9.	Emeğin Metalaşması: Polanyi'nin Emek Analizi.....	33
2.10.	Çalışan Yoksulluğu.....	36
2.10.1.	Bir sosyal dayanışma tampon kurumu olarak aile	41
2.10.2.	Aile: çalışan yoksulluğunun kalesi mi?.....	43
2.11.	Sosyal Dışlanma	46
2.11.1.	Sosyal dışlanmanın kavramsal çerçevesi	47
2.11.2.	Sosyal dışlanmanın nedenleri.....	51
2.11.3.	Sosyal dışlanmanın boyutları, alanları ve göstergeleri.....	54
2.12.	Bir Meslek Olarak Sosyal Hizmet.....	56
2.12.1.	Sosyal hizmet mesleğinin ilgi alanları	58
2.12.1.1.	Sosyal hizmetin bir ilgi alanı olarak endüstriyel sosyal hizmet....	61
3.	DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇALIŞAN YOKSULLUĞU VE SOSYAL DIŞLANMA.....	63
3.1.	Dünyada Çalışan Yoksulluğu Durumu.....	63
3.1.1.	Çalışan yoksullara yönelik geliştirilen sosyal politikalar.....	70
3.1.1.1.	Ekonomik büyüme politikaları	70
3.1.1.2.	İş gücü piyasası politikaları	72
3.1.1.3.	Gelir artırıcı politikalar	72
3.2.	Dünyada Sosyal Dışlanma Durumu	73
3.3.	Türkiye'de Çalışan Yoksulluğu.....	75
3.4.	Türkiye'de Sosyal Dışlanma	79
4.	YÖNTEM	81
4.1.	Araştırma Modeli.....	81
4.2.	Araştırma Evreni ve Örneklemi.....	82
4.3.	Araştırma Veri Toplama Araçları.....	82
4.4.	Araştırma Veri Toplama Süreci.....	84

4.5. Araştırma Veri Analiz Yöntemleri	85
5. BULGULAR VE YORUM	87
5.1. Bingöl İline Dair Genel Bilgiler	87
5.1.1. Bingöl hakkında	87
5.1.2. Bingöl tarihçesi	87
5.1.3. Bingöl'ün nüfusu.....	87
5.1.4. Bingöl'ün sosyo-ekonomik yapısı	88
5.2. Bingöl İli'nde Sosyal Dışlanma ile Çalışan Yoksulluğu İlişkisine Yönelik Saha Araştırmasının Bulguları ve Yorumları	88
5.2.1. Araştırmanın nicel bulguları ve yorumları	89
5.2.2. Araştırmanın nitel bulguları ve yorumları.....	109
5.2.2.1. Yoksulluğa ilişkin atıflar ve çalışan yoksul görünüşleri.....	111
5.2.2.2. Emek beklentilerinin ücret karşılığı	116
5.2.2.3. İhtiyaçların karşılanması	118
5.2.2.4. Sosyal destek gereksinimi	120
5.2.2.5. Güvenli bir liman olarak aile.....	125
5.2.2.6. Kentte bir destek aracı olarak köyler.....	128
5.2.2.7. Sağlık ve eğitim ihtiyaçlarının ertelenmesi	131
5.2.2.8. Çocukların okul öncesi eğitim hizmetlerinden yararlanması	135
5.2.2.9. Boş zaman değerlendirme	137
5.2.2.10. Sosyalleşme imkânı.....	141
5.2.2.11. Toplumsal hayatta etiketlenme	145
5.2.2.12. Sosyal dışlanma yansıması olarak yalnızlık.....	146
5.2.2.13. Sosyal yardımlara erişim.....	148
5.2.2.14. Alternatif bir bakış: vergi fonu üzerinden çalışan yoksullara desteklerin sağlanması	152
6. TARTIŞMA	155
6.1. Sosyo-demografik Değişkenlerin Tartışması	155
6.2. Boyutların Tartışması	160
6.2.1. Maddi yoksunluk boyutu	161
6.2.2. Sosyal haklar boyutu	163
6.2.3. Sosyal katılımcılık boyutu	166
7. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	171
7.1. Sonuç	171
7.2. Öneriler.....	179
KAYNAKLAR	183
EK 1: SOSYAL DIŞLANMA ÖLÇEĞİ.....	199
EK 2: YARI YAPILANDIRILMIŞ DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME FORMU	203

EK 3: ETİK KURUL RAPORU ÖRNEĞİ	205
ÖZGEÇMİŞ	207

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Akt.	: Aktaran
BLS	: Amerika Birleşik Devletleri Çalışma Ofisi
BM	: Birleşmiş Milletler
DB	: Dünya Bankası
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
IFAD	: Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
INSEE	: Fransız İstatistik ve Ekonomi Enstitüsü
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü
IWP	: In-Work Poverty
K	: Katılımcı
NASW	: Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
PPP	: Satın Alma Gücü Paritesi
SPC	: Sosyal Koruma Komitesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
Vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve diğerleri
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1. Yoksulluk Sınırı Ölçme Yöntemleri	14
Tablo 2.2. Yoksulluk Ölçme Göstergeleri	16
Tablo 2.3. Literatürde Yer Alan Çalışan Yoksul Tanımlamaları.....	39
Tablo 2.4. Sosyal Dışlanmanın Boyut ve Göstergeleri	54
Tablo 2.5. Sosyal Dışlanmanın Alanları ve Sosyal Göstergeleri	55
Tablo 3.6. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Yoksulluk ve Çalışan Yoksulluğu Oranları.....	63
Tablo 3.7. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Çalışan Yoksulluğu Oranları.....	64
Tablo 3.8. Dünyada Farklı Yoksulluk Seviyeleri	65
Tablo 3.9. Çalışan Yoksulların Toplam İstihdam İçindeki Payı.....	66
Tablo 3.10. Bölgesel Çalışan Yoksulluğu Düzeyleri	67
Tablo 3.11. AB'ye Üye ve Aday Ülkelerde Çalışan Yoksul Oranları	69
Tablo 3.12. Türkiye'de Toplam İstihdam İçerisinde Yoksul Sayısı ve Yoksulluk Oranları	77
Tablo 3.13. Sosyal Koruma Harcamaları.....	80
Tablo 4.14. Güvenirlik Analizleri	84
Tablo 5.15. Demografik Dağılım	89
Tablo 5.16. Mesleki Dağılım	90
Tablo 5.17. Çalışılan Sektör Dağılımı	90
Tablo 5.18. Çocuk Sayısına Dair Dağılım	91
Tablo 5.19. Aylık Gelire Dair Dağılım	91
Tablo 5.20. Sosyal Dışlanmaya Dair Tanımlayıcı İstatistikler	92
Tablo 5.21. Cinsiyet Değişkeninin Boyutlara Göre Karşılaştırılması.....	96
Tablo 5.22. Yaş Değişkeninin Boyutlara Göre Karşılaştırılması.....	98
Tablo 5.23. Eğitim Değişkeninin Boyutlara Göre Karşılaştırılması	100
Tablo 5.24. Sektör Değişkeninin Boyutlara Göre Karşılaştırılması	102
Tablo 5.25. Meslek Durumu Değişkeninin Boyutlara Göre Karşılaştırılması.....	103
Tablo 5.26. Çocuk Sayısı Değişkeninin Boyutlara Göre Karşılaştırılması.....	106
Tablo 5.27. Aylık Gelir Değişkeninin Boyutlara Göre Karşılaştırılması	108
Tablo 5.28. Sosyo-Demografik Veriler.....	110

SOSYAL DIŞLANMA VE ÇALIŞAN YOKSULLUĞU İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ: BİNGÖL İLİ ÖRNEĞİ

ÖZET

Bu çalışmada, Bingöl ilinde ikamet eden çalışan yoksul katılımcıların algı seviyelerinin demografik faktörlere göre sosyal dışlanma ölçeği boyutlarında farklılaşma durumu incelenmiştir. Bu incelemeye bağlı olarak da sosyal dışlanma ile çalışan yoksulluğu arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmak amacıyla ölçeğin boyutları nitel verilerle desteklenmiştir. Araştırmanın modelinde, karma yöntem tasarımlarından “yakınsayan paralel karma yöntem deseni” tercih edilmiştir. Araştırmada demografik verilere dair anket ve sosyal dışlanma düzeyini ölçmeye yönelik “Sosyal Dışlanma Ölçeği” tercih edilmiştir. Bu ölçeğin yanı sıra yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak katılımcılarla derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Araştırma, ölçüt örnekleme ile Bingöl ilinde yaşayan 550 çalışan yoksul bireyle yürütülmüştür. Bu bireylerden 15 katılımcı ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler analiz edilmiş ve sosyal hizmet bakış açısıyla yorumlanarak öneriler geliştirilmiştir.

Bu çalışma sonucunda, günümüzde değişen yoksulluğun bir görünümü olan çalışan yoksulluğu ile sosyal dışlanma kavramları arasında ihtiyaçların karşılanması, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, sosyalleşme, boş zaman değerlendirme vb. alanlarda iç içe geçmiş birtakım ilişkilerin varlığı bu araştırma kapsamında ortaya çıkarılmıştır. Çalışan yoksulluğu, sosyal dışlanmayı kolaylaştırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek, çalışılan sektör, çocuk sayısı ve gelir değişkenleri, çalışan yoksul olan bireylerin sosyal dışlanma algı düzeylerinde anlamlı farklılıklar oluşturmaktadır. Bu değişkenlere ilave olarak maddi yoksunluk, ihtiyaçların karşılanma durumu, sağlık, eğitim gibi hizmetlere erişim, sosyalleşme becerileri, boş zaman değerlendirme durumu, sosyal hizmetlere erişim, sosyal aktivitelere katılım, gelecek beklentileri, aile kurumunun enformel sosyal güvence işlevi, köylerin kentlerde bir sosyal destek aracı olarak kullanılması gibi faktörler; çalışan yoksul bireylerin sosyal dışlanmaya deneyimlerini etkilemektedir. Araştırma sonucuna göre olarak çalışan yoksulluğu ile sosyal dışlanma sorunlarıyla mücadelede; piyasa şartlarının devlet gözetiminde iyileştirilmesi, insana yakışır iş imkânlarının artırılması, aile, akrabalık, komşuluk, sivil toplum kuruluşları, dernekler, hayırseverlik girişimleri, inanç ritüelleri (fitre, zekât vb.) gibi enformel sosyal güvenlik ve dayanışma unsurlarında küreselleşme ile beraber meydana gelen hasarların giderilmesi ve güçlendirilmesi, birer insan ve vatandaşlık hakkı olarak kamu nezaretinde sosyal refah uygulamalarının ve sosyal hizmetlerin güçlendirilerek sürdürülmesi gerekliliğine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet, Çalışan Yoksulluğu, Sosyal Dışlanma

INVESTIGATION OF THE BETWEEN SOCIAL EXCLUSION AND WORKING POOR: THE CASE OF BİNGÖL PROVINCE

ABSTRACT

In this study, the differentiation status of the perception levels of the working poor participants residing in the province of Bingöl according to the demographic factors in the dimensions of the social exclusion scale was examined. Based on this analysis, the dimensions of the scale were supported by qualitative data in order to reveal the connection between social exclusion and working poverty. In the model of the research, "convergent parallel mixed method design" was preferred among the mixed method designs. In the study, a questionnaire on demographic data and the "Social Exclusion Scale" to measure the level of social exclusion were preferred. In addition to this scale, in-depth interviews were conducted with the participants using a semi-structured interview form. Criterion sampling was used in the study. The research was carried out with 550 working poor individuals living in the province of Bingöl with criterion sampling. In-depth interviews were conducted with 15 participants from these individuals. The data obtained as a result of the research were analyzed and suggestions were developed by interpreting them from the perspective of social work.

As a result of this study, between the concepts of working poverty and social exclusion, which is a manifestation of the changing poverty today, there is a need to meet the needs, education, health, social services, socialization, leisure time, etc. The existence of some intertwined relations in the fields was revealed within the scope of this research. Working poverty is a factor that facilitates social exclusion. Gender, age, education level, occupation, sector of employment, number of children and income variables create significant differences in the social exclusion perception levels of working poor individuals. In addition to these variables, financial deprivation, meeting needs, access to services such as health, education, socialization skills, leisure time, access to social services, participation in social activities, future expectations, informal social security function of the family institution, villages as a social support tool in cities, factors such as use as; affects the experience of social exclusion of working poor individuals. According to the results of the research, in the fight against working poverty and social exclusion; it has been reached the necessity of improving the market conditions under the supervision of the state, increasing decent job opportunities, eliminating the damages caused by globalization in informal social security and solidarity elements such as family, kinship, neighborhood, non-governmental organizations, associations, philanthropy initiatives, belief rituals (fitra, alms, etc.), social welfare practices and social services should be strengthened and maintained under the supervision of the public as human and citizenship rights.

Keywords: Social Work, Working Poor, Social Exclusion

1. GİRİŞ

Yoksulluk kavramı geçmişten günümüze önemini taşıyan eski bir sorundur. Yoksulluğu önlemeye, ortadan kaldırmaya yönelik vaatler ve sosyal politikalar geliştirilmiş olsa bile, hali hazırda yoksulluk sorunu daha da derinleşerek karşımıza sıklıkla çıkmaktadır. Başlarda daha çok gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelere özgün bir sorun olarak ele alınan yoksulluk, günümüzde ülkesel sınıflamalar fark etmeksizin birçok ülkede çözüme ihtiyaç duyan en önemli sosyal sorunlardan biridir. Öyle ki dünya üzerinde toprakları üzerinde yaşayan vatandaşları temsil eden bütün ülkeler yoksulluğa dair irili ufaklı sosyal politikalara sahiptir.

Günümüzde küreselleşme ve sürekli gelişen teknolojinin de etkisiyle üretim ve tüketim alışkanlıklarımız sıklıkla değişmektedir. Değişime uğrayanlardan birkaçı da; kültür, yerleşim alanları, iş gücü piyasası, insani gereksinimler, eğitim, sağlık, sanayi ve hizmet sektörleri vb. unsurlardır. Söz konusu değişimler hayatımızın her alanında görülebilmektedir. Bu değişim süreci aynı zamanda sosyal sorunların içeriklerini ve etki alanlarını da genişletmektedir. Yoksulluğa dair tanımlamaların geçmişten günümüze sürekli değişime uğraması ve şuan itibariyle literatürde karşımıza birden fazla tanımlamanın çıkması, bu genişlemenin kanıtı niteliğindedir. Yoksulluğa dair kabul edilmiş tek bir evrensel yoksulluk türü tanımlaması bulunmamaktadır. Mutlak, ultra, kentsel, kırsal, görelî, insani, nesnel, öznel, nöbetleşe vb. birçok yoksulluk türüne dair tanımlamalar mevcuttur. Her bir tanımlama da farklı kitleleri temsil edebilmektedir.

Küreselleşme ile beraber bireyselleşen hayat tarzları bireylerin odaklarını, toplumsal sorunlardan bireysel sorunlara indirgemektedir. Aile, akrabalık, komşuluk, mahalle kültürü vb. sosyal dayanışma ağları zayıflamakta ve devletler liberalleşmenin yeni türleri ile sorunların çözümünde daha az rol oynamayı tercih etmeye zorlanmaktadır. Tüm bu süreçlerde bireylerin sığınabilecekleri güvenli mevziler yavaş yavaş azalmakta ya da etkisini yitirmeye başlamaktadır. Eski yoksulluk tanımlamaları artık yerini yeni yoksulluk tanımlamalarına bırakmaktadır. Yeni yoksulluk tanımları arasında güncel olanlardan biri de çalışan yoksulluğudur. Çalışan yoksullar yoksulluğun önlenmesinde bir çözüm olan istihdam alanında bulunuyor olmalarına rağmen çeşitli nedenlerle yoksullukla yüzleşmeye devam etmektedirler. Güncel sosyal sorunlardan bir diğeri de sosyal dışlanmadır. Her ne kadar tarihte dışlanan

gruplar çok eskilerde dahi görülmekteyse de bizatihi sosyal dışlanma kavramının literatürde tartışılmaya başlanması o kadar eski tarihlere dayanmamaktadır. Sosyal dışlanma; bedensel, tinsel ve sosyal bir engellilik olarak ifade edilebilir. Sosyal dışlanmış kişiler ve grupların ise eşitsizliğe maruz kalmış, dışardan ve içerden gelebilecek risklere karşı savunma ve korunma zafiyeti bulunan bireyler oldukları belirtilebilir. Sosyal dışlanma, çeşitli faktörler ve boyutlarla (ekonomik, sosyal, kültürel ve politik) ilişkili olmasından ötürü çok göstergeli bir terim olarak tanımlanmaktadır (Sapancalı, 2005: 54). Bu açıdan hayatın her alanına tesir edebilen sosyal dışlanma kavramının çalışan yoksul olan bireylerdeki görüntüsünü betimlemek önemlidir. Çalışan yoksulların eğitim, sağlık hizmetlerine erişimi, sosyalleşme alan ve becerilerinin değerlendirilmesi, iktisadi yapı içerisinde ihtiyaçlarının giderilme durumları, sosyal hizmet gereksinimleri vb. konularda sosyal dışlanma deneyimlerinin neler olduğunun betimlenmesi gerekmektedir. Tüm bu sosyal dışlanma deneyimlerinde ortaya çıkan algı düzeyinin sosyo-demografik değişkenlerle (cinsiyet, yaş, eğitim durumu vb.) değişme durumu da söz konusu olabilmektedir. Araştırma, güncel sayılabilecek çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma kavramları temelinde planlanmıştır. Bu çalışmada, yeni yoksulluk tanımlamalarından çalışan yoksulluğu ile sosyal dışlanma ilişkisi ele alınmıştır.

Bu çalışmanın teorik alt yapısı; yoksulluk, çalışan yoksulluğu, sosyal dışlanma ve sosyal hizmet ilişkisi ile dünyada ve Türkiye’de çalışan yoksulluğuna dair bilgilerden oluşmaktadır.

Çalışmanın yöntemine dair bilgilerle araştırmanın saha araştırmasının sürdürüldüğü Bingöl iline dair belli başlı bilgilere, elde edilen bulgulara, yorumlara, tartışma, sonuç ve önerilere ilgili başlıklar altında yer verilmiştir.

1.1. Çalışmanın Konusu

Sosyal dışlanma ve çalışan yoksulluğu günümüzde küresel anlamda sosyal sorun olarak tanımlanan iki kavramdır. Bu iki kavramın nasıl bir ilişkiye sahip olduğu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Araştırmada iki kavramın da vurgu yaptığı sağlık, eğitim hizmetlerine erişim, ihtiyaçların karşılanma durumu, sosyalleşme becerileri, boş zaman değerlendirme, sosyal hizmetlere erişim vb. konularda çalışan yoksul olan katılımcıların deneyimlerine yer verilmiştir.

Araştırmanın konusu kapsamında; çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma kavramlarının neler olduğunu açıklanmış, daha sonra Bingöl ilinde ikamet eden çalışan yoksul katılımcıların algı seviyelerinin demografik faktörlere göre farklılaşma durumu tespit edilmiştir. Sosyal dışlanma ölçeğinin boyutları üzerinden katılımcıların sosyal dışlanma deneyimleri ele alınmıştır. Bu boyutlardan maddi yoksunluk, sosyal haklara ulaşma, sosyal katılımcılık boyutları, katılımcı beyanları ile desteklenmiştir. Bu şekilde sosyal dışlanma ile çalışan yoksulluğu arasındaki bağlantı ortaya çıkarılmıştır. Araştırma kapsamında ortaya çıkan bulgular, sosyal hizmet mesleği ve bilimi bakış açısı ile incelenmiş ve konuya dair öneriler sunulmuştur.

1.2. Çalışmanın Sorunu

Çalışan yoksulluğu alanyazında yeni yeni tartışılmaya başlanmış bir kavramdır. Sosyal dışlanma kavramı da benzer bir şekilde son yıllarda literatürde yer almaktadır. Her iki kavram da bireylerin hayatlarında baş etmekte zorlandıkları bir takım sorunlara neden olması muhtemeldir. Sosyal dışlanma çok boyutlu alan ve göstergelere sahiptir. Çalışan yoksul olan bireylerin eğitim, sağlık, ekonomik, toplumsal, sosyalleşme, sosyal hizmetler vb. alan ve göstergelerde karşılaştıkları sosyal dışlanma deneyimlerinin neler olduğunu ortaya çıkarmak araştırmanın sorunudur. Çalışan yoksul olan bireylerin söz konusu alan ve göstergelerde sosyal dışlanma riski ile karşılaşması durumunda bireylerin sosyal dışlanma algı düzeylerinin belirlenmesi çalışma kapsamında araştırılması gereken başka bir sorun olarak tanımlanmıştır. Bu sorunun daha iyi analiz edilebilmesi bağlamında sosyo-demografik değişkenler üzerinden veri analizleri yapılmıştır. Genelde ise araştırmanın sorunu olarak; çalışan yoksulluğu ile sosyal dışlanma arasındaki bağlantı araştırılmıştır.

1.3. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, Bingöl ilinde ikamet eden çalışan yoksul katılımcıların algı seviyelerinin demografik faktörlere göre farklılaşma durumunu tespit etmek ve ilaveten sosyal dışlanma algı seviyeleri ile çalışan yoksulluğu arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmaktır. Araştırma kapsamında ortaya çıkan bulgular, sosyal hizmet mesleği ve bilimi bakış açısı incelenecek ve konuya dair öneriler sunulacaktır.

Bu araştırma:

- Bingöl ilinde yaşayan çalışan yoksul bireylerin sosyal dışlanma algı seviyelerini ele aldığı için,
- Elde edilecek sonuçlar bağlamında öneriler sunulmasına katkı verdiği için,
- Sosyal dışlanma kavramının katılımcılar üzerindeki etkilerinin neler olduğunu ortaya çıkardığı için,
- Çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanmaya dair yapılacak diğer bilimsel araştırmalara katkı sunabileceği için,
- Sosyal hizmet meslek ve biliminin çalışan yoksulluğu kavramıyla ilişkisini incelediği için önemlidir.

1.4. Çalışmanın Sınırlılıkları

Alanyazında birçok çalışma birtakım sınırlılıklar içermektedir. Bu çalışma da kendine özgün bir takım sınırlılıkları içermektedir.

- Ölçüt örneklem seçimi yapıldığı için katılımcılar, belli kriterlere sahip çalışan yoksullarla sınırlandırılması,
- Bingöl iliyle sınırlandırılması,
- Çalışan yoksulluğu konusunda sınırlı kaynak bulunması,
- Çalışmaya konu olan ilde, iş piyasasına katılımın kadınlarda erkeklere oranla daha düşük olması

Çalışmanın başlıca sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

1.5. Çalışmanın Hipotezleri

Çalışma kapsamında hipotezler ve alt hipotezler geliştirilmiştir. Söz konusu hipotezler ve alt hipotezlere aşağıda yer verilmiştir. Hipotezlerin kabul ve ret durumlarına dair bilgilere çalışmanın üçüncü bölümünde yer verilmiştir.

Demografik Veriler Kapsamında Geliştirilen Hipotezler

H1: Sosyal dışlanma algı düzeyi cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H1a: Maddi yoksunluk teması cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H1b: Kurumlardan ve sosyal yardımlardan faydalanabilme alt teması cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H1c: Uygun ev ve güvenli çevre alt teması cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H1d: Sosyal katılımcılık teması cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H1e: Kültürel entegrasyon, normlara uyma teması cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H2: Sosyal dışlanma algı düzeyi yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H2a: Maddi yoksunluk teması yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H2b: Kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme alt teması yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H2c: Uygun ev ve güvenli çevre alt teması yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H2d: Sosyal katılımcılık teması yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H2e: Kültürel entegrasyon, normlara uyma teması yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H3: Sosyal dışlanma algı düzeyi eğitim değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H3a: Maddi yoksunluk teması eğitim değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H3b: Kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme alt teması eğitim değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H3c: Uygun ev ve güvenli çevre alt teması eğitim değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H3d: Sosyal katılımcılık teması eğitim değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H3e: Kültürel entegrasyon, normlara uyma teması eğitim değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H4: Sosyal dışlanma algı düzeyi çalışılan sektör değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H4a: Maddi yoksunluk teması çalışılan sektör değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H4b: Kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme alt teması çalışılan sektör değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H4c: Uygun ev ve güvenli çevre alt teması çalışılan sektör değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H4d: Sosyal katılımçılık teması çalışılan sektör değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H4e: Kültürel entegrasyon, normlara uyma teması çalışılan sektör değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H5: Sosyal dışlanma algı düzeyi meslek değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H5a: Maddi yoksunluk teması meslek değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H5b: Kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme alt teması meslek değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H5c: Uygun ev ve güvenli çevre alt teması meslek değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H5d: Sosyal katılımçılık teması meslek değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H5e: Kültürel entegrasyon, normlara uyma teması meslek değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H6: Sosyal dışlanma algı düzeyi çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H6a: Maddi yoksunluk teması çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H6b: Kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme alt teması çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H6c: Uygun ev ve güvenli çevre alt teması çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H6d: Sosyal katılımçılık teması çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H6e: Kültürel entegrasyon, normlara uyma teması çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H7: Sosyal dışlanma algısı düzeyi aylık gelir değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H7a: Maddi yoksunluk teması aylık gelir değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H7b: Kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme alt teması aylık gelir değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H7c: Uygun ev ve güvenli çevre alt teması aylık gelir değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H7d: Sosyal katılımçılık teması aylık gelir değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H7e: Kültürel entegrasyon, normlara uyma teması aylık gelir değişkenine göre farklılaşmaktadır.

1.6. Literatür İncelemesi

Bilimsel alanyazında ortaya çıkarılan her araştırma bütüncüllüğü ile biriciktir. Bu çalışmanın önemi ve biricikliği ise özelde yeni yoksulluk tanımlamalarından biri olan çalışan yoksulluğunun sosyal hizmet bilim ve mesleği bakış açısıyla sosyal dışlanma bağlamında ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde yoksulluk tanımları sıklıkla değişmekte ve gelişmektedir. Çalışan yoksulluğu bu tanımlamalar arasındaki yerini yakın bir tarihte almıştır.

Çalışma konusu belirlendikten sonra araştırma konusunun ulusal düzeyde özgünlüğüne dair literatür incelemesine yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Literatür incelemesinde çalışılan konu özelinde gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

Araştırmanın konusu kapsamında çalışma içinde sosyal dışlanma ve çalışan yoksulluğu olmak üzere iki kavram bulunmaktadır. Alanyazında sosyal dışlanma kavramını inceleyen çalışmalara “Refah Devleti ve İnsan Hakları Açısından Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma” adlı Neşe Şahin Taşgın (2010) tarafından hazırlanan doktora tezi örnek verilebilir. Bu çalışmada, tarihsel süreç diliminde yoksulluk kavramının uğramış olduğu değişimlerin ve sosyal dışlanma kavramının ortaya çıkışının gösterilmesi amaçlanmıştır. Sosyal dışlanma kavramını inceleyen bir başka çalışma “Yetiştirme Yurtlarındaki Çocuklarda Sosyal Dışlanma Riski (Tokat ve Turhal örneği)” adlı doktora çalışması ile Hakkı Kalaycı’ya (2007) aittir.

Araştırmada Tokat Turhal’da bulunan korunma ihtiyacı olan çocuklara hizmet sunan ve bir bakım kuruluğu olan yetiştirme yurdundan yararlanan çocukların deneyimledikleri sorunların çözümüne katkı sunmak amaçlanmıştır. Yunus Bucuka tarafından çalışılan “Dinî Sosyalleşme ve Sosyal Dışlanma Ekseninde Engellilik” adlı ve Beyza Erkoç (2019) tarafından çalışılan “Sosyal Dışlanmanın Sosyal Sağlık Bağlamında İncelenmesi: Yalova İli Örneği” adlı doktora tezleri sosyal dışlanma üzerine çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. alışan yoksulluğunu içeren çalışmalara sosyoloji alanında Fatih Kahraman (2011) tarafından yazılan “Yoksulluğun Değişen Yüzü alışan Yoksullar: İstanbul Sancaktepe Kemal Türkler Mahallesi Üzerine Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tezi; çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri alanında Mustafa Özcan Taşkesen (2012) tarafından hazırlanan “Türkiye’de alışan Yoksulluğu ve Yoksulluk Politikaları: Kapıcıların alışan Yoksulluğu Bağlamında Değerlendirilmesi Isparta Örneği” adlı yüksek lisans tezi ve Akın Özdemir (2014) tarafından hazırlanan “Romanlarda alışan Yoksulluğu: Sakarya Gazi Paşa Mahallesi” adlı yüksek yüksek lisans tezi örnek verilebilir.

Çalışmanın ortaya çıkışı ve geliştirilmesinde istifade edilen bilimsel kaynaklara araştırmanın kaynakça bölümünde ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Literatürdeki alışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma kavramlarının birlikte ele alındığı lisansüstü çalışmalar ulusal düzeyde değerlendirildiğinde sayıca az oldukları görölmektedir.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde genelde yoksulluk, özelde ise çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma kavramları derinlemesine ele alınmıştır. Yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramları ele alınırken kavramları oluşturan bileşenler de alt başlıklar şeklinde ayrıntılandırılmış ve sosyal hizmet bilim ve mesleği ile ilişkisi açıklanmıştır.

2.1. Yoksulluk

Yoksulluk kavramı; geçmişten bugüne gelen, küresel anlamda hâlen çözüm ve önleme stratejileri oluşturulmaya çalışılan sosyal sorunlardan bir tanesidir. Yoksulluğun bireyi etkileyen sorun olarak ortaya çıkışı eski olmasına rağmen sosyal sorun olarak tanımlanması sanayi toplumuna dayandırılabilir. Toplumsal hayatta bireyi güçsüzlüğe iten ve toplumsal katılımı önleyici bir bariyer olan yoksulluk; başlarda hayırseverlik, aile ve akrabalık bağları ile önlenmeye ve/veya etkileri hafifletilmeye çalışılmış fakat sanayi devrimi ile beraber değişen aile kurumunun işlevselliğinin zedelenmesiyle toplulukları aşan, toplumu etkileyen, devlet odaklı bir sosyal soruna evrilmiştir. Endüstri devrimi ile kırsal alandan kentsel alana doğru gerçekleşen göç hareketleri, çok daha sonraları “*Lumpenproleter, tehlikeli sınıf, lanetli sınıf, sosyal parazitler, sınıf-altı kesim, kenardakiler*” (Keyder ve Buğra, 2003, s. 20) gibi dışlayıcı bir terminolojinin ürünü olan kimsesiz çocuk, engelli, çocuk işçiliği, kronik hastalıklar ve bakıma ihtiyaçlık hali, gelir adaletsizliği vb. sorunları ortaya çıkarmıştır. Bahse konu olan toplumun dezavantajlı kesimler, yoksulluk şemsiyesi altında toplayabileceğimiz gruplardan bir kaçıdır. Devletlerin ve küresel boyutta tanınan ekonomi ve insani organizasyonların yoksulluk yaklaşımları çoğu zaman ileriki bölümlerde değinileceği üzere sayılar üzerinden maddi verilerle ölçülebilen, göstergelere tabi tutulan yaklaşımlardır. Küreselleşme söz konusu yaklaşımların temel düzeyde yetersiz kaldığını ve yoksulluk kavramının yeni tanımlamalara ihtiyaç duyduğu gerçeğini karşımıza çıkarmıştır. Bu sebeple tezin ilgili bölümünde yer verildiği gibi yıllarca mutlak yoksulluk olarak tanımlanan yoksulluk kavram ailesine; göreceli yoksulluk, insani yoksulluk, kent yoksulluğu, nöbetleşe yoksulluk vb. tanımlamaları eklene gelmiştir.

Yoksulluk kavramının kökeninde yatan yok ve eksik kökleridir. Yok, TDK sözlüğünde isim olarak “*bulunmayan, olmayan şey*”, sıfat olarak ise “*bulunmayan,*

mevcut olmayan (nesne, kimse vb.)” şeklinde tanımlanmıştır. Sözlükte eksik isim olarak *“ihtiyaç duyulan şey”*, sıfat olarak ise *“bir bölümü olmayan, noksan, natamam”* şeklinde tanımlanmıştır (TDK). Yoksulluk kavramını daha iyi açıklayabilmek için bu kavramın bileşenleri olan yoksul ve yoksunluk kavramlarını açıklamakta yarar vardır.

2.1.1. Yoksul

Yoksul kelime anlamı olarak *“geçinmekte sıkıntı çeken, parasız, yoksuz, varlıksız, fakir, fukara, varyetsiz”* anlamlarına gelmektedir (TDK). Yoksul kavramını ele alırken parametrik yaklaşımdan yararlanmakta fayda bulunmaktadır. Parametrik yaklaşım yoksulu tanımlarken gelir ve tüketim odaklı tanımlama yaparak yoksulu; hayatı idame ettirebilmek için gerekli ölçütlerden daha az miktarda kazancı ve buna bağlı olarak tüketim imkânları düşük olan birey olarak tanımlamaktadır (World Bank, 2001). Akademik araştırmalarda, parametrik yaklaşımın dışında yoksul kavramını açıklarken bireyin hayatını sürdürdüğü toplumun da yoksul tanımlamalarına katkı sağladığı görülmektedir. Narayan vd.’nin (1999) 47 devlette yaptığı araştırmasında; yoksulluğa maruz kalan bireyler yoksulluk ve yoksula yönelik tanımlamalar yapmışlardır. Çalışmada Brezilyalı bir yoksul *“Özellikle geceleri kavga ve silahların patladığı ve her şeyin üzerinde denetimin olduğu yer, yoksul yerdir”* tanımlamasıyla yoksulu betimlemiştir.

2.1.2. Yoksunluk

Yoksunluk kelimesi, *“mahrumiyet, mahrumluk, yoksun olma durumu”* şeklinde tanımlanmaktadır (TDK). Yoksulluk kavramının arka görünümünde bireylerin tecrübe ettikleri yoksunluklar yatmaktadır. Bireyi yoksulluğa sürükleyen nedenler hayat biçimlerinde karşılaştıkları sorunlar ya da ideal hayat için gerekli olduğu halde bireyin ulaşamadığı yoksunluklardır. Aktan (2002) çalışmasında yoksulluğun; fiziksel güçsüzlük, dışlanmışlık, soyut anlamda güçsüzlük, katılım yetersizliği, zamanın yetersizliği, eğitim imkânlarının yetersizliği, çevre kirliliği ve çevrenin bozulması, düzenli bir gelir olanağının ve iş güvenliğinin olmaması, kredi hizmetlerine erişim olanağının eksikliği ve yetersiz varlık birikimine sahip olunmaması, hane halkı reisinin kadın olması, iş gücüne katılımın artırılmaması ve aileler arası dayanışmanın zayıflaması şeklinde görünümlere sahip olduğunu

belirtmiştir. Söz konusu etkenlerin yoksulluğun birer yoksunluk boyutu olduğu söylenebilir. Yoksulluğun parametrik kıstaslar dışında çeşitli boyutlarının olmasındaki ve yoksulluk tanımlarında çok boyutlu yaklaşımların kullanılmasındaki başlıca etken yoksunluğun farklı görünümlere sahip olmasıdır.

Yoksulluk kavramı ve alt bileşenlerine dair açıklamalardan sonra literatürde yoksulluk kavramına dair yaklaşımları ele almakta yarar bulunmaktadır.

2.2. Yoksulluğa Kuramsal Yaklaşımlar

Yoksulluğu anlamlandırmaya ve önlemeye yönelik çalışmalar sonucunda literatürde kuramlar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu kuramlar genel manada iki temel bakış açısına dayandırılabilir. Bu bakış açıları, yoksulluğun bir kültür olduğu ya da yoksulluğun yapısal bir sorun olduğudur. Söz konusu bakış açılarına çevreci bakış açısını da eklemek mümkündür. Çalışmanın bu bölümünde, yoksulluk sorununa kuramsal anlamda yapılan kültürel, yapısal ve çevresel açıklamalara yer verilmektedir

2.2.1. Kültürel yaklaşım

Akademideki diğer ismiyle kültürel yoksulluk yaklaşımı ya da yoksulluk kültürü, yoksulluk sorununun kültürel bir olgu olarak ele alınmasıdır. Yoksulluk kültürü kavramı ilk kez Oscar Levis tarafından geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Levis'e (1959, s. 16) göre yoksulluk kültürü; aile içi sosyalleşme araçlarıyla kuşaktan kuşağa geçen, kendine has bir yapısı, ussallığı ve savunma mekanizmaları barındıran bir hayat modelidir. Bu açıklama kapsamında yoksulluk; yoksul olarak belirtilen bireylerin aile hayatının kırılganlığı, örgütsüzlük, eğitim, kapasite ve beceri gibi kişisel niteliklerin eksikliği/düşüklüğü sebebiyle mevcut imkânlardan istifade edememe olarak açıklanabilir (Jha, 1994, s. 56-57). Bu kültürün belirleyici özelliklerinden birkaçı; Londra, Porto Riko, Mexico City gettoları ve Meksika kırsalındaki ve ABD'deki zenci alt sınıflarındaki aile yapısı, dayanışma ağları, aile içi ilişkilerin niteliği, cemaat duygusu vb. faktörler arasındaki benzeşmelerdir (Gökdayı, 2019, s. 38).

Yoksullukla mücadelede önem arz eden ve kamusal toplumsal programlarla yoksul bireylerin içinde bulundukları durumu azaltmayı hedefleyen sosyal refah devleti anlayışına neoliberaler tarafından karşı çıkılmıştır. Öyle ki neoklasiklerden Glazer

(1988) ve Murray (1984) sosyal refah devletinin küçültülüp sosyal programlara olan bağımlılığının azaltılması gerektiğini savunmuştur. Bu görüşü savunan neoklasiklere göre yoksulluk sosyal sorununun temel nedeni, son derece cömert sosyal programlar ve bu programların insanları çalışmadan sosyal yardımlarla yoksulluk içinde yaşamaya özendirmesidir. Bundan ötürüdür ki Lewis'in yoksulluk kültürü açıklaması, Amerikan muhafazakarlarınca yoksullarca sürekli olarak yeniden üretilen bir hayat modeli olarak algılanmış ve yoksul bireylere yönelik sosyal transferlerin azaltılması/ortadan kaldırılmasını savunan neoliberal fikirlere zemin hazırlamıştır (Özbudun, 2002, s. 61). Günümüzde de yoksulluk kültürü kavramı, nesillerce aktarılan ve yoksul bir hayat modelini benimsemiş kişileri vurgulamak için kullanılmaktadır.

Neoklasiklere göre normal işleyen serbest piyasa şartları, bireylerin ihtiyaçlarına cevap verebileceğinden yoksulluk sorunu da kendiliğinden çözülecektir. Girişimciler, ekonomik gelişmenin mihenk taşı oldukları için desteklenerek, bunlara yönelik teşvikler ve vergi indirimleri sağlanarak iktisadi hareketlilik hazırlanırsa yoksulluk kendiliğinden ortadan kalkacaktır (Friedman ve Friedman, 1980).

Kültürel yaklaşımın kullandığı argümanlardan “İnsan Sermayesi Açıklaması, Kültürel, Moral ve Genetik Açıklama, Muhafazakâr Açıklama, Politik Muhafazakârlık, Liberal Açıklama, Yeni Muhafazakâr Açıklama, Kamusal Yardım Kuruluşlarının Etkisi Açıklaması, Kadın Yoksulluğu Açıklaması ve Aile Yapısı Açıklaması” şeklinde bahsedilebilir (Gökdayı, 2019, ss. 40-46).

2.2.2. Yapısal yaklaşım

Yapısal yaklaşım yoksulluğu anlamlandırma ve açıklama hususunda Marksist bir bakış açısı sunmaktadır. Yapısal yaklaşımda yoksulluk, kapitalist sistemin kendisinden kaynaklanan bir sorun olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşımda yoksulluğun çeşitli yapısal özellikler taşıdığı belirtilmiştir. Yoksulluğun; dışlanma, ayrımcılık, stigma, doğal, ekonomik ve toplumsal kaynaklardan yararlanmada ortaya çıkan eşitsizlikler ile toplumsal normlar gibi temel yapısal özellikleri bulunmaktadır (Barientos ve Shepherd, 2003, s. 11).

Yapısal yaklaşım kapsamında yoksulluğu açıklamaya yönelik bağımlılık, iş imkânları ve düşük ücretler, dip sınıf vb. açıklamalar yapılmıştır. Bağımlılık

açıklaması; yoksulluğun gelişmiş ülkelere bağımlı olan ülkelerin gelişme çalışmalarının bağımlılıktan kaynaklı yetersiz kalkındığını ve bundan dolayı yoksulluk sorunlarının var olduğunu ve bu varlığın bağımlılık ilişkisine dayandığını savunur (Gökdayı, 2019, s. 47). İş imkânları ve düşük ücretler açıklaması; yoksulluğun çalışma hayatındaki düşük ücretlerden ya da bireyin hayatını olumlu etkileyecek yeterli ücreti olan işlerin eksikliğinden kaynaklandığını belirtir. Henry George (1958, s. 17) çalışmalarında düşük ücretler ve yeterli ücreti olan işlerin eksikliğinin yoksulluğun en önemli nedenleri arasında olduğunu ifade etmiştir. Nobel ekonomi ödüllü Gunnar Myrdall'ın bilimsel yazına “underclass/alt-dip sınıf” kavramını kazandırmasıyla yapısal yaklaşımda yoksulluğu açıklamaya yönelik dip sınıf açıklaması da yer almaya başlamıştır. Myrdall (1944) *An American Dilemma-The Negro Problem and Modern Democracy* isimli çalışmasında, yapısal işsizlikten ve toplumun büyük bir kesimi tarafından dışlanarak yoksulluğa sürüklenen bir alt/dip sınıfın varlığından bahsetmiştir (Özbudun, 2002, s. 56).

2.2.3. Çevreci yaklaşım

Bu yaklaşım, politik ekonomik bakış açısından gelmektedir. Etrafımızdaki doğal kaynakların aşırı sömürsünden kaynaklı zenginlik, sınıflar arasında eşitsiz bir şekilde paylaştırılmaktadır. Bu doğal kaynakların aşırı sömürsü, günümüzde göç, yoksulluk ve işsizlik gibi sosyal sorunların oluşmasında etkin rol oynamaktadır (Deleage, 1994, ss. 37-44).

Yoksulluk kavramını açıklamaya çalışan yaklaşımların yanı sıra literatürde yoksul olan bireylerin belirlenebilmesi için yoksulluğun ölçülmesi gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Bu açıdan yoksulluk kavramı ölçülürken ölçütlerin neler olduğuna dair açıklamalara yer verilmiştir.

2.3. Yoksulluğun Ölçülmesi

Bu başlıkta yoksulluğu ölçme yöntemleri ve göstergeleri açıklanmaktadır. Bilimsel yazında yoksulluk ve yoksulluk sınırı ölçme yöntemlerine yönelik bu alanda yapılan çalışmalar ve açıklamalar altta yer alan tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 2.1. Yoksulluk Sınırı Ölçme Yöntemleri

En az kalori yaklaşımı	Bireyin hayatını idame ettirebilmesi adına gerekli olan en az kalori gereksinimi tespit edilir. Sonrasında gerekli kalori gereksinimini karşılayacak besin harcama maliyeti tespit edilir. Gelişmiş ülkeler için: 3390 k/cal Gelişmekte olan ülkeler için: 2480 k/cal Gelişmemiş olan ülkeler için: 2070 k/cal
Temel gereksinimler yaklaşımı	Bireyin sadece en az erzak harcamasını kıstas almayarak bununla beraber diğer temel ihtiyaçları olan giyinme, barınma, ısınma, eğitim, sağlık gibi ihtiyaçları değerlendirilir. Yoksulluk sınırı, bu temel gereksinimlerin hane halkı başına düşen en az harcama değeri kıstas alınarak hesaplanır.
Gıda Oranı Yaklaşımı	Gıda oranı ile hane halkı büyüklüğüne göre yoksulluk sınırı verilmektedir.
Ortalama Gelirin yarısı yaklaşımı	Bu yaklaşım; göreceli yoksulluk tanımlaması kıstasıyla toplumda oluşturulan ortalama gelirin yarısını yoksulluk sınırı olarak kabul eden Scott (1981) ve Anand (1983) tarafından oluşturulmuştur.
Harcamaların besin gruplarına ayrıştırılması yaklaşımı	Yoksulluk sınırını hanelerin harcama oranına göre veren bu model Paul (1989)'ün çalışmasında geliştirilmiştir. Her hanenin çeşitli göstergeleri kıstas tutularak söz konusu göstergelere göre hanenin tükettiği kalori, besin değerleri ve gıda ölçütlerini ayırtıran bir modeldir.
Leyden Yaklaşımı	“Leyden Yoksulluk Sınırı” olarak isimlendirilen bu yoksulluk sınırı yaklaşımı, bireylerin kişisel tercihlerine bırakılan bir yaklaşımdır. Yoksulluk sınırı, insanların kendilerini yoksul olarak tanımladıkları nokta olarak ifade edilmiştir.
Kaynak: Erdoğan, 2000, ss. 12-19	

Yoksulluğu tanımlarken kullanılan araçsallardan biri de yoksulluğun ölçülmesidir. Tanımlanmış ya da ölçülmüş bir sınırın altında kalanlar, yoksul bireyler olarak tanımlanabilir. Ayrıca söz konusu sınırın belirlenmesi bizlere yoksulluk sınırının tespitinde de yarar sağlamaktadır. Alanyazında yoksulluk sınırını belirlemeye yönelik birçok çalışmayla karşılaşmak mümkündür. Tablo 2.1.'de bu çalışmalardan yaygın bir şekilde kullanılanlara yer verilmiştir. Yoksulluk sınırının tespitinde kimi çalışmalarda bireyin gündelik hayatta alması gereken gıda miktarı esas alınmıştır.

Yoksulluğun ölçülmesinde salt karşılanması gereken gıda miktarının ön planda olduğu yaklaşımlar günümüzde akademik literatürde artık pek tercih edilmemektedir.

Yoksulluk sorunun durağan bir gelişimi olmadığı düşünüldüğünde zaman içerisinde sınırının ölçülmesinde de değişimler gözlenmektedir. Yoksulluk sınırı ölçmekte kullanılan gıda endeksli bakış açısı da yerini yeni ölçütlere bırakmaktadır. Bunlardan biri de bireylerin gıda harcamaları dışında ısınma, barınma, sağlık, eğitim vb. temel gereksinimlerini karşılamaya yönelik yaptıkları harcamaların yoksulluk sınırını belirlemekte kullanılmasıdır. Bu yaklaşıma bakıldığında; yoksulluk sınırının ölçülmesinde daha insani bir tutuma sahip olduğu söylenebilir. Hane yapılarının büyüklüğünün de yoksulluk sınırının ölçülmesinde önemli olduğunu düşünenler, gıda harcamalarının hane halkı büyüklüğüne göre hesaplanıp bir yoksulluk sınırı geliştirmek istemişlerdir. Küreselleşme ile beraber aile yapılarında değişimlerin gerçekleşmesi düşünüldüğünde söz konusu yaklaşımda yoksulluk sınırının tespitinde katkıları olduğu belirtilebilir.

Tüketim odaklı bakışın toplumda yaygınlaşması ile bireylerin tükettikleri besinlerin çeşitli kıstaslar dâhilinde gruplandırılması şeklinde yoksulluk sınırını tespit etmeye yönelik çalışmaların varlığından da söz edilebilir. Alanyazında gıda harcamaları esaslı yoksulluk sınırı çalışmalarının yanı sıra gelir esaslı yoksulluk sınırı çalışmalarıyla da karşılaşmak mümkündür. Toplumsal alanda hayatlarını sürdüren her bir bireye düşen ortalama gelir hesaplamalarının kullanılması yoksulluk sınırının belirlenmesinde yer edinmiştir. Yoksulluk sınırının bu şekilde tespitinde refah yaklaşımlarının etkisinin olduğundan söz edilebilir. Yoksulluğun öznelliğine atıfta bulunan yoksulluk sınırı çalışmaları da bulunmaktadır. Bu çalışmalarda bireylerin kendilerini yoksul olarak tanımladıkları nokta yoksulluk sınırını ifade etmektedir. Her ne kadar yoksulluğu ölçmekte gıda harcamaları, tüketim, refah vb. kıstaslar kullanılmış olsa da yoksulluğu ölçmek kendi içinde bir zorluğu temsil etmektedir. Genel itibariyle yoksulluk algısı nakdi ifadelerle dile getirilmektedir. Bu dile getiriliş hem karşılaştırma imkânı hem de kolaylık sağlayabilmektedir. Bundandır ki yoksulluk ölçümlerinde daha çok para ve parasal ifadeler tercih edilmektedir (Kesgin, 2008, s. 10).

Tablo 2.2. Yoksulluk Ölçme Göstergeleri

Thomas Yöntemi	Bu yöntem; yoksul hane halkı oranıyla birlikte kitle ortalama gelirinden yoksulluk sınırının ayrılışını tespit etmektedir.
Sen Yöntemi	Sen (1976) araştırmasında, yoksulluğun ölçümüne dair iki probleme rastlanıldığını belirtmiştir. Bu sorunlardan ilki; yoksullar hakkında var olan bilgiyi kullanarak bir yoksulluk endeksi kurmak diğeri ise tüm nüfus grupları dâhilinde yoksulu tanımlamaktır. Yoksul bireyler arasında kim en yoksul, kim daha iyi minvalinde bir analiz çalışması yapabilmek amacıyla Sen çalışmasında bir endeks belirtmiştir.
AB Ülkeleri için yoksulluk sınırı	Hanelerin gelirlerinin yoksulluk ve zenginlik arasındaki sınırı tespit edilmektedir. “Haneniz için en az gelir düzeyini verir misiniz? Bu idare edemeyeceğiniz düzey olsun” sorusunun cevapları, haneler için en az gelir ölçütü olarak belirlenmiştir. Öznel yoksulluk yaklaşımı söz konusudur.
UNDP İnsani Gelişme Endeksi	Çalışma, üç ana hat ögesi oluşturmaktadır. Bunlar; beklenen hayat yılı, kişi başına Satın alma Gücü Paritesi ile düzeltilmiş gerçek Gayri Safı Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) ve eğitim alma durumudur. Eğitim alma durumunda hem okulda geçen ortalama yıl hem de okur-yazar oranı kıstas alınmaktadır.
Kafa Sayısı Endeksi	Bu endeks, yoksulluğun yayılma durumunu ölçmektedir. Literatürde en yaygın ve anlaşılması kolay kullanılan yoksulluk ölçütü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yoksulluk ölçütünde genel nüfusun içindeki yoksulluk sınırı altında kalan nüfus oranı önemlidir.
Yoksulluk Açığı Endeksi	Her yoksul bireyin geliri, yoksulluk sınırından çıkarılıp bu gelirler toplanarak yoksul birey sayısına oranlaması ile de ortalama yoksulluk açığı ortaya çıkmaktadır. Böylece yoksulların yoksulluk sınırının ne kadar altında gelir elde ettiğini gösteren yoksulluk açığı tespit edilmektedir.
Foster-Greer-Thorbecke P2 Ölçütü	Ölçüt, yoksulluk açığı endeksinin bir eksikliğini gidererek yoksulluğun şiddetini ölçmektedir.
Kaynak: Erdoğan, 2000, ss. 16-17; Pamuk, 1999, s. 86	

Yoksulluk sınırının tespiti gibi diğer önemli bir husus da yoksulluğun şiddetini, açığını, düzeyini, sınıflandırmasını sağlayan yoksulluk ölçme göstergelerinin yer aldığı yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlara Tablo 2.2.’de yer verilmiştir. Yoksulluk sınırının ortalama gelirden ve yoksul hane oranlarından farkının bir gösterge olarak

kullanılmasıyla yoksulluğun ölçülebileceğini savunan çalışmalar bulunmaktadır. Yoksul bireylerin yoksulluk düzeylerine göre sınıflandırılmasının yoksulluğun ölçülmesinde bir gösterge olarak kullanan çalışmalar da mümkündür. Bu çalışmalarda yoksullağa maruz kalma düzeyinin ön planda olduğu söylenebilir. Yoksulluğun hissedilen şiddeti bireylerin iyilik durumlarının sınıflandırılmasında etkilidir. Bölgesel yoksulluk analizleri yapabilmek için aynı toprakları paylaşan farklı ülkelerde yoksulluğun özneliliği bir yoksulluk ölçme göstergesi olarak kullanılabilir.

Küresel kuruluşlar, ülkesel düzeylerde hayat yılı, eğitim, gelir kıstaslı yaklaşımlarla yoksulluk ölçme endeksleri oluşturabilmektedir. Daha basit bir şekilde ülkelerde nüfus yapısında yoksulluk sınırının altında kalan yoksul nüfus grubunun sayısal ya da oransal tespitine dair yoksulluk ölçme göstergeleri de mevcuttur. Bu yoksul nüfus grubunun karşılaştıkları yoksulluk açığını ya da yoksulluğun şiddetini ölçmeye yönelik göstergeler de ayrıca geliştirilmiştir. Küresel ve ulusal kurum/kuruluşlarca ve akademisyenlerce yoksulluk ölçüm göstergelerini ortaya çıkarmak için birçok endeks geliştirilmiştir. Geçmişten günümüze gerek yoksulluk sınırının tespitinde, gerek ise yoksulluk ölçme göstergelerinde, yoksulluğun hareketliliği ile paralel bir şekilde değişmeye çalıştığımız araştırmalarla karşılaşmak mümkündür. Yoksulluk sorunu hali hazırda durmadan değişime uğradıkça yeni yoksulluk sınırları ve göstergelerinin ortaya çıkması da muhtemelen bir gerçekliktir.

Yoksulluğun ölçülmesi ve yoksulluğa dair göstergeler beraberinde birtakım yoksulluk türlerinin de oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu yoksulluk türlerinin neler olduğu, bir sonraki başlıkta ele alınmıştır.

2.4. Yoksulluk Türleri

Günümüzde alanyazında üzerine hâlen tanımlamalar yapılan yoksulluk kavramının birden fazla tanımı ve bununla beraber alt kavramları oluşmuştur. Bu başlık altında yoksulluk tipolojilerine yönelik yapılan tanımlamalara yer verilmiştir.

2.4.1. Mutlak yoksulluk

Dünya Bankası (1990) tarafından, “*asgari yaşam standardına erişememe durumu*” yoksulluk olarak ifade edilmektedir. Diğer bir söyleyişle bir doların altında günlük kazanç sağlayan bireyler mutlak yoksul şeklinde ifade edilmiştir (World Bank,

2000). Bahse konu olan günlük 1 dolarlık gelir düzeyi, ülkelerin gelişmişlik durumuna göre değişebilmektedir. Az gelişmiş devletlerde birey başına günlük 1 dolar kabul edilmekteyken Latin Amerika ülkeleri ve Karayipler’de günlük 2 dolar, Doğu Avrupa ülkeleri (Türkiye’nin de içinde yer aldığı) için günlük 4 dolar, sanayileşmiş ülkelerde günlük 14.40 dolar mutlak yoksulluk kıstası olarak belirlenmiştir (DPT, 2001).

Günümüze kadar mutlak yoksulluğa yönelik yapılan tanımlamalar zaman içerisinde değişimler göstermiştir. Birleşmiş Milletler ’in mutlak yoksulluğa dair yapmış olduğu yorumlama en yaygın kabul görmüş mutlak yoksulluk yorumlamasıdır. Bu yorumlamada; bireylerin 15 dakikalık yürüme mesafesinde temiz içme suyu bulunması, 16’nın üstünde vücut kitle indeksine sahip olunması, erişilebilir temiz tuvaletler, her odada en fazla 4 hane üyesinin yaşayabileceği ve uygun ev zeminine sahip barınma olanağının varlığı, hamilelik ve sağlık şartlarında sağlık hizmetine erişim, tüm bireylerin ikametlerinden iletişim araçlarına ulaşabilme durumu, eğitim imkânlarından faydalanabilme durumu, kamu hizmetlerine ve imkânlarına ulaşabilme kıstasları mutlak yoksulluğu tanımlamada kullanılmıştır (Bildirici, 2011; Gordon, 2005).

Mutlak yoksulluk temel ihtiyacın karşılanama durumudur. Temel ihtiyaç denildiğinde ise; hayatı idame ettirebilmek için gerekli olan giyecek ve beslenme ihtiyacı ilk akla gelenlerdir (Boltvinik, 2006). Bu açıdan bakıldığında esasında mutlak yoksulluk bir açlık türü ya da açlık sınırını temsil etmektedir. Bireyin hayatına devam edebilmesi için gerekli gıdaya ulaşamama durumu, mutlak yoksulluk olarak tanımlanabilir. Birey, hayatta kalabilmesi için gıdaya ulaşıp gerekli besini elde etmesi gerekmektedir. Söz konusu gıdaya ulaşamama durumu bir nevi ölüm aralığını temsil etmektedir. İnsana yakışır bir şekilde hayatı sürdürme kıstasıyla bağlantılı olarak Altımir, mutlak yoksulluğa insan hakkı ve insan onuru ilkelerini de eklemiştir (Kesgin, 2008, s. 14).

2.4.2. Göreli yoksulluk

Bir bireyin günlük hayat aktivitelerini yerine getirmesi için ihtiyacı olan 2480 k/cal (mutlak yoksulluk ölçütü) kıstasını temin etmesinin yanı sıra bireyin temel ihtiyaçları olan sağlık, eğitim ve barınma benzeri sosyal ve kültürel isteklerinin gerektirdiği ek kazanç gereksinimin de mutlak yoksulluk sınırına eklenmesi ile göreli yoksulluk

ortaya çıkmaktadır (DPT, 2001, s. 104). Göreli yoksullar, hayatlarını idame etmek için ihtiyaçlarını karşılayabilirler. Fakat fırsatlara erişim hususunda kısıtlı bireysel kaynakları bulunduğundan refah seviyesinin altında kalırlar ve bu da topluma sosyal katılımın önünde bariyer oluşturur (Gündoğan, 2008; İncedal, 2013).

Başka bir tanımlamada vurgu yapılan husus ise; göreli yoksulluğun diğeri ile karşılaştırmaya dayanmasıdır. Bu karşılaştırma bireysel, grup ve ülke bağlamında yapılabilmektedir. Medya araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla da evrensel olabilmektedir. Göreli yoksulluk, bireyin ya da hane üyelerinin, tabi olduğu grubun ya da hayat alanının dahilindeki bireyin/grubun ve ya habitatın başka grup ve zümrelerle karşılaştırılması ile meydana gelir (Akder, 2006). Söz konusu referans alınan birey ya da grupların hissettikleri ve beklentileri direk olarak göreli yoksullukla ilişkindir. Söz konusu karşılaştırmalar bizlere zenginliği ya da yoksulluğu da getirecektir (Kesgin, 2008, s.15).

2.4.3. Gelir yoksulluğu

Gelir yoksulluğu, ekonomik büyüme, gelir dağılımı ve dağıtımı, doğrudan gelir ile ilişkindir (Buğra ve Keyder, 2005). Bireylerin veya ailelerin hayatlarını idame ettirmek veya asgari hayat ölçütlerini karşılamak için gereksinim duyduğu temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi bakımından gerekli ölçütte geliri elde edememesi gelir yoksulluğudur. Genellikle asgari hayat standardına kavuşma bağlamında ihtiyaç duyulan gerekli gelir, gelir yoksulluğu ölçümlerinde yoksulluk sınırı olarak kabul edilmiştir (Aktan ve Vural, 2002, s. 6).

2.4.4. İnsani yoksulluk

Kavramın temel çıkış noktası yoksulluğa atfedilen salt mülk ve mal yokluğudur. Bireylerin bu yoklukla beraber insan onuruna yakışır hayat imkânlarına erişememesidir (Şenkal, 2007, s. 395). İnsani yoksunluk, gelir kıstasıyla beraber temel insani gereksinimlerin karşılanamama durumudur. BM Kalkınma Programına (UNDP) göre yoksulluk, sadece gelir düzeyindeki azalma olmayıp bunun yanı sıra; insan hayatını etkileyen çok boyutlu, sosyal hizmetler, eğitim sağlıktan yararlanama durumudur (UNDP, 2008). UNDP, Adam Smith'in yoksulluk üzerine görüşleri kıstas alınarak geliştirilen insani yoksulluk tanımlaması geliştirmiştir. “İnsani yoksulluk” bireylerin yaşanılabilir bir hayat için gerekli seçeneklere ve fırsatlara erişememe

durumu olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama yoksulluğun sadece ekonomik göstergeler üzerinden tanımlanmasına karşı çıkan görüşlerden beslenmektedir (DPT, 2001). Yoksulluğu temel ekonomik göstergeler dışında tanımlayan insani yoksulluk; insan onuruna yakışmayan hayat süresinin kısalığı, okur-yazarlık oranının düşüklüğü, anne-çocuk sağlığında sorunlar, yetersiz gıda temini, önlenabilir hastalıkların varlığı benzeri asgari insani imkânların eksikliğidir. Bahse konu olan sağlık, eğitim, içme suyu erişiminin eksikliği, iletişim vb. göstergeler; temel insan yeteneklerini sürdürebilecek yoksulluğun insani boyutudur (DPT, 2007).

2.4.5. Objektif yoksulluk

Objektif yoksulluk, alanyazında refah yaklaşımı ya da nesnel yoksulluk isimleriyle karşımıza çıkabilmektedir. Objektif yoksulluk; kalori miktarı, tüketim harcamaları ve gelir gibi kıstasları içeren hayatı idame ettirmek için varsayılan gereksinimlerle uzmanlar tarafından tespit edilen mal ve hizmetlerin tedarik edilebilmesi hususunda ihtiyaç duyulan asgari maliyeti yansıtan gereksinim seviyesi şeklinde açıklanmaktadır (Kaya, 2011, s.34; Akıncı, 2018, s. 7). Başka bir ifadeyle nesnel yoksulluk; yoksulluğun sebeplerinin ne olduğu ve bireyleri yoksullukla yüzleşmelerine neyin engel olabileceğine yönelik uzmanların normatif değerlendirmelerini içeren tanımlamadır (Aktan ve Vural, 2002, s. 23; Metin, 2013, s. 5).

2.4.6. Sübjektif (öznel) yoksulluk

Sübjektif yoksulluk alanyazında öznel yoksulluk olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu yoksulluk yaklaşımında bireylerin kendilerini yoksul olarak tanımlaması esas alınmaktadır (Tosuner, 2007, s.7). Başka bir ifadeyle yoksul bireylerin kendi yoksulluk algılarının yer aldığı ve kendilerini belli asgari hayat şartlarının altında kabul ettiği bir yaklaşımdır (Tutar ve Demiral, 2007, s. 334; Ak, 2016, s. 303).

Öznel yoksulluğun hesaplanmasında hane üyeleriyle gerçekleşen bir anket çalışması yapılmakta ve alınan geri dönüşler doğrultusunda temel ihtiyaçların karşılanması hususunda gerekli olan asgari kazanç seviyesine ulaşılmaktadır. Hane halkına özgü sonuçlar ortaya çıkaran öznel yoksulluk yaklaşımında, refah düzeyleri birbirine benzer hane halklarından kimileri kendilerini yoksul şeklinde ifade ederken kimileri ise yoksul olarak tanımlamamaktadır (Aktan ve Vural, 2002, s. 6; Akıncı, 2018, s. 8).

Sübjektif yoksulluk yaklaşımı beraberinde bir takım zorluklar getirmektedir. Bundan dolayı iktisatçılar objektif yoksulluk yaklaşımının benimsenmesinden taraftarlar (Şenses, 2001, s. 63).

2.4.7. Kırsal yoksulluk

Dünyada yoksul bireylerin büyük bir çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamaktadır. Kırsal yoksullar; maddi kaynakları sınırlı tarım mahsullerine dayanan, tarım alanı olarak kullandıkları arazileri küçük/verimsiz, eğitim seviyeleri düşük ve kamusal imkânlardan yararlanma durumları kısıtlı, yoksulluk ve açlıkla karşılaştıklarından ötürü elde ettikleri gelirle birikim yapmaya gücü yetmeyen bireylerdir (IFAD, 2001, s. 15). Kırsal yoksulluğun sıklıkla görüldüğü ülkeler özellikle gelişmekte olan ülkelerdir. Bu ülkelerde iktisadi dönüşümler tarım sektöründe çözümlere oluşturabilmektedir. Çözümler sonucunda da gizli işsizlik, açık işsizliğe dönüşebilmektedir (DPT, 2001, s. 105).

Kırsal hayat alanlarında yoksulluk genellikle hayvancılık ve tarım alanlarında görülmektedir. Kırsal yoksulluğun etkileri genellikle; başkaları için çalışan tarım işçileri, topraksız köylüler, hayvancılıkla uğraşanlar, mevsimlik ve geçici tarım emekçileri, kırsal alanda üretim yapan zanaatkârlarda ortaya çıkmaktadır (Pehlivan, 2010, s. 22).

2.4.8. Kentsel yoksulluk

Dünya Bankası kentsel yoksulluğu; *“İstihdam olanaklarına ve gelire sınırlı erişim, yetersiz ve güvencesiz barınma ile hizmetler, şiddet, sağlıklı çevre, sosyal koruma mekanizmalarının sınırlılığı veya hiç olmaması, eğitim ve sağlık hizmetlerine sınırlı erişim”* olarak tanımlamıştır (Zülfikar, 2010, s. 11). Bu açıdan bakıldığında kentsel yoksulluğun çıkış noktası kent sakinlerinin güvenlik, sağlık, eğitim, barınma gibi hizmetlerden gerekli şekilde yararlanamaması ve ya belli kaynaklardan yoksun kalmasıdır (Ak, 2016, s. 303). Kentsel yoksulluk salt gelir yoksulluğu olarak karşımıza çıkmamaktadır. Beraberinde kentlileşememe, marjinalite, çevrenin kirlenmesi, işsizlik, şiddet ve suç artışı, sokak çocukları, kayıt dışı istihdam gibi birtakım sorunları da getirmektedir (Es ve Güloğlu, 2004, s. 87).

Sanayi toplumların gelişimi ile paralel bir şekilde kentleşmenin artması ve artan bireyselliğin dayanışma ağlarına zarar vermesiyle yoksulluk kentlerde daha görünür

hale gelmektedir (Mingione, 2006, s. 261). Zaman içerisinde kentsel yoksullukta vurgu yapılan kentlerdeki kaynaklara erişememe ya da yoksun kalma hususuna, kentleşme süreçleriyle ortaya çıkan düzensizlik, işlevsellikte bozulmalar ve dengesizlik de eklene gelmiştir (Özcan ve Karakılçık, 2007, s. 441).

2.4.9. Geçici yoksulluk

Bu yoksulluk, bireylerin hayat sürelerinde kısa zamanlı ya da dönemsel şeklinde yer alan bir yoksulluk türüdür. Geçici yoksulluk, bireylerin refah seviyelerinde ve hayat standartlarında dönemsel olarak görülen kırılmalar/dalgalanmalar tesirinde oluşmaktadır. Doğal afetler, ekonomik krizler, mevsimlik ve süreli işsizlik durumları, dışsal şoklar, yüksek enflasyon gibi faktörler geçici yoksulluğa neden olmaktadır (Kaya, 2011, s. 40; Akıncı, 2018, s. 7).

2.4.10. Kronik yoksulluk

Dünya Sağlık Örgütü, ultra yoksulluk sürecinin 5 yıl ve üstü bir şekilde sürmesi ve yoksulluktan kurtulmanın imkânsızlaşmasını kronik yoksul olarak tanımlamıştır (DTP, 2001, s. 106). Kronik yoksulluk, kuşaktan kuşağa aktarılan, uzun süreli ve kuvvetli bir şekilde yaşanan ekonomik haklara ulaşamama durumudur. Geçici yoksulluktan ayırt edici en önemli tarafı, yaşanan yoksulluk döngüsünden kurtulma durumunun çok düşük ya da hiç olmaması durumudur (Temiz, 2008, s. 63). Kronik yoksulların yoksulluk durumları neredeyse hayatları boyunca değişmemektedir. Bu yaklaşımda yoksulluğun doğum ile başlayıp ölümle sonlandığı, hatta yoksulluğun kuşaklara aktarıldığı ifade edilmektedir (Zülfikar, 2010, s. 8; Akıncı, 2018, s. 7).

2.4.11. Yeni yoksulluk

Zamanlama olarak Sanayi Devrimi sonrasında görünen tüketim ve üretim formlarının yeni bir şekile bürünmesiyle yeni yoksulluk kavramı ortaya çıkmıştır. Yeni yoksulluk kavramına etki eden faktörlerin istihdam sorunları, kamusal ve özel sektörde istihdamın gittikçe zorlaşması, bireyin çalışıyor olmasına rağmen geçim şartlarının ağırlaşması, yoksul bireylerin gecekondulaşma alanlarının kısıtlanması ve benzeri sebepler olduğu söylenebilir (Güneş, 2009, s. 11). Konu araştırma dahilinde bir başka başlıkta ayrıntılı incelenecektir.

2.4.12. Karma yoksulluk

Görelî ve mutlak yoksulluk tanımlamalarının yoksulluk olgusunu tam anlamıyla açıklayamadığını savunan Bourguignon ve Atkinson karma yoksulluk kavramını geliştirmiştir. Karma yoksulluğun temel tezi, görelî ve mutlak yoksulluk kıstaslarının harmanlanarak evrensel bir yoksulluk göstergesinin oluşturulmasıdır. Bu yaklaşımda, tüm ülkelerde mutlak ve görelî yoksulluk sınırlarının ikisinin de altında kalanlar birinci grup yoksullardır. İkinci grup yoksullar, kendi ülkelerinde mutlak yoksulluk ölçütünün altındayken görelî yoksulluk sınırının üzerindedirler. Üçüncü grup yoksullar ise kendi ülkelerinde mutlak yoksulluk sınırının üzerinde olup görelî yoksulluk ölçütünün altında kalanlardır. Bu durum, zengin ülkelere özgü bir durumdur (Kaya, 2011, ss. 30-31; İnsel, 2001).

2.4.13. Nöbetleşe yoksulluk

Nöbetleşe yoksulluk, kentlerin yoksulluk literatürüne eklediği bir kavramdır. Kentlerde hayatlarını sürdüren yoksullar, eşitsiz güç ilişkileri ya da hemşerilik unsurlarını kullanarak refah düzeylerini artırmakta ve yoksulluktan kurtulmaktadır. Bu yoksullar yoksulluklarını ise; kendilerinden sonra gelen yeni yoksullara transfer etmektedirler (Kocatepe, 2011, s. 28).

Nöbetleşe yoksulluk olgusunda yoksul bireylerin toplumsal ilişkileri temel alınmaktadır. Bu kavrama göre yoksulluk süreci içerisinde kaynak ve fırsatlardan etkin bir şekilde yararlanan yoksullar, kendilerinden sonra gelen diğer yoksullara yoksulluklarını transfer etmektedir. Kentsel alanlarda hayatlarını ikame ettiren yoksul bireyler işgaliye yöntemiyle elde ettikleri arazileri kentte göç etmiş yeni yoksul bireylere kiralaması veya satması ile yoksulluk döngüsünden kurtulup yoksulluklarını yeni gelen yoksullara transfer ederler (Işık ve Pınarcıoğlu, 2009, s. 79).

2.4.14. Sosyal imkânlar yoksulluğu

Bu yoksulluk yaklaşımında, bireylerin insani gelişimleri hususunda gerekli ihtiyaçlara ne derece erişilebildikleri değerlendirilmektedir. Sosyal imkânlar yoksulluğu alanyazında ilk defa UNDP İnsani Gelişme Raporu'nda karşımıza çıkmaktadır. Sosyal imkânlar yoksulluğunun üç temel ölçüte sahip olduğu belirtilmiştir. Bu ölçütler; “okuma yazma”, “sağlıklı büyüme ve yeterli beslenme” ile

“sağlıklı üreme” ölçütleridir. Sosyal imkânlar yoksulluğu; bahse konu üç ölçüt için ayrı ayrı hesaplanan oranların tek bir yüzde olarak hesap edilmesiyle tespit edilmektedir (Pire, 2011, s. 8; İncedal 2013, s. 30).

2.4.15. Ultra yoksulluk

Gelirlerinin tümünü kullanmalarına rağmen mutlak yoksulluk tanımlamasında kıstas alınan bir günlük asgari kalori miktarının sadece %80’ini karşılayabilen bireyler “ultra yoksul” olarak tanımlanmaktadır (Dumanlı, 1995, s. 18). Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO) ve Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO) yoksulluğun şiddetini ölçmek amacıyla bu tanımlamayı yapmıştır. Dünya Bankası ise “olağanüstü yoksul” kavramını kullanmaktadır. Dünya Bankası bu kavramı, gelirleri asgari enerji-gıda ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalan bireyleri tanımlamak için kullanmıştır (DPT, 2001, s. 106).

Yoksulluk türlerine dair açıklamalara yukarıda yer verilmiştir. Bireyleri yoksulluğa sürükleyen nedenlerin neler olduğuna dair açıklamalara da değinmek gerekmektedir. Bu açıdan çalışmada yoksulluk nedenlerine dair başlıklandırma yapılmıştır.

2.5. Yoksulluk Nedenleri

Yoksulluk nedenleri toplum ve ülkelere göre farklılaşabilmektedir. Toplum ve ülkelerin içinde bulundukları beşeri ve iktisadi şartlar yoksulluğa zemin hazırlayabilmektedir. Farklı coğrafyalarda zorlu iklim şartları (yağış, kuraklık, su kaynaklarının yetersizliği, fırtına vb.) yoksulluğa neden olabilirken bir başka coğrafyada gelecek beklentileri, gelir dağılımında eşitsizlikler, kaynak yetersizliği, kamusal hizmetlerden yeterli oranda yararlanamama vb. şartlar yoksulluğa neden olabilmektedir.

Literatürde yoksulluğun nedenlerine yönelik gerek küresel kurum ve kuruluşlarca gerek ise akademisyenlerce birçok çalışmayla karşılaşmak mümkündür. Bu çalışmalardan bir tanesi Dünya Bankası’nın Kalkınma Raporu’dur. Söz konusu raporda yoksulluğun nedenlerine şu şekilde atıfta bulunulmuştur:

- Yiyecek, barınma, giyinme gibi asgari ihtiyaçları karşılayacak varlık ve gelir eksikliği ile eğitim ve sağlık seviyelerinin düşüklüğü,
- Kamu kuruluşlarında ve toplumda sessizlik ve güçsüzlük duygusu,

- İktisadi ve beşeri krizlere karşı aşırı etkilenme/duyarlılık ve krizlerle baş etmede yetersizlik (World Bank, 2001, s. 34).

Bir başka çalışmada; tekelci ve özelleştirme paradigmaları, temel gereksinimlerin karşılanmasında yetersizlik, kredi, altyapı, teknoloji yetersizliği ve uygulanan çevresel politikaların zayıflığından kaynaklı kamusal kaynakların kullanımında verimsizlik gibi özel düzenekler yoksulluğa neden olabilmektedir (Ajakaiye ve Adeyeye, 2002, ss. 6-7). Barientos ve Shepherd'in (2003, s.11) çalışmasında; ayrımcılık, damgalanma, sınırlı kaynaklar, toplumsal kalıplar ve normlar, hanehalkı yapıları, patronaj ilişkileri, şiddet, bulaşıcı hastalıklar, yetersiz beslenme vb. unsurların yoksulluğa neden olabileceğini belirtmiştir. Şenses'e (2001, ss. 149-214) göre ise yoksulluğun nedenleri; gelir dağılımı ve büyüme gibi iktisadi etmenler, göç ve nüfus baskısı gibi demografik unsurlar, iş gücü piyasaları, kamu harcamaları, sosyolojik ve siyasi unsurlar, ayrımcılık, yerleşim yeri özelliği ve krizlerden kaynaklı dışsal etmenler, kısa dönemli devrevi hareketler ve yapısal uyum programlarıdır.

Genel itibariyle yoksulluk nedenlerini; ekonomik nedenler, iş gücü piyasasından kaynaklı nedenler, sosyal ve demografik nedenler, coğrafi nedenler ve siyasal nedenler şeklinde sıralayabiliriz. Ekonomik nedenler altında; küreselleşme ile beraber giderek artan krizler, gelir dağılımında eşitsizlikler, sağlıksız ekonomik büyüme, yüksek enflasyon ve bütçe açıklarını toplayabiliriz. İş gücü piyasasından kaynaklı nedenler; işsizlik, düşük ücretler, insana yakışır iş imkânlarının yetersizliği vb. unsurlardır. Sosyal ve demografik nedenlere; hızlı nüfus artışı, hane halkı yapısı ve ilişkileri, ayrımcılık, damgalama, düşük eğitim oranı, göç hareketleri örnek olarak verilebilir. Coğrafi nedenler altında; matematiksel ve özel konumun coğrafi açıdan yetersizliği, su kaynaklarının yetersiz olması, ulaşımın yeryüzü şekillerine göre zor sağlanması, iklimin üretim sistemini olumsuz etkilemesi, bitki örtüsünün yetersizliği vb. nedenlerden bahsedebiliriz. Siyasal nedenler ise; yolsuzluğun yüksek olması, siyasal rejimin yoksulluğu önlemeye yönelik yetersiz bütçe ayırması, iç ve dış savaşlar, insan hakları ihlalleri, kurumsal kapasite yetersizliği gibi nedenlerdir (Akıncı, 2018; Çekici, 2022; Marasalı, 2018).

Yoksulluğa neden olabilecek bu kadar değişkenin bulunması, politika yapıcılar ve uygulayıcılar tarafından da yoksulluğun ele alınmasını tetiklemiştir. Politik

yaklaşımlar açısından yoksulluğun değerlendirilmesi ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

2.6. Politik Yaklaşımlar Açısından Yoksulluk

Yoksulluk, çözüm bekleyen bir sosyal sorun olarak geçmişten günümüze ulaşmıştır. Politik yaklaşımların yoksulluğu önlemeye yönelik içeriklerinde farklılıklar bulunmaktadır. Liberal, muhafazakâr ve sosyal devletçi yaklaşım modern dönemde yoksulluğu ele alan üç paradigmayı oluşturmaktadır. Liberaller yoksulluğu önlemeye yönelik özel sektöre, muhafazakârlar piyasa ve enformel dayanışma ağlarına, sosyal devletçiler ise devlete misyon yüklemektedirler (Kesgin, 2008, s. 28).

Liberal yaklaşımda yoksulluk sorunun çözümünde devlete düşen hususlar minimize edilerek bu misyon daha çok özel sektör ve hayırseverlik sistemine yüklenmektedir. Böylece kamusal sorumluluk en aza indirilmektedir. Yoksulların yoksulluktan kurtulmaları kendi çabaları ve sivil toplumun vicdanına bırakılmaktadır. Yoksullar bir nevi “güvenlik” sorunu teşkil etmektedir. Yoksullar miskin, tembel ve de dolayısıyla kamu yardımlarını hak etmeyen kesimdir (Kesgin, 2008, s. 32). Bu konuda liberallerden Nozick, yoksulluğun çözümünde gönüllü yardımların önemine vurgu yaparken, Hayek ve Friedman gibi diğer liberaller söz konusu gönüllü yardımların yetersizliği halinde bireylerin hayatta kalmalarına imkân sağlayacak şekilde ikincil vergilendirmenin yapılabileceğini savunmaktadırlar (Çalçalı, 2011, s. 193). Bu açıdan bakıldığında klasik liberalizmde yoksulluk ancak mutlak yoksulluğa ulaştığında, yani açlık durumunda müdahale edilmektedir.

Liberalizmin günümüzde değişime uğraması ile neo liberalizm hâkim olmaktadır. Neoliberalizm yaklaşımı ile refah uygulamaları mümkün olduğunca kısıtlanmış ve yoksulluk benzeri sosyal sorunlar kamunun müdahale alanı dışına çıkartılmıştır (Seçkiner Bingöl, 2015, s. 54). Günümüzde Neo-liberal yoksulluğu tartışmaktan ziyade yoksulları tartışmaktadır. Neo-liberaller için mesele bu açıdan bakıldığında yoksulluk kültürünü engellemek ve yoksulların kamu ve devlete bağımlılıklarını azaltmaktır. Böylece yoksulları yoksulluğa sürükleyen nedenler ve sistemin sorunları göz ardı edilmektedir (Kesgin, 2008, s. 33). Neoklasik liberalizmde yoksulluk piyasa sisteminin işleyişinde meydana gelen aksaklıklardan kaynaklıdır. Piyasa optimum

şartlara ulaştığında ise yoksulluk sorunu kendiliğinden kalkacağına inanılmaktadır (Seçkiner Bingöl, 2015, s. 51).

Liberal yaklaşımın yoksulluğu bireysel ele almasının destekler bir yaklaşım da muhafazakârlar sergilemektedir. Muhafazakâr yaklaşım yoksulluk gibi sorunların esas kaynağının bireysel olduğunu savunmaktadır (Zucker ve Weiner, 1993, s. 926). Tıpkı liberaller gibi devletin ekonomideki rolünü minimize etmeyi amaçlayan muhafazakârlar, kamunun sosyal refah uygulamalarına karşı çıkmakta ve bu tür uygulamaların yoksulluk kültürüne neden olabileceğine inanmaktadırlar. Muhafazakâr paradigma kamuya sosyal politika anlamında dar ve sınırlı misyon yüklemektedir. Aile olan ve çalışabilir bireyleri yoksul olarak tanımlamaz. Böylece yoksul olan büyük bir kesimi yoksul olarak tanımlamaz ve bu açıdan devlete sorumluluk yüklemeyiz. Yoksulları ve yoksulluğu akraba, hemşeri ve aile ilişki ağlarına misyon olarak yükler. Enformel dayanışma ağları yoksulluğun çözümünde aktif rol oynamaktadır. Muhafazakârlık, kamusal sorumluluğu en aza indirgeyerek aile ve topluluk sorumluluğuna vurgu yapmaktadır (Kesgin, 2008, ss. 35-39).

Sosyal devletçi anlayış, liberal ve muhafazakâr anlayışın aksine yoksulluk sorunun çözümünde kamunun varlığına vurgu yapmaktadır. Yoksulluğu önlemeye yönelik sosyal refah programlarını temel insan ve vatandaşlık hakkı olarak benimser. Bundan ötürü sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin vatandaşlık hakkı olarak kamu nezaretinde sağlanması gereğini kabul eder. Sosyal devletçi anlayışta sosyal hizmetlere erişimin temel insan hakkı olarak benimsenmesinden ötürü, söz konusu hizmetlerin sadece sivil toplum ve ya özel sektöre devredilmesi uygun görülmemektedir. Sosyal hizmetleri, temel insan hakkı olarak kabul ettikleri için, bu hizmetlerin tek başına özel sektöre ya da sivil topluma bırakılmasını uygun görmez. Bu paradigma temel görevi devlete yüklemekle beraber piyasa güçlerini ve sivil toplumu da dışlamamaktadır (Kesgin, 2008, ss. 41-42). Bahse konu üç yaklaşımında yoksullukla mücadelede etkin ve verimli olduğu noktaların olduğu kaçınılmazdır. Bu yaklaşımlara yönelik alanyazında bir takım eleştirilerin varlığı bilinmektedir.

Günümüzde küreselleşme ile beraber yoksulluğun değişen bir yapısı bulunduğu çalışmada vurgu yapılmıştır. Bu değişen yapının daha iyi anlaşılması için açıklanması gerekmektedir.

2.7. Küreselleşme ve Refah Dönüşümü Bağlamında Yoksulluğa Açılan Bir Kapı: Yeni Yoksulluk

İçinde bulunduğumuz zaman diliminde küreselleşme olgusu refah devletlerinde birtakım dönüşümlere zemin hazırlamıştır. Toplumsal refahın bireye olana etkisi üzerinde büyük değişimlere neden olan küreselleşme olgusunun içeriğinden bahsetmekte yarar bulunmaktadır. Küreselleşme olgusunun tanımlanması üzerine alanyazında birçok çalışmayla karşılaşmak mümkündür. Geminio Montanari'nin *"Paranız varsa, insanların hayvanların ya da toprağın ürettiği her şeye sahip olabilirsiniz; herkes bir başkasıyla iletişim kurabilir; dünya da tek bir kenttir."* ifadesiyle tanımladığı (George, 1997, s. 20-21) küreselleşme olgusu refahın sağlayıcısı olan devletlerde önemli değişimlere ve sosyal politikaların revize edilmesine sebep olmuştur (Gökbunar vd., 2008, s. 162). Piyasanın küreselleşmesi, sosyalist alternatifi yıkmaya ve ulus devlet etkisinin azalması, II. Dünya Savaşı'ndan itibaren refah devleti ve sosyal refahla alakalı fikir ve hipotezlerin sosyal politika alanında yeniden gözden geçirilmesine zemin hazırlamıştır (Mishra, 1999, s. 1).

Erdem küreselleşmenin etkisiyle refah devletlerindeki dönüşümlere yönelik şu ifadeleri kullanmaktadır:

II. Dünya Savaşı sonrası dönemin refah devleti uygulamaları, 1970'lerin sonuna doğru başlayan küresel rekabet, teknolojik yapı değişimleri, aile yapısı ve demografik yapıdaki değişiklikler neticesinde yetersiz kalırken bu unsurların yarattığı yeni koşullarda Avrupa ülkelerinde yeni kurumlar ve politikalar devreye giriyordu. Dünyadaki en gelişmiş refah devleti uygulamalarının yer aldığı Avrupa'da gerek Orta Avrupa'nın korporatist, İskandinav ülkelerinin sosyal demokrat, İngiltere'nin neoliberal modelleri, gerekse Türkiye'nin de dâhil olduğu aile dayanışmasının ve enformel sektörün hakim olduğu Güney Avrupa modelleri de da bu dönemde dönüşümden geçmekteydi (Erdem, 2006, s. 3).

Refahın dönüşümünden evvel refah devletlerinde tatminkâr sosyal uygulamalar ve sosyal güvenlik kapsamında yeterli emekli ücretleri bulunmaktaydı. Özellikle gelişmiş olarak ifade edilen ülkelerde eğitim ve sağlık hizmetleri herkesin erişimine açık bir konumdaydı ve toplumsal olan da bu uygulamaları benimsemişti (Kesgin, 2013, s. 132). 1980'lere doğru ortaya çıkan birtakım gelişmeler devletlerin bu tarz refah politikalarını derinden sarsan etkileri beraberinde getirmiştir (Buğra ve Keyder, 2003, s. 12). 1980 sonrası devletler revize edilmiş, sosyal harcamalar azaltılarak sosyal koruma alanından çekilme iradesi gösterilmiştir. Bu dönüşümü harekete geçiren küreselleşmedir. Küreselleşme sürecinde liberaller, devletin ekonomik ve

sosyal hayata müdahalede bulunmasını eleştirmişlerdir. Bu süreçte sosyal devlet anlayışı gereksizleştirilmeye çalışılmış ve devlet sosyal alandan çıkmaya zorlanmıştır. Bu minvalde devletler, artık toplumsala yönelik kamusal sosyal harcamaları azaltmak istemişlerdir (Kesgin, 2013, s. 116). Montanari'nin tanımlamasından da yola çıkılarak denebilir ki küreselleşme olgusu beraberinde küresel bir etkiyi de getirmiştir. Üzerinde yaşadığımız gezegenin herhangi bir hayat alanında gerçekleşen vakanın toplumsalı, toplumu ve ülkeleri de etkilediğini söylemek mümkündür. Bu bakımdan küreselleşmenin beraberinde getirdiği küresel etkiden uzak durmanın ya da korunaklı alanlar geliştirmenin pek mümkün olmadığı belirtilebilir (Kesgin, 2011, s. 68).

Küreselleşme sonucu devletlerin sosyal harcamalardan kaçınma isteği ile beraber istihdam ve çalışma şartları esnekleşmiş, ücretler düşmüştür. Aile-akrabalık ve yardımlaşma bağlarıyla ortaya çıkan enformel refah, bireyselleşmenin etkisiyle zayıflamıştır (Kesgin, 2008, s. 4). Bu tarz etkilere sahip olan küreselleşme süreci, birtakım kavramlara da yenilikler getirmiştir. Yoksulluk kavramı da küreselleşme ve refahın dönüşümüyle içeriğinde değişimler gerçekleşen kavramların belki de en başında gelmektedir. Küreselleşme ve refah dönüşümü yoksullukta bir kapıyı aralamış ve “*yeni yoksulluk*” kavramını karşımıza çıkarmıştır (Kesgin, 2013, s. 136).

Yeni yoksulluk kavramına yönelik çeşitli yaklaşım ve tanımlamalarla karşılaşmak mümkündür. Buğra ve Keyder (2008, s. 4) yeni yoksulluğu; toplumsalın toplumla bütünleşme olasılığını büyük oranda engelleyen faktörlerin bir ürünü, yeni yoksulları da sosyal dışlanma riski bulunan bir zümre olarak tanımlamıştır. Işık ve Pınarcıoğlu (2009, ss. 70-73) yeni yoksulluğu; Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımı bağlamında ele almışlardır. Buna göre yeni yoksulluğun salt gelir/tüketim sorunları ve yoksulların mutlak yoksulluk sınırında hayatlarına devam ettirmeleri ile bağlantılı olmadığı, yoksulların hayat standartlarını düzeltebilecek ve yapabilirliklerini kısmen veya tamamen kaybetmeleriyle de bağlantılı olduğu belirtilmiştir. İpek (2015, s. 78) ise yeni yoksulluğun, küreselleşme ile beraber bireyselleşen, soyutlanan, değişim gösteren, göçen, iş hayatı içinde yer bulsa da geçinemeyen, tüketemeyen ve kazanamayan bireyleri betimlemekte kullanılan bir kavram olduğunu ifade etmiştir.

Yeni yoksulluk genellikle güvenceli veya güvencesiz ağların kapsamı dışında kalan, sosyal güvenlik sistemlerine ulaşmakta sorun yaşayan, köyden kente göçen fakat

köyle bağı kalmayan topraksız zümreleri de içermektedir. Enformel ya da formel çalışma hayatına adım atan bu bireyler; düşük ücretler, gelir adaletsizliği, güvencesizlik, aile-akrabalık ilişkilerinin sağladığı enformel güvenceye ulaşamama vb. sebeplerden ötürü yoksulluktan kurtulamamakta, sosyal ve siyasi hayata entegre olamamakta ve hatta dışlanmaya maruz kalabilmektedirler. Bundandır ki yeni yoksulluk toplumsal alanda daha da keskinleşmekte ve gün yüzüne çıkmaktadır. Tüm bu hususlar karşımıza “yeni yoksulluk” kavramını çıkarmaktadır. Hatırlatılması gereken önemli bir husus da yeni yoksulluk kavramının arkasında yoksulluğun kendisinin yeni bir olgu olmamasıdır (Kesgin, 2008, s. 12).

Küreselleşme öncesi yoksulluk, daha çok çalışma hayatına giremeyen ve dolayısıyla formel sosyal güvenlik sistemlerine katılamayan yani çalışamayan bireylerle anılmaktaydı. Küreselleşme ile yoksulluk olgusunu yalnızca çalışamayan veya çalışma hayatına giremeyen zümrelerle çerçevelendirmek anlamlı görünmemektedir. Küreselleşme olgusu, yoksulluk ile yoksulluktan kurtulmanın bir çözümü olan çalışma eylemi arasındaki bağı zayıflatmıştır (Kesgin, 2013, ss. 136-137). Bu bağlamda yeni yoksulluk kavramının önemli görüngülerinden biri “çalışan yoksullar”dır. Ekonomik kazanç sağlayıcı bir işte çalışıyor olmanın bile yoksulluğa maruz kalmayı önleyici bir unsur olamaması; sorunun boyutlarını, yapısal görünümünü gözler önüne sermektedir (Özdemir, 2012, ss. 155-157).

Küreselleşme olgusu, toplumsal alanda gelir adaletsizliği sorunsalını daha da derinleştirmektedir. Bununla birlikte toplumsal olana yönelik gerçekleştirilen gelir transferleri de yetersiz kalabilmektedir. İş gücü esnekliğine bağlı olarak ücretlerin düşmesi ve enformel sektörün yaygınlaşması ile çalışan yoksullar fenomeni daha fazla görünür olmaya başlamaktadır (Kesgin, 2013, s. 147). Küreselleşme olgusu, düşük ücret yüksek kâr payı ile emekçilerin almış oldukları ücretleri sürekli aşındırmakta, ücret sözleşmeleri emek sahibinin aleyhine gelişim göstermekte ve sosyal güvenlikli mahrum iş şartları beraberinde çalışan yoksulları oluşturmaktadır. Böylece eski yoksulluğu oluşturan işsizlik, gelirden mahrum kalma gibi durumlar ötesinde çalışan kesim de yeni yoksulluk kapsamına girmiştir. Dünya, çalışan yoksulları apaçık bir şekilde biliyor olmasına rağmen bu gerçekliğin kabulüne yanaşmaması durumu daha da zorlaştırmaktadır. Yeni yoksulluğun düşük gelirli çalışan zümreleri içerdiği unutulmamalı ve geliştirilecek olan sosyal politikaların da bu

zümreyi içerecek şekilde tasarlanıp yürütülmesi sağlanmalıdır (Kesgin, 2011, ss. 66,73).

Yeni yoksulluk tanımlamaları beraberinde iş hayatında birtakım mesleklerin mavi-beyaz gibi renkler üzerinden yaka kavramıyla ilişkilendirildiği sınıflandırmaları da içermektedir. Araştırma, çalışan yoksullar üzerinden tasarlandığı için bu sınıflandırmayı açıklama gerekliliği taşımaktadır.

2.8. Yaka İmgesinin Sınıflandırılması: Mavi Yakalılar

Sanayi öncesi toplumlarda işletme kavramı, günümüzdeki anlam içeriğine sahip bir kavram olarak karşımıza çıkmamaktadır. Üretimin neredeyse tamamının kas gücüne dayalı olduğu sanayi öncesi toplumlarda, çalışma hayatında bulunan bireylerin iş kıyafetlerinde ya da yakalarında renklere yönelik bir sınıflandırmadan bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Sanayi devrimini takiben kas gücünün mekanikle birleşmesi sonucu tarihsel sahneye bir kitle olarak işçi sınıfı çıkmıştır. Üretim alanında ortaya çıkan insani bileşenler, yönetim ve yönetişim kavramlarına da zemin hazırlamıştır. Oluşan zemin kapsamında gelişen insan kaynakları yönetimi algısı ile üretim alanında çalışan bireyleri niteliklerine göre sınıflandırma yoluna gidilmiştir. Bu minvalde, çalışan zümreler pozisyon ve özelliklerine göre “yaka” imgesiyle ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Fakat bu yaka imgesinden hareketle tanımlanan renklerden bahsetmeden önce işçi sınıfından kısaca bahsetmekte fayda bulunmaktadır (Eriş vd., 2020, s. 259). Karl Marx, Ekonomik Sınıf Model’inde işçi sınıfını proleterya olarak tanımlamıştır (Marx, 2011). Marx bu sınıfın, kendi emeği dışında başka bir üretim aracı bulunmayan ve hayatlarını ikame ettirebilmek için ortaya koydukları emeklerini üretim alanında satan bireyler olduklarını belirtmiştir (Koç, 2013, s.46).

Çalışma hayatında yaka imgesi ve renkleri başlarda işletme ve yönetim alanında kullanılmaya başlanmıştır. Son dönemlerde ise farklı alanların da ilgisine girmiştir. Yaka imgesi ve renkleri tarihsel olarak birinci sanayi devrimiyle ortaya çıkmıştır. Zamanla sanayi sektöründe en büyük çalışma payını temsil eden, kol ve kas güçlerini kullanan ve mavi yakalı olarak nitelendirilen bir zümre oluşmuştur. Birinci ve ikinci endüstri devrimi süreçlerinde “mavi yakalılar”; çalışma alanına yoğun bir şekilde kas kuvvetlerini dâhil eden, üzerinde kir, leke, ter olan mavi tulumları bulunan ve ücretlerini saatlik çalışma kıstası dâhilinde alan bir zümre olarak görünüm

sergilemiştir (Eriş vd., 2020, s. 260). Bu dönemlerde mavi yakalıların çalışma alanında bir yükselişi bulunmuştur. Fakat çalışma hayatında yaka renklerinin artmasıyla beraber mavi yakalıların bu yükseliş hızına paralel bir düşüş hızı gerçekleşmiştir. Peter Drucker bu durumu “*Tarihte hiçbir sınıf mavi yaka kadar hızlı yükselmemiştir ve hiçbir sınıf bu kadar hızlı düşmemiştir*” ifadesiyle özetlemiştir (Taylor, 1995). Bu hızlı düşüşün arkasındaki neden, işletmecilik alanında yaşanan dönüşümlerle beyaz yakalı sınıfın ortaya çıkması ve ilginin bu tarafa kanallene olmasıdır. Beyaz yaka çalışanlar imgesi; mavi yakalıların imgesinin gelişiminin benzeri şekilde bu sınıfı temsil eden çalışanların iş hayatında beyaz formalı gömlek giymelerinden esinlenilerek geliştirilmiştir (Eriş vd., 2020, s. 260).

Yaka imgeleri tartışmalarının olduğu 1970’li yıllar; mavi yakalıların ve beyaz yakalıların kimler olduğu ve bu iki sınıf arasında bir ayrım olup olmadığının tartışıldığı yıllardır (Poulantzas, 1975). Tartışmalar sonrası sanayi ve hizmet sektöründe istihdam edilen mavi yakalıları; fabrika işçileri, gündelikçiler, temizlik çalışanları, hafriyat şoförleri gibi çalışanları kapsamaktadır (Harman, 1994, s. 91). Bahse konu sektörlerin kas kuvvetine dayanmasına rağmen bu sektörlerde beyaz yakalı çalışanlar da bulunmaktadır. Bundan yola çıkılarak kas kuvveti ve kafa emeğinin birbirinden bağımsız iki yaka imgesine indirmek doğru değildir (Öngen, 2014, s. 223). Kesgin (2013, s. 124) korpotarist modeli¹ betimlediğinde; “Günümüzde mavi yakalı kimdir, beyaz yakalı kimdir?” ayrımı yapılırken bireyin çalıştığı yerdeki kazancı bağlamında ücreti az ya da çok kazanana göre statüsünün belirlenmesi durumunun göz önünde bulundurulmasını önermiştir.

Çalışan yoksulluğunun günümüzde bir sorun olarak karşımıza çıkmasının sebebi, mavi yakalıların çalışma hayatında tahakküm oluşturduğu dönemlerde kazançlarının o dönemde tatmin edici olması fakat günümüzde düşük çalışma ücretleri nedeniyle bu bireylerin gereksinimlerini karşılama hususunda kazançlarının yetersiz kalması durumuyla bağlantılıdır. Bireylerin dolayısıyla da toplumun mevcut tüketim eylemlerinde dönüşümler yaşanmış olması sonucu tüketim anlayışının genişlemesi, psikolojik ihtiyaçları da ortaya çıkarmıştır. Psikolojik ihtiyaçların varlığı ve çalışma hayatında karşılaşılan düşük ücretler, gelir tüketim dengesini güçleştirmektedir. Günümüzde mavi yakalıların ücretleri düşme eğilimi göstermiş ve iş hayatında

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Bedrettin Kesgin, Hak Temelli Yaklaşımla Sadaka Kültürü Arasında Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım, İstanbul, Açılım Kitap, Sayfa:124.

yoksulluk gündeme gelmiştir (Kesgin, 2011, ss. 65-71). Düşme eğiliminde bulunan emeğin ücret beklentisi, metalaşmanın bir göstergesidir. Alanyazında iş piyasasında emeğin metalaşmasına dair önemli tespitleri bulunan Polanyi'ye ayrı bir başlık açmak gerekmektedir.

2.9. Emeğin Metalaşması: Polanyi'nin Emek Analizi

Karl, Polanyi: "Emek, yaşamla at başı giden insan faaliyetine verilen bir başka addır. Satılmak üzere değil, bütünüyle değişik nedenlerle ortaya koyulur ve yaşamın diğer yönlerinden ayrılamaz, saklanması veya işletilmesi olanağı yoktur."

Kapitalist bir ekonomik yapıda, üretilebilen ve satılabilen bütün ürün ve hizmetlere "meta" olarak bakmak mümkündür (Sarıca, 2008, s. 6). Bu bağlamda günümüzde yalnız akademik bir figürü bulunmayan, siyasal alanda gündemi bulunan, toplumun karmaşıklığında bireysel özgürlük ile ilgili derin çalışmaları olan, Marksist olmayan bir sosyalist olan Polanyi'nin (Buğra ve Ağartan, 2009, s. 16) çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanmayı inceleyen, bu araştırma açısından önem teşkil eden emeğin piyasa sisteminde metalaşmasının analizine, ayrı bir başlık altında yer vermek yararlı olacaktır.

Polanyi'nin belirttiği gibi aslında emek denilen şey basitçe bir insan faaliyetidir; toprak, insanların doğal çevresini oluşturur, paraysa sadece bir değer birimidir (Buğra ve Ağartan, 2009, s. 35). Polanyi sıklıkla şu iki gerçeği vurgular; "Emek, toprak ve paranın satılmak üzere üretildikleri varsayımı kesinlikle yanlıştır", ancak "Gerçek emek, toprak ve para piyasaları bu efsane sayesinde örgütlenir" (Polanyi, 1944, s. 72). Kendi kurallarına göre işlemekte olan bu piyasalar, Polanyi'ye göre uygarlığı çökme noktasına getirmiş ve uygarlığın temel şekillendiricisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Piyasa, kapsamındaki hemen hemen bütün nesneleri metalaştırmış, bireyleri şartsız koşulsuz kendine bağlı kılmış, kurumsal bir tekdüzeleşmeye neden olmuştur. Piyasaya karşı Polanyi'nin eleştirilerine benzer eleştirilere literatürde karşılaşmak mümkündür. Weber de piyasaya yönelik eleştiriler getirmiştir. Weber "Pazarın kendi kurallarını koymasına izin verildiği yerlerde, pazar sadece eşyanın saygınlığını tanır, kişinin kardeşlik ve acıma görevleri ve yerel toplulukların taşıyıcısı oldukları insani ilişkiler ve kişinin kendisinin pazar açısından herhangi bir saygınlığı yoktur" ifadesiyle eleştirisini dile getirmiştir (Gallino, 2007, s. 57).

Polanyi'ye göre sanayi devriminde büyük ölçekli yatırımların mümkün olabilmesi için üretim sistemi için gerekli olan araçsalların satılık olması gerekliliği fikri, emeğin metalaşmasına zemin hazırlamıştır ve Polanyi'nin bu konuda birçok hipotezi bulunmaktadır. Bu hipotezleri arasında literatürde hemen hemen hiçbir eleştiriye maruz kalmadan kabul görmüş hipotezi ise içinde bulunduğu toplumsallıktan fazlasıyla kopmuş olan piyasa erklerinin doğayı piyasanın devamlılığı açısından bir meta olarak görmeye yatkın olmaları ve doğa için bir tehdit oluşturmaları hipotezidir (Bülbül, 2016, ss. 115-118). Polanyi Büyük Dönüşüm kitabında bu minvalde birçok hipotezden bahsetmektedir. Polanyi'nin analizleri kapsamında önemli hipotezlerinden biri de şudur ki Polanyi'ye göre piyasa ekonomisi olgusu doğal süreçlerle ortaya çıkmamıştır ve hayali bir meta olan toprak, para ve emeği, gerçek bir meta olarak kullanarak örgütsel değişikliklerle oluşturulan bir “siyasi proje”dir (Buğra ve Ağartan, 2009, s. 16). Piyasa ekonomisinin bir “*siyasi proje*” olduğunu öne süren Polanyi, söz konusu projenin salt iktisadi yönlerinin olmadığını, toplumsal olanın oluşturduğu ilişkilerin şekillendirdiği bir piyasa yerine, direk olarak piyasanın toplumsalın oluşturduğu ilişkileri şekillendirdiğini belirtmektedir (Polanyi, 2009, s. 96).

Polanyi'ye göre piyasa mekanizmasının siyasi bir proje oluşunun arkasındaki faktörlerden biri, toprak çevrilmeleri vasıtasıyla topraksız bırakılan kitlelerin zaman içinde endüstrinin gereksinimi olan iş gücü hâline dönüştürülmek istenmesi ve bunun için bu kitlelerin yoksulluk ve açlığa maruz bırakılmasıdır. Polanyi bu durumu İngiltere'nin Speenhamland kasabasını örnek göstererek toprak çevrilmeleri vasıtasıyla bireylerin topraksız bırakıldıklarını ve böylece endüstri devriminden sonra ihtiyaç duyulan iş gücünün karşılandığını savunmaktadır (Bülbül, 2016, s. 113). Polanyi, “*Yoksulluk toplumda yaşayan doğaydı, fiziksel yaptırımı da açlık*” ifadeleriyle durumu açıklamaktaydı (Polanyi, 2009, s. 175). Nitekim Polanyi (2009, s. 80-81) o dönemi şöyle betimlemektedir: işçiler yoksulluk merkezlerine alınıp çalıştırılmaktaydı. Topraksız bırakılanlar, bu yoksulluk merkezlerinde belli bir zaman sonra gettolarda hayatlarını idame ettiren yoksul bireylere dönüşmüştür. *Endüstri devriminin* temel çıktısı olan *makineleşme* ile servetleri daima gelişen sermaye malikleri hayat şartlarını artırırken üretimi bizatihi kendileri gerçekleştiren işçiler yoksullukla yüzleşmektedir. Bundan sorumlu ise “*iblis fabrikadır.*”

Polanyi'ye göre sırasıyla ilk toprak, ikinci olarak emek ve son aşamada ise para metaya dönüşmüştür. Metalaşma sürecine dair şu ifadeleri kullanmıştır:

Karmaşık makinelerin pahalı olduğu, ancak ürettikleri malların büyük miktarda satılırsa karlı olacağı ve bu satışın garantiye alınması gerektiği, hammadde sıkıntısının üretimi zarara uğratmadığı, üreticinin tüm üretim faktörlerini satın alabildiği ve üretilen ürünleri talep edecek kişilerin var olduğu durumlarda işleyen toplumsal yapının en önemli gereksinimidir. Üretim faktörlerinin metalaşmadığı ve satın alınamadığı durumlarda özel makinelerle üretim hem onlara para yatıran tüccar hem de gelir, istihdam ve ihtiyaçların karşılanması açısından üretimin sürekliliğine bağlı olan toplum için çok riskli olacaktır (Polanyi, 2009, s. 83).

Polanyi siyasi bir proje olan piyasa ekonomisinin metalaştırdığını savunduğu toprak, emek ve para için birtakım tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitler:

Can alıcı nokta şu: Emek, toprak ve para temel olarak üretim unsurlarıdır, piyasalar içinde düzenlenmiş olmalıdırlar, bu piyasalar, ekonomik sistemin hayati önem taşıyan bir parçasını oluştururlar. Ama emek, toprak ve para açıkça görülebileceği üzere meta değildirler. Alınıp satılan her şeyin satılmak üzere üretilmiş olduğu yönündeki önerme, bu unsurların durumunda geçerli değildir. Ampirik meta tanımına göre bunlar meta değildirler. Emek yalnızca yaşamın yanında yer alan bir insan faaliyetine verilen addır. Satılmak üzere değil, bütünüyle değişik nedenlerle, ortaya koyulur ve yaşamın diğer yönlerinden ayrılmaz, saklanması veya işletilmesi olanağı yoktur, toprak yalnızca doğanın başka bir adıdır, insan tarafından üretilmemiştir. Nihayet para, yalnızca satın alma gücünün kural olarak hiçbir zaman üretilmeyen bankacılık sistemi ve devlet maliyesince düzenlenen bir simgesidir. Emek, toprak ve paranın meta tanımı bütünüyle hayaldir (Polanyi, 2009, s. 119; Polanyi, 1986, s. 90-91).

Buğra ve Ağartan'ın da metalaşma üzerine ifadeleri önemlidir:

Metalaşma her zaman için bir derece meselesidir, insanlar öncelikle araçsal nedenlerle çalışıyorsa ve de bu çalışma ekonomik güvensizlik içinde yapıyorsa, emek daha da metalaşır. Diyelim ki bir göçmen, sözleşmesiz olarak, gündelik yahut saatlik ücretlerle ve eline pek bir şey geçmeden çalıştığında olabildiğince metalaşırken; aylıklı, uzun vadeli bir işte çalışan birisi daha az metalaşır. Fakat bu durumda bile, sırf "kariyer yaptığı" işi bırakmak çok pahalıya mal olacağı için kendisini neredeyse kalıcı işe hapsedmiş olan aylıklı "şirket adamı" kısmen metalaşmıştır (Buğra ve Ağartan, 2009, ss. 104-105).

Metalaşmanın sınırlandırılmasında organik dayanışma ağları olan aile, akrabalık bağları, dekomodifikasyon, temel gelir desteği önemli yer edinmektedir. Dekomodifikasyon, asgari insanî gereksinimlerin piyasanın işleyişinden bağımsız bir şekilde karşılanması manasına gelmektedir. Bireylerin ihtiyaçlarını temin etmek için emeğini meta olarak satmak zorunda kalmamasını ifade etmektedir (Aksoy, 2006, s. 14). Andersen'e (1990, ss. 36-37) göre "*Dekomodifikasyon emeğin bütünüyle meta olmaktan çıkması olarak anlaşılmamalıdır, mevzu "ya hep ya hiç" değildir. Kavram daha ziyade bireylerin ya da ailelerin toplumsal olarak kabul edilebilir bir yaşam standardını piyasa katılımı olmadan, sosyal hakların gücü, kapsamı ve niteliğine bağlı olarak, sürdürebilme derecelerine tekabül eder*".

Temel gelir desteği ise her vatandaşın bireysel onurunu sağlayacak bir dizi evrensel vatandaşlık haklarıyla birlikte temel ekonomik güvenceye -yani bir temel gelire- sahip olması gerektiği anlamına gelir (Buğra ve Ağartan, 2009, s. 58). Temel gelir, toplumsalı oluşturan bütün bireylere iş hayatlarındaki konumlarına bağlı olmaksızın düzenli nakit transferlerini kapsayan sosyal politika araçsalıdır. Temel gelirden zengin ya da fakir ayrımı yapılmaz fakat gelirleri belirlenecek bir düzeyin üstünde olan bireylerden vergiler kullanılarak verilen nakit destek geri alınmaktadır (Kesgin, 2013, s. 67).

Karl Polanyi'nin piyasa mekanizması tarafından metalaştırılması ile emeği ne kadar ücrete bağımlı yaparsan ve ne kadar düşük ücret verirsen o kadar toplumun gelişmesine katkı sağlarsın anlayışının ürünü olarak daha evvel değinmiş olduğumuz yeni yoksulluk anlayışının görüngülerinden biri de çalışmanın konusu olan çalışan yoksulluğu kavramıdır. Bu kavramın içeriğine ayrı bir başlık altında değinilmiştir.

2.10. Çalışan Yoksulluğu

Birbirine karşıt olması beklenen bu iki kelimenin bir araya gelişinin akılda soru işaretleri oluşturmaları normal bir durumdur. Herkes için hem ödev hem de hak olan çalışma hakkı, nasıl olur da bireyi yoksulluğa itebilir (Kaboğu,1999, s. 288)? Küreselleşme ve sermaye ilişkileri bu kavramları birleştiren temel etkidir. Gelir dağılımının dengesiz dağılımı, bireyleri çalıştıkları halde yoksulluğa sürükleyebilmektedir. Çalışan yoksulluğunun ilk görünümüleri, kapitalizmin 19. yüzyılda yoksulluğun çalışan bir kesim olan işçi sınıfında etki etmesi ile ortaya çıkmış ve dönemin klasik iktisatçıları tarafından analiz edilmeye başlanmıştır. Dönemin klasik ekonomistleri, çalışan yoksulluğunu demografi (Malthus), eğitim yetersizliği (Mill), ekonomik büyüme ve sosyal adaletsizlik (Adam Smith) gibi faktörlerle ilişkilendirirken Marx, kapitalist pazarın devamlılığında mihenk taşı olarak ifade etmiştir (Rauhutt vd., 2005). Günümüzde bireyler çalıştıkları halde temel insani ihtiyaçlarını karşılamakta sıkıntılar yaşıyabilmektedir. Bu bakımdan çalışan yoksulluğu, çalışanların tüketilebilir net kazançları bakımından yoksul olarak tanımlanmasıdır (Eurofound, 2013). Eurostat'a (2021) göre yılın yarısından fazla süre çalıştıkları halde ulusal hane medyan gelir seviyesinin %60'ının altında gelir seviyesine sahip olan çalışanlar, yoksulluk riski altındadır. Eurostat'ın söz konusu çalışma süresi ve gelir seviyesi yaklaşımı, çalışan yoksullara dair nitelik ve niceliksel

olarak alanyazında kolaylaştırıcı bir referans olma özelliği bulunmaktadır. Hali hazırda birçok ülkenin çalışan yoksulluğuna yönelik resmî bir tanınma ve tanımlanma çalışması bulunmadığı düşünüldüğünde ulusal düzeydeki istatistiki verilerin Eurostat, IloSTAT vb. uluslararası kuruluşlar aracılığıyla geliştirilen çalışan yoksulluğuna dair ölçütler kapsamında analiz edilmesi; ilgili ülkelerdeki çalışan yoksul oranlarının tespitinde önemli rol oynamaktadır.

Çalışan yoksulluğu sadece bireyi etkileyen bir sorun değildir. Birey ile beraber çevresini, özellikle ailesini de etkileyen bir sosyal sorundur. ILO “*Yoksul bir ailede yaşayan bütün çalışanları*” çalışan yoksul sınıflamasına dâhil etmektedir. ILO çalışan yoksul bireyleri tanımlarken yoksul bir hanede hayatına devam eden tüm çalışanlar, yoksul bir hanede hayatına devam eden tüm tam zamanlı çalışanlar, asgari bir bireyin çalıştığı yoksul bir hanede hayatına devam eden tüm aile üyeleri, asgari bir tam zamanlı çalışanın yaşadığı yoksul bir hanede hayatına devam eden bütün bireyler çalışan yoksul şeklinde sınıflandırılmıştır (Strengmann-Kuhn, 2002).

Uluslararası literatürde çalışan yoksulluğu kavramının karşılığı olarak “working poor” ifadesi sıklıkla kullanılmaktadır. Son zamanlarda alanyazında çalışan yoksulluğu kavramını niteleyen, çalışma eyleminde bulunan bireylerin yoksullukla karşılaşmalarını özetleyen “in-work poverty” kavramı da karşımıza çıkabilmektedir. Özellikle bu kavram, Avrupa Komisyonu tarafından çalışan yoksulluğuna yönelik hazırlanan raporlarda sıklıkla kullanılmaktadır. IWP (In-Work Poverty) kısaltımı ile söz konusu raporlarda görülebilmektedir. IWP, çalışan yoksulluğunun nicelik ve nitelik olarak anlaşılmasını kolaylaştıran bir kavramdır. Avrupa Komisyonu tarafından 2019 yılında yayınlanan *In-Work Poverty in Europe* adlı çalışmada; özellikle 2008 ekonomik ve mali krizin ardından politika yapıcılar tarafından IWP’ye daha fazla önem verildiği ve bütçe ayrıldığı belirtilmektedir. Ayrıca son yıllarda Avrupa’da IWP oranlarının arttığı ifade edilmiştir. Avrupa’da 2017 yılında çalışanların %9,4’ü, yani yaklaşık olarak 20,5 milyon çalışan yoksulluk riski ile karşılaşmaktadır (Pena-Casas ve diğerleri, 2019, s. 7).

Kapar (2010) çalışan yoksulluğunun artışındaki sebepleri makro ve mikro ölçeklerde değerlendirdiğinde ekonomik işleyiş ve yapısının uygun yapıda olamayışı, işletmelerin çalışanlara insana yakışır istihdam sahaları oluşturulamaması,

Çalışanların hayat ve çalışma şartlarını geliştirme gayesi taşınılmaması, hane halkında çalışanların azlığı ve işsizlerin fazlalığı olarak ifade etmektedir.

Bireylerin alışan yoksulluğu riski altında kalmasına neden olan bir takım faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler bireysel, hane halkı yapısı, kurumsal faktörler olabilmektedir (Eurofound, 2017, s. 7; Pena-Casas ve diğerleri, 2019). Düşük alışma ücretleri (Marx ve Nolan, 2012; SPC, 2014), eğitim düzeyinin düşüklüğü (Spannagel, 2013, s. 4), yaş ve cinsiyet (Peña-Casas ve Ghailani, 2011), göç ve etnisite (Alvarez-Miranda, 2011; Branyiczki, 2015), iş yoğunluğu ve iş tipi sözleşmesi (part-ful time, aile işletmesi vb.) (Marx ve Nolan, 2012; Horemans ve Marx, 2013; Horemans ve diğerleri, 2016), hane halkı yapısı ve çocuk varlığı ve sayısı (geniş aile, çocuklu aile, tek ebeveynli aile, parçalanmış aile vb.) (Crettaz, 2015; Nolan ve diğerleri, 2014), dekomodifikasyon eksikliği ve yabancılaştırma (Eurofound, 2017, s. 11), asgari ücret ve istihdam koruma mevzuatının yetersizliği, vergilerin fazlalığı ve teşviklerin azlığı, çocuk bakımı, eğitim vb. hizmetlere erişimin yetersizliği, refah rejiminin korumasızlığı, yetersiz iş (SPC, 2014) vb. faktörler; çalışan bireylerin yoksulluk riski ile karşılaşmasına zemin hazırlayabilmektedir. Çocuk bakımı ve ebeveynlerin çalışması durumunda bakımın maliyeti, hanede yaşayan nüfus sayısındaki artış, tek ebeveynli aile yapısı, eğitim seviyesi, yaş, cinsiyet vb. etkenler çalışan yoksulluğunu kolaylaştırıcı bireysel ve hane halkı yapısı faktörlere örneklerdir. Asgari ücret ve istihdam koruma mevzuatının yetersizliği, vergilerin fazlalığı ve teşviklerin azlığı, refah rejiminin kamusalılığı, çalışma şartlarının ağırlığı, iş tipi sözleşmesi vb. etkenler ise kurumsal faktörlerdir.

alışan yoksulluğuna yönelik ülkesel ölçütte yapılan çalışmalara bakmak da kavramın açıklanmasına katkı sunacaktır. Tablo 2.3'te çalışan yoksulluğuna yönelik ülkesel çalışmalara yer verilmiştir.

Tablo 2.3. Literatürde Yer Alan Çalışan Yoksul Tanımlamaları

Ülke	Kaynak	Çalışma Tanımı	Yoksulluk Eşiği
AB	Eurostat	-Asgari 15 saat istihdam edilmek -Önceki yılda en sık görülen faallik durumu	Düşük gelir çizgisi: Ortalama hane halkı gelirinin %60'ından daha azına eşit (Görelî parasal yoksulluk)
Fransa	-Ulusal İstatistik ve Ekonomi Enstitüsü -Akademik -Sosyal Dışlanma Ulusal Eylem Planı	-Çalışma hayatında en az 6 ay geçiren kişiler (çalışarak veya iş arayarak) -En az 6 ay çalışan kişiler -Bir yıl boyunca asgari 1 ay iş sahibi olanlar	Düşük gelir çizgisi: Ortalama hane halkı gelirinin % 50'sinden daha azına eşit (Görelî parasal yoksulluk)
Belçika	Sosyal Dışlanma Ulusal Eylem Planı	-İş gücü piyasasında asgari 6 ay geçiren kişiler (çalışarak veya iş arayarak) -Asgari 6 ay çalışan kişiler	Düşük gelir çizgisi: Ortalama hane halkı gelirinin %60'ından daha azına eşit (Görelî parasal yoksulluk)
İsviçre	-Federal İstatistik Bürosu -Akademik	-Çalışma saatlerine bakılmaksızın tüm faal bireyler veya -Tam zamanlı çalışan tüm bireyler (haftada 36 saat veya üstü) -Haftada asgari 40 saat kazançlı bir faaliyeti olan birey	Hayat için gerekli asgari gelire, ortalama kira ve temel sağlık sigortası priminin eklenmesiyle hesaplanan yoksulluk çizgisi
ABD	Nüfus Dairesi İş Gücü İstatistikleri Dairesi Araştırmacılar	-Aile üyelerinin çalışma saatlerinin toplam 1750 saate eşit veya fazla olması (44 hafta) -İşgücü piyasasında (çalışarak veya iş arayarak) asgari yılın 6 ayını geçiren (27 hafta) bireyler -Asgari yarı zaman çalışan yetişkinler (yaklaşık 1000 saat)	Federal Yoksulluk Çizgisi (Mutlak parasal yoksulluk) Federal Yoksulluk Çizgisinin %125- %150- %200'ünden az gelir (Mutlak nakdi yoksulluk)
Kanada	Ulusal Refah Konseyi Sosyal Gelişme Konseyi	-Toplam aile gelirinin %50'sinden fazlasının ücretler, maaşlar veya kendi hesabına çalışmadan elde edilmesi -49 hafta tam zamanlı (haftada asgari 30 saat) veya kısmi süreli çalışan yetişkinler -Tam zamanlı/ Tam yıl çalışanlar	İstatistik Kanada'nın düşük-gelir sınırı (LICO) (Mutlak parasal yoksulluk) Sosyal Gelişme Konseyi görelî düşük kazanç çizgisi (Görelî parasal yoksulluk) Görelî düşük-gelir çizgisi: yılda 20.000 \$

	Politika Araştırma Ağı		dan az (Görelî nakdi yoksulluk)
Avustralya	Sosyal Politika Araştırma Merkezi	Çalışma saatlerine bakılmaksızın tüm faal bireyler	Henderson mutlak yoksulluk çizgisi (<i>Mutlak parasal yoksulluk</i>)
Kaynak: Pena-Casa ve Mia, 2004, s. 7			

Tablo 2.3.'te literatürde ülkesel ölçütlerde yapılan çalışan yoksulluğu tanımlarına yer verilmiştir. Türkiye'de resmî makamlarca hâlihazırda ülkesel bir çalışan yoksulluğu tanımı yapılamamıştır. Çalışan yoksul tanımlamalarına ülkesel açıdan bakıldığında; evvelki senede asgari 27 hafta aktif olarak iş gücüne katılan, yani çalışma hayatında bulunan veya meslek arayan ve ekonomik kazancı, ilgili kurumlarca belirlenen yoksulluk sınırından düşük olan bireylerin ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu (BLS) tarafından çalışan yoksul sınıflamasına dâhil edildiği görülmektedir. Avrupa'da çalışan yoksul sınıflamasına öncülük eden Fransız İstatistik ve Ekonomi Enstitüsü (INSEE) ise BLS örneğinde olduğu gibi çalışma hayatına dâhil olma hususunda çaba gösterme yaklaşımını temel almakta, fakat aynı yıl içinde en az bir ay çalışmış olma kıstasını uzun vadeli işsizleri bu tanım dışında bırakmak amacı ile çalışan yoksulluğu sınıfına eklemektedir (Eurofound, 2010). ILO (2011) geliştirmekte olan ülkeler için oluşturduğu çalışan yoksulluğu sınıflamasında, diğer sınıflamaların aksine kıstas olarak son bir yıl değil, genellikle son bir haftada asgari bir saat çalışmış olmak kıstasını, Uluslararası Çalışma İstatistikçileri Konferansı'ndaki yaklaşıma da uyumlu şekilde kıstas almıştır.

Yoksulluğun sadece az gelişmiş ülkelerin bir sosyal sorunu olmaması gibi çalışan yoksulluğu da az gelişmiş ülkelere özgü bir toplumsal sorun değildir. Konuyla ilgili Gündoğan (2007, s. 18), günümüzde çalışan yoksulluğunun dünyada yalnız az gelişmiş ülkelerde beliren bir sosyal sorun olmadığını, geniş bir yelpazede ele alınması elzem olan bir sosyal sorun olduğunu ifade etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, 2001 yılı itibarıyla nüfusun %11,7'si- bir başka ifadeyle 32,9 milyon kişi, ilgili kurumlarca belirlenen yoksulluk ölçütünden daha düşük gelirle hayatlarına devam ettiği, bu yoksulluk sınırının altında olan yoksullardan tahmini 6,8 milyon bireyin, 27 hafta ya da daha çok çalışma hayatında bulunan bireylerden oluştuğu bilinmektedir. Yine bir başka sanayileşmiş hayat alanlarından biri olan Avrupa'da da durumun pek parlak olmadığını söylemek mümkündür. 1999 yılı itibarıyla sınırları

içinde aktif iş gücüne katılım sağlayan bireylerden yaklaşık 7,8 milyonu yani %6'sı, bilakis yoksulluğa maruz kalmaktadır.

Dünya genelinde yoksul ve yeni yoksulluğun görünen yüzlerinden biri olan çalışan yoksul sayıları nüfus bazında önemli bir yer edinmektedir. Niceliksel anlamda durum bu haldeyken yoksullukla mücadelede birincil sorumluluk sahibi olan devletler de bir politika olarak formel ve enformel sosyal güvence ve destek işlevlerini yoksullukla mücadelede kullanabilmektedir. Enformel sosyal güvence ve destek işlevlerini yerine getiren sivil toplum kuruluşları, hayırseverlik teşkilatları, aile vb. kuruluş ve kurumlar bulunmaktadır. Bu açıdan genelde yoksulluk ve özelde çalışan yoksulluğu ile mücadelede enformel sosyal güvence ve dayanışma işlevleri bulunan aile kurumuna değinmekte yarar bulunmaktadır.

2.10.1. Bir sosyal dayanışma tampon kurumu olarak aile²

Kadim bir toplumsal kurum olan aile, tarihsel devinimde sosyal dayanışma ağlarının en güçlü olduğu yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Komünal hayatla beraber topluluklardan topluma doğru dönüşümde ortaya çıkan devlet aygıtı ise bireylerin korunmasızlığına karşı formel güvence oluşturan bir yönetim ağıdır. Fakat bu yönetim ağının tarihsel oluşumundan önce bile aile kurumu, bireylerin bu korunmasızlığına karşı akrabalık, soy bağı vb. araçsalları kullanarak enformel güvence oluşturan bir görünüme sahiptir. Aile, üyelerini muhtemel sosyal risklere karşı korurken karşılaşılabilecek sosyal sorunlara karşı da tampon işlevi görmektedir.

Geçmişten günümüze zaman ve mekân faktörleriyle dönüşüme uğrayan aile kurumu için enformel güvence sağlama işlevi değişmemiştir. Toplumsalı oluşturan bireyler için aile kurumunun işlevlerini bütünüyle yerine getirecek veya onu toplumsal alandan çıkarabilecek bir başka kurumsal alternatifi bulunmayan aile, değişkenlik icra ederek yapısını bulunulan zamana ve şartlara göre şekillendirebilmektedir (Yaman ve Kesgin, 2013, s. 45). Böylece sosyal alanda diğer değişimler hususunda

² Ayrıntılı bilgi için bakınız: Kesgin, B., Yaman, Ö. M. (2013). Sosyal Politikada Sosyal Güvensizliğe Karşı Sığınılacak Son Liman Aile mi? Murat Şentürk, Ömer Miraç Yaman (Edt.), Kentleşme ve Sosyal Politikalar içinde (ss.45-65). İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.

da uyum zemini oluşturan en önemli ve toplumsal içerikte önde gelen tampon kurum, Kıray'ın (1998, s. 38) da aktardığı gibi ailedir.

Erder (2015, s. 47), birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de sosyal dayanışma ağlarının geçmişten beri "aile ve akrabalık" ilişkileri ile bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda devlet, toplum ve bireyler için en önemli kurumlardan biri olarak kabul edilen ailenin, aynı zamanda da ideolojik olarak da destelendiğini ifade etmiştir. Aile, kır ve özellikle kent hayat habitatlarında çeşitli faktörler tarafından değişkenliğe uğramış olsa bile ailenin önemi kaçınılmazdır.

Bu ideolojik desteklenmenin temelinde, refah uygulamalarının sosyal devlet kavramını oluşturmada evvelki yakın geçmişte, bilhassa Akdeniz ülkelerinde; yoksulluk, dışlanma vb. risklerin aile ve hısımlık bağları kullanılarak minimize edilmesi yatmaktadır. Refah devleti uygulamalarının başladığı 1945'lere kadar hemen hemen birçok ülkede, tabiri caizse, bir inşaat ustasının elinde kan bağı ve ait olma hissiyatı ile harçlanmış olan aile; doğal bir sosyal dayanışma çözümü olmuş ve devlet ile piyasanın dolduramadığı alanda işlevsel bir boyuta bürünmüştür. Zamanla refah ve sosyal devlet anlayışının devletlerarasında yaygınlaşması ile bireylerin eğitim, barınma, sağlık, sosyal güvenlik vb. hususlarda devletten beklentileri doğal olarak hak temelinde yükselmiştir. Küreselleşme ile beraber piyasa, aile, devlet bağlantılarında köklü değişimler başlamıştır. Günümüzde ise kırdan kente göç olgusuyla, hayat alanlarımızın mimari açıdan değişmesiyle bireycilik teşvik edilmekte ve beraberinde döngüsel olarak da ailenin enformel güvenlik açısından işlevselliği sorgulanmaya açılmaktadır (Yaman ve Kesgin, 2013, ss. 49-50).

Refah uygulamalarının görüldüğü ülkelerde devlet-aile ilişkilerinde değişimler yaşanmış olsa bile sosyal dayanışma ilişkilerinin yoğun bir şekilde görüldüğü "Akdeniz Refah Devletleri"nde, ailenin hala devam eden refah sağlayıcı araçsalları arasında azımsanmayacak bir yeri bulunmaktadır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu Akdeniz devletlerindeki refah uygulamalarında hükümetler, geleneksel açıdan tam manasıyla refahın uygulayıcısı değildir (Kesgin, 2012, s. 175.). Esping-Andersen'in (1996) de belirttiği üzere aile ve akrabalık dayanışmasının önemli bir yer tuttuğu Akdeniz refahı, sosyal devlet uygulamalarının eksikliği ve yetersizliği bağlamında mühim göstergeler içeren bir laboratuvar ortamıdır. Diğer bir açıdan geçirilmiş yüz

yıllık zaman dilimin içinde aile, devletin bıraktığı boşluğu doldurmada tek başına yeterli olamamaktadır. Modernitenin bizlere sunduğu bireysel hayat özellikle şehirlerde yalnız hayata yönelik evirilmekte, ailesizlik olgusu toplumsal alanda kendine yer edinebilmektedir (Yaman ve Kesgin, 2013, s. 45).

Modernitenin hayat alanına girmesiyle birey, toplumsal alandan kopuk bir şekilde aidiyet hissini yitirip bireysel çıkarlarını her şeyin üstünde tutan ailesiz bir varlığa dönüşmekte ve toplum çözülmeğe (Bauman, 2015, ss. 10-11). Granovetter bu çağı “*zayıf bağlar çağı*” olarak adlandırmakta ve bu çağda birey endişe ve korkuları ile tek başına yüzleşmektedir (Granovetter, 1973, s.1370; Bakman, 2015, ss. 15-39). Bireyler, tamamıyla anlamlı bir ilişki olmayan, sosyal dayanışma amaçlarını ve inançlarını yitirmiş “kitle toplumu”nda yaşamaktadır (Boudrillard, 2006, ss. 9-24). Modernleşme ile beraber dayanışma ve bütünleşmeden mahrum bir “risk toplumu” oluştuğunu söylemek mümkündür (Beck, 2008, s. 1). Tüm bu değişim ve dönüşüm bağlamında en köklü değişimler; aile, akrabalık ve hane halkı etrafında görülmektedir. Neoliberalizmin öne sürdüğü modern bireycilik, yalnızlık gibi söylemler aileyi etkilemiştir (Kandiyoti, 1984, s. 15).

Neoliberal yaklaşımın önemli temsilcilerinden biri olan Thatcher’ın “*Toplum diye bir şey yoktur, sadece tek tek insanlar vardır.*” beyanından da yola çıkılarak denilebilir ki neoliberalizm; bireyselliği kıstas almakta, sosyal dayanışma ağlarını zayıflatmakta, toplumsal olanda çözülmeği tetiklemektedir (Harvey, 2015, S. 31). İçinde bulunduğumuz neoliberal dönüşüm diliminde küreselleşme, ailenin geleneksel içeriklerini çözümleyerek ve hane üyelerini harekete geçirerek doğal dayanışma çözümüne zarar vermektedir. Bunu yaparken de dayanışmanın bir ihtiyaçlık hali olmadığı söyleminde bulunduğu ve ekonomik alanda da dayanışmayı zorlaştırdığı söylenebilir. Geçmişten günümüze insanlığın karşılaştığı krizlerde risklerin paylaşıldığı kurum olan aile, artık bu işlevi yerine getirirken zorlanmaktadır (Yaman ve Kesgin, 2013, s. 52).

2.10.2.Aile: çalışan yoksulluğunun kalesi mi?

Küreselleşme, beraberinde toplumsal alanda birçok şeyi değişime uğrattığı gibi aile birimini de etki altına almış ve dönüşüme uğratmıştır. 20. yüzyılın son yarısından sonra aile kurumunun içeriğinde çocuk sayılarında düşme olduğuna, ebeveynlerin her ikisinin de üretim alanında olduğu çekirdek aile içeriklerinin giderek daha fazla

yaygınlaştığına tanık olunmaktadır (Özdemir, 2005; Giddens, 2001). Günümüzde çekirdek aile yapısının giderek artması; kan bağı ve aidiyet üzerinden sosyal dayanışma ağlarında bulunan hane halkı sayısını ve bireylerin karşılaşılabilecek risklere karşı sosyal destek kanallarını azaltmaktadır. Bu bağlamda refah uygulamalarının doldurmakta zorlandığı boşlukların sadece akrabalık ve aile bağlarıyla giderilmesi pek mümkün görünmemektedir. Ailenin yapısına yönelik değişimlerin bu denli büyük olması, kapsam bağlamında da yayılmacı bir profile yönelmesi ile sosyal sorunları çoğunlukla böğründe tutup çözümlendiği yegâne kurum olan aileyi yıpratmaktadır. Diğer bir bakımdan değişim ve dönüşümün bu denli yüksek olması toplumsal alanda kan bağıyla oluşan hısımlık ilişkilerini etkilemektedir. Böylece toplumsal alanda karşılaşılan risklere karşı koruyucu işlevi bulunan aile ve akrabalık ilişkileri erozyona uğramaktadır. Hâlihazırda bu kadar etkileşim ve değişim gösteren bir kurum olan aile, toplumsal alanda yardımlaşma ve dayanışma yönünden önemini korumakta, bu açıdan en temel birimlerden biri olmaktadır. Dayanımcı bir kurum olan ailede, daha önce belirtildiği gibi günümüzde küreselleşme ve modernitenin bizlere getirdiği bireyselleşme, kent hayatı, kitle iletişim araçları, ekonomik göstergeler araçsal olarak kullanılmakta ve değişim beslenmektedir (Yaman ve Kesgin, 2013, ss. 53-56).

Aile kurumundaki tüm bu değişimleri tetikleyen faktörler, toplumsal alanda yoksullukla mücadele hâlindeki bireyleri, karşılaştıkları sosyal risklere karşı daha da korunmasız bırakmaktadır. Toplumsal alanda karşılaşılan risklere karşın aile kurumu ise bir noktaya kadar bu risklerle mücadele edebilmekte ve toplumsal yoksulluğun etkilerine karşı enformel korunmasında işlevsel bir rol oynamaktadır. Aile kurumunda gerçekleşen değişimlerle ve ailenin dayanımcı işlevinin etkisinin azalması nedeniyle bir sosyal sorun olan yoksulluğun da görünürlüğü artmaktadır. Bu minvalde refah modellerinin modern ve geleneksel motiflerini beraber kullanan Türkiye benzeri devletlerde, yoksulluğun görünümünü önlemede bir araç olarak kullanılan aile kurumunun rolü daha da zorlaşmaktadır. Değişimler karşısında zayıflayan aile ve akrabalık ilişkilerinin risk altındaki toplumsalı kurtarma becerisi zayıflamaktadır. Bu becerisi zayıflayan aile kurumu, günümüzde karşılaşılan ekonomik ve sosyal krizlere karşı yapısının güçlülüğünden ötürü sosyal politikaların odağı hâline gelmekte ve sorunların aile kurumuna havale edilmesi geleneği sürdürülmektedir. Aileye yapılan bu vurgu, ailenin içinden geçtiği dönüşüm ve

değişim dilimleri kıstas alındığında bir iyi niyet temennisinden ileriye gidememektedir. Ailede yaşanan değişim ve dönüşümler kabul edilmeli ve bu bağlamda idari ve siyasi araçsalları ellerinde bulunduranlar sorumluluk almalıdırlar (Yaman ve Kesgin, 2013, ss. 56-57).

Küreselleşmenin ve refahın dönüşümü ile yoksulluk boyutundan yeni kapılar açılmaktadır. Açılan kapılardan biri de yeni yoksulluk ve buna bağlı olarak yoksulluktan kurtulma araçsalı olarak görülen çalışmanın piyasa ekonomisinde düşük ücretlerin varlığı ile çalışan yoksulluğuna dönüşmesidir. Enformel ve formel sektörde karşılaşılan düşük ücretler, geleneksel dayanışma ve sigorta mekanizmalarından biri olan aile ve akrabalık bağlarının daha evvel bahsedilen erozyona uğramış olması gerçeği göz önünde bulundurulduğunda durum daha da endişe verici bir hal almaktadır (Adaman ve Keyder, 2005, s. 5). Çağımızda karşılaşılan yeni gereksinimler ve tüketim zihniyeti ile beraber düşük ücretler, ekonomik yapıdaki değişkenler ve çalışan yoksullar sorunları, aile kurumunun karşılaşılan risklerde tek başına enformel korunma ağını oluşturmasını güçleştirmektedir (Yaman ve Kesgin, 2013, s. 55).

Aile kurumunun karşılaştığı risklere yönelik destek aldığı mekanizmalardan biri de kırsal alandan aldığı destektir. Köyler 1980'lere kadar yaşanan yoksulluk hissiyatını hafifletmiştir. Bu bağlamda köyler, yoksul bireylerin şehirle köy arasındaki ilişkileri kullanmasından dolayı geçim işlevi gören bir birim olarak karşımıza çıkmaktadır (Erder, 1998, ss. 24-26). Daha sonraları kentleşmenin giderek artması ve karmaşıklığı ile bireylerin köyleriyle bağlantıları tedricen kopmuş ve yoksul bireyler, köyün kentte bir geçim işlevi görmesinden mahrum kalmaya başlamışlardır.

Tüm aktarılan gelişmeler kapsamında aile kurumun işlevselliğinin ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Ailenin enformel bir araç olarak refah sağlama, sosyal güvenlik imkânı sunma, koruma işlevleri devam etmektedir. Lakin unutulmamalıdır ki aile kurumu, içinde bulunduğu değişim ve dönüşüm sürecinden zayıflar almaktadır. Aile zayıflarken toplumsal alanda dayanışmanın rolü ve niteliği de değişmektedir. Aile kurumu zayıflarken ailenin yoksulluğun toplumsal alanda görünümleriyle (mutlak, yeni, görelî, çalışan vb.) tek başına baş edebilecek bir kurum olmadığını tekrar hatırlatmakta yarar bulunmaktadır. Aile kurumunun toplumsal alanda bırakacağı boşluğu yakın bir zamanda dolduracak alternatif bir

kurum görünmemektedir. Bundandır ki devletlerin de aile kurumunun değerini bilmeleri, bu kadim kurumu içinde bulunan değişim ve dönüşüm çağında korumaları ve desteklemeleri gerekmektedir (Yaman ve Kesgin, 2013, ss. 57-59).

Sonuç olarak çalışan yoksulluğu fenomenine karşı bir sosyal dayanışma tampon kurumu olan ailenin, bireylerin yoksulluktan bir çıkış olarak görünen çalışma eyleminde bulunmalarına rağmen yoksulluk riskini azaltmaya yönelik bir kale işlevini yerine getirdiği söylenebilir. Fakat bu hususta unutulmaması gereken nokta ise çalışan yoksul bireylerin sığındıkları kale olan ailenin gerek yapısal olarak gerek görünümsel olarak çağımızdaki küreselleşme ve modernitenin getirdiği değişim ve dönüşüme karşı surlarında gedikler açıldığıdır. Araştırmanın nitel boyutunda aile kalesinin surlarında açılan bu gedikleri ölçmeye yönelik sorular katılımcılara sorulmuş ve ortaya konulmuştur.

Çalışmanın iki ayağından biri olan çalışan yoksulluğuna dair açıklamalara yer verilmiştir. Çalışmanın diğer ayağını ise sosyal dışlanma kavramı oluşturmaktadır. Çalışmada, sosyal dışlanma kavramının kavramsal çerçevesi, nedenleri, boyut ve alanlarına dair açıklamalara yer vermek gerekmektedir.

2.11. Sosyal Dışlanma

“Politik, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yoksun kalma veya bunlara erişimde zorluk çekme” hali sosyal dışlanma olarak ifade edilebilir. Sosyal dışlanma süreci, süreklilik arz eder ve çok boyutludur. Ekonomik kazanç eksikliği/yetersizliği ve başka sebeplerle sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler hayatın iktisadi ve toplumsal alanlarına dâhil olamamaktadırlar (Şenkal, 2007, ss. 367-368).

Sosyal dışlanmanın kökenleri oldukça eski bir tarihe sahiptir. Atina’da sürgüne gönderilenler, Roma’da mahkûmlar, Hindistan’da düşük kast sistemine tabi olanlar, getto mahallelerinde yaşayanlar, aforoz edilenler, tarihten günümüze sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler ya da gruplar olarak göze çarpmaktadır. Fakat sosyal dışlanma kavramının literatüre girmesi 1970’li yılların başında gerçekleşmiştir (Biçerli, 2016, s. 5).

Sosyal dışlanma kavramı ilk olarak 1970’lerde Fransız Hükümeti’nin Sosyal İşler Bakanlığı Sözcüsü Lenoir tarafından: ruhsal ve fiziksel engelli bireyler, intihar teşebbüsü olan bireyler, korunma ihtiyacı olan yaşlı ve çocuklar, ihmal ve istismar

edilen, suça itilmiş çocuklar, tek ebeveynler, madde bağımlıları, asosyal kişiler, marjinaler ve sosyal olana katılım hususunda uyum sorunları olan “*uyumsuzlar*”ı tarif etmek üzere kullanılmıştır (Akbaş ve Topçuoğlu, 2009, s. 521). Sosyal dışlanma kavramı 1990’lardan sonra daha sık kullanılmaya başlanmıştır.

2.11.1. Sosyal dışlanmanın kavramsal çerçevesi

Literatürde yeni bir kavram olmasına rağmen sosyal dışlanma kavramının birçok tanımı yapılmıştır. Bazı açıklamalar sosyal dışlanmayı, yoksulluk ve yoksunluk boyutuyla ele alırken bazı açıklamalar ise fırsatlara erişim noktasına vurgu yapar ve sosyal dışlanma kavramını ayrımcılık kavramına benzer ele alır. Fakat sosyal dışlanma kavramının asıl anlamı Silver’e (2007, s. 4419) göre sosyal mesafeye, marjinalleştirmeye ve yetersiz bütünleştirmeye vurgu yapmasıdır.

Sosyal dışlanma sürecinde, sosyal olanın toplumsalla bütünleşmesinin gerçekleşmediği, toplumsal yapının dezavantajlı grupları toplumsallaşma sürecinin dışında bıraktığı katmanlı bir yapının oluşması muhtemeldir. Bu minvalde sosyal dışlanma kavramı ele alındığında; sosyal, tinsel ve fiziksel bir engellilik durumu olduğu ve birtakım eşitsizliklere maruz kalmış, dışardan ve içerden gelebilecek her türlü risklere karşı savunmasız, korunmasız ve güçsüz birey ve grupların yer aldığı bir süreç olduğu görülmektedir. Sosyal dışlanma; politik, ekonomik, kültürel ve sosyal süreçlere ilişkin olduğundan birden çok boyut ve göstergeye sahip bir kavramdır (Sapancalı, 2005, s. 54).

Peace (2001), genel anlamda sosyal dışlanmanın iki şekilde tanımlandığına dair bir uzlaşmanın olduğunu belirtmiştir. Sosyal dışlanma dar anlamıyla yoksul bireyler veya düşük ücretli işlerde çalışan bireyleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Geniş anlamıyla sosyal dışlanma, yoksulluk ve gelir eşitsizliğinden daha fazlasını ifade etmektedir. Geniş anlamıyla dışlanmanın çok boyutlu olduğu söylenebilir.

Dışlamanın çok boyutlu olmasıyla beraber etkisi de değişebilmektedir. Dışlama, nasıl algılandığına (tehlike, tehdit ya da kayıp) bağlı olarak etkisi değişebilecek bir yaşantıdır. Dışlanma söz konusu olduğunda devrede olan birtakım değişkenler bulunmaktadır. Dışlanmanın kimler tarafından yapıldığı, tekrarlayıcılığı, yoğunluğu, kimlerin yanında yapıldığı, dışlananın olaya yaptığı atıfları, kişiliği, daha önceki yaşantıları, öz güveni ve öz saygısının kırılmanlığı, cinsiyeti, yaşı, birey olarak mı

yoksa grup olarak mı dışlandığı gibi unsurlar dışlanma konusunda önemlidirler (Şahin, 2009).

Sosyal dışlanma kavramı; çoğu zaman birtakım birey ya da grupların toplumsallaşma süreçlerine ve sermaye artırımına ulaşamaması, buna ilave olarak ekonomik büyüme ve sosyal refahtan adil bir şekilde yararlanamaması konularına odaklanmaktadır. Alanyazında sıklıkla sınıf altı, eşitsizlik, yeni yoksulluk, ayrımcılık ve benzeri kavramların sosyal dışlanma kavramı yerine kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda da sosyal dışlanma; yabancılaşmak, yoksunluk, gereksizlik, marjinallik gibi kavramlarla da ilişkilendirilmiştir (Sapancalı, 2003).

Silver ve Miller (2003), sosyal dışlanma kavramının temel özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- Çok boyutlu ve sosyo-ekonomiktir.
- Çoklu dışlanmalar ve toplumsallaşma arasındaki hareketli bir süreçtir.
- İlişkisel bir boyutu vardır. İzolasyon, reddetme, aşağılama vb. araçsallarla katılım sağlayamama ve sosyal destek sistemindeki yetersizlikleri içerir.
- Aktiftir, dışlanmaya neden olan faktörler vardır.
- Bağlama ilişkindir.

Sosyal dışlanma kavramına yönelik alanyazında farklı tanımlamalarla karşılaşmak mümkündür. Yapılan bu tanımlamaları geniş ve dar anlamda kategorilendirmek olasıdır. Dar anlamda sosyal dışlanmayı ele alıp yapılan tanımlamalarda vurgu yapılan hususlar; dezavantaj ve yoksulluğun birçok boyutunun olması, bu çok boyutluluğun süreklilik göstermesi, yoksunluğun özellikle bazı coğrafi hayat alanlarında ve sosyal zümrelerde bulunan birey ve gruplar üzerinde olumsuz ağır etkilere neden olması ve söz konusu grup ve bireylerin diğer toplumsallarla birleşememesi hususlarıdır. Geniş anlamda sosyal dışlanmayı ele alıp yapılan tanımlamalarda vurgu yapılan hususlar; vatandaşlık kavramına toplumsal bir gösterge eklenerek herkes için yoksulluktan korunma ve fırsat eşitliğinin tahsisi, toplumsal alana dâhil olan büyük bir kitlenin asgari olarak hayatlarının bazı dilimlerinde sosyal dışlanmaya uğramış olmaları, çok kültürlülüğe saygı duyup uyumlu topluluk/toplumların varlığı hususlarıdır (Muddiman, 2000).

Sosyal dışlanma çoğu zaman toplumsallaşma ya da sosyalleşmenin zıttı olarak tanımlanmaktadır. Sosyal dışlanmadan bahsedilebilmesi için öncelikle grupların ya da bireylerin güçlerinden mahrum kalmaları ya da fırsatlardan istifade edememeleri gerekir. Sosyal dışlanma, asgari toplumsal haklardan yararlanamama, yüksek dozda yoksullukla yüzleşme veya çalışma hayatından dışlanma ile ilişkilendirilir. Sosyal dışlanma kavramı üzerine yapılan tartışmalarda genelde birtakım temel başlıklar ortaya çıkmaktadır. Bunlarda biri, toplumsal olanın topluma aidiyet duygusunun bulunmayışıdır. Bir başkası ise sosyal dışlanma yapısının hareketli olmasından ötürü sosyal dışlanmaya dair analizler yaparken dışlanmaya neden olan çeşitli aktörleri, kurumları ve mekanizmaları göz önünde bulundurmanın gerekliliğidir. Son olarak sosyal dışlanma kavramının kültürel, toplumsal, politik ve ekonomik çok düzeyli bir kavram olmasından ötürü odak noktaları da kimlik, iş gücü piyasaları ve güç bağlantıları benzeri birçok hususu kapsamaktadır. Söz konusu odak noktaları bilmek; varlıklara, mal ve hizmetlere erişim imkânları, yoksunluk, yoksulluk benzeri kavramları bir arada düşünme imkânı tanımaktadır (Haan, 1998).

Sosyal dışlanma kavramına dair tanımlana yaparken genellikle üç öge kullanılır. Bunlardan ilki; bireylerin ve grupların ekonomik, kurumsal ve siyasi alanlarda sahip oldukları dezavantajlardır. İkinci öge ise söz konusu dezavantajların ortaya çıktığı ekonomik, kurumsal ve sosyal süreçlerdir. Üçüncü öge ise tüm bu süreçte deneyimlenen ilişkiler ve sonuçlardır. Yapılan sosyal dışlanma tanımlamalarında söz konusu öğelerin hepsi veya bir kaçısı kullanılmaktadır (Percy Smith, 2000).

Sosyal dışlanma kavramı çoğu zaman yoksulluk tartışmaları ile ilişkilendirilmektedir. Fakat unutulmamalıdır ki sosyal dışlanma kavramı; dezavantajlılık, eşitsizlik yoksunluk, yoksulluk ve benzeri kavramların açıklanmasında rol aldığı gibi çok boyutlu ve karmaşık bir kavramdır. Sosyal dışlanmaya maruz kalan gruplar ve bireyler; toplumsal bağlarda kopukluk, sosyal güvenceye sahip olamama, yoksulluk, kurumlardan ve yardımlardan yararlanamama gibi birden fazla sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Sosyal dışlanmaya maruz kalınan sosyal alan bir başka alanda da dışlanmayı beraberinde getirebilir. Bu duruma örnek vermek gerekirse iktisadi alanda gerçekleşen sosyal dışlanma kültürel, siyasi ve toplumsal boyutlarda da etkisini sürdürebilir (Tartanoğlu, 2010, s. 3).

Sosyal dışlanma kavramı, ekonomik, siyasal ve sosyal yönden gerçekleşen sorunların sebep olduğu bir neticedir. Bu yüzden sosyal dışlanma sürecini nedensellik analizi ile incelemekte yarar bulunmaktadır (Cılga ve Hatiboğlu, 2012). Sosyal dışlanmanın varlığında ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda gerçekleşen sorunların etkisi yadsınamaz. Bundandır ki sosyal dışlanmaya sebep olan sorunların nedenleri ele alınmadan çözüm üretilemez. Küreselleşme ile beraber gerçekleşen buhranlardan küresel düzeyde en fazla etkilenen dezavantajlı topluluklar; kimsesiz ve evsiz kişiler, engelliler, kadınlar, yaşlılar, çocuklar, bağımlılar, göçmenler ve işsizlerdir (Cılga, 2009, ss. 8-9).

Sosyal dışlanma dinamiğinde eğitim yetersizliği, kalifiye personel olamama, ayrımcılığa uğrama, yoksulluk ve benzeri sebeplerden dolayı grup ya da bireyler sosyal alandan uzaklaştırılmakta ve sosyalleşme alanları kısıtlandığından ötürü arzu ettikleri gibi hayatlarına devam edememektedirler. Sosyal dışlanma sürecinde karşılaşılan zorluklar ve engellenmeler, grup ve bireylerin sosyal destek ağlarında ve iletişim becerilerinde hasarlara neden olmaktadır. Tüm bu süreçlerde gruplar ve bireyler sadece kendi potansiyellerini kaybetmekle kalmazlar, aynı zamanda kendi üzerlerindeki kontrol mekanizmalarını da yitirirler (Adaman ve Keyder, 2007).

Literatür çalışmalarında, dışlanmanın aşağıda belirtilmiş alanları kapsadığı ifade edilmektedir:

- Uzun süre iş gücü piyasasına dâhil olamayanlar,
- Düşük ücretliler ve yoksullar,
- Korunma ihtiyacı olan yaşlılar,
- Zihinsel veya fiziksel engelli bireyler,
- Suçlular, tutuklular ve sabıka kaydı olanlar,
- Ailesi olmayan ya da tek ebeveynliler,
- Azınlıklar, göçmenler, mülteciler, yabancılar, çocuk işçiler ve istismara maruz kalmış çocuklar,
- Toplum tarafından suçluluk, madde bağımlılığı ve benzeri sebeplerden dolayı etiketlenmiş bireyler,

- Siyasi nedenlerden ötürü hakları elinden alınmış bireyler (Silver, 1995).

Genel olarak tanımlar sosyal dışlanma sürecinde birçok faktörün etki ettiğini göstermektedir. Bunların barınma, ürünler ve hizmetler, gelir gibi hem maddi bir yapısı hem de ilişkiler, ayrımcılık gibi söylemsel bir yapısı bulunmaktadır. Gelirin düzeyinin azlığı ya da çokluğu bireylerin birtakım sosyal aktivitelere ve hizmetlere erişim durumlarını etkilemektedir. Unutulmamalıdır ki salt gelir, sosyal dışlanmaya maruz kalmayı engelleyemez. Sosyal dışlanmanın dinamiği söylemsel ve maddi bir yapıya sahiptir (Ward, 2009).

2.11.2. Sosyal dışlanmanın nedenleri

Sosyal dışlanmaya sebep olan unsurlar; işsizlik, ayrımcılık, düşük vasıflılık, gelir dağılımı dengesizliği, kötü şartlarda barınma, suç işleme, hastalık, aile yapısındaki bozulma, bölgesel gelişmişlik farklılıkları, göç vb. şeklinde tanımlanabilir. Aşağıda sosyal dışlanmanın nedenleri genel itibarıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

İşsizlik

İşsizlik sürecinin özellikle uzun bir süreci kapsamıyla birlikte işsizlik, çoğu zaman sosyal dışlanmayla ilişkili olmaktadır. İşsizliğin beş yönden sosyal dışlanmaya zemin hazırladığı düşünülmektedir. Birincisi, iş gücü piyasasından dışlanmadır. İkincisi, ekonomik dışlanmadır. Üçüncüsü ise kurumsal dışlanmadır. İşsiz kalan bireyler eğitim, bankacılık, sosyal güvenlik gibi kurumlardan yeterli oranda hizmet alamamaktadırlar. Dördüncüsü, sosyal yalıtım vasıtasıyla dışlanmaya maruz kalmaktır. Beşincisi de kültürel bağlamda dışlanmaya maruz kalmaktır (Kieselbach ve Traiser, 2003, s. 5)

Ayrımcılık

Ayrımcılık; birey, grup veya üyelerinin gerekçe gösterilmeksizin ve haksız davranış biçimlerine maruz kalmaları ve eşit muamele görememeleri şeklinde ifade edilmiştir (Yıldırım, 2014, s. 283). Ayrımcılığın sosyal dışlanmaya neden olmasında pek çok etken bulunmaktadır. İş gücü piyasası açısından işverenler tarafından ayrımcılık iki şekilde uygulanabilmektedir. İlkinde, işverenler bilinçli olarak belirli vasıflara sahip çalışanları işe alır, olmayanları çıkarabilirler. İkincisinde, işveren belirli bir gruba veya ırka karşı olumsuz tutum ve tavır geliştirebilir (Das, 2013, ss. 10-11).

Gelir dağılımı dengesizliği

Gelir dağılımı, bir devlette dönemsel bir süreçte kazanılan gelirin üretim faktörleri, gruplar veya bireyler arasındaki dağılımı şeklinde belirtilmiştir (Metin, 2012, s. 91). Gelir dağılımı dengesizliği ise bu tanımlamadan hareketle bir devlette belli bir süreçte kazanılan kazancın vatandaşlar, gruplar veya üretim faktörleri arasında eşitsiz dağılımı olgusu olarak ifade edilebilir. Gelir dağılımı adaletsizliği sosyal adaleti tehdit eden sosyal sorunlardandır (Altan, 2006, s. 14). Gelir dağılımındaki dengesizlik, birey ve grupları dezavantajlı hâle getirerek birçok kamusal hizmetten yararlanmasını olumsuz etkilemekte ve sosyal dışlanmaya neden olabilmektedir.

Kötü şartlarda barınma

Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi'nde en altta temel ihtiyaçlar arasında barınma yer almaktadır. Barınma, yerli iş gücü için önemli bir konudur. Bunun yanında genç yaşta ailesinin yanından ayrılan gençler ve yalnız yaşayan anneler, barınmayla ilgili sorunlardan dolayı sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Yine devletlerin evsizlere yeterli ilgiyi gösterme hususunda yetersiz kalabilmesi ve konut politikalarında etkin bir şekilde yer almaması durumları sosyal dışlanma riskini arttırabilmektedir (Somerville, 1998, ss. 776-777).

Hastalık

Sağlık hakkı ve sosyal dışlanma arasında karmaşık bir neden-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Sağlık çoğu zaman gelir bağlantılı bir olgu olduğundan yoksul bireyler genellikle sosyal dışlanmış bireyler olarak karşımıza çıkabilmektedir (Sapancalı, 2003, ss. 183-184). Hastalık kaynaklı sosyal dışlanmanın marjinal etkileri olabilmektedir. Hastalık iş gücü piyasalarına uzun süre erişememeye neden olduğu gibi kişilerin kendilerini dışlanmış hissetmeleri nedeniyle sosyal alanda da onları oy kullanmamaya yönlendirebilmektedir (Bryngelson, 2009, s. 840).

Aile yapısındaki bozulma

Aile, sosyalleşmenin mihenk taşı olan kurumu şeklinde kabul edilmektedir. Sosyo ekonomik değişimlerle ortaya çıkan yeni aile yapılarında dayanışmanın zayıflaması, sosyal dışlanmaya zemin hazırlayan en önemli faktörlerdendir. Bunun temel nedeni, günümüz aile yapısında meydana gelen değişimlerin çoğunlukla aile bağlarının zayıflaması veya tamamen ortadan kalkmasıdır. Aile yapısında meydana gelen

değişimlerin sosyal dışlanma özelinde sıklıkla etkilediği gruplar; parçalanmış ailelerin çocukları, tek ebeveynli aileler ve yaşlılardır (Sapançalı, 2003, s. 111).

Sosyal güvenlikteki yetersizlik

Sosyal güvenlik sistemlerinin, vatandaşları korumak ve toplum yararına hizmet etmek olmak üzere iki temel işlevi bulunmaktadır. Sosyal güvenlik sistemleri; iktisadi boyutta gelişme, büyüme ve toplumsal alanda barışın tahsisine katkı sağlamakla beraber sosyal dayanışma bakımından da nakdi destek sağlamaktadırlar. Birçok ülkede bireyler sosyal güvenlik sisteminin dışında kalabilmektedir. Sosyal güvenliğin sağlandığı gelişmiş devletlerde, sosyal dışlanma nicelik ve nitelik bakımından sosyal güvenlik sisteminin zayıf kaldığı devletlere göre düşük düzeylerde seyretmektedir (Şahin, 2009).

Göçler

Göç Terimleri Sözlüğü'nde *“Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği hareketleridir. Buna, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir”* şeklinde göç tanımlaması yapılmıştır (Perruchoud ve Redpath-Cross, 2013, ss. 35-36). Göçler, sosyal dışlanma nedenleri arasında önemli nedenlerden bir tanesidir. Gelişmiş ülkelerde sıklıkla gelişmekte olan ülkelere kanalizasyon olan azınlıklar ve yoğun iş gücü şeklindeki göçlerle ilgili sosyal dışlanmaya dair risk oluşturabilmektedir. Gelişme aşamasında olan devletlerde ise kırdan kente göç ve diğer komşu devletlerden gerçekleşen göçlerle ilgili sosyal dışlanmaya dair risk şeklinde görülmektedir. Göç eden bireyler, göç edilen bölgelerde sıklıkla istenmeyen bireyler olarak görülmektedir. Genellikle bu bireyler; göç yoluyla geldikleri toplumların kültürel, sosyal ve siyasi etkinliklerine dâhil olmak konusunda engellenir ve bu alanda dışlanmaya maruz kalırlar. Göçmenler, genellikle göç yoluyla geldikleri devlette tanımlı bir legal statü elde edememekte ve bundan dolayı aktif sosyal dışlanmış zümreler arasında yer almaktadırlar (Sapançalı, 2003).

2.11.3. Sosyal dışlanmanın boyutları, alanları ve göstergeleri

Dışlanmanın sosyal boyutları; iş gücüne erişim, sosyal katılım fırsatı ve sosyal hizmetlere ulaşım (eğitim, sağlık vb.) şeklinde üç kategoride düşünülebilir (Bhalla ve Lapeyre, 1997, s. 419).

Scharf ve arkadaşları (2001), sosyal dışlanmayı beş temel sosyal boyutta değerlendirmişlerdir. Bu boyutlar; toplumsal faaliyetlerden, sosyal ilişkilerden, kültürel faaliyetlerden, yakın çevreden ve temel hizmetlere erişimden dışlanma boyutlarıdır.

Aşağıda sosyal dışlanmanın boyut, alan ve göstergelerine dair literatürde yer alan açıklamalar tablolastırılmıştır.

Tablo 2.4. Sosyal Dışlanmanın Boyut ve Göstergeleri

Boyut	Gösterge
Ekonomik	Uzun süre iş gücü piyasasına erişememe, güvencesiz iş, gelir yoksulluğu, çalışamayan aile bireyleri vb.
Sosyal	İstenmeyen ergen gebelikleri, evsizlik, suç vb.
Politik	Yabancılaşma, politik hakların yetersizliği, düşük seviyedeki toplumsal hareketlilik vb.
Çevre	Çürüyen ev stokları, çevresel ayrıştırma, sosyal destek ağının çökmesi vb.
Bireysel	Zihinsel ve fiziksel hastalık, akademik başarısızlık, benlik saygısının kaybedilmesi vb.
Mekânsal	İncinebilir grupların marjinalleştirilmesi
Grup	Yukarıdaki göstergelerin belirli gruplara yoğunlaşması: yaşlılar, engelliler vb.
(Kaynak: Percy-Smith, 2000, s. 9)	

Tablo 2.4.'te literatürde sosyal dışlanmanın boyut ve göstergelerine dair gerçekleştirilen araştırmalara yer verilmiştir. Sosyal dışlanmanın tabloda gösterildiği üzere birden fazla boyutu olabilmektedir. Bireyler ekonomik boyutta iş piyasasına

erişimin engellenmesi, çalışma hayatına dâhil olsalar bile güvencesiz iş ve ya gelir yoksulluğu ile karşılaşp sosyal dışlanma riskleri artabilmektedir. Sosyalleşme süreçlerinde sosyal dışlanmaya maruz kalmalarını kolaylaştırıcı suç, erken yaşta ya da istenilmeyen gebelik gibi bir takım olumsuz durumlarla karşılaşmak mümkündür. Düşük seviyede toplumsal hareketlilik, yaşanan topluma yabancılaşma, sınırlı siyasi katılım vb. unsurlar sosyal dışlanmanın politik boyutunda görülebilecek çıktılardır. Çevresel boyutta sosyal dışlanmanın çıktılarından bahsetmek gerekirse bunlara örnek olarak sosyal izolasyon, destek ağlarının çökmesi verilebilir. Akademik başarı düşüklüğü, hastalıklar, düşük benlik saygısı gibi faktörler bireysel boyutta sosyal dışlanma riskini artıran unsurlardır. Söz konusu boyutlar yaşlı, engelli, çocuk, kadın vb. incinebilir gruplarda sosyal dışlanma riskleri oluşturabilmektedir.

Tablo 2.5. Sosyal Dışlanmanın Alanları ve Sosyal Göstergeleri

Alan	Sosyal Gösterge
Sosyal Güvenlik	Demografik değişkenlere göre düşük gelir (cinsiyet, yaş, bölge, iş durumu, etnisite vb.), sosyal güvenlik hizmetlerine ulaşımın dağıtılması
İş Piyasası	Kısmi süreli ve tam süreli çalışmaya erişimde ayrımcılığın dağılımı
Konut Piyasası	Çevreye ulaşımında dağılım, desteklenen veya korunan barınma, evsizlik vb.
Sağlık	Sağlık hizmetlerine erişimin dağılımı; demografik verilere göre ölüm göstergeleri vb.
Eğitim	Ayrımcılığın dağılımı, eğitim ve kültürel hizmetlere ulaşım
Siyasal	Hükümetin bir üyesi olabilmek için uygunluk kısıtlaması veya seçilmiş bir temsilci. İmtiyaz.
Toplumsal	Çevre etkinliklerine katılımın dağılımı ve boş zaman
Sosyal Statü	Boş zaman ve sosyal etkinliklerine erişimin dağılımı. Ayrımcılık karşıtı yasama ve eşit fırsatlar

(Kaynak: Berkman ve Philips, 2000)

Tablo 2.5.'te belirtilen alanlar, sosyal dışlanmanın yoğun olarak karşılaşıldığı alanlar şeklinde tanımlanmaktadır. Sosyal güvenlik, iş ve konut piyasası, eğitim, sağlık, toplumsal, siyasal, sosyal statü vb. alanlarda ortaya çıkan sorunlar, sosyal dışlanma riskini artırıcı etkiye sahip olabilmektedir. Ücretsiz ve ya eşitlikçi olmayan eğitim, sağlık hizmetlerinin varlığı bu alanlardan yeterli hizmeti alamayan bireyler için sosyal dışlanmaya zemin hazırlayabilmektedir. Fakat unutulmamalıdır ki sosyal dışlanma ile hayatın her alanında karşılaşılabilir.

Çalışmanın kavrsamsal ve kuramsal çerçevesi bölümünde bu aşamaya kadar; yoksulluk ve alt bileşenleri, türleri, nedenleri, yeni yoksulluk ve alt bileşenlerinden biri olan olarak çalışan yoksulluğu, sosyal dışlanma kavramlarına dair açıklamalara yer verilmiştir. Açıklamalara yer verilen kavramlara mesleki müdahaleler gerçekleştiren sosyal hizmet mesleğine dair açıklamalara ayrı bir başlık altında yer verilmiştir.

2.12. Bir Meslek Olarak Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet bir bilim ve aynı zamanda bir meslektir. Sosyal hizmet disiplini bilgi, beceri, değer temelli oluşmaktadır. Bilgi temelinde birey, grup ve toplumların içeriklerinde ortaya çıkan sorunlar yer almaktadır. Meslekler; “nasıl yaptığı”, “ne yaptığı”, “niçin yaptığı” benzeri kıstaslar kullanılarak betimlenir, ancak söz konusu sorulara verilen yanıtlar her ülkede benzerlik teşkil etmediğinden ötürü evrenselleşemeyebilir. Bir meslek, tanımının yapıldığı ülke şartlarından bağımsız bir şekilde tanımlama çabası içerisinde olursa evrenselliğe ulaşabilir (Kongar, 1978). Aşağıda alanyazında sosyal hizmeti tanımlaya yönelik oluşturulmuş farklı tanımlamalara değinilmiştir.

“Sosyal hizmet sosyal işlevselliğini artırmak, kapasiteyi yenilemek, güçlendirmek ve özlenen amaçlara uygun toplumsal şartları yaratmak üzere bireylere, gruplara, ailelere ve topluluklara yardımı kapsayan mesleki bir çalışmadır.” beyanında Ulusal Sosyal Hizmetler Uzmanları Derneği tarafından sosyal hizmet tanımlaması yapılmıştır (Barker, 2003).

“Sosyal hizmet; insanları güçlendirmek, bireylerin, ailelerin, grupların, kuruluşların ve toplulukların kişisel, kişilerarası, sosyoekonomik ve siyasi alandaki güç ve

etkilerini arttırarak iyilik halini gerçekleştirmelerine yardımcı olma sürecidir” şeklinde sosyal hizmet tanımlaması Zastrow (2013) tarafından yapılmıştır.

Duyan (2010) sosyal hizmeti “*Sosyal hizmet, sosyal değişim ve gelişim, sosyal tutarlılık ve insanların güçlendirilmesi ve özgürleştirilmesi için çalışan akademik bir disiplin ve uygulamaya dayalı bir meslektir. Sosyal adalet, insan hakları, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygı sosyal hizmetin merkezindeki ilkelerdir. Sosyal hizmet, sosyal bilimler, insani bilimler teorileriyle yerel bilgiler ışığında sosyal hizmet, hayat deneyimlerine hitap etmek ve iyilik halini arttırmak için yapılır ve insanlar için çalışır*” ifadeleriyle tanımlamıştır.

“*Sosyal hizmetler dediğimiz zaman çok geniş bir çalışma, uygulama, eylem, işlem alanı anlıyoruz. Sosyal hizmetler, klasik özel gereksinim gruplarıyla, yani, çocuklarla ilgili, ailelerle, gençlerle, yaşlılarla, kadınlarla, hastalarla, tutuklu ve hükümlülerle, göçmenlerle, sığınmacılarla, bağımlılarla, dışlanmışlarla; daha ileri gidelim, çok sınırdaki özel gereksinim gruplarıyla, örneğin, AIDS’lilerle, SPPS hastalarının aileleriyle, otistik çocuklar ve aileleriyle, üstün zekâlı çocuklar ve aileleriyle vb. yapılan sosyal boyutlu uyumlandırma, esenlendirme, sağaltım ve bakım çalışmalarının geneline verilen addır*” ifadeleriyle Tomanbay (2012) tarafından sosyal hizmet tanımlaması yapılmıştır.

Yukarıda sosyal hizmete dair yer verilen tanımlamalar değerlendirildiğinde sosyal hizmet; yeni yoksulluğun görünen yüzlerinden biri olan çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma kavramlarıyla birebir bağlantılı olan, bunlarla ilgili çözüm arayışlarında bulunan bir bilim ve meslektir denebilir. Sosyal hizmet mesleğinin sahip olduğu birtakım değerler ve etik ilkeler bulunmaktadır. Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (1999) tarafından oluşturulan mesleki değerler ise şunlardır:

1. Değer: Sosyal Adalet ve Hizmet

Etik ilke: Sosyal hizmet uzmanlarının birincil gayesi sosyal sorunların çözümünde etkin rol almak ve ihtiyaçların giderilmesi hususunda insanlara yardım etmektir.

Etik ilke: Sosyal hizmet uzmanları sosyal adaletsizlikle mücadele eder.

2. Değer: Bireyin değeri ve onuru

Etik ilke: Sosyal hizmet uzmanları bireyin değeri ve onuruna saygı duyar.

3. Değer: İnsan ilişkilerinin önemi

Etik İlke: Sosyal hizmet uzmanlarında bireysel ilişkilerin önemliliğinin farkındalığı bulunmaktadır.

4. Değer: Güvenilirlik ve Dürüstlük

Etik İlke: Sosyal hizmet uzmanları güvenli bir şekilde hareket etmelidir.

5. Değer: Yetkinlik

Etik İlke: Sosyal hizmet uzmanları mesleki yetkinliklerini geliştirmeli, bunu güçlendirme odaklı çalışmalı ve yetkinlik sahibi olduğu alanlarda uygulama yapmalıdır (Duyan, 2010).

2.12.1. Sosyal hizmet mesleğinin ilgi alanları

Sosyal hizmetin bilgi temeli ilgilendiği alanlar üzerinden gelişmektedir. Sosyal hizmetin bilgi temelini geniş ve büyük olmasının sebebi; birey, toplumsal yapı ve sorunlarının her geçen gün genişlemesi ve gelişmesidir (Bayır Aslan ve Güngör, 2019, s. 223). Bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıkları dezavantajlılıkların da gerek nicel gerekse nitel olarak farklılaşması benzerdir.

Dezavantajlılıkların ortaya çıkışında; bireylerin hayatlarını devam ettirdikleri toplumlarda ihtiyaçların karşılanmaması ya da engellenmesi önemli bir rol oynamaktadır. Dezavantaj ılıkları tanımlamaya yönelik çalışmalar mevcut olmasına rağmen bu çalışmalardan herhangi birinin evrensel olarak kabul görmüşlüğü bulunmamaktadır. Dezavantaj kavramına dair yapılan çeşitli tanımlamalarda ortaya çıkan söylemlere: “savunmasız veya korunmasız gruplar” (*vulnerable groups*), “dezavantajlı gruplar” (*disadvantage groups*), “sınıf altı gruplar” (*under class*), “dışlanmış gruplar” (*excluded groups*), “marjinal gruplar” (*marginalised groups*) ve “risk grupları” (*risky groups*) şeklinde örnekler verilebilir (Öcal, 2015, s. 3).

Dezavantajlılığın oluşmasına neden olan engeller; yetersiz sosyal hizmet, ekonomi kaynaklı engeller, fiziksel erişimde sorunlar, kısıtlı iletişim, kamu kurumlarına karşı güven eksikliği, belli gereksinimlere yönelik bilgi eksikliği ya da duyarsızlığı, alternatif seçeneklere dair yetersiz destek, legal ve kurumsal alanlarda uğranılan ayrımcılık ve benzeri engellerdir (UNDP, 2005’den akt. Öcal, 2015, s. 3).

Sosyal hizmet, bu tarz engellerle karşılaşan dezavantajlı birey, grup ve toplumların sosyal işlevsellik ve iyilik hallerinin artırılmasında, güçlendirilmesinde, refah düzeylerinin geliştirilmesinde, dışlanmalarının engellenmesinde, sorunların farkına varılıp tespit ve çözümünde, sosyal destek ağlarının aktif duruma getirilmesinde önemli rol almaktadır. Bu bağlamda tespit edilen dezavantajlı gruplara:

- Çocuklar,
- Kadınlar,
- Yoksullar,
- Gençler,
- Yaşlılar,
- Engelliler,
- Sosyal dışlanmışlar,
- Sabıkalılar vb. şeklinde örnek verilebilir (Erkoç, 2019).

Sosyal hizmet meslek ve disiplini, bireyin önemini misyon edinerek söz konusu dezavantajlı gruplara yönelik hak savunuculuğu, kaynak buluculuğu, danışmanlık, eğitmenlik, politika geliştiriciliği gibi mesleki rollerini yerine getirmektedir. Yoksulluk sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkışında ve mesleki gelişiminde önem arz eden bir sosyal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernite ve küreselleşme olgularıyla günümüzde yoksulluk, mevcut tanımlama kabuğunu kırdığı için farklı tanımlamalarıyla karşımıza çıkmaktadır. Son yüzyılda, çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma kavramları, bireyleri toplumsal hayatta dezavantajlı şartlara sürükleyen yeni kavramlardır. Bu çalışmada ele alınan çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma kavramları, sosyal hizmet meslek ve disiplinin birebir ilgi alanına girmektedir ve sosyal hizmet mesleği bu kavramlar üzerine çalışmalar ve hizmetler üretmektedir. Çalışan yoksulların toplumsal hayatta hangi alanlarda sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarının bilinmesi ve bu hususta politika geliştiricilerine bir rehber oluşturulması, mevcut sosyal dışlanma risk alanlarının bilinmesi ve bu hususta önleyici ve koruyucu politikaların gerçekleştirilmesi açılarından önemlidir. Bu bakımdan sosyal hizmet mesleği ve disiplinine ihtiyaç duyulmaktadır. Söz konusu her iki kavram da sosyal hizmet mesleğinin çalışma alanlarındandır.

“Sosyal hizmet mesleğinin asli görevi, bireylerin iyi olma hâlini sağlamak ve özellikle de kırılgan, mazlum ve yoksulların ihtiyaçları ve güçlendirilmelerine odaklanarak, tüm insanların temel ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olmaktır.”

Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği’nin (NASW) Etik İlkeleri’nin giriş kısmında belirtilmiş olduğu üzere ve benzer şekilde *“yoksulluğun ortadan kaldırılması”* olarak Sosyal Hizmet Eğitim Konseyi Eğitim Politikası ve Akreditasyon Standartları’nda belirlenen sosyal hizmet mesleğinin amaçlarından biri olması, karşılaşılan sosyal sorunların çözümünde sosyal hizmetin aktif rol oynamasındaki nedendir (Zastrow, 2013).

Sosyal hizmet uzmanları bu kapsamda yoksulluk sorunu ve buna dayalı sorunların (sosyal dışlanma gibi) çözümünde makro, mezo ve mikro ölçekte rol almakta ve müdahaleler gerçekleştirmektedir (Beki, 2015, s. 221).

- a) Mikro düzeyde sosyal hizmet müdahalesi: Yoksulluğa maruz kalan bireylerin yoksulluk nedenlerinin bireysel düzeyde değerlendirmeye tabi tutularak çözüm arayışının yapılmasına yönelik çalışmaları kapsamaktadır. Bireysel düzeyde danışmanlık, koruyucu, rehabilite edici ve önleyici çalışmalar yürütmek gerçekleştirilmesi gereken rollerdendir.
- b) Mezo düzeyde sosyal hizmet müdahalesi: Çevresi içerisinde birey değerlendirmesi kapsamında yoksulluğa neden olan grup, aile ve çevresel değişkenlerin değerlendirilmesi ve çözüme yönelik çalışmalar yürütmek.
- c) Makro düzeyde sosyal hizmet müdahalesi: Sosyal çalışmalar, toplumun genelini ilgilendiren yoksulluk sorunsalına yönelik toplumsal düzeyde çözümler üretme ve mevcut yoksulluğun önlenmesi hususunda gerekli proje, program ve planlar üreterek makro düzeyde bir perspektif sunar (Beki, 2015, s. 222).

Sosyal hizmet mesleğinin değinildiği üzere uygulama gerçekleştirdiği birçok alanı ve bu alanlardaki rol ve sorumlulukları bulunmaktadır. Sanayi devrimi, sosyal hizmetin profesyonel bir meslek olarak ortaya çıkışında önemli bir rol almıştır. Endüstri alanında gerçekleşen bu devrim; işçi hakları, mobbing (iş yerinde psikolojik şiddet/taciz), çalışan yoksulluğu, sosyal dışlanma, çalışanların refahının artırılması, kentleşme sorunları vb. birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu açıdan

sosyal hizmet mesleği, bir uygulama alanı olarak endüstriyel sosyal hizmet alanını geliştirmiştir.

2.12.1.1.Sosyal hizmetin bir ilgi alanı olarak endüstriyel sosyal hizmet

Toplumun inşasında zaman içerisinde avcı-toplayıcı toplumlardan tarım toplumlarına doğru gelişim sergilenmiştir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna doğru gelişimin mihenk taşı; 18. yüzyılda İngiltere’de gerçekleşen sanayi devrimidir. Bu devrimle birlikte kol ve kas gücüne dayalı küçük atölye ve işletmelerin yerini fabrikalar almıştır. Bu fabrikalarda çalışma hayatına dâhil olan işçi sınıfı 19. yüzyılın sonlarında işçi hakları hususunda bilinçlenmiş ve bir takım hak arayışına başlamıştır (Demirkaya, 2006). Bu hak arayışları sosyal sınıf bilincinin gelişmesine katkı sunmuştur. Sanayi devrimi ekonomik, kültürel, teknolojik ve sosyal değişimlere de zemin hazırlamıştır (Yazıcı, 2010). Sanayi devriminin bir çıktısı olarak kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru göç başlamış ve beraberinde kent ve kentlileşme sorunları ortaya çıkmıştır. Kırsal alanlarda gözden uzak kalan yoksullar, korunma ihtiyacı olan çocuklar, engelliler, yaşlılar, suça sürüklenen çocuklar, işçiler vb. kitleler; kent hayatında daha bir göz önünde bulunmaya başlamıştır. Sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkışı toplumların mücadeleleri ve deneyimleriyle bağlantılıdır. Sanayi devrimi sosyal hizmet mesleğinin de oluşumunda ve gelişiminde önemli bir rol almıştır (Cılga, 2004).

Sanayi devrimiyle profesyonel anlamda ortaya çıkan sosyal hizmet mesleğinin birtakım alan ve uzmanlık dalları oluşmuştur. Bu çalışma alanlarından biri endüstriyel sosyal hizmettir. Googins ve Godfrey tarafından endüstriyel sosyal hizmet; “Sosyal hizmet uzmanlarının daha sağlıklı bireyler ve ortamlar sağlamak için uygun müdahaleler tasarlayarak ve yürüterek iş ortamında çalışanların insani ve sosyal ihtiyaçlarına katıldıkları bir uygulama alanı” şeklinde tanımlanmıştır (Googins ve Godfrey, 1985: 398). Endüstriyel sosyal hizmet geçmişte çalışan desteği, sosyal işler danışmanı, insan kaynağı danışmanlığı, mesleki sosyal hizmet ve sosyal refah sekreterliği vb. birçok isimle ilişkilendirilmiştir (Zastrow, 2013).

Endüstriyel sosyal hizmet alanında ilk sosyal hizmet uzmanlarının istihdamında; Amerikan Ulusal Sosyal Hizmetler Enstitüsü tarafından önerilen “endüstriyel sosyal hizmet uzmanı” tanımlaması etkin olmuştur. 1889 yılında Amerika Birleşik

Devletleri'nde bir takım duyarlı işveren tarafından öneri uygulamaya konularak erken sanayi döneminde ilk endüstriyel sosyal hizmet uzmanlarının istihdamı yapılmıştır (Cheeran vd., 2015; Demirkaya, 2006/2; Bakalinsky, 1980; Skidmore vd., 1974). Googins (1987, s. 38), tarihsel süreç içerisinde endüstriyel sosyal hizmetin gelişimini refah kapitalizmi, kişisel sorun oryantasyonu, hizmet modeli, önleme modeli ve örgütsel değişim olmak üzere beş farklı dönem içerisinde değerlendirmiştir. Günümüzde endüstriyel sosyal hizmet alanında 3 temel program bulunmaktadır. Bunlar; çalışan destek programları, işyeri danışmanlık programları ve işyeri sağlığı geliştirme programlarıdır (Altun, 2019).

Endüstriyel sosyal hizmet, iş ortamlarında istihdam ve iş şartlarının iyileştirilmesi ve çalışanların sorunlarının çözümüne yönelik müdahaleler yapılması eylemlerini içermektedir (Chime, 2004, s. 10). Endüstriye sosyal hizmet uzmanları bu eylemleri yerine getirirken çalışanların sendikalar ve işverenlerle ilişkilerini kuvvetlendirmek, işyeri verimliliğini artırmak, çalışanların refahını yükseltmek vb. amaçları bulunmaktadır (Ozawa, 1980, s. 164). Endüstriyel sosyal hizmetin müracaatçı gruplarını; çalışan yoksullar, ırksal ve etnik azınlıklar, çalışan kadınlar, tek ebeveynliler, engelliler, çalışma hayatındaki kötü şartlardan dolayı risk altındakiler, HIV/AIDS hastalığı bulunan bireyler ve aile üyeleri, mobinge maruz kalanlar, emekli sonrası çalışan işçiler, sosyal dışlanmaya maruz kalanlar vb. çok çeşitli kitleler oluşturmaktadır (Maiden, 2001, s. 129). Endüstriyel sosyal hizmet uzmanlarının bu kitlelerle çalışmalar yürütürken personel geliştiricisi, savunuculuk, bağlantı kurucu, danışmanlık, vaka yönetici, öğretici, iş yükü yöneticisi, kaynakları harekete geçirme, arabuluculuk vb. rolleri ve sorumlulukları bulunmaktadır. (Yıldırım ve Kılıç, 2021, s. 214; Danış, 2007; Balgopal vd., 1997, s. 57).

Çalışmanın kavramsal ve kuramsal bölümünde genelden özele doğru yoksulluk, yeni yoksulluk, çalışan yoksulluğu, sosyal dışlanma ve sosyal hizmet kavramları ele alınmıştır. Çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma kavramlarına dair niceliksel ve niteliksel verilere, bundan sonraki bölüm başlığı altında yer verilmiştir.

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE ÇALIŞAN YOKSULLUĞU VE SOSYAL DIŞLANMA

Bu bölümde, dünyada ve Türkiye alinyazında yer alan çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanmaya yönelik niceliksel ve niteliksel veriler bulunmaktadır.

3.1. Dünyada Çalışan Yoksulluğu Durumu

ILO’nun 2011 yılında güncel yeni ekonometrik model esas alınarak 60 gelişmekte olan ülkenin hane halkı ile yapılan anketlerin verileri ile hesapladığı çalışan yoksulluk tahminlerinde; dünyada günde 1,25 ABD Dolarının altında geliri olan 456 milyon çalışan yoksul olduğu düşünülmektedir. Günde 2 ABD Dolarının altında geliri olan bireyler kıstas alındığında ise çalışan yoksulların sayısı 910 milyona, yani neredeyse iki katına çıkmakta; aktif çalışan işçiler arasında çalışan yoksulluğu oranının %30 olduğu düşünülmektedir (ILO, 2011, s. 12).

Tablo 3.6. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Yoksulluk ve Çalışan Yoksulluğu Oranları

	Yoksulluk Oranı	Çalışan Yoksulluğu Oranı
Dünya	%10	%9
Düşük Gelirli Ülkeler	%44	%40
Düşük-Orta Gelirli Ülkeler	%14	%14
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	%2	%1
Kaynak: ILOStat, 2019. The working poor. Veriler 2015 yılına aittir.		

ILO’nun daha yakın bir tarihte hazırlamış olduğu Dünyada Sosyal Görünüm ve İstihdam 2020 Raporu’nda; dünyada çalışan nüfusun beşte biri, yaklaşık 630 milyonu aşkın çalışan, aktif çalışıyor olmalarına rağmen yoksulluğa maruz kalmaktadır. Tablo 3.6.’da, dünya ortalaması kıstas alındığında yoksulluk oranı %10 iken çalışan yoksulluğu oranı ise %9’dur. Üst-orta gelire sahip devletlerde çalışan yoksulluğu %1, düşük-orta gelire sahip devletlerde çalışan yoksulluğu %14, düşük gelire sahip devletlerde çalışan yoksulluğu %40’a kadar yükselebilmektedir (DİSK, 2021, s. 5).

Tablo 3.7. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Çalışan Yoksulluğu Oranları

	Çalışan Yoksulluğu Oranı 2021 %
Dünya	6,9
Düşük Gelirli Ülkeler	40,4
Düşük-Orta Gelirli Ülkeler	9,6
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	0,8
Yüksek Gelirli Ülkeler	0
Kaynak: ILOSTAT(2021) ILO modelled estimates	

ILOSTAT (2021) 2021 yılı verilerine göre Dünya’da çalışan yoksulluğu oranı % 6,9’dur. Tablo 3.7 2021 yılı verilerini, Tablo 3.6 ise 2015 yılı verilerini içermektedir. Söz konusu iki tablo karşılaştırmalı analiz edildiğinde; ILOSTAT verilerine göre; 2015 yılından 2021 yılına kadar Dünya çalışan yoksulluğu oransalı %9’tan %6,9’a düştüğü görülmektedir. ILO tarafından çalışan yoksulluğuna dair oran hesaplanırken satın alma gücü paritesinde (PPP) günlük 1,90 ABD Doları olan uluslararası yoksulluk sınırı kıstas alınmıştır. Söz konusu yıllar arasında sadece düşük gelirli ülkeler açısından %40’tan %40,4’e oransal bir artış gerçekleşmiştir. (ILOSTAT, 2019; ILOSTAT, 2021). Bu düşüğe çalışan yoksulluğu fenomeninin küresel düzeyde görünürlüğünün artması ile ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca gerçekleştirilen önleyici politikaların etkisi şüphesiz kaçınılmazdır. Fakat hali hazırda küresel bir iktisadi kriz ve beraberinde savaş coğrafyalarının varlığı çalışan yoksulluğu fenomeninin güncel bir şekilde önümüzde bulunmasını kolaylaştırmaktadır.

İstatistiki verilerin tablolaştırılmış hallerinin paylaşımı konunun önemi açısından daha yararlı olacaktır. Aşağıda bu konu ile ilgili birtakım istatistiki veriler paylaşılmıştır.

Tablo 3.8. Dünyada Farklı Yoksulluk Seviyeleri

Dünya Nüfusu (%)			
Bir Günde Elde Edilen Gelir (Dolar)	Dolar	Kişi Sayısı (Milyon)	Nüfus (%)
1	1'den az	880	14
	1'den çok	5.580	86
1,25	1,25'ten az	1.400	22
	1,25'ten çok	5.060	78
1,45	1,45'ten az	1.720	27
	1,45'ten çok	4.740	73
2	2'den az	2.600	40
	2'den çok	3.860	60
2,5	2,5'ten az	3.140	49
	2,5'ten çok	3.120	51
10	10'dan az	5.150	80
	10'dan çok	1.310	20
Kaynak: Global Issues, Social, Political, Economic and Environmental Issues That Affect Us All			

Tablo 3.8.'de bir günlük gelirin dolar şeklinde kazanıldığı gelir miktarı dikkate alınan çeşitli yoksulluk düzeylerine yer verilmiştir. Verilere göre günlük 1 doların altında gelir seviyesine sahip olan çalışanlar dünya nüfusunun yüzde 14'ünü (880 milyon kişi), günlük 1,25 doların altında gelir seviyesine sahip olan çalışanlar dünya nüfusunun yüzde 22'sini (1 milyar 400 milyon kişi), günlük 1,45 doların altında gelir seviyesine sahip olan çalışanlar dünya nüfusunun yüzde 27'sini (1 milyar 720 milyon kişi), günlük 2 doların altında gelir seviyesine sahip olan çalışanlar dünya nüfusunun yüzde 40'ını (2 milyar 600 milyon kişi), günlük 10 doların altında gelir seviyesine sahip olan çalışanlar dünya nüfusunun yüzde 80'nini (5 milyar 150 milyon kişi)

oluşturmaktadır. Verilere göre dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğu gelir elde edecek bir işte çalışmasına rağmen yoksulluk sınırları kapsamındadır.

Tablo 3.9. Çalışan Yoksulların Toplam İstihdam İçindeki Payı (yüzde)

Bölge	Günde 1 Dolarla geçinen çalışan yoksullar				Günde 2 Dolarla geçinen çalışan yoksullar			
	1980	1990	2003 ^a	2015 ^b	1980	1990	2003 ^a	2015 ^b
Dünya	40,3	27,5	19,7	13,1	59,8	57,2	49,7	40,8
Latin Amerika	15,6	16,1	13,5	11,5	41,2	39,3	33,1	28,8
Doğu Asya	71,1	35,9	17,0	6,5	92,0	79,1	49,2	25,8
Güney Doğu Asya	37,6	19,9	11,3	7,3	73,4	69,1	58,8	47,7
Güney Asya	64,7	53,0	38,1	19,3	95,5	93,1	87,5	77,4
Orta doğu-Kuzey Afrika	5,0	3,9	2,9	2,3	40,3	33,9	30,4	24,9
Sahra Altı Afrika	53,4	55,8	55,8	54,0	85,5	89,1	89,0	87,6
Geçiş Ülkeleri	1,6	1,7	5,2	2,1	1,7	5,0	23,6	9,8
^a tahmin ^b projeksiyon (ILO, 2005, s. 24)								

Tablo 3.9’da görüldüğü üzere günde 1 dolar ile geçinen çalışan yoksullardan günde 2 dolarla geçinen çalışan yoksullara doğru ilerledikçe oranlarda niceliksel oranlarda artış söz konusu olmaktadır. Yine bölgesel bağlamda Sahra altı Afrika, Doğu Asya, Latin Amerika ve Güney Asya ülkelerinde çalışan yoksul bireyler oransal anlamda artış göstermektedir. 2019 yılında yayınlanan bir çalışmada, dünya genelinde iş gücü piyasasına dâhil olan 3.3 milyar insanın kayda değer bir çoğunluğunun, ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığı, güvenlik, fırsat ve ekonomik eşitlikten mahrum kaldığı belirtilmiştir (ILO, 2019, s. 1-2).

Tablo 3.10. Bölgesel Çalışan Yoksulluğu Düzeyleri

Bölge	2018 YILI					
	1.9 \$		3.2 \$		5.5 \$	
	%	Milyon	%	Milyon	%	Milyon
Doğu Asya ve Pasifik	1.3	27.8	7.6	158.7	25.6	532
Avrupa ve Orta Asya	1.2	5.9	4.5	22.1	12.1	59.7
Latin Amerika ve Karayipler	4.4	28	10.4	66.3	24.2	154.2
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	7.2	27.9	19.8	76.8	44.8	173.5
Diğer Yüksek Gelirliler	0.7	7.4	0.8	9	1.3	14
Güney Asya	12.3	215.2	48.4	847.1	81.3	1,422.4
Sahra Altı Afrikası	41.6	447	66.8	718.5	85.6	919.9
Dünya Toplamı	10.1	759.2	25,2	1,898.5	43,5	3,275.8
Kaynak: Sumner ve diğerleri, 2020, s. 11						

Sumner ve diğerleri (2020, s.11) tarafından 2018 yılı PovcalNet verileri kullanılarak oluşturulan bölgesel düzeyde çalışan yoksulluğu yüzdelik oran ve nüfus sayıları Tablo 3.10’da verilmiştir. Söz konusu tabloda Dünya genelinde günlük 1.9 \$ ve altı kazancı olan çalışan yoksulluğu oranı %10,1 ile 759.2 milyon kişiyi temsil etmektedir. Bölgesel düzeyde bakıldığında günlük 1.9 \$ ve altı kazancı olan çalışan yoksulluğu oranının en düşük olduğu bölgeler ise; %1.2 (5.9 milyon kişi) Avrupa-

Orta Asya ve Doğu Asya-Pasifik %1.3 (27.8 milyon kişi) bölgeleridir. Sahra Altı Afrika bölgesi %41.6 (447 milyon kişi) ile çalışan yoksul oranın en yüksek olduğu bölgedir. Bu açıdan bakıldığında çalışan yoksul popülasyonun büyük oranda yer aldığı bölge Sahra Altı Afrika bölgesidir. Bölgesel gelişmişlik düzeyleri, bölgeler arası oransal farkların temelinde yer almaktadır. Bölgesel açıdan bakıldığında oranların temsil ettikleri nüfus popülasyonları, bölgede hayatını devam ettiren insan popülasyonun büyüklüğüne göre değiştiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bireylerin günlük kazanç kıstasları yükseldikçe (3.2 ve 5.5 \$) çalışan yoksul oranları ve temsil ettikleri nüfus sayıları da artmaktadır. Her ne kadar çalışan yoksulluğu fenomeni görüntüsel olarak daha çok gelişmemiş ülkelerde görünüyorsa da gelişmişlik düzeyinin artması; söz konusu fenomenin yüksek gelirli ülkelerde de tesir etmesine engel olamamaktadır.

Avrupa özelinde baktığımızda ise Eurofound'un (2010) 2006 yılındaki durumu betimleyen 2007 AB Gelir ve Yaşam Koşulları İstatistikleri kıstas alınarak ilan ettiği verilerde, Avrupa Birliği'ne üye 27 devlet ölçeğinde 18 yaş ve üstü aktif çalışıyor olan nüfus grubunun %8'ini çalışan yoksullar oluşturmaktadır. Bu oran; kendi hesabına çalışıyor olanlarda %18, ücretli ve maaşlı çalışanlarda %6 olarak karşımıza çıkmaktadır. Verilere bakıldığında üye ülkeler arasında çeşitli farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Üye ülkeler arasında; İtalya, Letonya ve Portekiz'de %10, İspanya'da %11, Polonya'da %12, Yunanistan'da %14 oranları ile çalışan yoksulluğu oranı Avrupa Birliği ortalamasının üstünde olan ülkelere örneklerdir. Belçika, Danimarka ve Malta'da %4, Çek Cumhuriyeti'nde %3 oranları ile çalışan yoksulluğu oranı olarak Avrupa Birliği ortalamasının altında olan ülkelere örneklerdir (Eurostat, 2010).

Tablo 3.11. AB’ye Üye ve Aday Ülkelerde Çalışan Yoksul Oranları

YIL	2015%	2016%	2017%	2018%	2019%	2020%
ÜLKELER						
EU-28	9,5	9,6	9,4	9,4	9,2	e
Belçika	4,6	4,8	5,0	5,1	4,8	b
Bulgaristan	7,7	11,4	9,9	9,9	8,9	9,6
Çek Cumhuriyeti	4,0	3,8	3,5	3,4	3,5	3,7
Danimarka	5,5	5,3	5,3	6,0	6,3	6,2
Almanya	9,7	9,5	9,1	9,1	8,0	8,6
İrlanda	4,9	5,1	5,1	4,8	4,3	6,0
Yunanistan	13,4	14,1	12,9	11,0	10,2	10,1
İspanya	13,1	13,1	13,1	12,9	12,7	11,8
Fransa	7,5	7,9	7,3	7,1	7,4	7,5
Hırvatistan	5,9	5,6	5,8	5,2	5,1	5,1
İtalya	11,5	11,7	12,2	12,2	11,8	10,8
Macaristan	9,3	9,6	10,2	8,4	8,4	7,8
Hollanda	5,0	5,6	b	6,1	5,5	5,6
Avusturya	7,9	8,3	7,7	8,0	7,6	7,2
Polonya	11,2	10,8	9,9	9,7	9,7	9,6
Portekiz	10,9	10,9	10,8	9,7	10,8	9,5
Romanya	18,8	18,9	17,4	15,3	15,7	14,9
Slovenya	6,7	6,1	6,6	6,0	4,5	5,0
Slovakya	6,0	6,5	6,3	6,0	4,4	5,2
Finlandiya	3,5	3,1	2,7	3,1	2,9	3,1
İsveç	8,0	6,7	6,9	7,0	7,8	7,8
İzlanda	6,5	6,4	7,0	7,0	:	:
Norveç	5,5	5,7	5,8	6,0	6,3	5,9
İsviçre	8,2	7,3	8,2	7,3	7,7	8,0
Birleşik Krallık	8,1	8,6	8,9	b	10,3	:
Sırbistan	13,3	11,9	10,8	10,0	9,2	7,8
Türkiye	13,7	13,5	12,8	13,1	13,2	12,9

b: zaman serisinde kırılma
a: tahmini
Kaynak: Eurostat, EU-SILC [ilc_iw01],
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_IW01_custom_2769529/default/table?lang=en , 22.05.2022

Tablo 3.11.’de AB’ye üye ve aday ülkelerdeki çalışan nüfus içindeki 18 yaş ve üstü çalışan yoksulların oranlarına yer verilmiştir. Avrupa Birliği’nde çalışan yoksul oranlarının 2016 yılından itibaren düşüş eğiliminde olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Eurostat verilerine göre Avrupa Birliği’nde 2017 ve 2018 yıllarında çalışan yoksul oranı %9,4, 2019 yılında tahmini olarak %9,2’dir. 2020 yılında üye ülkeler arasında çalışan yoksul oranı en yüksek ülkeler sırasıyla; Romanya (%14,9), İspanya (%11,8), İtalya (%10,8), Yunanistan (%10,1) olarak görünmektedir. Avrupa Birliği’ne aday ülke statüsü ile Türkiye özelinde bakıldığında ise; 2020 yılında çalışan yoksulların çalışanlar arasındaki oranı %12,9’dur. Avrupa’nın diğer birçok insani bölgeye nazaran iktisadi şartları daha yüksek bir bölge olduğu bilinmektedir. Fakat bu iktisadi şartlar tablodan da anlaşıldığı üzere çalışan yoksulluğu fenomeninin Avrupa bölgesinin içinde barındırdığı ülkelerde tesir etmesine tek başına engel

olamamaktadır. Türkiye özelinde ise durum; daha önce belirtildiği üzere oransal açıdan dikkate değerdir.

Çalışan yoksulluğuna dair niceliksel veriler konunun önemini özetlemektedir. Çalışan yoksulluğu kavramı gün geçtikçe daha da görünür olmaktadır. Niceliksel olarak durumu gittikçe artan çalışan yoksullara dair geliştirilen ve uygulanan bir takım sosyal politikalar bulunmaktadır.

3.1.1. Çalışan yoksullara yönelik geliştirilen sosyal politikalar

Çalışan yoksulluğunu önlemeye yönelik geliştirilen sosyal politikaları ayırt etmek çoğu zaman pek mümkün değildir. Bu durumun temelinde yatan nedenlerden biri hâlihazırda çoğu ülkenin çalışan yoksulluğunu tanımıyor oluşu bulunmaktadır. Bir başka neden ise sosyal transfer uygulamalarının çoğu ülkede salt iş gücü piyasasının dışında kalmış, çalışmayan kişilere odaklanmasıdır. Buna sebep olan düşünce ise çalışan bireylerin yoksulluğa maruz kalmaması için yeterli ekonomik kazanca sahip olduklarına dair fikriyattır. Türkiye’de de bu fikriyat hâkimdir (Eurofound, 2010, s. 14). Birçok AB ülkesinde geliştirilen sosyal politikalarda çalışan yoksulluğuna özel bir politika bulunmamaktadır (Eurofound, 2013, s. 24).

Çalışan yoksulluğuna yönelik geliştirilen sosyal politikalar; iş gücü piyasası politikaları, gelir arttırıcı politikalar (asgari ücret, vergi indirimleri ve sosyal transferler/yardımlar) ve ekonomik büyüme politikaları şeklinde başlıklandırılabilir (Erdoğan ve Kutlu, 2014).

3.1.1.1. Ekonomik büyüme politikaları

1975’li yıllarda kalkınma kavramı çerçevesinde (Thorbecke, 2009, ss. 134-142) ekonomik büyüme ve yoksulluk arasındaki bağ üzerinde durulmuştur. Buna rağmen araştırma dâhilinde üzerinde durulan çalışan yoksulluğu ile bağlantılı yoksulluğu önlemek için politikalar, aslında 1990’larda gelişmiştir. 1980’lerin sonlarında neoliberalizimin tüm dünyada ortaya çıkardığı olumsuz etkiler, uluslararası kuruluşlar ve gelişen-gelişmekte olan ülkelerin kalkınma ve sosyal politikalarında yoksulluk kavramının yer almasına neden olmuştur. 1980’lerde Dünya Bankası ve diğer küresel kurum/kuruluşların yoksulluğu önlemeye yönelik çalışmalarına ara verdiği yıllarken Dünya Bankası’nın 1985 senesinde “*yoksulluğa duyarlı bir büyüme stratejisi*” ve ardından 1987 yılında “*Banka’nın Politikası Olarak Yoksulu Koruma*”

isimli çalışmalarla yoksulluğu önlemeye dair dolaylı ve doğrudan politikalarla birtakım önlemler alınmaya başlanmıştır. Bu önlemlere örnek olarak ise “*kamu istihdamı ya da yerel düzeyde düşük fiyatlarla yiyecek satışının sağlanması*” verilebilir (Zabcı, 2009, ss. 90-91). 1990’lı yılların başı bu gelişmelerin sürdüğü, yoksulluğu önlemeye dair politikaların ve 1990 Dünya Kalkınma Raporu (WB, 1990), 1991 Yoksulluğun Azaltılması için Yardım Stratejileri (WB, 1991) ve 1991 tarihli Faaliyet Direktifi 4.15 (WB, 1992) gibi çalışmaların yer aldığı yıllardır. Günümüzde çalışan yoksulluğunu önlemeye veya kontrol altında tutmaya yönelik yapılan çalışmaların temelleri bu dönemlerde atılmıştır. Yapılan bu çalışmaların devamında “*Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi*” isimli çalışma 1998 yılında kendinden sonraki çalışmalar bağlamında bir mihenk taşı olmuştur. Böylelikle “*Milenyum Kalkınma Amaçları*” doğrultusunda 2015 yılına kadar günlük 1 dolardan daha düşük miktarda kazanan çalışan yoksul sayısının yarı yarıya azaltılması hedeflenmiş, bu hedefin gerçekleşmemesi durumunda başarısız olunacağı ifade edilmiştir (Dünya Bankası, 2002, s. 921).

Ekonomik büyüme-yoksulluk bağı, literatürde fazlasıyla üzerinde durulan bir konu olmakla birlikte, özel olarak çalışan yoksulluğunu önlemeye yönelik bir ekonomik büyüme tartışması pek yapılamamıştır. ILO tarafından yapılan düzgün iş politikaları çalışan yoksulluğu özelinde ekonomik büyüme kapsamında düşünülebilir. Düzgün iş politikaları aracılığı ile çalışan yoksulluğunun kontrol altına alınması ya da azaltılması ve enformel sektörün çalışanlar üzerindeki olumsuz etkilerini önlemeye yönelik katkılar sunması olasıdır (ILO, 2003, ss. 70-71). ILO düzgün iş politikaları kapsamında dört temel başlığa atıfta bulunmuştur. Bunlar; istihdam, çalışma hakları, sosyal koruma ve sosyal diyalogdur (ILO, 2005, s. 24).

Avrupa Komisyonu (European Commission, 2012, s. 179) Avrupa 2020 Stratejisi’nin temel amacının, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme için yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele olduğunu belirtmiştir. Ekonomik büyüme yoluyla yoksulların gelirlerinin de artacağı ön kabulü ile özel sektör öncülüğünde ekonomik büyümenin gerçekleşmesi, daha az müdahalenin bulunduğu serbest piyasa ve yabancı sermayenin teşviki önem kazanmaya başlamıştır. Daha önceleri, yoksulluğu önlemeye yönelik müdahaleci yaklaşım söz konusuysen (Önder, 2004, ss. 20-21) artık neredeyse bunun hiç tartışılmadığı serbest piyasa ile ekonomik büyüme ve

beraberinde getireceği olumlu vasıflar tartışılmaya başlanmıştır. Ekonomik büyüme ile çalışanların vasıflarının artırılması ve mikro kredi imkânları ile girişimciliğe teşvik gündeme gelmeye başlamıştır (Şenses, 2004, s. 15; Erdoğan ve Kutlu, 2014, ss. 79-81).

3.1.1.2. İş gücü piyasası politikaları

Çalışan yoksulluğunu önlemeye yönelik tedbirlere iş gücü piyasası politikaları yönünden bakıldığında, ağırlıklı olarak aktif iş gücü programlarını içerdiği görülmektedir. Aktif iş gücü programlarının misyonu; mevcut çalışanları nitelik ve beceri açısından geliştirmek, çalışmaya yönelik arz ve talebi bir araya getirmeğe yönelik politikalar geliştirmektir. Avrupa Birliği'nin de gündeminde olan çalışan yoksulluğu ve iş gücü piyasası şartları, Lizbon Stratejisi bağlamında kabul edilen “*daha iyi işler*” hedefi, istihdam şartlarının iyileştirilerek çalışanları yoksulluğa karşı koruma bakımından önemlidir (Erdoğan ve Kutlu, 2014, s. 82). Avrupa Birliği üyesi ülkeler Avrupa Komisyonu'nda çalışan yoksulluğunu önlemeye dair politikaları; güçlendirici ve destek hizmetlere erişimi sağlayan politikalar, yeterli gelir elde etme (mali ve sosyal yardımlar, asgari ücret) politikaları ve çalışan yoksulluğundan en çok etkilenen grupların iş gücü piyasasına katılımını artırma politikaları olmak üzere 3 başlıkta toplamışlardır (European Commission, 2012, s. 162).

Avrupa İstihdam Stratejisi çalışan yoksulluğunu önlemeye yönelik birtakım hedefler sıralamıştır. Bu hedefler: “*Beşerî sermayenin geliştirilmesi ve yaşam boyu öğrenmenin teşvik edilmesi, işgücü piyasasında uyum ve mobilitayı teşvik etmek, kayıt dışı çalışmayı düzenli istihdama dönüştürmek, cinsiyet eşitliği, işgücü piyasasında dezavantajlılara karşı ayrımcılıkla mücadele ve bu grupların bütünleşmesinin teşvik edilmesi, çalışmanın çekiciliğini artırmaya dönük teşvikler aracılığı ile işi gelir getirici kılmak (make work pay)*” (Eurofound, 2004, s. 3).

3.1.1.3. Gelir artırıcı politikalar

Asgari ücret uygulaması, çalışan yoksulluğunu azaltmaya dönük temel bir politika önlemi şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Eurofound, 2010, ss. 15-18; European Commission, 2012, ss. 162-165; Marx ve Verbist, 2008, s. 274). Türkiye’de ve birçok Avrupa Birliği ülkesinde, çalışan bireylere temel düzeyde ücret sağlanarak çalışan yoksulluğunu minimize etmek için kullanılan asgari ücret politikası; sektörel

ve hükümet düzeyinde sosyal diyalog yoluyla toplu sözleşme vasıtasıyla tespit edilmektedir (Eurofound, 2013, ss. 15-17). Asgari ücret uygulaması gibi çalışan yoksulluğunu önlemeye dair bir başka politika ise sosyal yardımlardır (Marx ve Verbist, 2008, ss. 285-286). İşsizlik ödemeleri, asgari gelir desteği programları, engelli, yaşlılık, aile, hastalık ve konut yardımları bahse konu sosyal yardımlardan birkaçına örnek olarak verilebilir (Lohmann, 2009, s. 492; European Commission, 2012, s. 166). Bu örneklerin yanında düşük gelirli aileleri desteklemek için yapılan çocuk yararları, çocuk bakımı destek-sübvansiyonları ve annelik yardımları da bu sosyal transferlere örneklerdir (Jaumotte, 2003). Çalışan yoksulluğunu kontrol altında tutmak veya engellemek için gelir artırıcı politikalarda vergi indirimleri de önem arz etmektedir (Erdoğan ve Kutlu, 2014, s. 85). Kamu tarafından belirlenen kıstasları taşıyan ailelere yönelik İngiltere'deki Çocuk Vergi İndirimi (Child Tax Credit), Aile İndirimi (Family Credit), Çalışan Vergi İndirimi (Working Tax Credit), Çalışan Ailelere Vergi İndirimi (Working Families Tax Credit), ve Aile Gelir Katkısı (Family Income Supplement) (Duncan, 2003, ss. 9-17; Crettaz, 2011, ss. 57-59), düşük gelirli ailelere yönelik Fransa'daki sigorta primi indirimi gibi uygulamalar (Pearson ve Scarpetta, 2000, s. 14), Amerika'daki Gelir Vergisi İndirimi (Earned-Income Tax Credit) (Marx ve Verbist, 2008, ss. 281-283; Pearson ve Scarpetta, 2000, s. 14) ve Yeni Zelanda, Kanada ve Hollanda, Finlandiya, Belçika, İrlanda gibi AB ülkelerinde düşük gelirli çalışanlara yönelik vergi indirimleri (Crettaz, 2011, s. 51; Pena-Casas ve Latta, 2004, s. 80) gibi uygulamalar, gelir artırıcı politikalarda vergi indirimlerine örnek olarak verilebilir.

3.2. Dünyada Sosyal Dışlanma Durumu

Dünyada sosyal dışlanma kavramını merkeze alan nicel verilere alanyazında rastlanılmamaktadır. Sosyal dışlanma içeriğinin birçok boyuta sahip olması, söz konusu kavramın yoksulluk, dezavantajlılıklar, eşitsizlik, göç vb. göstergelerle bağlantılı oluşuna zemin hazırlamaktadır. Sosyal dışlanma sorununu bir sistem sorunu olarak algılamakta yarar bulunmaktadır. Bu bağlamda, sosyal dışlanma sorunun sistemsel bir hata olarak düşünülmesine neden olan eşitsizlik ve yoksulluk kavramlarının sayısal verilerini ele almak, buna bağlı olarak göç göstergelerini incelemek sosyal dışlanmanın dünya üzerindeki durumunun betimlenmesinde yararlı olacaktır (İmanlı, 2018, s. 114).

Sosyal dışlanma ile dolaylı ya da direk bir etkileşim içinde olan yoksulluk verilerinin incelenmesi dünyada sosyal dışlanmanın betimlenmesi açısından önemlidir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (MPI) çalışması yoksulluğun önlenmesi için hazırlanan çalışmalardan biridir. Araştırma; 68 orta gelir, 2 yüksek gelir ve 31 düşük gelir düzeyinden 101 ülkeyi temsil eden verilerden oluşmaktadır. Araştırmanın 2019 yılı verilerinin 101 ülkede 1,3 milyar bireyi temsil kabiliyeti bulunmakta olup bu da oransal açıdan dünya nüfus popülasyonunun %23,1'ine tekabül etmektedir. Araştırmaya konu olan nüfus gruplarından çok boyutlu yoksul bireyler tespit edilmiştir. Birden fazla göstergeli yoksulluk oranlarının bölge ve ülke varyantları incelendiğinde; Güney Asya ve Sahra altı Afrika çok boyutlu yoksul bireylerin yüzde 84,5'ini içermektedir. Ülkeler açısından da en yüksek çok boyutlu yoksulluk göstergesi olan ülkeler sırasıyla %52,3 Sudan, %47,7 Yemen, %45,8 Doğu Timur ve %41,3 Haiti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, ülkesel mntıklar ölçütünde bir kategori olsa da eşitsizlik belirtileri kapsamında bağdaşık bir dağılım görülmemektedir. Misalden çok boyutlu yoksulluk Avrupa'da %1,1 olarak karşımıza çıkmaktayken Sahra altı Afrika'da bu durum %57,5 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgesel manada yerel düzeyde incelendiğinde bölge zümresine dâhil olan ülkelerde eşitsizliğin daha fazla olduğu önem arz etmektedir. Sahra altı Afrika zümresinde çok göstergeli yoksulluk verileri dağınık şekil oluşturmaktadır. Ülkesel açıdan konuya örnek olarak Güney Afrika'da çok boyutlu yoksulluk oranı %6,3 olarak karşımıza çıkmaktayken Güney Sudan'da oran %91,3'tür (UNDP, 2019, ss. 3-5).

Sosyal dışlanma ile etkileşim hâlinde olan diğer bir kavram ise gelir eşitsizliğidir. Gelir eşitsizliği dünyanın tüm kesimlerinde farklılıklar göstermektedir. Ulusal gelirden en yüksek payı alan %10'luk zümreler düzeyinde bu oran Ortadoğu'da %61 iken Avrupa'da %37 olarak tespit edilmiştir. Dünya genelinde mal-mülk eşitsizliği kıstas alındığında, en üst %1'lik zümrenin 1980'de %22 olan hissesi, 2014'te %39'a çıkmıştır (World Inequality Lab, 2018, s. 7).

Sosyal dışlanma ile bağlantılı olan başka bir kavram göçtür. Göç, bireylerin sosyal dışlanmaya maruz kalmasında katalizör bir işlev görmesi bakımından sosyal dışlanmanın sonucu ve nedeni olan bir kavramdır (Taşcı, 2009, s. 190). Aktüel dünya çapında kestirimlerde 2015 yılında takriben 244 milyon uluslararası göçmen

bulunduğu ve bu verinin dünya nüfusunun %3,3'üne tekabül ettiği belirtilmiştir. 2010 yılında gözden geçirilen iz düşüme göre de bu sayının 2050'de 405 milyona çıkması tahmin edilmektedir. Göç sürecinde, süreç yönetiminin sağlıklı sürdürülememesi, süreç içerisinde deport edilme ya da göç yoluyla ulaşılan ülkenin vatandaşlığına kabul edilememe benzeri sorunlar ileri vadede uyuma engel teşkil etmekte ve genel itibariyle sosyal dışlanmaya maruz kalmaya neden olmaktadır (IOM, 2018, s. 210).

Göç kaynaklı ortaya çıkan mültecilik konusu da başka bir güncel sosyal dışlanma belirtisidir. Toplumdan dışlanmanın bir göstergesi, mültecilerin bir başka ülkeye yerleşiminden itibaren ortaya çıkan aşırılığın radikalleşmesidir. 2018 yılı verilerine göre küresel mülteci nüfusu 25,7 milyona tekabül etmektedir. G20 devletleri 7,3 milyon mülteciyi barındırmaktadır. Bu oran, Birleşmiş Milletler Mültecilik Ajansı'nın sorumluluğundaki bütün mültecilerin tahmini %36'sını teşkil etmektedir. Mültecilerin 3,7 milyonu Türkiye'de ikamet etmektedir (OECD:2019). Bir başka husus da zorla yerinden edilen bireylerin varlığı ve bu konuda sorumluluğun paylaşımı hususunda gelişen sorunlar, sosyal dışlanma kapsamında uluslararası arenanın en önemli hususlarından biri olarak evirilmektedir (United Nations High Commissioner for Refugees). 2022 yılı verilerine bakıldığında küresel mülteci nüfusu 27,1 milyona ulaşmıştır. Bu nüfus grubunun %69'u, beş ülke menşelidir. Bu beş ülke; Suriye (6,8 milyon), Venezuela (4,6 milyon), Afganistan (2,7 milyon), Güney Sudan (2,4 milyon), Myanmar (1,2 milyon) şeklinde sıralanmaktadır. Türkiye 3,8 milyon mülteciye ev sahipliği yaparak en çok mülteciyi barındıran ülkedir (UNHCR, 2022).

Dünyada çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanmanın mevcut durumundan sonra Türkiye'de çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma durumlarına bakmakta yarar bulunmaktadır.

3.3. Türkiye'de Çalışan Yoksulluğu

Türkiye özelinde nicel verilere dayanarak çalışan yoksulluğu profiline bakmak gerekirse Gündoğan, (2007, ss. 70-83) TÜİK'in çalışması çerçevesinde; kendi hesabına çalışanların (%30,48), işsizlerin (%27,37), "yevmiyeli çalışanlar"ın (%37,52) ve "ücretsiz aile işçileri"nin (%38,73) yoksulluk düzeyi yüksek gruplar olduğunu belirtmiştir. Ücretsiz aile işçilerinin kentsel alanlarda oldukça yüksek

(%27,94) olması ve söz konusu işçilerin arasında kırsal yoksulluk oranının kırsal kesimden daha yüksek olması (%36,67) dikkat çekici noktalardan biri olarak değerlendirmektedir. Türkiye’de yevmiyeli çalışanların ise %37,52’sinin yoksul olduğunu belirtmiştir. Yevmiyeli çalışanların çoğunluğunun kırsal alanlarda tarımsal, kentlerde ise inşaat ve bayındırlık faaliyetlerde toplanmalarının ve eğitim seviyelerinin düşük olmasının, bu kesimin yoksulluğa maruz kalmalarının temel nedeni olarak görüldüğünü ifade etmiştir.

TÜİK verileri kapsamında Türkiye’de çalışan yoksulluğu profilini; ücretsiz aile işçileri, yevmiyeli kendi hesabına çalışanlar, yoksulluğa meyilli istihdam statülerinin yaygın olduğu tarım ve inşaat işlerinde çalışanlar, kadın çalışanlar, eğitim ve nitelik düzeyi düşük çalışanlar, yabancı kaçak çalışanlar, geniş ailelerde yaşayanlar, küçük ölçekli işletmelerde çalışanlar, sosyal güvencesi bulunmayan kayıt dışı sektörde çalışanlar oluşturmaktadır (Gündoğan, 2007, s. 99).

Öte yandan, Türkiye’de net asgari ücretli çalışanlar, TÜİK’in belirlediği “*yoksulluk ücreti*” (bir işçinin aylık geçim ücretinin altında) seviyesinde kalmaktadır (Erdoğan ve Kutlu, 2014, s. 96). Bu hesaplama göre emekli aylığı asgari ücretin düzeyinde olan emekliler de “yoksulluk ücreti” düzeyinde kalmaktadır. Yukarıda yer verilen yoksul profillerinin yanında Türkiye’de asgari ücretli çalışanlar ve emekliler de çalışan yoksulluğu profiline girmektedir.

DİSK’in TÜİK Bilgi Merkezi’nden elde edilen bilgilere dayanarak DİSK Araştırma Dairesi tarafından hesaplanan Türkiye’deki toplam istihdam içindeki yoksulluk oranı, yani çalışan yoksulluğu, Tablo 3.10.’da %14,4 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da istihdam edilen her 10 kişiden 1’inin çalışan yoksula tekabül ettiğini göstermektedir.

Tablo 3.12. Türkiye’de Toplam İstihdam İçerisinde Yoksul Sayısı ve Yoksulluk Oranları

Dönem	Yoksulluk Oranı	Yoksul Sayısı	Yoksulluk Oranı
2017	%50	2 milyon 163 bin kişi	%7,9
	%60	3 milyon 493 bin kişi	%12,8
2018	%50	2 milyon 409 bin kişi	%8,6
	%60	3 milyon 889 bin kişi	%13,9
2019	%50	2 milyon 492 bin kişi	%9
	%60	3 milyon 999 bin kişi	%14,4
(DİSK, 2021, s. 6) *TÜİK Bilgi Merkezi’nden elde edilen bilgilere dayanarak DİSK Araştırma Dairesi tarafından hesaplanmıştır.			

DİSK’in (2021, s. 6) 2021 yılında çalışan yoksulluğuna dair yayınlamış olduğu araştırma raporundaki TÜİK bilgilerine dayanarak oluşturulan verilere Tablo 3.12’de yer verilmiştir. 2017-2019 yılları arasında; ulusal hane medyan gelir seviyesinin gerek %50’sinin altında kalan, gerek ise %60’ının altında kalan çalışan yoksul oran ve nüfus sayıları yıllık düzeyde artmaktadır. Eurostat tarafından da kabul edilen ulusal hane medyan gelir seviyesinin %60’ının altında kalan çalışan yoksul oranı kıstas alındığında; 2019 yılında çalışan bireylerin olduğu hanelerde %14,4 ile 3 milyon 999 bin kişi yoksulluk riski ile karşılaşmaktadır.

Türkiye’de çalışan yoksulluğu ile bağlantılı araştırmalar, resmî ve özel kurum ve kuruluşlarca hazırlanan sayısal veriler içeren istatistikler ve saha araştırmasını kapsayan araştırmalar üzere iki grup hâlinde karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda nicel verilere dayalı bilgilere yer verilmiştir. Aşağıda, Türkiye’de çalışan yoksulluğu kavramını konu alan araştırmaların genel görünümüne yer verilmiştir.

Kahraman’a (2010) göre Türkiye’de yoksulluk ile çalışma arasındaki bağ, refah devletinin krizi kapsamında değerlendirilebilir. Kapar (2004) çalışan yoksulluğunu mutabık iş kapsamında ele aldığı araştırmasında, Türkiye’de ve dünyada çalışan yoksulluğunu içeren sayısal göstergeler bağlamında ele almıştır. Yine Kapar (2010) başka bir araştırmasında ise Türkiye’de çalışan yoksulluğunun sayısal görüntüsünü açıklamış ve sebeplerini yorumlamıştır. Çavuşoğlu (2011), Türkiye’de çalışan yoksulluğunu, sektörel ve iş durumu bağlamında 2002-2009 yıllarındaki gidişatını

incelemiştir. Köse ve Bahçe (2009) tarafından geliştirilen araştırmada, gelir kıstaslarının sınıfsal asimetrisi karşımıza çıkmaktadır. 2004 yılında elde edilen veriler kapsamında, tarımsal alanda çalışanlarda yoksulluğun daha fazla hissedildiği bilgisine ulaşılmıştır. Bahçe ve Köse'nin bir başka araştırmasında (2012), TÜİK Hane halkı Bütçe Anketleri veri havuzundan üretilen sayısal göstergelerin toplumsal sınıf analizi yapılmış ve toplumsal sınıflar dâhilinde TÜİK tarafından belirlenen yoksulluk sınırına göre yoksul ailelerin oranı, 2002-2010 zaman dilimini refere edecek şekilde ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu araştırma verilerinde, toplumsal zümreler dâhilinde, çalışan en yoksul grubuna girebilecek toplumsal gruplar; tarımla uğraşan işçiler, topraksız ve topraklı geçimlik köylüler, tarım işsizleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de çalışma ve yoksulluk ilişkisini, dolaylı veya doğrudan bir şekilde işleyen saha araştırmalarına rastlamak da mümkündür. Işık ve Pınarcıoğlu (2009), İstanbul Sultanbeyli örneğinde çalışan yoksulların mesleklere göre dağılımını incelemiştir. Açıkalın (2007) ise kayıt dışı sektör ve yoksulluk bağıını İstanbul ve Gaziantep örneklemleri üzerinden çalışmıştır. Suğur vd. (2008a) hizmet sektöründe çalışan yoksulların hayata izlenimlerini ele almış ve ücretli taksi şoförleri, bakıcılar, apartman kapıcıları ve gündelikçileri örneklem olarak aldıkları çalışmayı Eskişehir ilinde gerçekleştirmişlerdir. Suğur vd. (2008b), bir başka araştırmada ise yine çocuk bakıcılarını, gündelikçiler ve kapıcıları incelemiştir. Kahraman (2011), çalışan yoksulluğunu İstanbul Sancaktepe Kemal Türkler Mahallesi'nde gerçekleştirdiği bir saha çalışması ile ele almış ve araştırmada, çalışan yoksulluğuna yönelik olarak maaş, çalışma ve dayanışma ilişkileri, sosyal transferler gibi boyutları çalışmıştır.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2010) tarafından sosyal transferlerden yararlananlar kapsamında geliştirilen bir çalışmanın sonuçları, aynı zamanda çalışan yoksullara ilişkin bir izlenim de oluşturmaktadır. Araştırma bağlamında, sosyal transferlerden yararlanan çalışanların meslekleri genellikle; merdiven yıkama, mevsimlik işçilik, hamallık, seyyar satıcılık, temizlikçilik, toplayıcılık, bulaşıkçılık gibi kayıt dışı sektördeki mesleklerdir. Türkiye'de çalışan yoksulluğunu merkeze alan saha araştırmalarının ortaya konulması, çalışan yoksulları destekleyici politikaların oluşturulması bakımında önemlidir.

3.4. Türkiye’de Sosyal Dışlanma

Temel etkeni gelir dağılımındaki eşitsizlikler olan sosyal dışlanma sorunuyla küresel alanda olduğu gibi Türkiye’de de karşılaşılmaktadır. Gelir dağılımı adaletsizliği olan birçok ülkede yoksulluk sorunu olduğu gibi Türkiye’de de gelirin dağılımında ortaya çıkan bu adaletsizlik yoksulluğa zemin hazırlamaktadır. Gelir dağılımında yaşanan adaletsizlik, eşitsizlik ve yoksulluk, yoksunluk kavramlarıyla olan ilişkisiyle sosyal dışlanma kavramının oluşumunu tetiklemiştir. Gelir dağılımı adaletsizliğiyle benzer gelişim sağlayan yoksulluk ile sosyal dışlanma olgusu, sosyal bir sorun olarak 1990'ların sonunda Türkiye'nin gündemine gelmiştir (Bölükbaşı, 2008, s. 84). Türkiye’de yoksulluk riskiyle yüksek düzeyde karşıya kalan bazı zümreler; sağlık, eğitim hizmetleri ve kültürel imkânlardan faydalanmak, istihdam içinde yer almak ve toplumsal karar alma süreçlerine katılmak bağlamında sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Bu zümreleri; özellikle tarım alanında ve güvencesi olmayan geçici işlerde çalışan bireyler, eğitim seviyesi düşük olanlar, kadınlar, çocuklar, göçmenler, yaşlılar ve engelliler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye’de nüfusun önemli bir bölümünün işsiz olması ya da enformel sektörde bulunması ve bunun bir sonucu olarak da sosyal güvencesiz olmaları, ülke genelinde birçok alanda sosyal dışlanmaya maruz kalabilecek bireylerin varlığını artırmaktadır (Adaman ve Keyder, 2007, s. 84).

Türkiye’de sosyal dışlanmayı önlemeye yönelik bir bütçe, Sosyal Koruma Harcamaları bütçesinin içinde yer almaktadır. Sosyal Koruma Harcamaları bağlamında 2019 yılında ayrılan bütçeye dair TÜİK verileri Tablo 3.13.’te gösterilmiştir.

Tablo 3.13. Sosyal Koruma Harcamaları

	2019	Pay %
Sosyal Koruma Harcamaları	542, 002	100
İdari masraf ve diğer harcamalar	8, 834	1,6
Sosyal koruma yardımları toplamı	533, 168	98,4
Hastalık/sağlık bakımı	146, 035	26,9
Engelli/Malul	18, 030	3,3
Emekli/Yaşlı	263, 078	48,5
Dul/yetim	63, 586	11,7
Aile/çocuk	23, 177	4,3
İşsizlik	15, 732	2,9
Sosyal dışlanma b.y.s.	3, 559	0,7
Kaynak: TÜİK, 2019		

Çalışmada literatüre dayalı bilgiler gerekli bölüm ve başlıklar altında değinilmiştir. Çalışmanın bundan sonraki bölüm ve alt başlıkları; araştırmanın yöntemi, bulgular ve yorum, tartışma, sonuç ve öneriler şeklinde sıralanmıştır.

4. YÖNTEM

4.1. Araştırma Modeli

Nicel ve nitel araştırma yöntemleri kendilerine özgü veriler içermektedir. Nicel araştırma yöntemlerinde ulaşılan veriler, araştırmacılara betimleyici bir imkân sağlamaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinde ulaşılan veriler ise araştırmacıların; araştırılan konuya dair bireylerin toplumsal olay ve olguları nasıl yorumladıklarına, dünyayı nasıl anlamlandırdıklarına, yorumladıklarına ve deneyimlediklerine yönelik veri sunarak bütüncül bir bakış açısıyla anlamalarına imkân sağlamaktadır (Gönç Şavran, 2012, s. 69).

Son yıllarda karma yöneme olan ilginin arttığını ve uluslararası boyutta karma yöntemin yaygınlaştığını yapılan çalışmalar göstermektedir (Baki ve Gökçek, 2012). Araştırmanın amacı, bütüncül bir bakış açısının ortaya konması ve sonunda derinlemesine analiz yapılabilmesi olduğu için bu araştırma karma bir desende tasarlanmıştır.

Karma yöntem araştırmalarının temel argümanı, araştırmacının sorunu daha iyi irdelemek için nicel veriler (istatistiki eğilimleri) ile nitel verileri (kişisel deneyimler, öyküler vb. materyalleri) birleştirerek ortaya koymasıdır. Böylelikle bu yöntemlerden herhangi birinin tek başına kullanmasına kıyasla daha fazla avantaj sağlayacaktır. Nicel ve nitel verilerin toplanarak analiz edilmesiyle araştırma sorularını cevaplandırmak, nicel ve nitel boyutların güçlü yanlarından yararlanmak, nicel ve nitel verilerin birleştirilmesi ve bütünleştirilmesi gibi avantajları, karma yöntem araştırmalarının temel özellikleri olarak sırlamak mümkündür (Creswell, 2017, ss. 1-7).

Karma yöntem araştırmalarının birçok tasarımı olup başlıca 3 temel karma yöntem tasarımı bulunmaktadır. Yakınsayan paralel karma yöntem tasarımı; nitel ve nicel verilerin birlikte toplandığı, bulguların ise karşılaştırma veya ilişkilendirme yoluyla yorumlandığı desen türüdür. Açımlayıcı sıralı karma yöntem deseni ise birinci aşamada nicel verilerin toplanıp analiz edildiği, ikinci şamada ise nicel bulgulardan yola çıkılarak nitel verilerin toplanıp yorumlandığı desen türüdür. Bir diğer desen olan keşfedici sıralı karma yöntem ise açımlayıcı sıralı desenin tam tersi bir yol izlendiği desen türü olarak ele alınmaktadır. Bu üç temel desen haricinde iç içe

karma yöntem, dönüştürücü karma yöntem, çok aşamalı karma yöntemler gibi çeşitli desenlerde karma yöntem türleri bulunmaktadır (Creswell, 2016, ss. 219-228).

Bu araştırma, nitel ve nicel araştırma tasarımlarının araçsallarının kullanıldığı bir tanımlayıcı tarama araştırmasıdır. Sosyal Dışlanma ve Çalışan Yoksulluğu İlişkisinin İncelenmesi: Bingöl Örneği konulu çalışmamızın konuyla ilgili yeterli bir kavrama, açıklama ve anlama olanağı sunabilmesi hususunda, nicel ve nitel araştırma desenlerinin araçsallarının beraber kullanılmasının daha uygun olabileceği düşünülmüştür. Bu nedenle bu araştırmanın modeli olarak karma yöntem tasarımlarından “Yakınsayan Paralel Karma Yöntem Deseni” tercih edilmiştir.

4.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Bingöl ilindeki çalışan yoksul bireylerdir. Bilimsel araştırmalarda evrenin tamamına ulaşmak güç olduğundan evreni temsil kabiliyeti bulunan örneklem seçimleri gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada örneklem için seçilmiş ölçütleri taşıyan birimlerin örnekleme dâhil edildiği seçili örnekleme türü olan ölçüt örnekleme (Büyükölçük vd., 2015, s. 91) kullanılmıştır. Araştırma; Bingöl ilinde aşağıda yer verilen ölçütleri taşıyan 275 formel sektörde, 275 enformel sektörde çalışan olmak üzere toplam 550 çalışan yoksul bireyle yürütülmüştür. Bu bireylerden 15 katılımcı ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Söz konusu ölçütler aşağıda yer almaktadır:

- Çalışan yoksul olup kira ödeyenler,
- Çalışan yoksul olup oturdukları hanede gelir sağlayıcı başka bir birey bulunmayanlar,
- Çalışan yoksul olup herhangi bir ek geliri bulunmayanlar.

4.3. Araştırma Veri Toplama Araçları

Araştırmada, nicel ve nitel veri toplama araçları kullanılmıştır. Nicel araştırma yöntemi bağlamında çalışmada, veri toplama aracı olarak uygulanan anket iki bölümden hazırlanmıştır. Birinci bölüm demografik verilere yönelik sorulardan, ikinci bölüm ise sosyal dışlanma algı düzeyini ölçmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde sosyal dışlanmaya ilişkin sorular sosyal dışlanma ölçeğine ait sorulardır. Bu sorular, kültürel entegrasyon ve normlara uyma, maddi yoksunluk, sosyal haklara ulaşma, sosyal katılımçılık olmak üzere 4 boyut altında

toplanmıştır. Nitel araştırma yöntemi bağlamında yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

- **Sosyal Dışlanma Ölçeği:** Araştırmada sosyal dışlanma düzeyini ölçmeye yönelik Jehoel Gijbbers ve Vrooman (2007) tarafından oluşturulan, Türkçe'ye çevirisi ve Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik araştırması Bayram vd. (2010) tarafından yapılan “Sosyal Dışlanma Ölçeği” tercih edilmiştir. Yazarlardan mail ortamında ölçeğin orijinal hali temin edilmiştir. Türkçeye uyarlanan ölçekte, 35 madde ve kültürel entegrasyon ve normlara uyma, maddi yoksunluk, sosyal haklara ulaşma, sosyal katılımcılık olmak üzere dört boyut bulunmaktadır. Sosyal haklara ulaşma boyutu; kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme ve uygun ev ve güvenli çevre olmak üzere iki alt boyuta sahiptir. Sosyal Dışlanma ölçeğindeki maddeler, “hiçbir zaman (1)”, “ara sıra (2)”, “nadiren (3)”, “sık sık (4)”, “her zaman (5)” seçeneklerinden oluşan 5’li Likert tipi ölçekle ölçülmüştür. Ölçeğin araştırma kapsamındaki güvenilirlik analizlerine Tablo 4.14.’te yer verilmiştir.

Tablo 4.14. Güvenirlik Analizleri

Değişkenler	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha
Maddi Yoksunluk	8	0,84
<i>Kurumlardan ve Yardımlardan Faydalanabilme</i>	5	0,64
<i>Uygun Ev ve Güvenli Çevre</i>	8	0,68
Sosyal Haklar	13	0,77
Sosyal Katılımcılık	9	0,79
Kültürel Entegrasyon, Normlara Uyma	5	0,62
Sosyal Dışlanma	35	0,92

- **Yarı Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşme Formu:** Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme formu; kuramsal okumalar ve sosyal dışlanma ölçeğinin maddi yoksunluk, sosyal haklara ulaşma ve sosyal katılımcılık boyutları ile ilişkilendirilmek üzere araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Araştırmada; enformel sosyal güvence ve dayanışma sağlayan köyler, aile kurumu, sosyal yardımlara erişim, sosyalleşme imkânları, sosyal destek gereksinimleri, ihtiyaçların ertelenmesi gibi araştırmanın nitel bulgularında yer verilen temalara yönelik sorulardan oluşan görüşme formu kullanılmıştır.

4.4. Araştırma Veri Toplama Süreci

Araştırmada nicel ve nitel veri toplama araçları beraber kullanılmıştır. Araştırmanın nicel ve nitel verileri, Aralık 2021-Ocak 2022 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmada nicel veri toplama aracı olarak EK 1’de yer verilen sosyal dışlanma ölçeği kullanılmıştır. Ölçüt örneklem tercihi yapıldığı için seçilmiş ölçütleri taşıyan, Bingöl İl merkezinde ikamet eden 550 katılımcıya bizzat araştırmacı tarafından sosyal dışlanma ölçeği uygulanmıştır.

Araştırmanın nitel veri toplama aracı olarak EK 2’de yer verilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme formu kullanılmıştır. Sosyal dışlanma ölçeği uygulanan 15 katılımcı ile araştırmacının kendisi görüşmüştür. Görüşmeler katılımcı onay durumuna göre ses kaydı veya not tutularak kayıt altına alınmıştır. Yapılan görüşmeler 30-60 dakika arası sürmüştür.

4.5. Araştırma Veri Analiz Yöntemleri

Yakınsayan paralel karma yöntem deseninde verilerin nasıl ayrılacağı ve nasıl birleştirileceği konusuna ilişkin bir güçlük bulunmaktadır. Nicel ve nitel yöntemle toplanan veriler ayrı ayrı analiz edilir. Daha sonraki aşamada ise bu iki veri türü bir arada ele alınır. Nicel ve nitel verileri birleştirmenin birçok farklı yöntemi bulunmaktadır. Bu yöntemlerden biri yan yana karşılaştırma olarak isimlendirilmektedir. Araştırmacı öncelikle nicel bulguları raporlandırır daha sonra ise nitel bulguları tartışır. Nihayetinde ise istatistiksel bulgular doğrulanır veya ret edilir. Bir başka alternatif ise nitel bulgulardan başlanarak nicel bulgularla karşılaştırma yapılabilir (Creswell, 2016, s. 222-223).

Araştırmalarda nicel araştırma verileri, çeşitli istatistiksel veri analiz program yöntemleri ile incelenip yorumlanmaktadır. SPSS veri analiz programı, veri analiz programları arasında yaygın olarak araştırmacılar tarafından kullanılmaktadır (Akarsu ve Akarsu, 2019, s. 28). Araştırmanın nicel verileri olan anket formundaki sorular, nicel veri analiz programı olan “IBM SPSS 25 For Windows” istatistik programıyla analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan sosyal dışlanma ölçeğinin güvenirlik analizi boyutlarda ve genelde Cronbach's Alpha değerleri hesaplanarak yapılmıştır. Araştırma verileri normal dağılım gösterdiği için parametrik testlerden T ve Anova testleri yapılmış olup farklar ise Tukey testi ile tespit edilmiştir.

Bilgisayar programları nitel verilerin analiz edilmesinde oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Nitel verilerin analizi için de çeşitli bilgisayar programları bulunmaktadır. NVivo, MAXQDA en sık kullanılan veri analiz programları arasında yer almaktadır. Programlar verilerin saklanması, düzenlenmesi, kodlanması ve birleştirilmesi gibi kolaylıklar sağlamaktadır. Nitel araştırmalarda araştırmacı, araştırmanın tüm süreçlerinde aktif bir rol almak durumundadır. Bu durum da veri analizinde önemlidir. Çünkü analizi yapan araştırmacının kendisidir (Çelik, Baykal ve Memur, 2020).

Araştırmada nitel araştırma verileri, analiz için katılımcıların isim kodlamaları araştırmacı tarafından belirlenmiştir. Katılımcıların beyanları araştırmacı tarafından oluşturulan temalarda nitel verilere yerleştirilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizlerinin güvenirliğinin arttırılması bağlamında, tüm mülakatlar yazıya aktarılmıştır. Mülakat yoluyla elde edilen veriler, katılımcıların beyanlarına müdahale edilmeden beyan ettiği gibi aktarılmıştır.

5. BULGULAR VE YORUM

Bu bölüm çalışmanın araştırma kısmını açıklamaktadır. Öncelikle araştırmanın yapıldığı yer olan Bingöl ili hakkında bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra ise yapılan alan araştırmasına dair bilgiler ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

5.1. Bingöl İline Dair Genel Bilgiler

Tezin bu bölümünde araştırmanın evreni olarak seçilen Bingöl ili hakkında genel bilgiler verilecektir.

5.1.1. Bingöl hakkında

Doğu Anadolu Bölgesi Yukarı Fırat bölümünde yer alan Bingöl ilinin batısı Tunceli ve Elâzığ, doğusu Muş, güneyi Diyarbakır, kuzeyi ise Erzurum ve Erzincan illeri ile çevrilidir. Bingöl ilinin matematiksel konumu; 39°-31 ve 36°-28° kuzey paralelleri ile 41°-20° ve 39°-56° doğu meridyenleridir. Bingöl ili; Yedisu, Karlıova, Genç, Kiğı, Yayladere, Solhan ve Adaklı isimli 7 ilçeden oluşmaktadır (Bingöl Belediyesi).

5.1.2. Bingöl tarihçesi

Kentin tarihine bakıldığında bilinen ilk adı Cebel-cur'dur. İki kelimededen oluşan bu isimde Cebel 'dağ', Cur 'akan' anlamındadır. Söz konusu kelime, tarihsel süreç içerisinde Çapakçur söylemi ile telaffuz değişimine uğramıştır. Çapakçur kelimesinin anlamı ise 'akan temiz su'dur. Sonraki süreçte kentin adı Çevlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevlik kelimesin anlamı ise 'bağ bahçe'dir. 1881 yılında düzenlenen idari kanunla Bitlis'in il olması ile Genç ve Çapakçur bölgeleri Bitlis'e, Karlıova Muş'a, Kiğı da Erzincan illerine bağlanmıştır. Cumhuriyet sonrası süreçte önce 1926'da Elâzığ'a, 1929'da Muş'a tabi olan Bingöl, 1936 senesinde hazırlanan kanun ile il statüsünü kazanmıştır (Bingöl Belediyesi).

5.1.3. Bingöl'ün nüfusu

Bingöl nüfusu 1935-2018 yılları arasında tüm nüfus sayımlarında periyodik olarak yükselmiştir. TÜİK 2019 verilerine göre Bingöl nüfusu 279.8212'dir. Bu verilere göre kilometrekareye 34 insan düşer; yani nüfus yoğunluğu 34/km²'dir. Bu nüfusun 91.858'i köy, 187,954'ü şehir nüfusedir (Bingöl Valiliği).

5.1.4. Bingöl'ün sosyo-ekonomik yapısı

Bingöl ilinin sosyo-ekonomik yapısına yönelik Genç'in (2016) Bingöl İli Sosyal Analiz çalışması önemli bulgulara sahiptir. Bu çalışma Bingöl iline yönelik daha spesifik bir alanda (çalışan yoksulluğu-sosyal dışlanma) yapılmış, Genç'in yapmış olduğu çalışma ise kente yönelik genel bir değerlendirmeyi içermektedir. Genç'in gerçekleştirmiş olduğu çalışmanın bulgularında, Bingöl'de kent nüfusu %60,12, kır nüfusu ise %39,88'dir. Çalışan yoksulluğu görüngüsünün kentsel hayat alanlarında görüldüğü bilgisine araştırmanın kuramsal boyutunda değinildiği düşünülünce bu veri araştırma için anlamlı bir veridir. Nüfusun büyük bir çoğunluğunun (%72,2'sinin) kent merkezinde yaşıyor oluşu bahse konu araştırmanın bir başka bulgusudur. Bir diğer bulgu ise köylerden kent merkezine doğru il içi göç olgusunun varlığıdır. Bingöl'de hane halkı yapısının daha çok çekirdek aile yapısına dönüştüğü, hane üye sayısının diğer illere göre daha az olduğu bahse konu araştırmanın bir başka bulgusudur. İlde sivil örgütlenmenin gelişmediği ve STK'lara üye düzeyinin kısıtlı olduğu ifade edilmiştir. Hizmet üreten firmaların yoğun olduğu kentte, çalışanların çoğunluğu hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. Bingöl'de sosyal güvenlik kurumuna bağlı olanların önemli bir kısmını SSK'lı çalışanların oluşturduğu, kentte sosyal güvenliğe kayıtlı olanların yaklaşık üçte birini hizmet sektöründe çalışanların oluşturduğu belirtilmiştir (Genç vd., 2016, ss. 243-256).

5.2. Bingöl İli'nde Sosyal Dışlanma ile Çalışan Yoksulluğu İlişkisine Yönelik Saha Araştırmasının Bulguları ve Yorumları

Bu bölümde Bingöl ilinde yapılan alan çalışmasının nicel ve nitel bulguları ve yorumlarına dair verilere yer verilecektir.

5.2.1. Araştırmanın nicel bulguları ve yorumları

Tablo 5.15. Demografik Dağılım

		Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	110	20
	Erkek	440	80
Yaş	26-35	304	55,3
	36-45	232	42,2
	46-55	11	2
	56+	3	0,5
Eğitim Durumu	İlköğretim	9	1,6
	Ortaöğretim	22	4
	Lise	304	55,3
	Ön Lisans	160	29,1
	Lisans	55	10
Medeni Durum	Evli	537	97,5
	Dul	2	0,4
	Ayrı Yaşıyor	3	0,6
	Boşanmış	8	1,5

Katılımcıların cinsiyetleri, yaş grupları, eğitim ve medeni durumları Tablo 5.15.'te gösterilmiştir. Tabloya göre araştırmaya katılanlardan %20'si kadın, % 80'ı ise erkektir. Kadın katılımcı sayısının erkek katılımcı sayısına göre daha düşük olması alan araştırmasının yapıldığı ilde kadınların erkeklere oranla iş piyasasına katılımın daha düşük olması ve kültürel motiflerle de ilgili bir durumdur. Katılımcıların % 55,3'ü 26-35 yaş aralığında, % 42,2'si 36-45 yaş aralığında, % 2'si 46-55 yaş aralığında, % 0,5'i 56 veya üzeri yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcılardan %5,5'i ilköğretim (ilkokul, ortaokul, ilköğretim), %55,3'ü lise, %29,1'i ön lisans, %10'u da lisans eğitim seviyesinde olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan %97,6'sı evli, %0,4'ü dul, %0,5'i ayrı yaşamakta, %1,5'i de boşanmış olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5.16. Mesleki Dağılım

Meslek	Frekans	Dağılım (%)
Serbest Meslek	125	22,7
Garson	161	29,3
Tezgâhtar	71	12,9
Beden İşçisi	38	6,9
Teknik Personel	64	11,6
Üretim Elamanı	91	16,5
Toplam	550	100,0

Katılımcıların mesleki durumları Tablo 5.16.'da gösterilmiştir. Tabloya göre katılımcılardan %22,7'si serbest meslek, % 29,3'ü garson, % 12,9'u tezgâhtar, % 6,9'u beden işçisi, % 11,6'sı teknik personel, %16,5'i üretim elamanı olduğu belirlenmiştir. Kent merkezinde istihdam daha çok hizmet sektörü odaklıdır.

Tablo 5.17. Çalışılan Sektör Dağılımı

Sektör	Frekans	Dağılım (%)
Formel Sektör	275	50
Enformel Sektör	275	50
Toplam	550	100,0

Araştırmaya katılanların çalışılan sektöre göre dağılımı Tablo 5.15.'te gösterilmiştir. Formel sektör kayıtlı ve sosyal güvenceli işlerin, enformel sektör ise kayıtsız ve sosyal güvencesiz işlerin olduğu sektörlerdir. Tabloya göre katılımcılardan %50'si formel sektörde (sigortalı), %50'si enformel sektörde (sigortasız) çalıştığı belirlenmiştir. Yüzdeliklerin aynı olması, sektörel odaklı analizlerin yapılabilmesi adına bilinçli bir şekilde planlanmıştır.

Tablo 5.18. Çocuk Sayısına Dair Dağılım

Çocuk Sayısı	Frekans	Dağılım (%)
Yok	22	4
1 Çocuk	148	26,9
2 Çocuk	149	27,1
3 Çocuk	163	29,6
4 Çocuk	67	12,2
5 Çocuk	1	0,2
Toplam	550	100,0

Katılımcıların çocuk sayıları Tablo 5.18.'de gösterilmiştir. Tabloya göre katılımcılardan % 4'ü çocuk sahibi değilken, % 26,9'u 1 çocuk sahibi, % 27,1'i 2 çocuk sahibi, %29,6'sı 3 çocuk sahibi, %12,2'si 4 çocuk sahibi, % 0,2'si 5 çocuk sahibidir. Katılımcıların çoğunluğunun çocukları bulunmaktadır. Araştırmanın konu olduğu il ve bölgede birden fazla çocuk sahibi olmak, aynı zamanda da statü ve itibar sahibi olmakla da ilişkindir.

Tablo 5.19. Aylık Gelire Dair Dağılım

Aylık Gelir	Frekans	Dağılım (%)
1.000 TL-2.000 TL	2	0,4
2.001 TL-3.000 TL	124	22,5
3.001 TL-3.500 TL	259	47,1
Asgari Ücret	165	30
Toplam	550	100,0

*Saha çalışması yapıldığı süreçte asgari ücrette enflasyon düzenlenmesi yapılmamıştır.

Katılımcıların aylık gelir durumları Tablo 5.19.'da gösterilmiştir. Tabloya göre katılımcılardan %0,4'ü 1.000 TL-2.000 TL aralığında, %22,5'i 2.001 TL-3.000 TL aralığında, %47,1'i 3.001 TL-3.500 TL aralığında, %30'u da asgari ücret düzeyinde aylık gelirliilerinin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5.20. Sosyal Dışlanmaya Dair Tanımlayıcı İstatistikler

İfadeler	Sayı (n)	Ort.	Std. Sapma
1. Su, elektrik, gaz, telefon gibi zorunlu ödemelerimi güçlüklerle yaparım.	550	3,04	1,01
2. Ödenmemiş faturalarım vardır.	550	1,89	0,77
3. Maddi durumum hakkında endişelenirim.	550	4,34	0,89
4. Gelirimi giderimle denkleştirmeyi 2 yıl öncesine kıyasla daha zor buluyorum.	550	3,54	1,08
5. Buzdolabı, TV, çamaşır makinesi eskiyince veya bozulursa kolayca yenisini alırım. *	550	4,76	0,64
6. Temel ihtiyaçlarımı (yemek, giyecek vb.) karşılayamam.	550	3,34	1,01
7. Derneklere üye olmak isterim ancak üyelik aidatı beni düşündürür.	550	1,82	0,90
8. Benim için, kredi almak zordur.	550	3,48	1,28
Maddi Yoksunluk	550	3,28	0,66
9. Kamu kurumlarında (hastane, vergi dairesi, nüfus müdürlüğü vb.) kötü muamele ile karşılaşırım.	550	1,17	0,55
10. Kamu kurumlarında (hastane vb.) randevu ve tedavi isteklerim çok uzak sürelerle verilir.	550	1,72	0,51

11. Kamu kurumlarında (hastane, vergi dairesi, nüfus müdürlüğü vb.) sorun yaşıyorum.	550	1,52	0,87
12. Kredi ve sigorta müracaatların reddedilir.	550	3,46	1,24
13. Yararıma olacak uygulamalar hakkım olduğu halde sonlandırılır veya hakkım hiç verilmez.	550	2,18	0,74
Kurumlardan ve Yardımlardan Faydalanabilme	550	2,01	0,52
14. Yaşadığım çevrede olaylar çıkar.	550	1,21	0,61
15. İki yıl içerisinde başka bir yere taşınmayı düşünüyorum.	550	1,82	1,00
16. Yeni bir ev bulmam uzun sürdü ya da uzun sürebilir.	550	3,42	0,93
17. Yaşadığım çevrede komşuluk ilişkileri iyi değildir.	550	2,15	0,96
18. Yaşadığım çevrede kendimi güvende hissetmem.	550	1,04	0,29
19. Evde tek başına olmaktan korkarım. Bu da	550	1,31	0,72
20. Yaşadığım çevrede gürültü vardır.	550	3,66	0,54
21. Yaşadığım çevre kirlidir.	550	2,32	0,88
Uygun Ev ve Güvenli Çevre	550	2,12	0,43
Sosyal Haklar	550	2,07	0,4
22. Kendimi toplumdan dışlanmış	550	2,07	0,88

hissederim.			
23. Eğlenmek için ev dışında faaliyetlere katılıyorum*.	550	4,20	0,82
24. Sosyal ilişki kurabileceğim kişi sayısı çok azdır.	550	2,20	0,91
25. Çok sayıda arkadaşım vardır.*	550	3,43	0,86
26. Arkadaşlarımla toplanmayı, birlikte vakit geçirmeyi severim.*	550	3,13	0,88
27. Sırlarımı paylaşabileceğim arkadaşlarım yoktur, ya da çok azdır.	550	2,16	0,88
28. Arkadaşlarımdan çok az sosyal destek görürüm.	550	2,39	0,90
29. Diğer insanlarla olan ilişkilerimde sorun yaşarım.	550	1,66	0,92
30. Sağlık sorunlarım nedeniyle diğer insanlarla olan ilişkilerimde sorun yaşarım.	550	1,49	0,85
Sosyal Katılımcılık	550	2,52	0,54
31. Arkadaşımla yararına olacaksa yalancı şahitlik yaparım.*	550	4,36	0,92
32. Yakalanmadığım sürece kanunları çiğnemek sorun değildir.*	550	4,79	0,60
33. Ücretli olarak çalışanların ek bir işte daha çalışmalarını uygun karşılarım.	550	4,59	0,58
34. İşsizlik parası veya sosyal yardım parası	550	3,32	1,03

alanların ek iş yapmalarını uygun karşılarım.			
35. Başkalarının emekli veya sigorta karnelerini kullanarak ücretsiz muayene olunmasını veya ilaç alınmasını uygun karşılarım.	550	4,54	0,53
Kültürel Entegrasyon, Normlara Uyma	550	4,32	0,48
SOSYAL DIŞLANMA	550	2,79	0,45
* Ters Kodlanmıştır			

Tablo 5.20.'de katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerine dair verilere yer verilmiştir. Katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerinin genelde ($2,79 \pm 0,45$) ve de alt boyutlar bazında yüksek olduğu tespit edilmiştir. Tablo boyutlar ve alt boyutlar bazında incelendiğinde; **kültürel entegrasyon ve normlara uyma** boyutu ($4,32 \pm 0,48$) sosyal dışlanma algı düzeyinin en yüksek olduğu boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. “*Yakalanmadığım sürece kanunları çiğnemek sorun değildir*” ($4,79 \pm 0,60$) ifadesi söz konusu boyutta sosyal dışlanma algı düzeyi en yüksek ifadeyken, “*İşsizlik parası veya sosyal yardım parası alanların ek iş yapmalarını uygun karşılarım*” ($3,32 \pm 1,03$) ifadesi ise sosyal dışlanma algı düzeyi en düşük ifadedir.

Sosyal dışlanma algı düzeyinin en yüksek olduğu ikinci boyut **Maddi Yoksunluk** boyutudur ($3,28 \pm 0,66$). “*Buzdolabı, TV, çamaşır makinesi eskiyince veya bozulursa kolayca yenisini alırım*” ($4,76 \pm 0,64$) ifadesi maddi yoksunluk boyutunda sosyal dışlanma algı düzeyi en yüksek ifadeyken; sosyal dışlanma algı düzeyi en düşük ifade ise “*Derneklere üye olmak isterim ancak üyelik aidatı beni düşündürür.*” ($1,82 \pm 0,90$) ifadesidir.

Sosyal katılımcılık boyutuna da katılım düzeyi de yüksektir ($2,52 \pm 0,54$). “*Eğlenmek için ev dışında faaliyetlere katılırım*” ($4,20 \pm 0,82$) ifadesi bu boyutta sosyal dışlanma algı düzeyi en yüksek ifadeyken, “*Sağlık sorunlarım nedeniyle diğer insanlarla olan*

ilişkilerimde sorun yaşıyorum.” (1,49±0,85) ifadesi sosyal dışlanma algı düzeyinin en düşük olduğu ifadedir.

Diğer boyutlarla karşılaştırıldığında **sosyal haklar** boyutu katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyinin en düşük olduğu boyut (2,07±0,4) olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal Haklar boyutu Uygun Ev ve Güvenli Çevre ve Kurumlardan-Yardımlardan Faydalanabilme şeklinde iki alt boyuttan oluşmaktadır. Uygun Ev ve Güvenli Çevre alt boyutunda sosyal dışlanma algı düzeyinin yüksek olduğu ifadeler; *“Yaşadığım çevrede gürültü vardır”* (3,66±0,54), *“Yeni bir ev bulmam uzun sürdü ya da uzun sürebilir.”* (3,42±0,93) ifadeleriyle, sosyal dışlanma algı düzeyinin en düşük olduğu ifade ise, *“Yaşadığım çevrede kendimi güvende hissetmem”* (1,04±0,29) ifadesidir. Kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme alt boyutunun sosyal dışlanma algı düzeyinin en yüksek olduğu ifade *“Kredi ve sigorta müracaatlarım reddedilir.”* (3,46±1,24), sosyal dışlanma algı düzeyinin en düşük düzeyde olduğu ifade ise, *“Kamu kurumlarında (hastane, vergi dairesi, nüfus müdürlüğü vb.) kötü muamele ile karşılaşırım.”* (1,17±0,55) ifadesidir.

Tablo 5.21. Cinsiyet Değişkeninin Boyutlara Göre Karşılaştırılması

Boyut	Cinsiyet	Sayı (n)	Ort.	Std. Sapma	T	p
Maddi Yoksunluk	Kadın	110	2,88	0,5	-7,23	0,000
	Erkek	440	3,37	0,66		
Kurumlardan ve Yardımlardan Faydalanabilme	Kadın	110	1,75	0,43	-5,89	0,000
	Erkek	440	2,07	0,52		
Uygun Ev ve Güvenli Çevre	Kadın	110	2,22	0,47	2,72	0,000
	Erkek	440	2,09	0,42		
Sosyal Katılımcılık	Kadın	110	2,62	0,40	2,03	0,000
	Erkek	440	2,50	0,57		
Kültürel Entegrasyon, Normlara Uyma	Kadın	110	4,35	0,39	0,56	0,573
	Erkek	440	4,32	0,50		

Tablo 5.21’de katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerinin cinsiyet faktörüne göre karşılaştırılmasına ilişkin veriler yer almaktadır. Cinsiyet faktörüne göre katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerinin istatistiksel olarak farklılaşmadığı boyut; kültürel entegrasyon, normlara uyma boyutudur ($p>0,05$). Cinsiyet faktörüne göre katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerinin istatistiksel olarak farklılaştığı boyutlar; maddi yoksunluk, sosyal katılımcılık, kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme ve uygun ev ve güvenli çevre boyutlarıdır ($p<0,05$). Mevcut çalışmada farklılıkların bulunduğu iki boyutta erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre sosyal dışlanma algı düzeyleri daha yüksekken diğer iki boyutta kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre sosyal dışlanma algı düzeyi daha yüksektir. Genel itibariyle erkek katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri, kadın katılımcılara göre daha yüksek tespit edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkışında Türkiye’de iş gücü piyasasında erkeklerin kadınlara oranla daha fazla yer alıyor olması da bir etken olarak değerlendirilebilir.

Bu bulgular doğrultusunda;

- H1a: Maddi yoksunluk teması cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H1b: Kurumlardan-yardımlardan faydalanabilme alt teması cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H1c: Uygun ev ve güvenli çevre alt teması cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H1d: Sosyal katılımcılık teması cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır hipotezleri **doğrulanmıştır**.
- H1e: Kültürel entegrasyon, normlara uyma teması cinsiyete değişkenine göre farklılaşmaktadır hipotezi ise **ret edilmiştir**.

Tablo 5.22. Yaş Değişkeninin Boyutlara Göre Karşılaştırılması

Boyut	Yaş Grupları	Sayı (n)	Ort.	Std. Sapma	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	F	p	Fark
Maddi Yoksunluk	1-26-35	304	2,91	0,63	Gruplar Arası	92,29	2	166,70	0,000	1-2
	2-36-45	233	3,09	0,33	Grup İçi	151,41	547			1-3
	3-46+	13	3,11	0,50	Toplam	243,70	549			
Kurumlardan ve Yardımlardan Faydalanabilme	1-26-35	304	1,76	0,42	Gruplar Arası	43,45	2	108,40	0,000	1-2
	2-36-45	233	2,32	0,46	Grup İçi	109,62	547			1-3
	3-46+	13	2,37	0,58	Toplam	153,07	549			
Uygun Ev ve Güvenli Çevre	1-26-35	304	2,00	0,49	Gruplar Arası	9,79	2	28,58	0,000	1-2
	2-36-45	232	2,26	0,27	Grup İçi	93,75	547			
	3-46+	11	2,24	0,32	Toplam	103,54	549			
Sosyal Katılımcılık	1-26-35	304	2,25	0,50	Gruplar Arası	50,59	2	122,52	0,000	1-2
	2-36-45	232	2,86	0,38	Grup İçi	112,94	547			1-3
	3-46+	11	2,87	0,44	Toplam	163,53	549			
Kültürel Entegrasyon, Normlara Uyma	1-26-35	304	4,14	0,46	Gruplar Arası	22,20	2	57,19	0,000	
	2-36-45	232	4,55	0,39	Grup İçi	106,17	547			1-2
	3-46+	11	4,49	0,52	Toplam	128,37	549			1-3

Tablo 5.22.'de katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerinin yaş grupları faktörüne göre karşılaştırılmasına ilişkin veriler yer almaktadır. Yaş grupları faktörüne göre katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri bütün boyutlarda (maddi yoksunluk, kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme, uygun ev ve güvenli çevre, sosyal katılımcılık ve kültürel entegrasyon, normlara uyma) istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($p<0,05$).

Genel itibariyle sosyal dışlanma algı düzeyine ilişkin veriler incelendiğinde; 36-45 ve 46 ve üzeri yaş grubundaki katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri en yüksek olan yaş grupları olduğu tespit edilmiştir. Bunun aksine 26-35 yaş grubundaki katılımcıların diğer yaş gruplarına göre sosyal dışlanma algı düzeyleri daha düşüktür. Katılımcıların yaşlarının artması ile sosyal dışlanma düzeyleri arasında doğru orantılı bir ilişki olduğundan söz edilebilir. Örneklem grubunun

alışan yoksul olduğu bu araştırmada, yaş ile sosyal dışlanma arasında doğru yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Bu bulgular doğrultusunda;

- H2a: Maddi yoksunluk teması yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H2b: Kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme alt teması yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H2c: Uygun ev ve güvenli evre alt teması yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H2d: Sosyal katılımcılık teması yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H2e: Kültürel entegrasyon, normlara uyma teması yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır hipotezleri **doğrulanmıştır.**

Tablo 5.23. Eğitim Değişkeninin Boyutlara Göre Karşılaştırılması

Boyut	Eğitim Durumu	Sayı (n)	Ort.	Std. Sapma	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	F	P	Fark
Maddi Yoksunluk	1-İlköğretim	9	3,79	0,62	Gruplar Arası	64,09	4	48,62	0,000	1-4
	2-Ortaöğretim	22	3,87	3,08	Grup İçi	179,61	545			1-5
	3-Lise	304	3,51	0,55	Toplam	243,70	549			2-3
	4-Yüksekokul	160	2,81	0,58						2-4
	5-Üniversite	55	3,05	0,70						3-4
										3-5
										4-5
Kurumlardan ve Yardımlardan Faydalanabilme	1-İlköğretim	9	2,71	0,79	Gruplar Arası	33,15	4	37,67	0,000	1-3
	2-Ortaöğretim	22	2,47	0,50	Grup İçi	119,91	545			1-4
	3-Lise	304	2,15	0,49	Toplam	153,07	549			1-5
	4-Yüksekokul	160	1,68	0,41						2-3
	5-Üniversite	55	1,89	0,42						2-4
										2-5
										3-4
										3-5
										4-5
Uygun Ev ve Güvenli Çevre	1-İlköğretim	9	2,25	0,43	Gruplar Arası	13,52	4	20,47	0,000	2-4
	2-Ortaöğretim	22	2,27	0,21	Grup İçi	90,02	545			2-5
	3-Lise	304	2,24	0,34	Toplam	103,54	549			3-4
	4-Yüksekokul	160	1,90	0,49						3-5
	5-Üniversite	55	2,01	0,48						
Sosyal Katılımcılık	1-İlköğretim	9	2,67	0,63	Gruplar Arası	40,72	4	45,17	0,000	1-4
	2-Ortaöğretim	22	2,98	0,31	Grup İçi	122,82	545			2-4
	3-Lise	304	2,72	0,46	Toplam	163,54	549			2-5
	4-Yüksekokul	160	2,18	0,49						3-4
	5-Üniversite	55	2,21	0,54						3-5
Kültürel Entegrasyon, Normlara Uyma	1-İlköğretim	9	4,13	0,41	Gruplar Arası	18,74	4	23,29	0,000	2-4
	2-Ortaöğretim	22	4,49	0,43	Grup İçi	109,63	545			2-5
	3-Lise	304	4,47	0,44	Toplam	128,37	549			3-4
	4-Yüksekokul	160	4,11	0,45						3-5
	5-Üniversite	55	4,06	0,51						

Tablo 5.23.'te katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerinin eğitim durumu faktörüne göre karşılaştırılmasına ilişkin veriler yer almaktadır. Eğitim durumu faktörüne göre katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri bütün boyutlarda (maddi yoksunluk, kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme, uygun ev ve güvenli çevre, sosyal katılımcılık ve kültürel entegrasyon, normlara uyma) istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($p<0,05$).

Genel itibariyle sosyal dışlanma algı düzeyine ilişkin veriler incelendiğinde; ilköğretim ve ortaöğretim grubundaki katılımcıların diğer eğitim durumu gruplarına göre sosyal dışlanma algı düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ilköğretim ve ortaöğretim mezunu bireylerin çalışma hayatında daha vasıfsız ve düşük ücretli işlerde çalışmasına bağlı olarak kazançlarından sosyalleşme alanlarına ayırdıkları bütçenin yetersizliği ve barınma, eğitim, sağlık gibi sosyal dışlanma boyut ve alanlarındaki yaşadıkları sorunlarla açıklanabilir. Katılımcıların eğitim durumu düştükçe sosyal dışlanma düzeyleri artmaktadır. Eğitim durumu ile sosyal dışlanma düzeyi arasında ters orantı olduğu söylenebilir. Fakat unutulmamalıdır ki eğitim durumu daha yüksek bireyler de sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Sosyal hizmet eğitimle bağlantılı olarak sosyal dışlanmaya maruz kalan bireylere yönelik bir takım mesleki rollerle katkılar sunabilmektedir. Sosyal hizmet mesleğinin uygulama süreçlerinde eğitici ve öğretici, danışmanlık, savunuculuk, kolaylaştırıcılık rolleri; eğitimle bağlantılı olarak ortaya çıkabilecek muhtemel sosyal dışlanmaya karşı çözümler ortaya koyabilmektedir. Bireylerin kişisel gelişimlerinde eğitici ve öğretici rolüyle, mevcut haklarının savunulmasında bireysel ve toplumsal farkındalık oluşturabilmesi bunlara verilebilecek örneklerdir.

Bu bulgular doğrultusunda;

- H3a: Maddi yoksunluk teması eğitim değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H3b: Kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme alt teması eğitim değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H3c: Uygun ev ve güvenli çevre alt teması eğitim durumuna göre farklılaşmaktadır,
- H3d: Sosyal katılımcılık teması eğitim değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H3e: Kültürel entegrasyon, normlara uyma teması eğitim değişkenine göre farklılaşmaktadır hipotezleri **doğrulanmıştır**.

Tablo 5.24. Sektör Değişkeninin Boyutlara Göre Karşılaştırılması

Boyut	Sektör	Sayı (n)	Ort.	Std. Sapma	t	P
Maddi Yoksunluk	Formel Sektör	275	2,91	0,57	-15,87	0,000
	Enformel Sektör	275	3,66	0,54		
Kurumlardan ve Yardımlardan Faydalanabilme	Formel Sektör	275	1,72	0,42	-15,47	0,000
	Enformel Sektör	275	2,30	0,46		
Uygun Ev ve Güvenli Çevre	Formel Sektör	275	2,01	0,48	-5,75	0,000
	Enformel Sektör	275	2,22	0,35		
Sosyal Katılımcılık	Formel Sektör	275	2,39	0,54	-5,56	0,000
	Enformel Sektör	275	2,66	0,51		
Kültürel Entegrasyon, Normlara Uyma	Formel Sektör	275	4,21	0,46	-5,56	0,000
	Enformel Sektör	275	4,43	0,47		

Tablo 5.24.'te katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerinin çalışılan sektör faktörüne göre karşılaştırılmasına ilişkin veriler yer almaktadır. Çalışılan sektör faktörüne göre katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri bütün boyutlarda (maddi yoksunluk, kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme, uygun ev ve güvenli çevre, sosyal katılımcılık ve kültürel entegrasyon, normlara uyma) istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($p<0,05$).

Genel itibarıyla sosyal dışlanma algı düzeyine ilişkin veriler incelendiğinde; enformel sektörde çalışan katılımcıların tüm boyutlarda sosyal dışlanma düzeyleri yüksek olduğu belirlenmiştir. Enformel sektörde çalışan bireyler sosyal güvencesiz,

ağır çalışma şart ve saatleri ve düşük ücretlere daha çok maruz kalabilmektedirler. Düşük ücret bireyleri çalışan yoksulluğa maruz bıraktıran önemli bir faktördür

Bu bulgular doğrultusunda;

- H4a: Maddi yoksunluk teması çalışılan sektör değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H4b: Kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme alt teması çalışılan sektör değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H4c: Uygun ev ve güvenli çevre alt teması çalışılan sektör değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H4d: Sosyal katılımcılık teması çalışılan sektör değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H4e: Kültürel entegrasyon, normlara uyma teması çalışılan sektör değişkenine göre farklılaşmaktadır hipotezleri **doğrulanmıştır**.

Tablo 5.25. Meslek Durumu Değişkeninin Boyutlara Göre Karşılaştırılması

Boyutlar	Meslek	Sayı (n)	Ort.	Std. Sapma	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	F	p	Fark
Maddi Yoksunluk	1-Serbest Meslek	125	3,53	0,64	Gruplar Arası	91,20	5	65,06	0,000	1-3
										1-4
	2-Garson	161	3,52	0,57						1-5
										1-6
	3-Tezgâhtar	71	2,49	0,36	Grup İçi	152,50	544			2-3
										2-4
	4-Beden İşçisi	38	4,00	0,16						2-5
										2-6
	5-Teknik Personel	64	2,91	0,58	Toplam	243,70	549			3-4
										3-5
	6-Üretim Elamanı	91	3,11	0,45						3-6
										4-5
										4-6
Kurumlardan ve Yardımlardan Faydalanabilme	1-Serbest Meslek	125	2,21	0,47	Gruplar Arası	46,14	5	46,95	0,000	1-3
										1-4
	2-Garson	161	2,15	0,48						1-5
										1-6
	3-Tezgâhtar	71	1,59	0,36	Grup İçi	106,92	544			2-3
										2-4
	4-Beden İşçisi	38	2,66	0,44						2-5

	5-Teknik Personel	64	1,71	0,39	Toplam	153,06	549			2-6 3-4 3-6 4-5 4-6
	6-Üretim Elamanı	91	1,80	0,42						
Uygun Ev ve Güvenli Çevre	1-Serbest Meslek	125	2,15	0,40	Gruplar Arası	16,00	5	19,85	0,000	1-3 1-5
	2-Garson	161	2,18	0,36						2-3
	3-Tezgâhtar	71	1,79	0,45	Grup İçi	87,54	544			2-5 3-4 3-6 4-5 5-6
	4-Beden İşçisi	38	2,33	0,26						
	5-Teknik Personel	64	1,89	0,46	Toplam	103,54	549			
	6-Üretim Elamanı	91	2,29	0,44						
Sosyal Katılımcılık	1-Serbest Meslek	125	2,54	0,53	Gruplar Arası	24,14	5	18,84	0,000	1-3 1-4
	2-Garson	161	2,61	0,55						1-5
	3-Tezgâhtar	71	2,19	0,44	Grup İçi	139,40	544			2-3 2-4 2-5 3-4 3-6 4-5 4-6 5-6
	4-Beden İşçisi	38	2,99	0,39						
	5-Teknik Personel	64	2,23	0,55	Toplam	163,54	549			
	6-Üretim Elamanı	91	2,62	0,44						
Kültürel Entegrasyon, Normlara Uyma	1-Serbest Meslek	125	4,31	0,52	Gruplar Arası	16,94	5	16,53	0,000	1-3 1-4
	2-Garson	161	4,44	0,53						1-5
	3-Tezgâhtar	71	4,06	0,44	Grup İçi	111,44	544			2-3 2-4 2-5 3-4 3-6 4-5 4-6 5-6
	4-Beden İşçisi	38	4,73	0,22						
	5-Teknik Personel	64	4,08	0,46						
	6-Üretim Elamanı	91	4,32	0,43	Toplam	128,38	549			

Tablo 5.25.'te katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerinin mesleki durum faktörüne göre karşılaştırılmasına ilişkin veriler yer almaktadır. Mesleki durum

faktörüne göre katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri bütün boyutlarda (maddi yoksunluk, kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme, uygun ev ve güvenli çevre, sosyal katılımcılık ve kültürel entegrasyon, normlara uyma) istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Çalışan yoksulluğunun etkili olduğu mesleklerin de sosyal dışlanma düzeyleri farklılaşabilmektedir.

Genel itibariyle sosyal dışlanma algı düzeyine ilişkin veriler incelendiğinde; mesleği beden işçisi olan katılımcıların diğer mesleklerden katılımcılara nazaran tüm boyutlarda sosyal dışlanma algı düzeyleri yüksek olduğu belirlenmiştir. Beden işçisi, serbest meslek, garson gibi mesleklerin daha çok enformel sektörde sosyal güvenceden yoksun ve düşük ücretli işlerde çalışan bireylerin meslekleri olmasından ötürü Tablo 5.25. ile uyumlu bulgular ortaya çıkmıştır. Bu durum, gelir ve sosyal güvence unsurlarının çalışan yoksul bireylerin sosyal dışlanma düzeylerinde etkin rol aldığını göstermektedir. Söz konusu mesleklerde geliştirici ve iyileştirici rollerini yerine getirmekle sorumlu sosyal hizmet mesleğinin etkin rol alması gerekmektedir. Mesleki çalışma alanlarının şartlarının iyileştirilmesinde savunuculuk yapmak sosyal hizmet mesleğinin yerine getirmesi gereken bir sorumluluğudur. Çalışma şartları ağır olan ya da vasıfsız işlerde çalışan bireylerin danışmanlık yapılarak vasıflı ve sosyal güvenceli mesleklerin edindirilmesi hususunda meslek edinme kurslarına yönlendirilmesi mevcut sorunların çözümünde yarar sağlayabilir.

Bu bulgular doğrultusunda;

- H5a: Maddi yoksunluk teması meslek değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H5b: Kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme alt teması meslek değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H5c: Uygun ev ve güvenli çevre alt teması meslek değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H5d: Sosyal katılımcılık teması meslek değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H5e: Kültürel entegrasyon, normlara uyma teması meslek değişkenine göre farklılaşmaktadır hipotezleri **doğrulanmıştır**.

Tablo 5.26. Çocuk Sayısı Değişkeninin Boyutlara Göre Karşılaştırılması

Boyutlar	Çocuk Sayısı	Sayı (n)	Ort.	Std. Sapma	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	F	p	Fark
Maddi Yoksunluk	1-Yok	22	2,48	0,38	Gruplar Arası	158,63	4	256,28	0,000	1-3
	2-1	148	2,51	0,38	Grup İçi	85,06	545			1-4
	3-2	149	3,43	0,53	Toplam	243,69	549			1-5
	4-3	163	3,68	0,33						2-3
	5-4+	68	3,91	0,17						2-4
										2-5
Kurumlardan ve Yardımlardan Faydalanabilme	1-Yok	22	1,61	0,38	Gruplar Arası	52,94	4	72,03	0,000	3-4
	2-1	148	1,60	0,39	Grup İçi	100,13	545			3-5
	3-2	149	2,02	0,47	Toplam	153,07	549			4-5
	4-3	163	2,23	0,46						
	5-4+	68	2,51	0,35						
Uygun Ev ve Güvenli Çevre	1-Yok	22	1,81	0,37	Gruplar Arası	41,92	4	92,69	0,000	1-3
	2-1	148	1,70	0,40	Grup İçi	61,62	545			1-4
	3-2	149	2,33	0,38	Toplam	103,54	549			1-5
	4-3	163	2,29	0,27						2-3
	5-4+	68	2,26	0,20						2-4
										2-5
Sosyal Katılımcılık	1-Yok	22	1,92	0,39	Gruplar Arası	85,96	4	150,96	0,000	1-3
	2-1	148	1,96	0,43	Grup İçi	77,58	545			1-4
	3-2	149	2,63	0,38	Toplam	163,54	549			1-5
	4-3	163	2,84	0,34						2-3
	5-4+	68	2,96	0,28						2-4
										2-5
Kültürel Entegrasyon,	1-Yok	22	3,68	0,41	Gruplar Arası	46,02	4	76,15	0,000	1-2
	2-1	148	3,97	0,41	Grup İçi	82,35	545			1-3

Normlara Uyma								1-4
	3-2	149	4,35	0,43	Toplam	128,37	549	1-5
								2-3
	4-3	163	4,54	0,35				2-4
								2-5
	5-4+	68	4,71	0,27				3-4
								3-5
								4-5

Tablo 5.26.'da katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerinin çocuk sayısı faktörüne göre karşılaştırılmasına ilişkin veriler yer almaktadır. Çocuk sayısı faktörüne göre katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri bütün boyutlarda (maddi yoksunluk, kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme, uygun ev ve güvenli çevre, sosyal katılımcılık ve kültürel entegrasyon, normlara uyma) istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($p<0,05$).

Genel itibariyle sosyal dışlanma algı düzeyine ilişkin veriler incelendiğinde; 4 ve üzeri çocuğu olan katılımcıların diğer çocuk sayısı kategorilerinde bulunan katılımcılara nazaran boyutlarda sosyal dışlanma algı düzeyleri yüksek olduğu belirlenmiştir. Hane halkında çocukların varlığı hanedeki bireylerin çalışan yoksulluğuna maruz kalma durumunu artırabilmektedir. Çocuk sayısının fazla olduğu hanede yaşayan çalışanlar yoksullukla daha sık yüzleşebilmektedir. Yoksulluğa daha fazla maruz kalan bu gruplar, sosyal dışlanmaya karşı daha savunmasız bir durumda kalabilmektedirler. Hane halkı sayısı artıkça katılımcıların sosyal dışlanma düzeyleri artmaktadır. Çocuk sayısındaki artış ile sosyal dışlanma düzeyi arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu söylenebilir. Hane halkı sayısının artmasının çalışan yoksul olan katılımcıların barınma, eğitim, sağlık, sosyalleşme, sosyal alana katılımcılık gibi boyut ve göstergelerde sosyal dışlanma düzeylerinin yüksek olmasına sebep olduğu söylenebilir.

Bu bulgular doğrultusunda;

- H6a: Maddi yoksunluk teması çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H6b: Kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme alt teması çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H6c: Uygun ev ve güvenli çevre alt teması çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşmaktadır,

- H6d: Sosyal katılımcılık teması çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H6e: Kültürel entegrasyon, normlara uyma teması çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşmaktadır hipotezleri **doğrulanmıştır**.

Tablo 5.27. Aylık Gelir Değişkeninin Boyutlara Göre Karşılaştırılması

Boyutlar	Aylık Gelir	Sayı (n)	Ort.	Std. Sapma	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	F	p	Fark
Maddi Yoksunluk	1-1.001-3.000 TL	126	3,91	0,22	Gruplar Arası	71,37	2	113,26	0,000	1-2
										1-3
	2-3.001-3.500 TL	259	3,00	0,71	Grup İçi	172,33	547			2-3
	3-Asgari Ücret	165	3,22	0,47	Toplam	243,70	549			
Kurumlardan ve Yardımlardan Faydalanabilme	1-1.001-3.000 TL	126	2,43	0,42	Gruplar Arası	28,76	2	63,27	0,000	1-2
										1-3
	2-3.001-3.500 TL	259	1,91	0,52	Grup İçi	124,31	547			
	3-Asgari Ücret	165	1,87	0,43	Toplam	153,07	549			
Uygun Ev ve Güvenli Çevre	1-1.001-3.000 TL	126	2,37	0,23	Gruplar Arası	25,86	2	91,05	0,000	1-2
										2-3
	2-3.001-3.500 TL	259	1,89	0,43	Grup İçi	77,68	547			
	3-Asgari Ücret	165	2,28	0,37	Toplam	103,54	549			
Sosyal Katılımcılık	1-1.001-3.000 TL	126	2,82	0,31	Gruplar Arası	28,85	2	58,58	0,000	1-2
										1-3
	2-3.001-3.500 TL	259	2,29	0,59	Grup İçi	134,69	547			2-3
	3-Asgari Ücret	165	2,67	0,43	Toplam	163,54	549			
Kültürel Entegrasyon, Normlara Uyma	1-1.001-3.000 TL	126	4,57	0,36	Gruplar Arası	12,74	2	30,14	0,000	
										1-2
	2-3.001-3.500 TL	259	4,19	0,51	Grup İçi	115,64	547			1-3
										2-3
	3-Asgari Ücret	165	4,35	0,48	Toplam	128,38	549			

Tablo 5.27.'de katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerinin aylık gelir durumu faktörüne göre karşılaştırılmasına ilişkin veriler yer almaktadır. Aylık gelir durumu faktörüne göre katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri bütün boyutlarda (maddi

yoksunluk, kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme, uygun ev ve güvenli çevre, sosyal katılımcılık ve kültürel entegrasyon, normlara uyma) istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($p<0,05$).

Genel itibariyle sosyal dışlanma algı düzeyine ilişkin veriler incelendiğinde; “1.001-3.000 TL” aylık geliri olan katılımcıların diğer aylık gelir kategorisindeki katılımcılara nazaran tüm boyutlarda sosyal dışlanma algı düzeyi yüksek olduğu belirlenmiştir. Aylık gelir durumu yükseldikçe katılımcıların sosyal dışlanma düzeyleri düşmektedir. Aylık gelir durumu ile sosyal dışlanma düzeyi arasında ters orantı olduğu söylenebilir. Düşük ücretli işlerde çalışan bireylerin sosyal hizmete ihtiyacı daha çok olabilmektedir. Bu bireylerin çalışma süreçlerinde sosyal transferle desteklenmesi, ücret şartlarının iyileştirilmesi hususunda savunuculuk yapılması, güçlendirilmesi gerekebilmektedir.

Bu bulgular doğrultusunda;

- H7a: Maddi yoksunluk teması aylık gelir değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H7b: Kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme alt teması aylık gelir değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H7c: Uygun ev ve güvenli çevre alt teması aylık gelir değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H7d: Sosyal katılımcılık teması aylık gelir değişkenine göre farklılaşmaktadır,
- H7e: Kültürel entegrasyon, normlara uyma teması aylık gelir değişkenine göre farklılaşmaktadır hipotezleri **doğrulanmıştır**.

5.2.2. Araştırmanın nitel bulguları ve yorumları

Araştırmanın nitel boyutunu 15 çalışan yoksul katılımcı ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler oluşturmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde saha çalışması kapsamında katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara araştırmacı tarafından belirlenen temalarda değinilmiştir. Katılımcılara dair sosyo-demografik veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5.28. Sosyo-Demografik Veriler

Katılımcı No	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Çalışılan Sektör	Meslek	Eğitim Durumu	Çocuk Sayısı	Gelir
1	Erkek	37	Evli	Enformel/ Sigortasız	Garson	Ortaöğretim	3	3.000 TL
2	Erkek	32	Evli	Formel/ Sigortalı	Tezgâhtar	Ön Lisans	2	3.500 TL
3	Kadın	39	Dul	Formel/ Sigortalı	Üretim Elamanı	Ortaöğretim	2	3.500 TL
4	Erkek	40	Evli	Enformel/ Sigortasız	Beden İşçisi	Ortaöğretim	4	2.250 TL
5	Erkek	30	Evli	Formel/ Sigortalı	Tezgâhtar	Lisans	2	3.500 TL
6	Kadın	34	Evli	Formel/ Sigortalı	Tezgâhtar	Lise	2	3.500 TL
7	Erkek	37	Evli	Enformel/ Sigortasız	Serbest Meslek	Lise	2	2.750 TL
8	Erkek	40	Evli	Formel/ Sigortalı	Teknik Elaman	Lise	2	3.500 TL
9	Erkek	37	Evli	Enformel/ Sigortasız	Beden İşçisi	Lise	2	2.750 TL
10	Erkek	32	Evli	Formel/ Sigortalı	Garson	Lise	2	Asgari Ücret
11	Erkek	34	Evli	Formel/ Sigortalı	Teknik Elaman	Lisans	2	Asgari Ücret
12	Erkek	37	Evli	Enformel/ Sigortasız	Garson	Lise	2	3.200 TL
13	Erkek	36	Evli	Enformel/ Sektör	Garson	Lise	2	3.300 TL
14	Kadın	39	Evli	Formel/ Sektör	Üretim Elamanı	Lise	3	3.250 TL
15	Erkek	50	Evli	Enformel/ Sektör	Beden İşçisi	Ortaöğretim	5	2.750 TL

5.2.2.1. Yoksulluğa ilişkin atıflar ve çalışan yoksul görünimleri

Yoksulluk ve yoksulluğun bir türevi olan çalışan yoksulluğuna ilişkin bu durumlara maruz kalan bireylerin beyanları, söz konusu iki kavramın daha net anlaşılması için önem taşımaktadır. Katılımcıların yoksulluğa dair düşüncelerini anlayabilmek bağlamında katılımcılara “Yoksulluk denilince aklınıza gelen ilk şey nedir?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruyla aynı zamanda da katılımcıların yoksulluğa atfettikleri anlamlara cevap aranılmıştır. Katılımcıların bu soruya cevapları kimi katılımcıların beyanlarında birtakım ortak benzeşimler oluşturmuş olsa da, bazı katılımcıların beyanlarında ise farklı cevaplar yer almaktadır.

Yoksulluğa aile üyelerinden çocuklarının istediği şeyleri alamama durumu olarak atıfta bulunan katılımcılar olmuştur. Bu katılımcıların beyanları şu şekildedir:

“Çocuklarımıza istedikleri şeyleri bazen alamadığımız oldu, bu geliyor aklıma.” (K9).

“Yoksulluğa dair aklıma gelen ilk şey... Çocuğumun çok isteyip de o ay alamadığım bisiklet...” (K2).

Bazı katılımcıların yoksulluğa atfettikleri anlam ise kendi hayat deneyimleridir. Yaşamış oldukları deneyimler katılımcılar tarafından yoksullukla özdeşleştirilmektedir. Bu hususta beyanda bulunan katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Tek başına iki çocuk büyütmek...” (K3).

“Yoksulluk deyince aklıma ilk gel şey sabah 08.00’den gece 03.00 kadar çalışmak. Hiç bir durumum yok. Bir çocuğum bensiz büyüydü diye bilirim. Hiç bir şekilde göremiyordum çocuğumu. Sabah evden çıkıyordum gece 1 de falan eve geliyordum. İlk çocuğum nasıl büyüdü inanın farkına bile varamadım.” (K12).

“Hayatımın kendisi geliyor. Eşim engelli. Çalışmıyor. Daha doğrusu uygun bir iş bulamadı yaşadığımız şehirde. Evde sadece ben çalışıyorum. Çocuklar okuyor. Diğer masraflar var. Yoksulluk bana hayatımı hatırlatıyor.” (K14).

Kimi katılımcıların yoksulluğa atfettikleri anlam ise ihtiyaçların ve aylık ödemelerin karşılanma durumu olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Yoksulluk denilince şimdi ihtiyaçlarımızı karşılayabiliyoruz ama alacağımız ücrete göre yapabiliyoruz. Mesela her istediğimizi her zaman yiyip içemiyoruz. O yüzden sınırlanınca nasıl diyeyim temel ihtiyaçlar sınırlandığı için yoksulluk durumu var. Temel ihtiyaçları istediğimiz oranda karşılayamamak. Yani şöyle diyebiliriz mesela ayda 2 kilo et yemek istiyoruz ama 1 kilo yemek zorundayız. Bu sınırlamaların olması durumu yoksulluk diyebiliriz.” (K11).

“Şöyle bir düşününce aklıma gelen ilk şey, ay sonunda içinden çıkamadığım hesaplar geliyor aklıma. Evin kirası, mutfak alışverişi, faturalar, çocukların masrafları, bez parası. Yani hangisini söylesem biri eksik kalır. Varın gerisini siz düşünün...” (K1).

Katılımcı 4 ise “... Bana göre yoksulluk, diğer gün iş çıkacak çıkmayacak mıdır? Misal bugün iş çıktı şükür eve ekmek götürdüm diyeyim. Ya ertesi gün. İş çıkar, çıkmaz kim biliyor. Çıksa ha o günü de kurtardık diyeyim.” şeklinde beyanı ile yoksulluğa iş gücü piyasasına katılımın sağlanması olarak atıfta bulunmuştur.

Katılımcı 5, sosyal imkânlar yoksulluğuna benzer bir şekilde yoksulluğa atıfta bulunmuştur. “Hani insan bazen bir şeyi çok ister, bunun için uğraşır ama ne yapsa olmaz ya. İşte yoksulluk denilince aklıma gelen şey de bu.” beyanıyla bu konudaki düşüncelerini aktarmıştır.

Kendi hayatlarında konfor alanlarının daraltılması ve bütçe kısma olarak yoksulluğa atıfta bulunan katılımcılar da mevcuttur. Katılımcı 6’nın “Sürekli kendimizden kısmak yoksulluktur. Her ay bir şeyden dolayı kendimizden kısıyoruz. Bu diğer aya kalsın, şu diğer aya kalsın diye diye ömür geçiyor.” beyanı dile getirilen konuyu destekler niteliktedir.

Hayat pahalılığı ve maddiyatı yoksullukla ilişkilendiren katılımcılar da bu konuda düşüncelerini aktarmışlardır. Yoksulluğa atfettikleri anlamlar beyanlarında olduğu gibidir:

“Maddi manevi destek. Geçimin zor olması. Markete gidiyoruz, raf raf bakıyoruz fiyatlara. Acaba nerden ucuz bir şey bulsak da alsak diye geziyoruz.” (K13).

“Sefalet, işsizlik... Ondan sonra yani ne diyeyim. Ürünler pahalı bir şey alınmıyor.” (K7).

“Parasızlık, çünkü para her şeydir.” (K8).

“Maddiyat, hayat pahalılığı. Kendimizi her şeyden kısıtlıyoruz.” (K10).

“Fakirlik... Keşke param olsaydı aklıma o geliyor. Eğer varlıklı olsaydım, param olsaydı, istediğim gibi çocuklarımı yetiştirir, daha güzel okullara gönderirdim.” (K15).

Katılımcıların çalışan yoksul görünümelerini ortaya çıkarmak hususunda katılımcılara *“Kendinizi yoksul olarak tanımlıyorsanız sizce yoksulluğunuzun sebepleri nelerdir?”* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların söz konusu soruya verdikleri cevaplar araştırmada çalışan yoksul bireylerin görünümelerini tasvir etmek için önem arz etmektedir.

“Çok şükür bir işim var ama iyi kazanıyorum, aileme ve kendime çok iyi bakıyorum desem valla yalan söylemiş olurum. Ay sonunu zor getiriyorum. Bazen o da olmuyor da neyse. Şimdi buradan baksanız yoksul muyum? Ay sonunu getirmekte zorlanan insan yoksul olmaz mı yani. Sebepleri ne desen, aldığım maaş bir sebebi, ha ben de hata yok mu?” (K1).

“Evet, hali hazırda çalışıyorum. Belli bir gelirim var. Ama bu gelir ailemin ve benim ihtiyaçlarımı karşılıyor mu diye düşününce bence yetersiz kalıyor. Bu açıdan bakarsanız bence yoksulum. Kira ödemesi, çocukların ihtiyaçları, yakacak ödemesi, mutfak masrafı...” (K2).

“Bence yoksulum yani. Tek başıma 10 yıldır iki çocuk büyütmeye çalışıyorum. Tekstil işinden evvel temizlikçilik, bulaşıkçılık yaptım. Kirası, faturası, çocukların masrafı... Hep bir şeylere yettirmeye çalıştım...” (K3).

“Şimdi ben yoksul değilsem kim yoksuldur? Gün oluyor cebimde üç beş kuruş var gidip eve malzeme alıyoruz. Gün oluyor o da yok. Ne yapayım ben. Mecbur yallah mahalledeki bakkalcı Ahmet abeye. Ahmet abe de sağ olsun yazıyor deftere...” (K4).

“Bir bakımdan bence yoksulum. Her ay bir hesap yapıyorum. Mutfağa şu kadar, faturaya şu kadar, kiraya şu kadar, çocuklara şu kadar... Bunlarda şimdi aklıma gelenler ha. Başka çıkar yani. Sonra dönüp bakıyorum eksiden yemişim...” (K5).

“Neredeyse 6 aydır eşim çalışmıyor. Eşim de çalışırken bir şekilde geçinmeye çalışıyorduk. O zamanlar yoksul değildik bence. Şimdi tek maaşla geçim derindeyiz. Yoksuluz yani.” (K6).

“Hayat pahalılığı. Aldığım maaş yetmiyor. Geride kalan bir birikim varsa onu da harcıyorsun sürekli eksidesin hiçbir şekilde artıya çıkmıyorsun köşeye hiçbir şekilde bir şey bırakamıyorsun ve kesinlikle çocuğunun geleceğini düşünemiyorsun. Ona herhangi bir gelecek ya da kursa yazdırayım her şeyden çocuğunu dahi kendini dahi kısıtlıyorsun.” (K10).

“Tanımlıyorum çünkü dediğim gibi her istediğimizi her zaman yiyip içemiyoruz. Buda yoksulluk durumu oluyor. Şunu söylemek istiyorum asgari ücret belirlenirken hani çay simit hesabı üzerinden 4 kişilik aile üzerinden hesaplanıyor ya. Şimdi 4 kişilik aile kirada oturuyor. Kira veriyor. Sadece çay simit ile geçinemeyeceğine göre bu durumda asgari ücret alan kesinlikle yoksuldur.” (K11).

“Tabi. Çalışma imkânımız kısıtlı istediğimiz işi bulamıyoruz. Maaş konusunda olsun. Ne verse patron mecbur tamam diyoruz. Çalışmayıp aç mı kalalım tümünden...” (K12).

“Ben kendimi yoksulluk olarak tanımlıyorum çünkü aldığım maaş yetmiyor, karşılamıyor. Çocuklarımdan 5 tanesi okul okuyor, yetmiyor para. Allahtan bir tanesi burs alıyor. Her zaman da borç alıyorum.” (K15).

Katılımcıların genelinde çalışma eylemini yerine getirip iş gücü piyasasına katılımın sağlanması, yoksulluğu önleyici bir unsur olarak işlev göremediği beyanlardan anlaşılmaktadır. Katılımcılar gelirlerinin bulunmasına karşın temel ihtiyaçlarının (gıda, barınma, giyim vb.) karşılamakta ve aylık ödemelerini (elektrik, ısınma, kira vb.) yapmakta zorlanmaktadır. Katılımcılar gelecek planlamalarında yetersiz

kaldıklarını beyan etmişlerdir. Katılımcıları yoksulluğa sürükleyen diğer bir husus da iş gücü piyasasına ulaşmış olsalar dahi mevcut piyasada çalışma alanlarının kısıtlılığı olmuştur. Hane halkında çalışma eylemini yerine getirecek yetişkinlerin yokluğu, bu yetişkinlerin iş gücü piyasasına ulaşamama ya da yetişkinlerde engellilik durumu katılımcıların kendilerini çalışan yoksul olarak tanımlamalarında etkili olan diğer bir faktördür. Kendilerini çalışan yoksul olarak tanımlayan bu kitlenin sosyal hizmetlere erişim ihtiyaçları bulunmaktadır. Yoksulluk başlı başına sosyal hizmetin ilgi alanlarından biridir. Öyle ki sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkışında da önemli bir etkidir. İhtiyaçların karşılanmasında kaynak buluculuk rolü, mesleki eğitim ve iş alanlarının araştırılması ve bireyin buna yönlendirilme süreçlerinde danışmanlık yapılması, birey ve ailede ortaya çıkan sorunların çözümünde vaka yöneticiliği yapmak; sosyal hizmetin çözüm üretici rolünü kolaylaştırabilmektedir.

Katılımcıların yoksulluk sebeplerine dair beyanları şu şekildedir:

“Ekonomik anlamdaki yetersizlik. Gelirim şuan düşük olduğu için yoksulum. Daha yüksek bir gelirim olsaydı böyle olmazdı. Tabi gelirim düşükliğinde benim de payım vardır elbet.” (K11).

“Evet, var. Okumadım, okusaydım belki daha iyi kazancı olan bir meslek sahibi olabilirdim. Babam sağ olsun bizi büyüttü Allah razı olsun ne yapsam emeğini ödeyemem. Ama desen ki babadan bize bir şey kaldı mı? O da yok. Başka sebepler de vardır elbet ama aklıma gelenler bunlar yani...” (K1).

“Evet. İşlerdeki maaşlar, eğitim durumumuz, hayat pahalılığı. Birçok sebep var.” (K13).

“Yoksuluz yani. Bir sebebi sağlık elbet. Eşim engelli. Yürümekte zorluk çekiyor. Bu yüzden de pek çalışmıyor. Evde çalışan tek kişi benim. Belki eşimin sağlığı yerinde olsaydı durumumuz daha farklı olabilirdi.” (K14).

“Birden çok sebebi vardır elbet. Belki eşimi erken kaybetmem, belki eğitimsizliğim...” (K3).

“Kendi adıma yoksulsam yeterli paramın olmayışındır. Ha yeterli para da neden yok? İşimin konumu, maaş koşulları, biraz da belki benim yetersizliğim...” (K5).

“Ben kendimi yoksul olarak tanımlıyorum. Sebebi eğitimsizlikten dolayı.” (K9).

Katılımcılar, beyanlarında kendilerini çalışan yoksul olarak tanımlamalarında birçok sebebin yer aldığını ifade etmişlerdir. Bu sebepler; iyi ve yeterli bir eğitimlerinin olmayışı, gelir seviyesinin düşüklüğü, ailelerinden kendilerine yeterli bir mirasın kalmayışı, gelir dağılımının adaletli olmayışı, alım güçlerinin yetersizliği, hanede gelir sağlayıcı konumda bulunan yetişkinlerin yokluğu, sağlık durumları vb. sebeplerdir. Bazı katılımcıların ise yoksulluğa maruz kalmanın sebeplerini kendilerini suçlayıcı bir dille ifade ettikleri gözlemlenmiştir. Yoksulluğun ortaya çıkışında; kaynakların adil ve eşitlikçi bir anlayışla dağıtılmaması, sosyal adalet ilkesinin gözetilmemesi, gelir dağılımının dengesizliği, eğitim, iş piyasasının kısıtlılığı ve şartlarındaki olumsuzluklar etken olabilmektedir. Sosyal hizmet mesleği de tam olarak da bundan dolayıdır ki yoksulluğun önlenmesinde önemli bir araçsaldır.

5.2.2.2.Emek beklentilerinin ücret karşılığı

Kapitalizmin iş gücü piyasasında daha çok üretim daha az ücret anlayışının hâkim olduğu bir dönemde olduğumuz düşünüldüğünde emek-sermaye ilişkisi; ağır çalışma şartları ve düşük ücretlere rıza göstermek olmak üzere ikili bir anlayışı geliştirmiştir. Bu ikili anlayışa karşın araştırmaya katılım sağlayan katılımcılara *“Ne kadar ücret alsaydınız emeğinizin karşılığını aldığınızı düşünürdünüz?”* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların beyanlarında muhafazakâr kimliklerine dair ifadeler de yer almaktadır. İnanç sisteminin katılımcıların kararlarında ve ifadelerinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Yaşanılan coğrafyanın ekonomik şartları da emeklerine dair ücret beklentilerinin şekillenmesinde bir etken olarak göze çarpmaktadır. Katılımcılar, emek beklentilerinin karşılığı olan ücret taleplerini aşağıdaki beyanlarında belirtmişlerdir.

Katılımcıların beyanlarında inanç sisteminin etkisinin olduğunu belirtmiştik. Katılımcı 1 ve 2’nin aşağıdaki beyanları bunu destekler niteliktedir. Beyanlarda kazanılan paranın daha evvel emeğinin karşılığı olarak kazanılmaması, bireyin emek-ücret beklentisini de etkileyebilmektedir.

“Çok şükür inancımız var. Şükredebiliyoruz ama şu anki ekonomik koşullarda ne kadar desem belki yanılırım. Yanı dediğim gibi ne desem

yeterli olur mu bilmem ama 6.000 belki yeterli olurdu. Tabi hayatımızda bu parayı almadığımız için yeter mi ya da emeğimin karşılığı bu mu bilemem...” (K1).

“Kim bana ne kadar verse benim emeğimin karşılığı odur. Daha kalmış onların vicdanına...” (K4).

Mevcut iktisadi yapıdaki belirsizlikler, hayat pahalılığı, alım gücünün azalması katılımcıların emek-ücret beklentilerini şekillendirebilmektedir. Katılımcılar emek-ücret beklentilerinde artan maliyetlere vurgu yaparak ihtiyaçların (gıda, giyecek, eğitim, sağlık, kira vb.) karşılanabilmesi odaklı beyanlarda bulunmuştur.

“Yani şuan ki ekonomik koşullarda ben ne desem bilemedim... Söylediğim gibi birçok ihtiyacımız oluyor... Hepsini karşılamasa da 5.500 belki ideal olurdu.” (K2).

“Şimdi bir hesap yapsak; mutfak, kirası, faturaları, yakacağı, giyimi, çocukların eğitimi daha ne söyleyeyim size... O da Bingöl koşullarında 6.000’den aşağısı bence çalışmamızı da ihtiyaçlarımızı da zor karşılar.” (K5).

“Her gün farklı oluyor ne kadar alsanız yetmiyor ki. Ortalama 8000 veya 8500 olsa ancak çünkü temel gıda fiyatları olması gerektiğinin çok üstüne çıkmış durumda.” (K8).

“6000 TL alsaydım benim ailemin geçinmesi için yeterdi” (K9).

“Yani ben emeğimizin karşılığı değil geçim anlamında değerlendirmek istiyorum. 6 bin TL istediğimiz her şeyi yapmamızı yine sağlamayacak ama en azından bazı noktalarda biraz daha rahat olabiliriz.” (K11).

“İstediğim parayı bu şartlarda kazanabilir miyim bilmem ama 5.000 bence iyidir.” (K3).

Diğer katılımcılardan farklı olarak K6 “Ayda nerden baksanız 24 gün falan çalışıyoruz. Sabahtan akşama kadar. Bu çalışmaya en az bir 6 bin TL alsaydım bence iyidir.” Şeklindeki beyanıyla emek-ücret beklentisinde çalışma saatleri ve şartlarına vurgu yapmaktadır.

Katılımcıların mevcut ücretleri, istihdam sistemi içinde emek-ücret beklentilerini karşılamadığı katılımcı beyanlarında da anlaşılmaktadır. Katılımcıların emek-ücret beklentilerini çalışma saatleri, aile ekonomisi için gereksinim duydukları ihtiyaçların karşılanması (kira, gıda, giysi, sağlık, eğitim, fatura vb.), mevcut iktisadi yapı, krizler, insana yakışır istihdam alanların kısıtlılığı vb. etmenler etkileyebilmektedir. Sosyal hizmet mesleğinin ilkelerinden biri sosyal adalettir. Emek-ücret ilişkisinde sosyal adaletin tahsisinde savunuculuk yapmak, sosyal hizmet mesleğinden beklenen ve yerine getirilmesi gereken bir sorumluluktur. Çalışanların emeklerinin karşılığı olarak aldıkları düşük ücretler bir sorun teşkil ederken buna bağlı olarak ikincil üçüncül sorunlarla karşılaşması muhtemeldir. Ülkesel açıdan sosyal hizmetler ağının tam anlamıyla koruyucu ve kapsayıcı özelliklere sahip olabilmesi çözümde önemli rol oynayabilmektedir.

5.2.2.3. İhtiyaçların karşılanması

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde katılımcıların ihtiyaçlarını karşılama durumlarını tespit etmeye yönelik katılımcılara “*Çalıştığınız işten aldığınız ücretin kişisel ve ailenizin ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?*” sorusu yöneltilmiştir. Genel olarak katılımcıların ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmaktadırlar. Çalışan yoksul bireylerin ihtiyaçlarını karşılama durumlarında sorunlar yaşadığı başka çalışmalarda da bulgulanmıştır. İhtiyaçların karşılanma durumları ve bu konuda karşılaşılan sorunlara dair katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Çalışıyorum şükür bir kazancım var ama dediğim gibi valla inanın ay sonunu nasıl getireceğim diye kara kara her ay düşünüyorum. Yettiremiyorum çoğu zaman. Kendimi zaten geçmişim, market alışverişi, faturalar, ellerinizden öper bir ufak bebeğim var onun bezleri, diğer çocukların masrafları, yani hangisine yetişeyim bazen ben de şaşırıyorum.” (K1).

“Hamallıktan aldığım parayla nasıl yeteyim ben aileme. Borçla harçla, sağdan soldan gelen yardımla ne kadarsa bende de o kadar işte...” (K4).

“Elektrik faturası var, kira ödemesi var, doğal gazı var, çocukların okul ihtiyaçları var. Ben markette çalışıyorum daha mutfağı da söylemeyeyim

isterseniz. Şimdi bu kadar kaleme masraf gidiyor. Yeterli olabilir mi sizce?” (K6).

“Valla doğal gazdır, ondan sonra daha ne diye söyleyeyim normal faturadır, kirasıdır, çocukların gideridir, evin gideridir, okul masrafıdır ne bilim. Tabi mutfak tek başına neredeyse 2000 TL olmuş. Bunların hepsi nasıl karşılanacak...” (K7).

“Elektriği, doğal gazı, suyu, kirası, çocuklar, mutfak masrafı. Şimdi bunları düşünsek eksikiz. Yetmiyor ödemelere...” (K9).

“Kirası, çocuğun masrafları, mutfak masrafı olur her şeyden kendimizi kısıtlıyoruz. Yine de yetmiyor.” (K10).

“Mesela çocuğumun kreş durumu veya okul durumunda yetersiz kalmam özellikle devlet kreşleri var bunlara gönderdiğimizde de elbise kırtasiye masrafları vs. giderleri olacağı için. Okul masraflarının yanında kira ödemesi yapılıyor. Malum doğalgaz fiyatlarındaki artışta ortada Mesela 530 TL bir doğalgaz faturası olmasına karşılık bunu ben ödeyemediğim için annemden babamdan destek alıp ödedim. Buna benzer mutfak masrafları konusunda da destek almadan geçim sağlamak 4 nüfuslu bir aile içinde oldukça zor tabi ki.” (K11).

“Kesinlikle yeterli değil. Kirasıdır, faturası daha doğrusu çocuğuna istediğin şeyi alamıyorsun kendine bir şey yapamıyorsun. Yoksul bir hayatım var.” (K12).

“Hayır düşünmüyorum. Nedeni: hayat pahalılığı, elektrik, su-gaz faturaları, çocuk masrafı. Şimdi hangi birine yetişelim.” (K13).

Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar tarafından yoğun bir şekilde; gıda, barınma, elektrik-doğal gaz faturaları, çocukların eğitim giderleri vb. ihtiyaçların karşılanma durumlarında sorun yaşadıkları beyanlarından gözlemlenmiştir. Günümüzde küresel anlamda yaşanan iktisadi bunalımlar söz konusu ihtiyaçların giderilmesi hususunda bireyleri daha da zorlamaktadır. Fakat sadece bahse konu küresel etki alanına sahip iktisadi bunalımlara dayandırmak bu konuda yetersiz kalabilmektedir. Çalışan yoksul olan bireylerin ekonomik krizler dışında da alım güçleri emek-ücret karşılığının sağlanamamasından ötürü gün geçtikçe düşüyor

olması kaçınılmazdır. Katılımcıların ifadelerinde ve yapılan yerel gözlemlerde katılımcılar, ihtiyaçlarının karşılanma durumunda yaşadıkları sorunlarla başa çıkma aracı olarak çevrelerindeki yakınlarından alınan borçları kullandıklarını ifade etmişlerdir. İhtiyaçların giderilmesinde karşılaşılan sorunların geçici çözümlerinde etkin rol oynayan bir başka faktör ise mahalle kültürü ve beraberinde getirdiği mahalle esnafının veresiye satışlarının olmasıdır. Enformel dayanışma ağlarının ihtiyaçların giderilmesi konusunda etkin bir işlevi yerine getirdiği söylenebilir. Fakat gittikçe artan bireyselleşme hareketleri beraberinde sosyal dayanışma ağlarından hasarlar bıraktığı da unutulmamalıdır.

Sosyal hizmet mesleği bireyler tarafından karşılanamayan ihtiyaçların tespiti ve giderilmesi hususunda etkin rol alan bir meslektir. Söz konusu ihtiyaçların tespitinin yapılması durumunda bu ihtiyaçların karşılanabilmesi hususunda kamu ve özel kaynakların harekete geçirilmesi ve bireylere bu konularda danışmanlık yapılması sosyal hizmet mesleğinden beklenen bir eylemdir. Bireylerin güçlendirme süreçlerinde her çevrenin kaynaklara sahip olduğu ön kabulüyle kaynak buluculuk rolünü yerine getiren sosyal çalışmacılar çevredeki kaynaklarla bireylerin etkileşim kurmasına zemin hazırlayabilmektedir.

Katılımcılar, ihtiyaçlarının karşılanma durumunda yaşadıkları sorunlarla başa çıkma aracı olarak banka hizmetlerini (kredi kartı, kredi vb.) kullandıkları da görülmektedir. Sosyal çevrelerinden parasal anlamda yeterli desteği alamayan katılımcılar bu durumda çözüm olarak genellikle banka hizmetlerine başvurmaktadır.

“Eşimin sağlık ihtiyaçları için bir de kredi çektik zamanında. Tüm bunları hesaplayınca yetmiyor üstüne tekrar borçlanıyoruz.” (K14).

“Yeterli olsaydı her ay masraflar için eksiden yemezdim. Banka vermiş eksi hesap, kredi kartı. Biz de ne yapalım sanki bizim paramız gibi kullanıyoruz.” (K5).

5.2.2.4. Sosyal destek gereksinimi

Katılımcıların sosyal destek gereksinimlerini ortaya çıkarabilmek bağlamında yapılan görüşmelerde katılımcılara *“Çalışma hayatı içerisinde bulunmanıza ve buna bağlı geliriniz olmasına karşın maddi ve manevi sosyal destek (aile, akraba komşu vb.) ihtiyaçlarınız bulunmakta mıdır?”* sorusu yöneltilmiştir. Çevredeki sosyal destek

kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması karşılaşılan sorunların çözümünde önemlidir. Çevredeki aile, akraba, komşu, arkadaş vb. kişilerden sosyal destek aldığını beyan eden katılımcılar bulunmaktadır. Araştırmada sosyal destek aldıklarını beyan eden katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Daha evvel de söylediğim gibi genelde benim ve ailemin ihtiyaçlarını karşılama noktasında problemler yaşıyorum. E yaşayınca tabi ailemizden, eşten dosttan destek talebimiz oluyor. Özellikle ailemden istiyorum yani. Ailem de sağ olsun birçok konuda yanımdalar.” (K2).

“Ailemin ihtiyaçlarını karşılamada çoğu zaman tek başıma yetemeyebiliyorum. Gerek kendi ailemin gerekse rahmetli eşimin ailesinin maddi durumu da o kadar iyi değildir. Sağ olsunlar bekâr, öğretmen bir kız kardeşim ve rahmetli eşimin abisi ara ara maddi destek veriyorlar.” (K3).

“Almıyorum desem yalandır. Destek verenler de birisi ailem sağ olsun diğeri uzun zamandır aynı yerde yaşadığım komşular. İki kardeşim çoğu zaman yardım eder. Bakma ha yaşları benden küçüktür ama baba nasılsa öyle. Birçok eksliğime koşmuşlar. Komşular desen 20 yıldır dip dibe yaşadıklarım. Kötü günümde eksik olmamışlar.” (K4).

“Eşimin ailesinin de benim ailemin de durumu pek var sayılmaz. Ama yine de şükür iyi ki varlar. Parasal konularda elden gelenleri pek yok ama manen deseniz hep yanımdalar. Çalışıyorum ben. Çocuklarıma sağ olsun kız kardeşim bakıyor. Bazen sıkışınca eşim arkadaşlarından borç alır. Onlar da sağ olsunlar.” (K6).

“Evet, biraz önce bahsettiğim gibi doğalgaz faturası hususunda babamdan destek almıştım. Yani daha önce söylediğim gibi ailemden hem nakit ihtiyacı hem de gıda ihtiyacı olarak alıyorum, almak zorundayım. Ancak arkadaşlarımdan aldığım nakit de dediğim gibi aldığım kredi kartların ödemeleri için alıyorum yani.” (K11).

“Ailem yardımcı oluyor. Onlarında elinden ne kadar gelirse. Bir kardeşim polis. Sağ olsun dara düştüğümde her daim yanımda olmuştur.

Çevremden başka kimseye gidip minnet etmek istemem. Ailemde varsa verirler yoksa da ne kadar idare edersek.” (K13).

“Madden de manen de destek alıyoruz. Eşimim babası, abisi sağ olsun ara ara elinden geldiğince maddi destek verir. Yaşadığımız zor durumlarda eşimin ve benim ailelerimiz moral olarak da yanımızda durmuştur.” (K14).

Katılımcıların karşılaştıkları maddi ve manevi sorunlar karşısında çevrelerindeki enformel dayanışma ağlarını aktif bir şekilde kullandıkları yukarıda yer verilen ifadelerden tespit edilmektedir. Katılımcılar çevrelerindeki sosyal destek kaynakları olarak aile, arkadaş, komşu vb. bağlarını kullanmaktadır. Sosyal hizmet meslek ve disiplini de bireyi çevresi içerisinde değerlendirmektedir. Güçlendirme yaklaşımı çevrenin fırsatlar ve kaynaklar içerdiğine vurgu yapmaktadır. Katılımcıların sosyal destek sistemlerini verimli bir şekilde kullanmasında sosyal hizmet meslek ve disiplini önemli yeri olan sistem ve ekolojik sistem yaklaşımlarına değinilebilir. Katılımcıların iletişim halinde oldukları diğer sistemlerle (aile, komşu, arkadaş vb.) girdi-çıkı alış veriş yaparak kendi sistemlerin devamını sağlamak için hareket ettikleri söylenebilir. Aile üyelerinden gelir getirici konumunda bulunan birinin kaybı ailenin sosyal destek ihtiyacını etkileyebilmektedir. Katılımcılardan K3’ün beyanlarında bu durum gözlenebilmektedir. Aile üyesinin kaybı kendisinin ve ailesinin sosyal destek gereksinimini artırmaktayken enformel dayanışma ağı olan aile bu gereksinimi karşılamakta aktif rol oynamaktadır. Katılımcılar sadece parasal ihtiyaçlar hususunda değil aynı zamanda manevi gereksinimlerini de sosyal destek sağlayan aile, komşu, arkadaş vb. enformel dayanışma ağlarından sağlamaktadırlar. Katılımcılar ebeveynlerin iş hayatına dâhil olmasından ötürü çocuk bakımı hususunda destek aldıklarını ifade etmeleri bunlara örneklerden biridir.

Çalışma eyleminde bulunduğundan ötürü gereksinim duyduğu sosyal desteği çevrelerinden yeterli oranda alamayan ya da talep etmekte kararsız kalan katılımcılar da bulunmaktadır. Çevrelerinden yeterli sosyal desteği bulamayan katılımcılar gelecek beklentisi olarak tanımladıkları, kendilerine bir şekilde aktarılan ve muhtemelen onların da kendinden sonraki nesillere bırakmayı planladıkları taşınmazları (arazi, ev vb.) satıp karşılaştıkları sağlık, eğitim vb. ihtiyaçların

karşılanmasında kullanabilmektedir. Katılımcının aşağıdaki beyanı bunu doğrular niteliktedir.

“Şöyle yani hastaneye gittiğimde ani ihtiyaç oluyor istiyorum. Mesela bu sene çok sıkıştım, 1 tarlamı sattım. Böyle çok acil lazım oldu. Yoksa masraflarımı karşılayamazdım. Mesela ben özel bir hastaneye gittiğimde ya da büyük bir eğitim araştırma hastanesine gittiğimde çok para gidiyor. Ailemden böyle destek istemeye utanıyorum çünkü diyecekler ki sen nasıl olsa çalışıyorsun.” (K15).

Araştırmaya katılan katılımcılardan sosyal destek sistemi yetersiz olan katılımcılar da bulunmaktadır. Günümüzde artan bireysellik anlayışı ve sosyal dayanışma ağlarının gittikçe zarar görmesi bu durumun oluşmasına zemin hazırladığı belirtilebilir. Bireylerin olası iktisadi olumsuz durumlarda (ekonomik kriz, işsizlik vb.) sığınabilecekleri korunaklı yerler olarak tanımladıkları aile, komşu vb. mevziler küreselleşme ile beraber yapı bozumuna uğramaktadır. Katılımcılar ifadelerinde bu korunaklı mevzilerin eskisi gibi işlevsel olamadığını belirtmiştir. Yapılan yerel gözlemlerde sosyal dayanışma ağı olarak geçmişten günümüze kadar gelmiş komşuluk, mahalle kültürünün kentleşme süreci ile beraber işlevselliğini yitirmeye başladığı söylenebilir. İnsanlarda gittikçe artan bireyselleşme ve kendi hayat alanlarına çekilme arzusu, müstakil evlerden apartman hayatıyla beraber çoklu katlardan oluşan betonarme yapılara geçiş süreçleri, kentlileşme kültürü vb. unsurlar söz konusu iki sosyal dayanışma ağında çeşitli hasarlara neden olabilmektedir. Sosyal destek gereksinimine ihtiyacı olup çevreden bu gereksinimin karşılanması konusunda yeterli desteği bulamayan katılımcılar daha çok nakit konularında banka hizmetlerine (kredi kartı, kredi vb.) başvurmaktadır. Katılımcıların bu hususlarda beyanları şu şekildedir:

“Söylediğim gibi bir gelirim var fakat bu gelikle yettirmekçiyorum çoğu zaman. Yettirmekçiyince el mahkûm tabi ailemizden, yakın çevremizden, eşten dosttan destek talep ediyoruz. Ha ama desen ki bu destek geliyor mu? Artık o da fazla gelmiyor. Herkes kendi derdine düşmüş ben nasıl sürekli kapısını çalayım insanların...” (K1).

“Valla arada nadir de olsa ailem yardım etse ediyor. Onun dışında ailem de dâhil herkes kendini çevirmenin peşinde. Ben de artık kimseye gidip

kapı çalmıyorum, bankanın verdiğieksiyi, kredi kartını benimmiş gibi kullanıyorum. Tabi sonra bakıyorum benim değilmiş o başka bir şey. O yüzden yeri gelmiş en iyi, yeri gelmiş en kötü dostum banka olmuş.”
(K5).

“İstiyoruz fakat kimsede verebilecek bir maddi kaynak olmadığı için kimse vermiyor. Herkes geçim sıkıntısı yaşıyor çünkü.” **(K8).**

“Yok. Hep kendimizden. Hayır. Yani kimse yok diye istemem fazla.”
(K7).

Katılımcılara sosyal destek gereksinimlerinin hangi konularda oluştuğunu bilmek bağlamında *“En çok hangi konu/larda çevrenizdeki insanlardan (akraba, hemşeri, arkadaş, komşu gibi) destek alırsınız?”* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların ifadelerinden daha çok nakdi, gıda, manevi, çocuk bakımı vb. konularda çevrelerinden sosyal destek aldıkları görülmüştür. Bu hususta katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Çalıştığım için ben en çok çocuklarımın hususunda destek alıyorum. Sağ olsun kız kardeşim ben evde yokken onlara bakıyor.” **(K6).**

“Nadiren aileden babadan, abimden, çok zorda kalsam o da ha, para isterim.” **(K5).**

“En çok para. Ama yeri gelmiş bakliyat olmuş, yeri gelmiş elbise olmuş...” **(K4).**

“Genelde maddi konularda kız kardeşim ve eşimin abisi destek veriyor.”
(K3).

“Dediğim gibi özellikle ailemden nakit ihtiyacı konusunda iki üç ayda bir talepte bulunurum.” **(K2).**

“Evet, çoğunlukla manevidir ama maddi destekte alıyorum tabi ki.”
(K11).

“Tek maaş olunca mecbur ailelerimizden daha çok parasal konularda destek alıyoruz. Ama moral olarak da şükür yanımızdalar.” **(K14).**

“Genel itibariyle nakit yani para konusunda sağ olsun ailem her daim yanımda olmuştur.” **(K2).**

Katılımcılara çevrelerinden nakit ihtiyaçlarından dolayı sosyal destek gereksinimlerini ne sıklıkla talep ettiğini tespit etmek bağlamında “*Sosyal çevrenizden (aile, komşu, arkadaş vb.) sıklıkla nakit ihtiyacınızı karşılamakta talepte bulunur musunuz?*” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların beyanları şu şekildedir:

“Yettiremeyince eskiden çok isterdim. Ama baktım ki herkes kendi derdinde dedim artık isteme...” (K1).

“Neredeyse her ay ben istemesem de para gönderirler.” (K3).

“İki kardeşim baba nasılsa öyle olmuş bana. Çok şükür durumları az çok iyidir. Ne zaman desem baksam odur yanımdalar...” (K4).

“Ayda bir olur ne bileyim yani ufak tefek çocuğun masrafı olur yani hiçbir şekilde kendini kalkındıramıyorsun. Bu dönemin hayat şartı zor.” (K10).

“Yani ayda bir, bazı aylar oluyor yetmiyor 2 defa da olabiliyor.” (K11).

“Mecbur zorda kalınca mecbur bulunuyorsunuz. Ayda 1,2 bulur. O ayda yaşadığım maddi zorluğa göre değişiyor.” (K12).

“Döneme göre değişiyor. Kış ayları faturalar daha bir zorluyor. Bu dönemlerde ayda en az 1 defa ailemden yardım istiyorum.” (K13).

Katılımcıların ifadeleri ve yerel gözlemlerde sosyal destek gereksinimlerini; içinde bulunan dönemin ekonomik şartları, alım gücü, mevsim şartları (özellikle kış ayları), hastalık, aktif eğitim-öğretim dönemleri, çocuk bakımı, kayıplar, engellilik, emek-ücret karşılığının yetersizliği vb. ikincil mağduriyetlerin etkilediği gözlemlenmiştir. Kendileri için gerekli sosyal desteğe ulaşabilen katılımcılar, ortalama ayda bir ya da iki defa çevrelerinden nakdi destek aldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar çalışan yoksul olduklarından ötürü talep edilen sosyal destek gereksinimleri genellikle parasal konulardır. Fakat daha önce de belirtildiği üzere katılımcıların gıda, manevi, çocuk bakımı vb. konularda çevrelerinden sosyal destek aldıkları tespit edilmiştir.

5.2.2.5. Güvenli bir liman olarak aile

Çalışan yoksulluğu fenomenine karşı bir sosyal dayanışma tampon kurumu olan ailenin, bireylerin yoksulluktan bir çıkış olarak görünen çalışma eyleminde bulunmalarına rağmen yoksulluk riskini azaltmaya yönelik bir kale işlevi yerine

getirdiği söylenebilir. Söz konusu bu durumla ilgili katılımcıların görüşlerinin alınması amacıyla katılımcılara “*Ailenin zor zamanlarda sığınabilecek güvenli bir liman olduğuna dair görüşle ilgili fikirleriniz nelerdir?*” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan bazıları ailenin hâlen zor zamanlarda sığınabilecek güvenli bir liman olduğuna dair görüşlerini belirtmiştir.

“Bence aile, kesinlikle sığınabileceğimiz bir liman. Kendimde bunu yaşıyorum. Birçok sıkıntıda yanımda olan hep ailem vardı...” (K2).

“Valla aile önemlidir. Ne zaman dara düşsem ordalar. Bana aile nefes gibidir. Bazen hani insan nefes alırken zorlanır ya. Ha işte o zaman nefesim ailem olmuş...” (K4).

“Çok şükür ki ailemiz var. Zora düştük mü yanımızdalar. Parasal olarak herkesin derdi almış başını gitmiş. Ama ben manen ailemin varlığına şükür ediyorum. Ben yokken çocuklarıma bakıyorlar, hasta olsa ilgileniyorlar. Ellerinden geleni yapıyorlar.” (K6).

“E tabi ki ailedir ne olacak. Başka bir şey yok ki. Aile olmasa dışardayız.” (K7).

“Tabi ki de bir limandır. Onların varlığı bizim için bir destektir, onların olması bizim için bir destektir.” (K9).

“Ailem olmasa zor yani. Şuan benim için ailem zor zamanlarda güvenli bir limandır. Allah razı olsun onlardan. Ne zaman dara düşsem bakmışım ailem hep arkamda.” (K13).

“Aile gerçekten de sığınabilecek bir limandır. Eşimin sağlık ihtiyacından dolayı kredi çektik. Ödemekte de zaten zorlanıyoruz. Aldığımız maaşın neredeyse hepsi faturalara, kiraya, krediye gidiyor. Ailelerimiz olmasa şuan durumumuz daha da perişandı. İyi ki varlar.” (K14).

Katılımcı 8 “*Konuşmanın başında belirttiğim gibi her şeyin başı paradır. Maddiyat boyutu herkesi etkiliyor. Ben aileme sığınsam param yok. Onlarda da olmadığı için onlarda beni istemez.*” ifadeleriyle ailenin zor günlerde sığınabilecek bir liman işlevini yitirdiğini beyan etmiştir. Bu işlevin ortadan kalkmasında ekonomik şartların etkili olduğunu belirtmiştir.

Araştırmaya katılan bazı katılımcılar ise ailenin zor zamanlarda sığınabilecek güvenli bir liman olduğu konusunda tereddütleri bulunmaktadır. Katılımcıların günümüz şartlarında ailenin enformel sosyal güvence işlevini eskisi gibi yerine getirmedigine dair ifadeleri bulunmaktadır. Bu ifadelere örnek vermek gerekirse;

“Şimdi elbette ailenin birçok güzel yönü var. Onlardan birine bir şey olsa benim canım acır. Bana bir şey olsa onların canı acır. Kötü zamanlarda birbirimize koşarız elbet. Ama artık dedim ya hani herkesin bir derdi var. Kimse kimseye yetmiyor fazla... Yavaş yavaş artık bağlarımız da eskimiş... Bayramdan seyrana, taziye den taziye ye gördük gördük yoksa herkes kendi evinde...” (K1).

“Bu süreçte en çok desteği yine ailem dediğim insanlar bana sunmuştur. Ha nereye kadar böyle devam eder o da belirsiz tabi ama Allah bin kere onlardan razı olsun. Kardeşim şimdi bekâr tabi, evlenince o da bir aile kurunca böyle devam eder mi o da belirsiz...” (K3).

“Aile bizde çok şey ifade eder. Gözümü orda açmışım yani. Daha ne olsun. Bana da sağ olsunlar ellerinden geldikleri kadar yardım ederler. Ama artık öyle bir zamana gelmişiz ki herkes kendi için yaşıyor. Kim kime yetecek bu devirde...” (K5).

“Yani devam ediyor şu anda ama eskisi gibi değil onlarda geçinemiyor, onlarda her şeyden kendilerini kısıtlıyor.” (K10).

“Öyle şimdiye kadar söylediklerim ailenin bir liman olduğunun kanıtı. Şöyle bir durum var yalnız benim ailemin imkânı var ki destek olabiliyor ama birçok ailede destek olmak istemesine karşılık imkânları el vermediği için olamayabiliyor.” (K11).

“Zaten ben aileye güveniyorum ama şuan öyle bir zorluk var ki herkes kendi başının çaresine bakmakla mükellef.” (K15).

Özellikle muhafazakâr yaklaşım, yoksullukla mücadelede aile kurumunun işlevine önemli atıflarda bulunmuştur. Muhafazakâr yaklaşım, yoksulluk sorunsalının çözümünde aile kurumu, akrabalık bağları, komşuluk, sivil toplum kuruluşları, hayırseverlik girişimlerinin kilit roller üstlenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bireylerin yalnız başlarına üstesinden gelmekte zorlanılan sosyal sorunların

çözümünde muhafazakâr yaklaşımın da benimsediği üzere aile, sığınabilecek güvenli bir limandır. Fakat ailenin zor zamanlarda sığınabilecek güvenli bir liman olma işlevinin hâlihazırda devam etme durumu hususunda unutulmaması gereken nokta ise çalışan yoksul bireylerin sığındıkları kale olan ailenin gerek yapısal olarak gerek görüntüsel olarak çağımızdaki küreselleşme ve modernitenin getirdiği değişim ve dönüşüme karşı surlarında gedikler açıldığıdır. Tüm aktarılan gelişmeler ve katılımcı beyanları kapsamında aile kurumunun işlevselliğinin ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Fakat aile kurumunda bir takım hasarların ortaya çıktığı muhtemeldir. Bundandır ki birçok ülke, aileyi korumak ve güçlendirmek için aile adının yer aldığı bakanlıklar kurmakta ve politikalar üretmektedir.

5.2.2.6. Kentte bir destek aracı olarak köyler

Ülkemizde köylerin kentte yaşayan bireylere kırsal alanda üretilen ürünler (hayvansal, bitkisel) ve arazilerin tarım amaçlı kullanımına tahsis yoluyla ek gelir sağlama işlevi uzun zamandır görülmektedir. Köylerin bu mevcut işlevi; muhafazakâr yaklaşımın devletin yoksulluğa müdahale alanının minimize edilmesi bağlamında öne sürdüğü argümanlardan biridir. Fakat artan kentleşme ve beraberinde kırsal nüfusun azalması akıllarda bu işlevin yitirilmesi sorusunu da beraber getirmektedir. Araştırmada bu konuda katılımcılara “*Köylerin kentte yaşayan bireylere ek gelir (arazilerin tarım amaçlı kullanımı, hayvan bakımıyla elde edilen gelir ya da ürünler vb.) sağlama görevinin devam ettiğini düşünüyor musunuz?*” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu; artan şehirleşme oranı ile köy nüfusunun azalması, kırsal nüfusun üretimdeki payının zaman içinde azalması, modernleşmenin bireyselliğe etkisi, sosyal dayanışma ağlarının zayıflaması, köydeki iş gücünün kentlerdeki iş gücü piyasasına dâhil olması, kentlileşme kültürünün varlığı vb. sebeplerle köyün kentte bir destek aracı olma işlevini kaybetmeye başladığını belirtmiştir. Bu konuda katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Şimdi bizim köyde ufakta olsa dededen kalma bir arazimiz var. Ama bizim köyden kente göçüşümüz baya zaman evvel olmuş. Başlarda biz daha çocukken köyden bizim eve peyniridir, yumurtasıdır, çökeleğidir, sebzesidir gelirdi. Ama ne zamanki köydeki akrabalarımız da kente göçmeye başladı bahsettiğim şeyler de bizim eve gelmemeye başladı.

İnsanlar artık köyde bir şeyler ekip biçmek yerine şehre gelip ya benim gibi garsonluk yapıyor ya da inşaatlarda çalışmaya başlıyor. Köyle de bağı ancak bayramdan bayrama gitmekle kalıyor. Eskiden dediğiniz gibi köyün bize katkısı oluyordu inkâr edemem. Ama artık olmuyor...” (K1).

“Eskiden köye gittiğimiz zamanları hatırlıyorum. Şimdiki gibi nüfus azalmamıştı tabi. Herkes bir şeyler ekip biçiyordu, hayvan bakıyordu. Şimdi bazen eskisi gibi olmasa da arada gidiyoruz köye. Eskisi gibi değil. Çoğunluk şehirlere yerleşti. Eken biçeni, hayvan bakanı azaldı. Olan da sadece köyde yaşayanlar. Şehirde yaşayanlar köyleri unutmaya başlayınca, köydekiler de şehirdekileri unutmaya başladılar.” (K3).

“Bence o devir eskisi gibi değil. Şimdi bakma bu hastalıkta millet biraz köye kaçtı ama köyde yaşayanlar azalmış yani. Çoğu gelmiş merkeze. Benim sülalemin çoğu zamanında köydeydi. Aha şimdi hepsi merkezde. Arazi desen yok mu var. Ama kimse gidip ekip biçme derdinde değil. Bizim için tatil yeri olmuş köyler.” (K5).

“Yok. Köydekilerin hepsi şehirlere yerleşmiş durumda. Köyde yaşayan vatandaşlara herhangi bir destek verilmediğinden hepsi hayvanlarını evlerini satıp şehirlere yerleşmişler.” (K7).

“Hayır, son yıllarda hiç yok. Eskiden akrabalar bazen gönderirdi. Şimdi herkes şehre gelmiş. Kimse köyde yaşamak istemiyor. Giden de yazdan yaza.” (K13).

“Çevremde köyden destek alan pek kimse yok. Zaten çoğu kişi şehirlere yerleşmiş. Arada köyelerine gidip gelirler. Köyde kalanlar da kendilerine yetmeye çalışıyor” (K14).

Katılımcıların neredeyse yarısı, köylerin kentlerde sosyal destek işlevini yitirmesini yukarıda yer verilen ifadelerde olduğu üzere kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru gerçekleşen yoğun göçlere bağlamaktadır. Katılımcıların ifadelerinin yanı sıra araştırma dâhilinde yapılan yerel gözlemlerde de yerleşik nüfusun çoğunluğu şehir merkezi sayılacak kent ve ilçe merkezlerine doğru yoğunlaştığının gözlemlenmesi ifadeleri doğrular niteliktedir. Sanayileşme sürecinin küreselleşme ile beraber hat safhalara çıktığı düşünüldüğünde iş gücü arz-talebinin çoğunluğu artan kentleşme

hızıyla kentlere doğru kaymıştır. Kas gücüne dayalı tarım ve hayvancılık sektörünün hali hazırda gelişmekte olan ülkelerde önemli bir yere sahip olduğu düşünüldüğünde, söz konusu sektörde yer alan kas gücünün kentin daha cazip fakat bir o kadar da iktisadi sömürücülüğü yüksek olan iş gücü piyasasına katılımın zaman içerisinde artması köylerden şehirlere doğru yoğun göç dalgalarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Son yıllarda iş gücü arz-talebinin çoğunluğu inşaat sektöründe oluşmuş olması ve araştırmanın gerçekleştiği Bingöl kentinde de inşaat sektörünün canlı bir iş gücü piyasası oluşturması, kırsal alanda kas gücüne sahip bireylerin sadece kendileri değil aynı zamanda da aile üyeleriyle şehirlere göç sürecini hızlandırmaktadır. Bu göç süreci sadece yaşanan şehrin merkezine yönelik olmayıp bununla beraber başka şehirlerin (özellikle İstanbul, İzmir, Ankara vb. büyükşehirler). Merkezlerine doğru ilerlemektedir. Kırsal nüfusun gittikçe azalarak kentsel nüfusun kontrolsüz bir şekilde artması beraberinde kentlileşme sürecinde yaşanan uyum sorunlarına, bireyselleşmeye, aile ve sosyal dayanışma bağlarının zayıflamasına da neden olabilmektedir. Köyler, katılımcıların ifadelerinde de yer aldığı üzere özellikle yoksul bireylere yönelik kentlerde sosyal destek işlevlerini yitirmektedir.

Katılımcı 2'nin söz konusu göç süreciyle ilgili *"Benim ailem bundan 45 yıl evvel köyden şehir göçmüştü. Göçtükten sonra zaman içerisinde köyle fazla bir bağımız kalmadı. Bayramdan bayrama büyüklerimiz gitse biz de gidiyoruz. Çevremden ve kendimden gördüğüm kadarıyla insanların köyden göç sonrası zamanla köyle bağları zayıflıyor. Şehre alışınca insan köyle de bağı kopuyor..."* ifadeleri; kırsal alandan kentsel alana göç eden bireylerde kentlileşme kültürüyle köylerle bağın zayıfladığına işaret etmektedir.

"Eskisi gibi değil. Şimdi ben markette çalışıyorum. Köydekiler neredeyse gelip bütün alışverişini şehirde yapıyorlar. Eskisi gibi hayvan bakayım, tarlamı ekeyim devri pek yok." (K6).

"Şuanda devam etmiyor bence. Bunun nedeni çiftçilerin kendini kurtaramıyor olması yani hayatları artık zor sonuçta giderleri falan arttı hani kimse yapma zorunluluğunda bulunmuyor artık." (K8).

"Kesinlikle hayır. Köyden kente göçün çok fazla olduğu hepimizin bildiği bir gerçek. Hatta yakın zamanda bir örnek ile karşılaşmıştım. Şehir

merkezinde Bingöl merkezde tanıdığımız bir arkadaşımız yoğurt aldı ve bunu köye göndereceğini söyledi. Yani daha önce yoğurttu, yumurtaydı köyden gelirdi. Ama son zamanlarda köylü kesinlikle bambaşka bir hal aldı ve hayvancılık çiftçilik baya yetersiz.” (K11).

Yukarıda beyanlarına yer verilen katılımcılar, köylerin kentlerde sosyal destek işlevini yavaştan yitiriyor olmasına; kırsal alanlarda azalan üretim hareketinin ve artan tarım-hayvancılık maliyetlerinin kırsal alanlarda yaşayan üretici konumundaki bireylerin etkinliğinde olumsuz yer edinmesinin sebep olduğunu düşünmektedir. Kırsal alanda hayatını devam ettiren bireyler, hayvan bakımında artan maliyetlerle hayvan bakım ve ticaretinde yer almayı bırakmakta, kırsal alanda üretimi yapılan hayvansal gıda ürünlerini kent merkezlerinden temin etmeye başlamakta olduğu katılımcıların ifadelerinde ve yapılan gözlemlerde görülmektedir.

5.2.2.7. Sağlık ve eğitim ihtiyaçlarının ertelenmesi

Araştırmaya katılan çalışan yoksul bireylerin ve ailelerinin sağlık ve eğitim ihtiyaçlarının ertelenme durumlarının tespiti için katılımcılara, “Aile üyelerinizin sağlık ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çektiğiniz için hayatınızın herhangi bir döneminde bu ihtiyaçların karşılanmasını erteleme durumunda bulundunuz mu?” ve “Aile üyelerinizin eğitim ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çektiğiniz için hayatınızın herhangi bir döneminde bu ihtiyaçların karşılanmasını erteleme durumunda bulundunuz mu?” iki ayrı soru yöneltilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu; sağlık sisteminin dengesiz dağılımından dolayı il dışı sevkler ve beraberinde barınma-ulaşım masrafları, gerekli operasyonel müdahalelerin kamu sağlık sistemine ücretsiz entegre edilmemesi, yaşanan kentin sağlık hizmetlerinde yetersiz kalması ve hastalıkların tedavi imkânlarının kısıtlılığı, muayene ücretlerinin ilaç alım hizmetlerine eklenmesi vb. sebeplerden ötürü sağlık ihtiyaçlarını ertelediklerini beyan etmişlerdir. Katılımcıların ilgili ifadeleri şu şekildedir:

“Şimdi yaşadığımız şehir, Bingöl küçük bir yer siz de biliyorsunuz. Büyük bir şehirde yaşamış olsaydık ne değişirdi, iyi mi olurdu kötü mü olurdu bilemem ama küçük şehir olunca sağlık açısından da dışa bağımlı olabiliyoruz bazen. Çoğu hastamız Elazığ’a, Diyarbakır’a sevk olabiliyor. E şimdi sevk oldu diyelim, oraya gitmek bir masraf, eğer ki o gün halledemesen orda kalsan ayrı masraf, dönsen buraya tekrar gitsen

ayrı masraf. Bir de o ay madden sıkıntılı olsan hadi gel de git o ay içinde. Bazen erteliyoruz biz de bu ay gitmeyelim ya da birisinden borç bulsak gidelim diyoruz yani...” (K1).

“Bingöl küçük bir şehir. Çoğu zaman, hastalığınız biraz da çetrefilli bir durumdaysa, il dışına sevk edebiliyorlar. İl dışı olunca masraflar artıyor tabi. Ha deyince her zaman uygun olamayabiliyorsun. Haliyle de erteleyebiliyorsun gidişi.” (K3).

“Elde olmayınca ne yapalım eşten dosttan bulduk bulduk. Bulamadık diyoruz kalsın para olunca...” (K4).

“Ufak bir şehirde yaşıyoruz. Hastanemiz falan var şükür. Ama bazen burada olmayan bir imkân başka şehirlerde oluyor. O zaman da mecbur oraya gitmek lazım. Her zaman da koşulları el vermiyor insanın. Öyle ertelediğimiz durumlar var yani.” (K5).

“İlla ki oluyor. O ay gidemediğimiz bir sevk oluyor, il dışında bir kontrol oluyor gidemiyoruz. Erteliyoruz diğer aya.” (K6).

“Evet, ben kendim İstanbul’da hastaneye sevk edildim, gitmem gerekiyordu fakat gidemedim. Param olsaydı giderdim.” (K8).

“Benim çocuğum şuanda alerjik hasta Bingöl’de yaşıyorum mesela sürekli Elâzığ’a ve Malatya’ya götürmek zorundayım ama onu da sürekli kısıtlıyorum mesela ayda bir götüreceğime iki ya da üç ayda bir götürüyorum.” (K10).

Katılımcıların neredeyse yarısı, yerinde sağlık hizmeti alamadıklarından ötürü çeşitli sağlık gereksinimlerini ertelediklerini yukarıda yer verilen ifadelerinde beyan etmektedir. Bu açıdan bakıldığında sağlık hizmetlerinin bölgesel dağılımında yaşanan sorunların bireylerin hayat alanlarında sağlık ihtiyaçlarının ertelenmesine sebep olabildiği söylenebilir. Katılımcılar gereksinim duyduğu tedavi içeriklerinin yaşadıkları ilde bulunmayışından ötürü sıklıkla il dışına sevk edildiklerini, sevk süreçlerinde hali hazırda yüzleştikleri geçim sorunlarının engeller oluşturduğunu belirtmiştir. Bireyler, sevk oldukları başka şehirlerde barınma, ulaşım vb. alanlarda sorunlarla karşılaşmaktadır. Aile üyelerinde kronik rahatsızlıkların bulunuşu sevk sayılarını artırabilmekte ve beraberinde karşılaştıkları zorlukları artırabilmektedir.

Sağlık hizmetlerinden yararlanırken karşılaşılan muayene ücretleri; özellikle kronik rahatsızlığa sahip aile üyelerinin varlığında, gereksinimlerin karşılanmasında sorun teşkil edebilmektedir. Sıklıkla artan zorunlu hastane ziyaretleri muayene ücretlerinin meblağlarını artırabilmekte, beraberinde hastalığın tedavi sürecindeki ilaçlara erişimde sorunlara neden olabilmektedir. K 2'nin, *“Ufak olan çocuğumun bir dönem kronik rahatsızlıkları bulunuyordu. Bu süreçte biz sürekli hastaneyle haşır neşir durumdaydık. Tabi hastaneye git gel bir masraftı. Diğer masraf ise eczanede ilaç alırken birikmiş olan muayene ücretleriydi. Ücretler biriktikçe ilaç alırken ödeyeceğimiz para da artıyordu. Haliyle o an için karşılayacak para yoksa ne yapalım para olunca gidip ilacı alıyorduk ya da ilacın fiyatı uygunsa sadece ilacı reçetesiz alıp çıkıyorduk...”* ifadeleri aktarılanları destekler niteliktedir.

“Kendim için çok erteledim. Astımım. Onun için bir şey yapamadım. Maddi olarak bir şey yapamadım. Eksiklerim olduğu için direkt olarak eksiklerimi tamamlamaya çalıştım. Eşimin de bir rahatsızlığı vardı gözünde, gözlük alamadım.” (K9).

“Evet, yakın zaman dediğim, 1 ile 2 yıla yakın. Eşimin varis sorunu var ve bunun için bir tedavi yöntemi duyduk ekonomik sebeplerden dolayı ertelemek zorundayız şuan böyle bir durum söz konusu.” (K11).

“Evet erteliyorum. Oğlumun bir ameliyatı var. Hastaneye gidiyoruz, plastik cerrahi işin içine girince ücret talep ediyorlar. O ücreti de toplayana kadar mecbur erteledik.” (K13).

“Eşimin bir ameliyat durumu vardı. Hep erteledik. Durumumuz el vermiyordu. En son çare gittik kredi çektik. Bir kısmını da eşimin ailesi tamamladı. Ancak öyle ameliyatı yaptırabildik.” (K14).

Katılımcıların yukarıda yer verilen beyanlarında sağlık gereksinimlerini ertelemekte çalışma eylemlerinde bulunmalarına rağmen yoksulluğa maruz kalmalarının da bir etken olduğu görülmektedir. Katılımcıların elde ettikleri gelir, sağlık hizmetlerine ulaşımında bazı cerrahi işlemlerin farklı ücretlere tabi tutulmasıyla ve tıbbi araç-gereçlerin temininde yetersiz kalması, daha öncelikli olarak tanımladıkları ihtiyaçların temininde kullanılmasından ötürü sağlık ihtiyaçlarını ertelemektedir.

Hanede gelir getirici rolde bulunan bireyin enformel sektörde çalışma eylemini yarıda bırakamama seçeneğinin bulunması, sağlık ihtiyaçlarının ertelenmesine sebeplerden bir başkasıdır. K 12'nin *"Tabi benimde örneğin iki tane rahatsızlığım var, rahatsızlıktan dolayı ameliyat olmam lazım ama hep erteliyorum. Çalışmam da lazım. Ben çalışsam nasıl geçineceğiz."* beyanlarında söz konusu durum gözlemlenebilmektedir.

Katılımcıların eğitim ihtiyaçlarının ertelenme durumuna dair beyanları şu şekildedir:

"Şimdi buna da olmadı desek yalan olur. Oluyor bazen. Her zaman gücümüz yetmeyebiliyor. Örneğin, 8. sınıfa giden çocuğum var benim. Sınavlara hazırlanıyor. Akranları dershaneye falan gidiyor. Geldi bana söyledi. Baba beni dershaneye gönder. Baktım fiyatlara beni zorlar. Dedim ki gücüm yetmiyor. Elden gelmiyor yani gönderemedim..." (K1).

"Bu da oluyor tabi. Malumunuz her öğretim döneminde çocuğun ihtiyacı farklılaşıyor. 10 kalem alınacaksa 2 ya da 3 tanesini almakta zorlandığımız, alamadığımız zamanlar olmuyor değil!" (K2).

"Hafta sonu okullarda malum destek kursları olabiliyor. Benim ufak olan çocuk da zamanında bu kurslara gitmek istemişti. O vakitler baktım bizi zorlar gönderemedim..." (K3).

"Tabi şimdi çocuklarım daha küçüktür. Biri 4, biri 7 yaşında. Ha ama yarın öbürkü gün büyüseler nasıl yapacağım diye düşünmüyor değilim..." (K5).

"Evet, bir çocuğum iyi bir üniversiteye gitmek için dershaneye gitmek istedi fakat maddi durumum olmadığı için ücretini ödeyemeyeceğimden ertelemek zorunda kaldık." (K8).

"Tabi benim çocuğum şu anda 4 yaşında kreş ihtiyacı falan var hiçbir şekilde yazdıramıyorum yarım gün bile fiyat araştırdım yine yazdıramadım." (K10).

"Ya çocuklarımızın okul masrafları eğitim durumundan kısmamak için elimizden geleni yaptığımız ve arkadaşlarımızdan ve ailemizden aldığımız destekler tabi ki var olmak zorunda ama kısmamaya çalışıyoruz. Tabi ki alamadığımız gerçekleştiremediğimiz durumlarda

var. Mesela çocuğumu kreşe göndermek olayı ondan bahsetmiştik. Şimdi onu göndersem özel kreşler zaten mümkün değil. Ekonomimiz müsait değil. Devlet kreşine gönderince de ayrıca giysi ve kırtasiye masrafları olacak. Bu da tabi ki zorluk yaşamamıza sebep olacak.” (K11).

“Bulundum. Hem de yakın bir zamanda. Bu yıl birinci sınıftaki kızım üç hafta önce bir kitap seti alacaktı. Hala da alamadım.” (K13).

Katılımcıların çoğunluğu aile üyelerinin eğitim ihtiyaçlarını erteleme durumunda bulunduğunu ifade etmiştir. Dershane, kitap seti, okul araç gereçleri, okul öncesi eğitim hizmetleri, eğitim faaliyetleri (okul gezileri vb.), hafta sonu destek kursları vb. eğitim ihtiyaçları katılımcılar tarafından ertelenen ihtiyaçlara örneklerdir. Eğitim ihtiyaçlarının ertelenme durumuna sağlıklı da olduğu üzere çalışma eylemlerinde bulunmalarına rağmen yoksulluğa maruz kalmaya sebep olmaktadır. Eğitim tek başına bireylerin yoksulluk döngüsünü değiştirmelerine yetmeyebilmektedir fakat söz konusu eğitim gereksinimlerinin karşılanamama durumu çalışan yoksul bireylerin hane üyelerinin yoksulluk döngülerini değiştirmekte olumsuz etkilere sahip olabileceği de muhtemeldir.

Genel itibarıyla bakıldığında sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim temel insani haklardandır. Birçok devlet hem insan hem de vatandaşlık hakkı olarak söz konusu iki hizmete de erişimi bireylere ücretsiz olarak sunmaktadır. Daha evvel de değinildiği üzere küreselleşen sistemde gerek sağlık gerek eğitim hizmetleri asgari düzeyde kamu tarafından ücretsiz bir şekilde sürdürülürken özel teşebbüslere de daha geniş imkânlar sunabilmektedir. Bölgesel gelişmişlik düzeyleri, bireylerin kazançları, kaynakların adil dağıtılmaması gibi birtakım etkenler bireylerin sağlık ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasını engelleyebilmektedir. Sosyal hizmet mesleği bireylerin sağlık ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanamama durumunda, bireylerle ihtiyaçları karşılayabilecek kaynaklar arasında bağlantı kurabilmelidir.

5.2.2.8. Çocukların okul öncesi eğitim hizmetlerinden yararlanması

Katılımcılara, çocuklarının okul öncesi eğitim hizmetlerinden yararlanma durumunu bilmek bağlamında “Çocuklarınızı kreş/anaokulu gibi okul öncesi eğitim kuruluşlarına gönderiyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Söz konusu katılımcı beyanlarına aşağıda yer verilmiştir.

“Valla şimdiye kadar gönderemedim. Özel bir kreşe zaten gönderemem. Gücüm yetmez. Devlet okullarındaki anaokuluna da göndereyim desem o da bir masraf...” (K1).

“İki çocuğumu da zamanında ne kreşe ne de anaokuluna gönderebildim...” (K3).

“Dört çocuk var... Daha biri bile gitmemiş.” (K4).

“Hayır göndermiyorum. Maliyetlerini karşılamada zorlanıyorum çünkü.” (K8).

“Anaokuluna gönderemedim. İki çocuğumu da göndermedim.” (K9).

“Göndermek istiyorum ama maddi açıdan elverişli değilim. Sonuçta kira, fatura gibi giderler anca kendimizi kurtarabiliyoruz. Hatta eksik kalıyoruz hazırda olan para da tükeniyor. Yani bunu düşünüyorum ama maddi açıdan elverişli değil.” (K10).

“Yani göndermek istiyoruz ama gönderemiyoruz.” (K11).

“Yok. Durum yetmediğinden dolayı göndermedik.” (K12).

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu okul öncesi eğitim masraflarını karşılamakta zorlandıklarını beyan ederek çocuklarının okul öncesi eğitim kuruluşlarına gönderememiştir. Çocukların okul öncesi eğitim hizmetlerinden yararlanma durumu, daha sonraki eğitim süreçlerinde uyumlarını kolaylaştırıcı ve akademik başarıyı artırıcı bir etkiye sahip olduğu belirtilebilir. Katılımcıların gelir durumlarının kreş gibi özel okul öncesi eğitim kuruluşlarının ücretlerini karşılayamamaktadır. Daha önce ihtiyaçlarını karşılamakta dahi zorlandıklarını ifade eden katılımcıların böyle ücretli bir hizmetten destek almadan yararlanması muhtemel değildir. Katılımcıların, ücretsiz olarak kamu tarafından sunulan anaokulu hizmetlerinden yararlanma durumlarında da çoğu zaman eğitim sürecinde çocukları için kendilerinden istenilen beslenme, giyinme, aidat vb. hususlarda da sorunlar yaşadığı aşikârdır. Okul öncesi eğitim hizmetlerinde çalışan yoksullara yönelik şartlı nakit desteği dışında çeşitli desteklerin sunulması karşılaşılan güçlüklerin çözümünde önemli rol alabilir.

5.2.2.9.Boş zaman değerlendirme

Katılımcılara “Ne sıklıkla boş zaman değerlendirmelerinde sosyal aktivitelere (sinema, piknik, geziler vb.) katılırsınız?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların söz beyanlarına aşağıda yer verilmiştir.

“Haftanın 6 günü çalışan bir insanım. Sabah 10 gibi başlıyorum işe akşam ta 10’a kadar. Boş zamanım zaten pek olmuyor. Bir gün tek çalışmıyorum. O günde zaten genelde evdeyim ya da arada arkadaşlarla kahvede oturuyorum. Gezecek, sinemaya gidecek ek zamanım da fazla yok, zamanım olsa ayıracak param da yok. Ayda yılda bir köye falan gitsek belki orda bir piknik yapıyoruz...” (K1).

“İşim gereği haftada sadece 1 gün iznim var. O gün de genellikle ailemle vakit geçiririm. Ekonomik durum malum, iyi olsa da gerçi bizde de pek sinema, gezme kültürü yok... İmkânlar dâhilinde bazen ailecek pikniğe gideriz.” (K2).

“Haftada 6 gün çalışıyorum. Bazen elime biraz daha fazla para geçsin diye ek mesaiye de kaldığım zamanlar oluyor. İnanın imkânlarım sinemaya, gezmeye yeterli değil. Yoksa ben de isterdim evlatlarımla bunları yapayım. Ama sağ olsun teyzeleri çocuklarımı arada sinemaya gezmeye götürür.” (K3).

“Ailecek bizimkiler falan ayda yılda bir pikniğe gitsek odur. Başka da bir şey yok.” (K4).

“Ben haftanın sadece 1 günü izinliyim, geri kalanında da çalışmaktan başka çarem yoktur. Zaman olsa bu kez bu söylediğiniz etkinliklere o kadar da imkân yoktur. O yüzden arada gitsek çocuklarla bir parka ya da pikniğe gideriz.” (K5).

“Yaz aylarında ailelerimiz de gidince ayda 1 falan pikniğe gideriz. Onun dışında pek bir etkinliğimiz yok.” (K6).

“Yani normalde katılıyoruz ama şuan hayat şartları ile hiçbir şekilde o dediklerinizin hiçbirini karşılayamıyoruz. Kendimizi tamamen kısıtladık.” (K9).

“Kesinlikle katılamıyorum, çünkü boş vaktim yok. Çalışmak zorundayım.” (K12).

“Üç dört yıldır hiç olmadı. Yani hatırlamıyorum. Vaktimin çoğu çalışmaya gidiyor. İki gün çalışsam üçüncü gün aç kalırım.” (K13).

“Hem eşim engelli olduğu için hem de maddi durumumuz elvermediği için pek bir aktivitemiz yok. Eşimin abisi birkaç ayda bir havalar iyiye pikniğe götürür o kadar.” (K14).

Katılımcıların boş zaman değerlendirmelerini etkin bir şekilde değerlendiremediği beyanlarında görülmektedir. Katılımcıların boş zaman değerlendirmelerinde yetersiz kalmasında; ağır çalışma şartları ve saatleri, ailede gelir getirici pozisyonda bulundukları için sürekli çalışmaya yönelik odak geliştirilmesi ve maddi imkânlarının yetersizliği olmak üzere üç temel sebep bulunduğu yapılan görüşmelerde gözlemlenmiştir. Bu sebeplerin ortaya çıkmasında emek-ücret beklentilerinin karşılanamaması ve enformel sektörde emeğin ağır şartlarda metalaşması önem arz etmektedir. Özellikle enformel sektörde iş gücü piyasasında insana yakışır iş imkânlarının gittikçe daralması çalışan yoksul bireylerin boş zaman değerlendirmelerini daraltabilmekte ve hatta imkânsız hale getirebilmektedir. Katılımcıların boş zaman değerlendirmelerinde sosyal aktivite olarak gerçekleştirebildikleri tek eylem pikniklerdir. Çalışmada sosyal hizmet mesleğinin yerine getirmesi beklenen birçok rolüne değinilmiştir. Bu rollerden biri de sosyalleştirici rolüdür. Çalışan yoksul olan bireylerin sosyal alanda maruz kaldıkları sosyal dışlanmayı önlemeye yönelik birtakım sorumlulukları bulunmaktadır. Bu hususta merkezi ve yerel yönetimler ile özel sektörün çalışma alanlarında sosyal donatı alanlarının oluşturulmasında politikalar üretilmesi ve teşvikinde sosyal hizmetin katkı sunması beklenebilmektedir.

Katılımcıların boş zaman değerlendirmelerinde ailelerine ayırdıkları zaman konusu da sosyal dışlanmaya dair bulgular içermektedir. Araştırmada bu konuya dair bulgular elde etmek amacıyla katılımcılara “Boş zaman değerlendirmelerinde ailenize yeterli zamanı ayırdığınızı düşünüyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir.

“Dediğim gibi haftanın 6 günü çalışıyorum. Sabah 10 akşam 10. Sonuçta tabi yoruluyoruz. Eve gelince de o yorgunlukla ancak diğer güne çıkıyoruz. Çalışmadığım zamanlar genelde evdeyim. Elimden geldiğince

ailemle vakit geçirmeye çalışıyorum. Ama ekonomik şartlardan ötürü bu kadar çalışırken aileme yeterli vakit ayıramıyorum desem doğrudur...”
(K1).

“Çalışsam zaten o kadar yükten sonra eve ancak gelip banyodur, dinlenmedir. İş olmasa da evdeyim. İş olmadığı zamanlar tabi bize kötüdür ama ailemiz için iyidir.” **(K4).**

Hayır. Aileme fazla zaman ayıramıyorum. Hep iş, güç başka da yok...”
(K7).

“Yok düşünmüyorum. Çünkü boş zamanım yok sürekli çalışıyorum.”
(K8).

“Hayır. Haftanın 6 günü çalışıyorum bir günü izinli yani şuanda huzur yok mutluluk yok.” **(K10).**

“Yani haftanın 6 günü çalıştığım 1 gün tek çalışmadığım için onu da uyuyarak dinlenerek geçirmek istediğim için eksik kaldığımı düşünüyorum ama tabi ki çocuklarıma zaman ayırmaya çalışıyorum.” **(K11).**

“Kesinlikle ayıramıyorum. En basitini söyleyeyim size. Bayramlarda insanlar ne yapar? Ailesiyle, akrabasıyla zaman geçirir, bayramlaşır. İnanın neredeyse her bayramı kahvede çalışarak geçiriyorum. Sabah gidiyordum çocuğum yatıyordu akşam geliyordum yatıyordu. İnaninki bensiz büyüdü.” **(K12).**

“Hayır, hiç düşünmüyorum. Sabah zaten işe gidiyorum. Sabah sekiz dokuzdan akşam on bir on ikiye kadar işteyim. Eve gidince de mecbur dinleniyoruz. Ertesi gün iş var malum. Evde de artık ne kadar ilgilenebilsek.” **(K13).**

Katılımcılar boş zaman değerlendirmelerinde ailelerine yeterli zamanı ayıramadıklarını ifade etmektedir. Katılımcıların beyanlarında boş zaman değerlendirmelerinde ailelerine yeterli zamanı ayıramama durumuna yukarıdaki sebeplere benzer bir şekilde; ağır çalışma şartları ve saatleri, ailede gelir getirici pozisyonda bulundukları için sürekli çalışmaya yönelik odak geliştirilmesi hususları neden olabilmektedir. Etkin ve verimli boş zaman değerlendirmelerin ortaya çıkan

sebepler görüldüğü gibi yine başka bir alanda çeşitli olumsuzlukların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir.

Katılımcılar arasında boş zaman değerlendirmelerinde ailelerine yeterli zamanı ayırmakta zorlandıklarını fakat yine de ellerinden geldiği oranda zaman ayırmaya çalıştıklarını ifade edenler de olmuştur. Bu yönde beyanda bulunan katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Şimdi haftada 6 gün çalışan biriyim. Sabah 9, Akşam 9 çalışıyorum. O yüzden çok da boş zamanım var diyemem. Ama elimden geldiğince de eşime, çocuklarıma zaman ayırmaya çalışırım.” (K2).

“Dediğim gibi haftanın 6 günü çalışan, çoğu zaman mesaiye kalan çocuklu bir anneyim. Her boş anımı çocuklarımla geçiriyorum ama ne kadar boş anım var o başka...” (K3).

“Şimdi dediğim gibi haftada 1 gün tek iznim var. Onun dışında da sabah 9 akşam 9 işe devam. Çalışmadığım zamanlar da elimden geldiğince aileme vakit ayırıyorum yani.” (K5).

“Çalışmadığım her anım ailemle geçiyor. Zaten onun dışında da yapabileceğim bir şey yok. Ailemle elimden geldiğince ilgileniyorum” (K14).

Etkili boş zaman değerlendirmelerinden biri de tatil planlamalarıdır. Bundan dolayı katılımcılara *“Tatil planlamaları yapmak boş zaman değerlendirmelerinde sizin için bir seçenek midir?”* sorusu yöneltilmiştir.

“Ailemle yaptığım tatil onlarla beraber köye gitmemdir desem herhalde yeterli bir cevap olur!” (K1).

“Ekonomik durumum az çok belli. Bu durumla tatile gitmek pek de gerçekçi bir hayal değil bizim için...” (K2).

“Bu yaşıma kadar tatile çıktığım bir günüümü hatırlamıyorum.” (K3).

“Valla mevcut durumla bu pek ihtimaller arasında yoktur.” (K5).

“Gönül ister ki böyle planlar yapalım ama biz şuan geçinmekte zorlanırken tatil yapabilmek bizim adımıza pek ihtimal değil.” (K6).

“Tabi kim istemez ki ailesiyle birlikte vakit geçirmeyi günün stresinden bir nebze olsun senede bir defa stresi atma, eğlenme olsun herkesin hakkıdır. Ama şartlar hiçbir şekilde elverişli değil onun için düşünemiyoruz.” (K10).

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu kendileri için boş zamanlarında tatil planlamaları yapmanın bir alternatif olmadığını dile getirmiştir. Bunun temel sebebinde içinde bulundukları ekonomik şartlar yatmaktadır. Bu bakımdan çalışan yoksul olan bireyler sadece iş gücü piyasasında alternatifsizlik yaşamadığı aynı zaman da yaşadıkları habitatların dışına çıkamadığı da söylenebilir. Katılımcılar açısından hayat alanları çeşitli sınırlar dâhilinde çizilmiş olup her ne kadar bu sınırları aşmak isteseler de bu durumun pek mümkün olmadığı söylenebilir. Katılımcılar hayatlarının birçok alanında seçeneklerinin sınırlı olduğunu yapılan görüşmelerde sıklıkla dile getirmektedir. Tatil yapma bilincinin gelişememe durumunu, aynı zamanda da böyle bir bilincin yöre halkının kültürel motiflerinde yer almaması da etkilemektedir. Kültürel mitler de bireylerin hayat alanlarının sınırlanmasına neden olabilmektedir.

Hane üyeleri arasında engelli bir bireyin bulunması ile yoksulluğun birleşmesi durumunda karşılaşılan sorunlar daha karmaşık hale gelebilmektedir. Katılımcı 14’ün *“Bizim için böyle bir seçenek mümkün değil. Hem eşim engelli hem de durumumuz yok.”* beyanı da bunu destekler niteliktedir.

5.2.2.10.Sosyalleşme imkânı

Katılımcılara *“Maddi durumunuzdan ötürü sosyal çevrenizin (akraba, arkadaş, komşu vb.) davet ettikleri etkinliklere (gezi, düğün, yemek vb.) katılım sağlama hususunda problemler yaşadığınız dönemler olmakta mıdır?”* sorusu yöneltmiştir. Katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Olmaz mı! Hele ki yaz geldiğinde. Şimdi yaz ayları malum düğün ayları. Yaz geldi mi yine yandık diyorum. Şimdi çağırıldığımız düğüne gitmesek ayrı dert, gitsek takı takmak bizde âdettendir, takı takmasak ayrı dert...” (K1).

“Ailemle dışarda yemek yediğim gün sayısı belli değilken eşle dostla dışarda yemek pek olanaklı değil. Öyle davet eden de yok ama olsa da dışarda yemeğe çıkmak bizim için bir lüks. Ha düğünler de var tabi.

Gidip gitmemekte kararsız kaldığımız, gidince ne takı takacağız diye düşündüğümüz...” (K2).

“Garibanın çevresi de garibandır. Ne öyle aşırı davet eden var ne de davet etse katılabilen var...” (K4).

“Şimdi gezmek, dışarda yemek gibi bir kültürümüz de olanağımız da biz de pek yoktur. Ama düğünlerde takı takmak desen bizi düşündüren bir gelenek olmuş yani. Gidiyorsun kalabalığa giriyorsun, orda takıları anons ediyorlar. Takmasan, ismin geçmese o da sıkıntı. Gitmesen de gözler seni arıyor o da başka bir sıkıntı.” (K5).

“Ailemiz dışında pek bir yere gittiğimiz yok. Düğünler deseniz bizim burada adettir. Düğünümüze gelenin düğününe gidilir. Zorlansak da gitmemiz lazım.” (K6).

“Yani kısmen evet ama çoğunlukla arkadaş çevremiz kendi ekonomik çevremizle bir olduğu için diğer anlamlarda çok bir sorun yaşadığımızı söyleyemiyorum. Farklı bir ekonomik çevreden olması durumunda tabi ki ciddi bir şekilde o sorun yaşanabiliyor. Düğününe gelmişin düğününe gidilir. O yüzden paramız olsun ya da olmasın arkadaşlarla babam saolsun bu durumda yani onlardan destekler alabiliyoruz. Almak zorunda kalıyoruz. Hani paramız yok diye gitmediğimiz düğün tabi ki olabiliyor ama olmasın diye bizde gerekirse borç alıyoruz, kredi kartından nakit avans çekiyoruz mesela hepsini bu şekilde değerlendiriyoruz.” (K11).

“Tabi düğünlere misal. Davet etikleri zaman düğüne gidiyoruz ama elimden hiçbir şey gelmeyince kendimizi mahcup hissediyoruz.” (K13).

Katılımcıların sosyalleşme becerilerini artıracak sosyal aktivitelere katılımlarının yetersiz olduğu beyanlarda görülmektedir. Katılımcıların sosyal aktivitelere erişimde yetersiz kalmasında üç temel sebep bulunmaktadır. Bunlar; kültürel mitler, maddi imkânlarının yetersizliği ve hayat alanının sosyalleşme imkânlarının azlığıdır. İçinde bulunulan kültür; bireylerin üretim-tüketim alışkanlıkları, bakış açısı, kendini ifade etme durumu, yaşanan konut tipi, giyim vb. birçok boyutta etki edebilmektedir. Kültürün etkili olduğu alanlardan biri de katılımcıların beyanlarında görüldüğü üzere

sosyalleşme yönelimleridir. Tabi olunan kültür ve iktisadi şartların bireylerin sosyalleşme yönelimlerine etki ettiği muhtemeldir. Bölgede sosyalleşme alanı olarak düğünler, taziyeler bireyleri sıklıkla bir araya getirmektedir. Fakat düğün vb. törenlerde geleneksel hâle gelen birtakım davranış biçimleri (takı takma zorunluluğu hissiyatı) katılımcıların sosyalleşme durumlarına engel olabilmektedir. Hayat alanının sosyalleşme imkânlarının yetersiz olması katılımcıların sosyalleşme becerilerini etkileyebilmektedir. Bölgesel gelişmişlik düzeylerinin bölgeden bölgeye, kentten kentte farklılık göstermesi bu husustaki etkenlerden biridir. Fakat unutulmamalıdır ki kültür ve sosyalleşme donatılarının eksikliği kadar etkili olan diğer bir husus da maddi imkânların yetersizliğidir. Çalışan yoksul olan katılımcılar, beyanlarda ve yapılan gözlemlerde sıklıkla ihtiyaç karşılanmasında dahi zorlandıklarını, maddi imkânlarının sosyalleşme harcamalarına bütçe ayırmalarına elverişli olmadıklarını belirtmiştir.

Katılımcılardan bazıları; medeni durum, hane üyelerinde engelli bireylerin olması gibi ikincil sosyal dışlanmaya neden olabilecek sebeplerden ötürü sosyal aktivitelere erişimlerinin kısıtlı olduğunu beyan etmişlerdir.

“Yakın akrabalarım dışında kimsenin evine gitmem, bir yerde de oturmam. Sonuçta dulum, ona göre de yaşıyorum...” (K3).

“Bir eşimin ailesine gidiyoruz. O da onlar da araç var diye. Eşimin sağlık durumunda dolayı genelde evimizdeyiz” (K14).

Araştırmada çalışılan konulardan biri de katılımcıların sosyalleşme becerileridir. Kendini ifade etme ve uyum becerileri bireylerin sosyalleşme becerilerine etki etmektedir. Katılımcılara *“Arkadaş çevrenizde ya da katıldığınız sosyal ortamlarda kendinizi ifade etmekte ya da bulunduğunuz ortama uyum sağlamakta zorlanırmısınız?”* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan bazıları, kendini ifade etmekte ya da bulundukları ortama uyum sağlamakta herhangi bir sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir.

“Garson olduğum için mesleğim gereği de insanlarla iletişimim iyidir yani. O yüzden gerek arkadaş çevremde gerekse bulunduğum ortamlarda uyum sağlarım.” (K1).

“Yok, şükür, şimdiye kadar böyle bir şey yaşamadım.” (K3).

“Şimdiye kadar böyle bir problemim olmadı.” (K6).

“Zorlanmıyorum.” (K15).

Katılımcılar arasında bu durumun aksine kendini ifade etmekte ve bulundukları ortama uyum sağlamakta ekonomik durumlarından ötürü sorunlar yaşadıklarını ifade edenler de bulunmaktadır. Katılımcı 8 ve 10 bu hususta beyanlarını aşağıdaki gibi dile getirmişlerdir:

“Yani illaki oluyor. Çoğunlukla maddi açıdan yani maddi açıdan olmadığı zaman insanın psikolojisi bozuluyor illaki insan kendini eksik görüyor.” (K10).

“Evet, çünkü bir yerde oturamazsın, bir yemek yiyemez, arkadaşını bir yere götüremezsın...” (K8).

Bazı katılımcılar ise sosyal çevrelerinin kısıtlı olmasından ya da sosyal statü sınırlarının dışına çıkamadıklarından ötürü bu tarz sorunlar yaşamadıklarını beyan etmişlerdir.

“Şimdiye kadar böyle bir uyum sorununum olmadı. Belki davul bile dengi denginedir misali yaşıyoruz diye de böyle...” (K2).

“Öyle aşırı bir arkadaşım yoktur benim. Olanlar da beraber işe gittiğimiz arkadaşlar. Ortamımız da o bakımdan bellidir yani.” (K4).

“Tabi yani yabancı biri olursa zorlanma olur, iletişim kurmakta zorlanırım. Ama bizimde takıldığımız çevre bellidir. Oradan da dışarıya çıkamayız zaten.” (K13).

“Ev ve iş ışında bulunduğum bir ortam yok. Eşimin rahatsızlığı ve çalışma zorunluluğundan bir yere pek gitmiyorum. Gitsem de yabancıyı olduğum bir ortamda rahat edemem.” (K14).

“Yok, o anlamda bir zorluk çektiğimi düşünmüyorum. Ekonomik anlamda yine biraz önce söyledim o anlamda belki farklı bir çevreye takılmış olsaydım ya da çevremde bulunan insanlardan gelir düzeyleri fazla olsaydı o sorun yaşanabilirdi ama.” (K11).

Statü ve sosyal çevre yukarıdaki katılımcı beyanlarından da anlaşıldığı üzere bireylerin sosyalleşme alan ve becerilerini etkileyebilmektedir. Sahip olunan

statünün toplumsal hayattaki saygınlığı ve yeri, bireylerin sosyal çevrelerini olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Statünün saygınlığı toplumsal hayatta kazanımlar sağlarken daha düşük sosyal statüye sahip bireyler sınırlı kaynak ve sosyal çevreye sahip olabilmektedir. Ulaşabilecek kaynakların ve sosyal çevrenin yetersizliği bireylerin sosyalleşme alan ve becerileri üzerinde olumsuz etkilere sahip olması muhtemeldir.

5.2.2.11. Toplumsal hayatta etiketlenme

Katılımcıların hayatlarının herhangi bir kesitinde direkt olarak sosyal dışlanmaya maruz kalıp kalmadıklarını anlayabilmek bağlamında katılımcılara *“Hayatınızın herhangi bir döneminde toplum içinde kötü muameleye ya da dışlanmaya maruz kaldınız mı?”* sorusu yöneltilmiştir.

“Dul olunca insan sanki herkesin gözü üzerinde gibi hissediyor. Bazen sokakta, işte sanki herkes bana bakıyor gibi hissediyorum. Kötü davranan olmadı şimdiye kadar ama yine de insan temkinli oluyor.” (K3).

“Benim pek olmadı. Ama çocuklara eskiden okuldaki arkadaşları hamalın oğlu, kızı demiş yani. Çocuklar anlatmasa da bana karım birkaç defa söyledi...” (K4).

“Evet, maddi durumumun kötü olmasından dolayı dışarıdan hep daha bir hor görülüyorum.” (K8).

“İllaki oluyor yani sonuçta kiracıyız. Kiramızı vermediğimiz günlerde oluyor, sonuçta beden işçisi olarak çalışıyorum. Yani işine geldi mi çalışıyoruz işine gelmedi mi çalışmıyoruz. Ev sahibinden bir sıkıntı çekiyoruz, ne bileyim alışveriş yaptığımızda illaki bir sıkıntı çekiyoruz. Yani sonuçta sabit çalışmıyorum. Hani beden işçisi olarak çalışıyorum ondan dolayı oldu, hani maddiyat açısından dolayı oldu, ailenin elverişli olmamasından kaynaklı oldu.” (K10).

“Bence toplumumuzda itibarla alakalı. İşte az gelirli çok gelirli gibi ayrılıklar var. İşte bu asgari ücretle çalışıyor, bu doktor bu öğretmen modu var. Bu anlamda bir ezik hissetme olayı yaşadım.” (K11).

Katılımcılar, yukarıdaki beyanlarında mesleklerinden, medeni durumlarından, düşük sosyal statüye sahip olduklarından ve sosyo-ekonomik durumlarından ötürü direkt bir şekilde sosyal dışlanmaya ya da kötü muameleye maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Çalışan yoksul olmak sosyal dışlanmaya zemin hazırlayan bir etkidir. Bahse konu ikincil sorunların varlığı katılımcılarda toplumsal hayatta çeşitli söylemlerle karşılaşarak sosyal dışlanma ya da kötü muameleye maruz kalmayı hızlandıran unsurlardır. Sosyal dışlanma bireyin hayatının birçok alanında olumsuz etkiler oluşturabilmektedir. Sosyal dışlanma sürecinde ortaya çıkabilecek sorunların çözümünde sosyal çalışmacılar vaka yöneticiliği rolüyle sorunların çözümüne katkı sunabilmektedir.

Katılımcılar arasında hayatlarının herhangi bir döneminde toplum içinde kötü muamele ya da dışlanmaya maruz kalmadıklarını beyan eden katılımcılar da bulunmaktadır.

“Çok şükür daha böyle bir şeyler olmadı.” (K5).

“Böyle bir durum olmadı.” (K6).

“Bu konuda bir şey yaşamadım. Şükür.” (K14).

“Kalmadım. Böyle bir şey yaşamadım.” (K15).

5.2.2.12.Sosyal dışlanma yansıması olarak yalnızlık

Katılımcılara “*Toplumsal hayatta kendinizi yalnız hissettiğiniz zamanlar olmaktadır mıdır?*” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcı ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“E tabi şimdi destek arıyorken o desteği çoğu zaman bulamıyorken kendimi bazen yalnız çaresiz hissettiğim zamanlar var. Bunlar olmuyor değil... Yettiremeyince nakit olarak tabi söylediğiniz bu kişilerden talepte bulunuyorum tabi... Çoğu zaman olsa da vermeyenler oluyor tabi. Biliyorum yanı durumu iyidir. Parası var. O an sıkışmışım, gitmişim yanına yok diyor. O zaman insan biliyor ki yalnızdır. Şimdi herkes kendi derdine düşmüş. Kimseden destek isteyince karşılık bulamayınca yalnız hissettiğim oluyor tabi. Onları da suçlamıyorum. Dedim ya herkesin bir derdi var...” (K1).

“Bana madden ve manen destek olan yakınlarım var elbet. Ama yine de insan eşini kaybettikten sonra kendini yalnız hissediyor...” (K3).

“Ailemiz, komşumuz destek oluyor tabi. Ama yalnız kaldığı zamanlar da oluyor insanın.” (K4).

“Bu devirde bana kalsa hangimiz yalnız değiliz...” (K5).

“Evet olmaktadır. Bazen sık sık yalnız olduğumu hissediyorum.” (K8).

“Haftada bir neredeyse yalnız olduğumu hissediyorum...” (K9).

“Bence her insan gibi her insan mutlaka hissetmiştir. Çevresinde ne kadar insan olduğunun bir önemi yoktur. Hayatın sıkıntıları, ekonomik sebepler, ailevi problemler derken insan yalnız kalmak istediği için belki yalnız hissediyordur ama muhakkak olmuştur.” (K11).

“Evet, oluyor bazen. Ayda bir falan. Değişebiliyor ruh halime göre.” (K13).

“Ailelerimiz yanımızda olmaya çalışıyorlar tabi ama insan ister istemez bazen kendini yalnız kalmış hissediyor. Zor bir hayatı yaşıyoruz ne de olsa.” (K14).

Katılımcıların beyanlarında; sosyal destek sistemlerinde meydana gelen sorunlar, modernitenin bir çıktısı olarak bireysel hayat anlayışı, sosyal dayanışma ağlarının zayıflaması, aile kurumunun enformel sosyal güvence işlevinde meydana gelen bozukluklar vb. sebeplerden ötürü çeşitli aralıklarla yalnız hissettikleri görülmektedir. Söz konusu her bir girdi sosyal dışlanma ile birleşince bunun bir çıktısı olarak yalnızlık ortaya çıkmaktadır. Günümüzde bireyler karşılaştıkları sorunlar karşısında küreselleşme ve modernitenin mucizevi bir iksir gibi bireylere sunduğu bireyselleşme yönelimlerini tercih etmektedir. Bireyselleştikçe kendi korunaklı mevzilerini inşa etmiş hissiyatının oluşması, başkalarının sorunlarını görmezden gelmekle başlamaktadır. Görmezden gelinenler ise yalnızlığa sürüklenen incinebilir bir kitleyi oluşturabilmektedir. Bu incinebilir kitlenin yalnızlıkla beraber sosyal destek sistemlerindeki yetersizlikler bireylerin etkileşimde bulunduğu okul, aile, iş vb. sistemlerde de birtakım sorunlara neden olabilmektedir.

5.2.2.13.Sosyal yardımlara erişim

Katılımcılara “Herhangi bir kurum ya da kuruluştan aldığınız yardımlar nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcı beyanları şu şekildedir:

“Sigortasız çalışmamın tek yararı bu konuda olsa gerek. Eşim devletten, sosyal yardımlaşma vakfından çocuk yardımı mı ne alıyor herhalde.” (K1).

Şimdi yalan olmasın hem devletten hem de derneklerden yardım alıyoruz yani. Bu yardımların da bize bir katkısı vardır.” (K4).

“Arada İHH’dan (İnsani Yardım Vakfı) sağ olsunlar gıda yardımı veriyorlar. Onun dışında bir şey yok.” (K6).

“Çocuk parası alıyorum, bir de elektrik yardımı alıyorum.” (K7).

“Sosyal yardımlaşmadan çocuk parası, elektrikte indirim alıyorum. Yeşil kart var başkada bir şey yok.” (K9).

“Bir gıda yardımı oda arada bir muhtar vasıtasıyla geliyor bir de çocuk parası odur. Başka da kimseye minnet etmek istemiyorum.” (K12).

“İki çocuğun çocuk parasını alıyoruz. Elektrik indiriminden yararlanıyoruz. O da belli bir kotayı geçmese. Başka da bir şey yoktur.” (K13).

“Eşimin engelli maaşı var, bir de söylemiştim birkaç dernekten gıda, elbise yardımı alıyoruz.” (K14).

Kamu ya da sivil toplum kuruluşlarınca sunulan sosyal yardımlardan yararlanan katılımcıların yukarıdaki beyanlarında bu hizmetlerin; şartlı nakit yardımlarından çocuk yardımı, gıda yardımı, elektrik faturası indirimi, engelli yardımları vb. hizmetler olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılar arasında kamu tarafından sağlanan sosyal yardımlardan yararlananlar enformel sektörde güvencesiz olarak çalışanlardır. Türkiye’de sosyal yardımlar genellikle şartlı sosyal yardımlar havuzunda yer almaktadır. Sosyal güvenceli işlerde çalışıyor olmak sosyal yardım gereksinimi olan bireylerin sosyal hizmetlere erişiminde önemli bir engel oluşturabilmektedir. Sosyal güvenceli, kayıtlı istihdam içinde yer alan çalışan yoksulların sosyal yardım

gereksinimleri, daha çok sivil toplum kuruluşları, derneklerin inisiyatifine bırakılmış durumdadır.

Katılımcıların kamu kurum ve kuruluşlarınca sunulan sosyal yardımlara erişimlerinde önemli engellerden biri değinildiği üzere çalışma hayatında sosyal sigorta kayıtlı olarak bulunmalarındır. Katılımcıların bu hususta beyanlarına aşağıda yer verilmiştir.

“Sigortam var diye yardım başvurusu da yapsam kolay kolay çıkmıyor.”
(K2).

“Daha evvel sigortasız çalışırken sosyal hizmetlerden yardım alıyordum. Şu an sigortalı çalıştığım için devletten yardım alamıyorum. Bazen ramazan ayında falan dernekler gıda, nakit yardımı veriyor.” **(K3).**

“Bir resmî kurumdan bir yardım aldığım yok. Öyle eşim bazen derneklere ulaşıyor. Gıda falan yardımı oluyor bazen.” **(K5).**

“Ben sigortalı çalıştığım için aldığım herhangi bir yardım yok, almak istesem de verilmiyor. Daha önce başvuruda bulundum öyle bir hakkım yok dediler.” **(K11).**

“Yok, şu an sigortalı çalışıyorum, alamıyorum.” **(K15).**

Sosyal yardımların çoğunluğunun mutlak yoksullara yönelik gerçekleştiriliyor olması, sosyal güvenceli çalışan yoksulların sosyal hizmetlere erişimlerinin kısıtlanmasına neden olabilmektedir.

Katılımcılara araştırma kapsamında “Başka kişilerden zekât, fitre, giysi, gıda gibi yardım/lar alıyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Ben şimdi çalışıyorum kalkıp kimseden fitre, zekât istemem. Ama biri verse de alırım yani. Doğruya doğru. İhtiyacım varsa buna alırım. Gıda desen bazen çalıştığım yerde yemek gün sonunda kaldıysa patron sağ olsun biz çalışanlara diyor eve götürün. Ha bir de patron Ramazan’da çalışanlara gıda paketi veriyor... Başka da yok yani...” **(K1).**

“Çalıştığım için kimselerden zekât falan talep etmiyorum. Ama mesela çocukların giyimlerinde baldızın, abimin çocuklarının büyüdüğü için pek kullanılmamış kıyafetleri olunca değerlendiriyoruz tabi...” **(K2).**

Bazen eş, dost akrabalar sağ olsun zekâtlarını, fitrelerini veriyorlar... Ramazan'da da gıda kolisi getiren birkaç dernek var” (K3).

“Durumumuzu bilenler sağ olsun zekâtlarını gönderiyorlar. Ailem çoğu zaman kıyafettir falan verir. Bazen de karımın başvurduğu birkaç dernek gıda yardımı veriyor bize.” (K4).

“Zekât falan aldığım yok. Bazen dernekler falan ramazanda gıda kolisi dağıtıyor. Varsa bu, başka da yok.” (K5).

“Akrabalar arada zekâtlarını verirler sağ olsunlar. Dernekler falan gıda yardımı verseler alıyoruz. Bazen de çocuklar için ailemizden elbise falan olur getirenler var.” (K6).

“Eskiden alıyorduk. Şu an zekâtı bıraktılar. Giysi bazen nadiren arkadaşlar verirler.” (K9).

“Zekât, fitre olmuyor. Yani benden daha fakir olanlar var. Arada gıda yardımı oluyor öyle muhtar vasıtasıyla.” (K12).

“Aileden, akrabadan zekâttır, fitredir alıyoruz. Veriyorlar sağ olsunlar. Birkaç dernekte gıda, elbise yardımı veriyor.” (K14).

Araştırma, katılımcıların inanç sistemlerinin içinde yer alan zekât, fitre ve sosyal dayanışma ağları, vakıf/derneklerce sunulan gıda, nakit vb. sosyal transferlerden yararlandıkları bulgulamıştır. Bu sosyal yardımlar kamu tarafından sunulan sosyal yardımların birer tamamlayıcısı olarak işlev görebilmektedir. Söz konusu sosyal transferler, çalışan yoksul olan bireylerin zorlu hayat şartlarında bir nebze de olsun nefes alanı oluşmasında etkilidirler.

Çalışmada çalışan yoksul bireylerin sosyal yardımlara erişim hususuna da değinilmek istenilmiştir. Bu bakımdan katılımcılara “Sosyal yardımların çalıştığı halde hayatlarını idare ettirmekte zorlanan bireyleri de kapsaması gerekmekte midir?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcı beyanları şu şekildedir:

“Bence kapsamalıdır. Ben misal sigortam var diye vâkıfa da başvurсам sosyal hizmetlere de başvurсам kolay kolay çıkmıyor. Ama buna ihtiyacım yok mu diye sorsalar var yani...” (K2).

“Kesinlikle kapsamalıdır. Misal ben çalışıyorum ama halen aldığım parayla çoğu şeye yetişemiyorum.” (K3).

“Kesinlikle çalışan, özellikle de sigortalı kişiler de sosyal yardımlar almalı. Benim sigortam var diye bir yardıma başvuramıyorum. Ama ihtiyacım var bunlara.” (K6).

“Tabi ki. Mesela şey söylemiştim. Ben babamdan ve arkadaşlarımdan ekonomik anlamında özellikle destek alabiliyorum. Ailemin durumu da müsait olduğu için arkadaş çevremde durumu müsait olan insanlar olduğu için ama bunu bile alamayacak, yapamayacak durumlar var. Büyük şehirlerde yaşayan insanların daha çok zorluk çektiğine eminim. Çünkü oradaki yaşam standartları çok daha yüksek kiralar çok daha yüksek.” (K11).

“İhtiyaç durumudur bu. Yeterli gelmiyor kimseye aldığı maaş. Vatandaş kimin kapısını çalabilir devletten başka.” (K12).

“Aynen, olması lazım, herkesin destek alması lazım. Şuan ki ekonomide herkes zorlanıyor.” (K13).

“Yardım almalıdırlar. Sigortalıdır ama yetmiyordur o ücret. Çünkü bende o sıkıntıyı çekmişimdir.” (K15).

Katılımcılar, çalışan yoksul bireylerin sosyal yardımlara erişmelerinde bir engel bulunmaması gerektiğine dair ifadelerini çoğunlukla dile getirmişlerdir. Daha evvel de değinildiği üzere özellikle sosyal güvenceli işlerde çalışan yoksul katılımcılar kamusal sosyal yardımlara erişemediklerini sıklıkla dile getirmiştir. Emek-ücret dengesizliği, insana yakışır iş imkânlarının eksikliği, iktisadi dalgalanmalar, düşük sosyo-ekonomik düzeyde olan bireylerin alım güçlerinin gittikçe azalıyor olması vb. sorunlar günümüzün önemli sorunlarıdır. Günümüzde sosyal yardımların ulaştırıldığı kitlelerde değişimler olması gerektiği açıktır. Yoksulluğun tanımlanmasında ilk gelişmeler mutlak yoksulluk tanımlaması üzerine refere edilmiş olsa dahi hâlihazırda yoksulluk da kabuk değiştirip yeni şekiller alabilmektedir. Çalışan yoksulluğu bu yeni şekillenmelerin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal yardımların çalışan yoksul bireyleri de kapsaması gerektiğine dair tartışmalar hâlen

yapılmaktadır. Katılımcı beyanlarında da söz konusu kamusal sosyal transferlerin çalışan yoksul kitlelere erişiminin açılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

5.2.2.14. Alternatif bir bakış: vergi fonu üzerinden çalışan yoksullara desteklerin sağlanması

Katılımcılara “*Çalışma hayatında bir fon kurulup bu fon kapsamında düşük ücretli-sosyal güvenceli işlerde çalışan bireylerin sosyo-ekonomik açıdan desteklenmesi fikrinin olumlu katkıları olabileceğini düşünüyor musunuz?*” sorusu yöneltilmiştir.

Katılımcıların beyanları şu şekildedir:

“Valla hangi ülke yapıyorsa bence çok iyi yapmış. Keşke böyle bir fon olsa. Gayet yerinde olur bence. Ben bu şekilde asgari ücretli bir işte çalışmayı düşünürüm yani.” (K1).

“Bence kesinlikle olumlu katkıları olur. Hiç yoksa insanlar da asgari ücretli işlerde çalışmaya teşvik edilir.” (K2).

“Tabi bir katkısı olabilir. Böyle bir olanak olsa fazla mesaiye kalacağım da evime gider çocuklarımla daha fazla zaman geçirirdim.” (K3).

“Tabi ki. Nasıl olmaz. En azından elimize geçen paranın miktarı artar. Biz de kendimize ona göre yaşarız.” (K5).

“Böyle bir şey olsa bizim işimize yarar bence. Zaten kredi kartları, krediler el mecbur oluyor. Bunların yerine böyle bir şey olsa gider oradan yararlanırsınız.” (K6).

“Kesinlikle evet çok yararlı olur. Yani en azından çevreden maddi bir destek beklemeden fondan gelecek olan destek ile geçim sağlayabiliriz.” (K11).

“Baya bir iyi olur. Faizsiz kredi olsa bir ihtiyacımız olduğunda en azından devletimize borçlanırsınız. Aydan aya da neyse borcumuz öderiz.” (K13).

Katılımcıların çoğunluğu, böyle bir uygulamanın gerek kayıt dışı istihdamın engellenmesinde gerekse çalışan yoksul olan bireylerin hayat standartlarının artırılmasında olumlu etkileri olabileceğini ifadelerinde belirtmişlerdir. Bu tarz

politikaların kayıt dışı istihdamın engellenmesi bağlamında da yararları bulunabilmektedir. Bu politika ile çalışma hayatında enformel sektöre olan iş gücü akışının formel sektöre doğru yönlendirilmesi sağlanabilir. Kamunun bu tarz politikalarla yönelmesi çalışan yoksulluğu ve beraberinde sosyal dışlanma sorunlarının çözümünde önemli yer edinebilir.

6. TARTIŞMA

Çalışan yoksulluğu kavramı yeni yoksulluk tanımlamaları içerisinde hali hazırda yeni yeni literatürde tartışılmaya başlanmıştır. Söz konusu kavrama dair literatürde yer alan tanımlamalara Tablo 2.3.'te yer verilmiştir. Türkiye'de çalışan yoksulluğuna dair bir tanımlama henüz mevcut değildir. Sosyal dışlanma kavramı ise ilk olarak 1970'lerde kullanılmıştır (Akbaş ve Topçuoğlu, 2009, s. 521). Bu açıdan bakıldığında sosyal dışlanma kavramı da çalışan yoksulluğu kavramı gibi literatürde yeni bir kavramdır. Sosyal dışlanmanın sosyal, ekonomik, bireysel, politik vb. boyutları bulunmaktadır (Percy-Smith, 2000, s. 9). Bu boyutların yanı sıra sosyal güvenlik, iş piyasası, sağlık, eğitim, sosyal statü vb. alan ve bu alanlara bağlı sosyal göstergeler içermektedir (Berkman ve Philips, 2000). Sosyal dışlanma, toplumsal olanın hayatının birçok boyut, alan ve göstergesinde tesir etmektedir. Araştırmada çalışan yoksul olan katılımcıların ortaya çıkan sosyal dışlanma durumları ve çalışan yoksulluğu ile sosyal dışlanma ilişkisi betimlenmiştir. Bu betimleme; araştırma karma yöntemle yapıldığı için nicel ve nitel bulgular içermektedir. Nicel ve nitel bulguların ilişkilendirilmesi sosyal dışlanma ölçeğinin demografik değişkenleri ve boyutları üzerinden tasarlanmıştır.

6.1. Sosyo-demografik Değişkenlerin Tartışması

Demografik değişkenlere göre düşük gelir (cinsiyet, yaş, bölge, iş durumu, etnisite vb.), sosyal dışlanmanın göstergelerinden biridir (Berkman ve Philips, 2000). Bu açıdan araştırma hipotezleri, katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çalışılan sektör, çocuk sayısı, gelir demografik değişkenleri üzerinden tasarlanmıştır. Araştırmaya dâhil olan katılımcıların bahse konu sosyo-demografik değişkenleri ile uygulanan sosyal dışlanma ölçeğinin boyut ve alt boyutları arasındaki anlamlı ilişkiler, araştırma hipotezlerinin içeriğini oluşturmaktadır.

Araştırmada cinsiyet değişkeninin sosyal dışlanma ölçeğinin boyutlarında farklılaşma durumları incelenmiştir. Cinsiyet faktörüne göre katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerinin istatistiksel olarak farklılaşmadığı boyut; kültürel entegrasyon, normlara uyma boyutudur ($p>0,05$). Cinsiyet faktörüne göre katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerinin istatistiksel olarak farklılaştığı boyutlar; maddi yoksunluk, sosyal katılım, kurumlardan ve yardımlardan

faaydalanabilme ve uygun ev ve güvenli çevre boyutlarıdır ($p<0,05$). Bayram vd.'nin (2010, s. 86) sosyal dışlanma algı düzeyini araştırdıkları çalışmasında cinsiyet faktörü; sosyal katılımçılık ve sosyal haklar boyutlarında katılımçılarının sosyal dışlanma algı düzeyleri farklılaşmaktadır. Erkoç'un (2019, ss. 111-112) araştırma sonuçlarında ise sosyal katılımçılık ve kurumlardan-yardımlardan faydalanabilme boyutlarında cinsiyet faktörü katılımçılarının sosyal dışlanma algı düzeylerinde istatistiksel olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Bradshaw vd. (2000) gerçekleştirdiği araştırmada kadınların erkeklere göre sosyal dışlanma algı düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bayram vd.'nin (2010, s. 89) araştırma sonuçlarında ise sosyal katılımçılık yararlanma ve kurum ve sosyal yardımlardan alt boyutlarında erkeklerin kadınlara göre sosyal dışlanma algı düzeylerinin daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Mevcut çalışmada ise erkek katılımçılarının maddi yoksunluk, kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme boyutlarında sosyal dışlanma algı düzeyi daha yüksekken, kadın katılımçılarının ise sosyal katılımçılık ve uygun ev-güvenli çevre boyutlarında sosyal dışlanma algı düzeyi daha yüksektir. Nitel bulgular da nicel bulguları destekleyici katılımcı ifadeleri mevcuttur. Sosyal katılımçılık boyutunu destekleyici temalardan biri olan sosyalleşme teması altında kadın katılımçılardan olan K6'nın *"Yaz aylarında ailelerimiz de gidince ayda 1 falan pikniğe gideriz. Onun dışında pek bir etkinliğimiz yok. Zaten kadın olduğumuz için de genelde gezmek, eğlenmek yaşadığımız toplumda öyle hoş karşılanmaz."* şeklindeki beyanında, kadınların erkeklere göre sosyal dışlanma düzeylerinin farklılaşabildiği görülmektedir. Toplumsal motifler ve kültür, çalışan yoksul kadınların erkelere göre sosyal dışlanma deneyimlerini artırabilmektedir.

Yaş değişkeninin sosyal dışlanma ölçeğinin boyutları düzeyinde farklılaşma durumu, incelenen diğer bir unsurdur. Yaş grupları faktörüne göre katılımçılarının sosyal dışlanma algı düzeyleri bütün boyutlarda (maddi yoksunluk, kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme, uygun ev ve güvenli çevre, sosyal katılımçılık ve kültürel entegrasyon, normlara uyma) istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Erkoç'un (2019, s.115) araştırma sonuçlarında yaş değişkeninin, sosyal katılımçılık ve uygun ev-güvenli çevre boyutlarında istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Bayram vd.'nin (2010, s. 86) araştırma sonuçlarında ise yaş değişkeninin kültürel entegrasyon-normlara uyma ve uygun ev-güvenli çevre boyutlarında farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Katılımcı yaşı artıkça sosyal dışlanma

düzeyi de artmaktadır. 36-45 ve 46 ve üzeri yaş grubundaki katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri en yüksek olan yaş grupları olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yaşlarının artması ile sosyal dışlanma düzeyleri arasında doğru orantılı bir ilişki olduğundan söz edilebilir. Sosyal hizmet meslek ve bilimi insanın gelişim dönemlerine bilhassa önem veren ve bu dönemlerde ortaya çıkabilecek muhtemel sorunların çözümünde etkin rol oynayabilmektedir. Bireylerin yaş alma süreçleriyle beraber meslek edinme, eş bulma, aile kurma, çocuk bakımı, ev iktisadisi gibi bir takım yeni etkileşimleri olabilmektedir. Tüm bu süreçlerde çevresi içerisinde etkileşimleri bulunan bireyin yaş ilerledikçe etkileşimde bulunduğu sistemler de genişlemektedir. Tablo 5.28’de derinlemesine görüşme yapılan katılımcıların sosyo-demografik verilerine yer verilmiştir. Söz konusu tabloda katılımcı yaşları, 32-50 arasındadır. Yaş alma süreçleriyle beraber katılımcıların sosyal dışlanma deneyimlerine dair beyanları farklılaşabilmektedir. Örneklem gruplarının değişimiyle yaş ve sosyal dışlanma arasındaki ilişki yönü de değişebilmektedir. Alanyazında farklı örneklem grupları ile yapılan çalışmalarda, yaş ile sosyal dışlanma arasında ters yönlü ilişkinin olduğu da ortaya çıkarılmıştır (Adaman ve Keyder, 2005; Adaman ve Ardic, 2008; Jehoel-Gijsbers ve Vrooman, 2007; Aasland ve Flotten, 2001; Bayram vd., 2010).

Eğitim durumu değişkenine göre katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri bütün boyutlarda (maddi yoksunluk, kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme, uygun ev ve güvenli çevre, sosyal katılımcılık ve kültürel entegrasyon, normlara uyma) istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Nitel verilerde de katılımcıların eğitim durumlarının sosyal dışlanma deneyimlerini etkilediği bulgulanmıştır. Maddi yoksunluk boyutuyla ilişkin olan katılımcıların çalışan yoksul görünümeleri temasında ortaöğretim eğitim düzeyi olan K1’in “... *Ay sonunu getirmekte zorlanan insan yoksul olmaz mı yani. Sebepleri ne desen, aldığım maaş bir sebebi, ha ben de hata yok mu? Evet, var. Okumadım, okusaydım belki daha iyi kazancı olan bir meslek sahibi olabilirdim.*” beyanında; eğitim değişkeninin bireylerin sosyal dışlanma deneyimlerini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Katılımcılar sıklıkla çalışan yoksul olma sebeplerinde eğitim durumlarına atıfta bulunmuşlardır. Bayram vd.’nin (2010, ss.87-88) sosyal dışlanma algı düzeyini araştırdıkları çalışmasında maddi yoksunluk ve sosyal katılımcılık boyutlarında eğitim değişkeni katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerinin farklılaştığı; Erkoç’un (2019, ss. 111-112) araştırma sonuçlarında ise kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme, maddi yoksunluk,

uygun ev-güvenli çevre ve sosyal katılımcılık boyutlarında eğitim faktörü katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerinde istatistiksel olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Farklılaşma ilköğretim ve ortaöğretim grubundaki katılımcıların diğer eğitim durumu gruplarına göre sosyal dışlanma algı düzeylerinin daha yüksek olmasındadır. Eğitim durumu ile sosyal dışlanma düzeyi arasında ters orantı olduğu söylenebilir. Benzer bir durumla alanyazında da karşılaşmak mümkündür (Bayram vd., 2010; Adaman ve Keyder, 2005; Adaman ve Ardıç, 2008; Aasland ve Flotten, 2001). Birçok ülkede düşük çalışan yoksulluğu ile eğitim düzeyi arasında doğru orantılı ilişkiler görülmektedir (Eurofound, 2004, s. 2). EUROSTAT verileri kapsamında AB ülkelerinde, çalışan yoksulluğunun en az görüldüğü bireyler, eğitim seviyesi düşük bireylerdir (Pena-Casas- Matta, 2004, ss. 51–53).

Çalışılan sektör değişkenine göre katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri bütün boyutlarda (maddi yoksunluk, kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme, uygun ev ve güvenli çevre, sosyal katılımcılık ve kültürel entegrasyon, normlara uyma) istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Enformel sektörde çalışan katılımcıların tüm boyutlarda sosyal dışlanma düzeyleri yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen nitel bulgulara bu durumu destekler niteliktedir. Nitel verilerde maddi yoksunluk boyutuyla ilişkin olan yoksulluğa ilişkin atıflar ve çalışan yoksul görünimleri temasında; enformel sektörde çalışan K1, K4, K7, K9 gibi katılımcıların düşük ücretli ve sosyal güvencesiz bir şekilde çalıştıklarından ötürü sıklıkla ihtiyaçlarını karşılamakta fazlasıyla zorlandıkları, sosyal yardımlardan yararlandıkları ancak eğitim, sağlık hizmetlerinden verimli bir şekilde yararlanamadıkları bulgulanmıştır. Bayram vd.'nin (2010, s. 89) araştırmasında da benzer bir şekilde sosyal güvence kaydı olanların olmayanlara nazaran sosyal dışlanma düzeyleri düşüktür. Buna ilave olarak düşük vasıf ve mesleki beceri, belirsiz çalışma da yoksulluğa neden olabilmektedir (Bardone-Guio, 2005, s. 4). Neden olunan yoksulluk ise sosyal dışlanmaya maruz kalmayı kolaylaştıran bir etkidir.

Mesleki durum değişkenine göre katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri bütün boyutlarda (maddi yoksunluk, kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme, uygun ev ve güvenli çevre, sosyal katılımcılık ve kültürel entegrasyon, normlara uyma) istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Mesleği beden işçisi olan

katılımcıların diğer mesleklerden katılımcılara nazaran tüm boyutlarda sosyal dışlanma algı düzeyleri yüksek olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde nitel verilerde de beden işçisi, serbest meslek, garson gibi mesleklerde çalışan katılımcıların beyanlarında diğer katılımcılara göre sosyal dışlanma deneyimleri daha yüksektir. Maddi yoksunluk boyutunu destekleyici temalardan olan ihtiyaçların karşılanması temasında mesleği beden işçisi olan K4'ün *“Hamallıktan aldığım parayla nasıl yeteyim ben aileme. Borçla harçla, sağdan soldan gelen yardımla ne kadarsa bende de o kadar işte...”* şeklindeki beyanında, hanesinin temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığını ifade etmiştir. Çalışan yoksulluğu birçok meslek grubunda etkili olabilmektedir. Taşkesen (2012) çalışan yoksulluğunu kapıcılar üzerinden ele alırken Kahraman (2011) fabrikada çalışan üretim elemanları bağlamında ele almıştır.

Çocuk sayısı değişkenine göre katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri bütün boyutlarda (maddi yoksunluk, kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme, uygun ev ve güvenli çevre, sosyal katılım ve kültürel entegrasyon, normlara uyma) istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Erkoç'un (2019, s. 123) araştırma sonuçlarında ise çocuk sayısı değişkeninin uygun ev-güvenli çevre boyutunda istatistiksel olarak farklılık gösterdiği belirlenmiştir. 4 ve üzeri çocuğu olan katılımcıların diğer çocuk sayısı kategorilerinde bulunan katılımcılara nazaran boyutlarda sosyal dışlanma algı düzeyleri yüksek olduğu belirlenmiştir. Nitel bulgulara 3 ve 4 çocuğu olan katılımcıların (K1, K4) beyanlarında; kira, faturalar, gıda vb. ihtiyaçları karşılamakta zorlandıkları, çocuklarını okul öncesi eğitim kuruluşlarına göndermekte sorunlar yaşadığı ve eğitim, sağlık ihtiyaçlarını erteledikleri bulgulanmıştır. Benzer şekilde çocuk sahibi olan görüşmeye katılanlar, sıklıkla çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandıklarını beyan etmiştir. Katılımcı beyanlarında çalışma hayatında olduklarından ötürü çocuk bakımı hususunda çevrelerinden destek alan katılımcılar da mevcuttur. Bu bulgular nicel verilerle benzer şekilde nitel verilerde de çocuk sayısı fazla olan katılımcıların sosyal dışlanma deneyimlerinin diğer katılımcılara göre daha yüksek olduğunu desteklemektedir. Hane halkında çocukların varlığı hanedeki bireylerin çalışan yoksulluğuna maruz kalma durumunu artırabilmektedir. Çocuk sayısının fazla olduğu hanede yaşayan çalışanlar yoksullukla daha sık yüzleşebilmektedir. AB-15 ülkelerinde çocuklu hanelerde yaşayan çalışan yoksullar, mevcut çalışan yoksulların

yüzde 61'ini oluşturmaktadır (Kapar, 2005, s. 65). Kalabalık aileler tarım toplumu için birer güç vesilesi iken tarım toplumundan çıkış ile birlikte yoksulluk ve diğer dezavantajların tetikleyicisi olmaktadır.

Aylık gelir durumu değişkenine göre katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri bütün boyutlarda (maddi yoksunluk, kurumlardan ve yardımlardan faydalanabilme, uygun ev ve güvenli çevre, sosyal katılımcılık ve kültürel entegrasyon, normlara uyma) istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Alanyazında farklı araştırmalarda da benzer bulgulara rastlamak mümkündür. Erkoç'un (2019, s. 125) araştırma sonuçlarında gelir değişkeninin, araştırmayla benzer bir şekilde tüm boyutlarda farklılık gösterdiği ($p<0,05$); Bayram vd.'nin (2010, ss. 87-88) araştırma sonuçlarında gelir değişkeninin kültürel entegrasyon-normlara uyma boyutunda farklılaşmadığı, diğer boyutlarda ise farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Araştırmada, "1.001-3.000 TL" aylık geliri olan katılımcıların diğer aylık gelir kategorisindeki katılımcılara nazaran tüm boyutlarda sosyal dışlanma algı düzeyi yüksek olduğu belirlenmiştir. Aylık gelir durumu yükseldikçe katılımcıların sosyal dışlanma düzeyleri düşmektedir. Aylık gelir durumu ile sosyal dışlanma düzeyi arasında ters orantı olduğu söylenebilir. Karataşoğlu ve İslamoğlu (2016, ss. 28-29) da çalışmalarında, çalışanların gelir seviyesi azaldıkça sosyal dışlanma düzeyinin artmakta olduğunu ve "Gelir Seviyesi ile Sosyal Dışlanma" arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ifade etmişlerdir. Nitel verilerde 3.000 TL ve altında gelir düzeyine sahip katılımcıların (K1, K4, K7, K9, K15); kamusal ve sivil toplum kuruluşlarınca sağlanan sosyal yardımlardan yararlandıkları, fitre, zekât vb. yardımlar aldıkları, kişisel ve ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandıkları, eğitim, sağlık ihtiyaçlarını erteledikleri, sosyalleşme alanlarının sınırlı oldukları bulgulanmıştır. Gelir düzeyi düşük olan katılımcıların beyanları da nicel verileri desteklemektedir.

6.2. Boyutların Tartışması

Araştırmada kullanılan sosyal dışlanma ölçeğine ait ifadeler ve bunların yer aldığı boyutlar da analiz edilmiştir. Tanımlayıcı ifadeler ve boyutların genel analizinde katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri genelde ($2,79\pm0,45$) yüksek çıkmıştır. Sosyal dışlanma ölçeğinin **maddi yoksunluk, sosyal haklar ve sosyal katılımcılık** boyutlarında ortaya çıkan sosyal dışlanma durumunun daha anlamlı analiz

edilebilmesi için; 15 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşme soru formu üzerinden görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

6.2.1. Maddi yoksunluk boyutu

Maddi yoksunluk boyutu (3,28±0,66) yer katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyinin yüksek olduğu bir boyuttur. Maddi yoksunluk boyutu, “*Temel ihtiyaçlarım için (yemek, giyecek vb.) para harcamakta zorlanırım.*”, “*Su, elektrik, gaz, telefon gibi zorunlu ödemelerimi güçlükle yaparım.*” vb. niceliksel veriler içermektedir. Bu boyuttaki niceliksel verileri destekleyici ve ilişkisel nitel veriler bulunmaktadır. Bu nitel veriler; yoksulluğa ilişkin atıflar ve çalışan yoksul görünüşleri ve ihtiyaçların karşılanması temalarıdır. Bu verilere aşağıda yer verilmiştir.

Yoksulluğa ilişkin atıflar ve çalışan yoksul görünüşleri

Katılımcıların yoksulluğa ilişkin atıflarında aile üyelerinden çocuklarının istediği şeyleri alamama durumu olarak yoksulluğa atıfta bulunan katılımcılar olmuştur. Bazı katılımcıların yoksulluğa atfettikleri anlam ise kendi hayat deneyimleridir. Yaşamış oldukları deneyimler katılımcılar tarafından yoksullukla özdeşleştirilmektedir. Kimi katılımcıların yoksulluğa atfettikleri anlam ise ihtiyaçların ve aylık ödemelerin karşılanma durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi hayatlarında konfor alanlarının daraltılması ve bütçe kısma olarak yoksulluğa atıfta bulunan katılımcılar da mevcuttur. Hayat pahalılığı ve maddiyatı, yoksullukla ilişkilendiren katılımcılar da bulunmaktadır.

Katılımcıların çalışan yoksul görünüşlerinde; çalışma eylemini yerine getirip iş gücü piyasasına katılımın sağlanması, yoksulluğu önleyici bir unsur olarak işlev göremediği beyanlardan anlaşılmaktadır. Katılımcılar gelecek planlamalarında yetersiz kaldıklarını beyan etmişlerdir. Katılımcıları yoksulluğa sürükleyen diğer bir husus da iş gücü piyasasına ulaşmış olsalar dahi mevcut piyasada çalışma alanlarının kısıtlılığı olmuştur. Hane halkında çalışma eylemini yerine getirecek yetişkinlerin yokluğu, bu yetişkinlerin iş gücü piyasasına ulaşamama ya da yetişkinlerde engellilik durumu katılımcıların kendilerini çalışan yoksul olarak tanımlamalarında etkili olan diğer bir faktördür. Çalışan yoksullara ilişkin yapılan çalışmalarda katılımcıların kendilerini yoksul olarak tanımlama durumu da bu hususta yararlı olabilir.

Özdemir'in (2014, s. 89) Romanlarda Çalışan Yoksulluğu: Sakarya Gazipaşa Mahallesi Örneği isimli yüksek lisans çalışmasında katılımcıların %68'i kendisini yoksul olarak tanımlamıştır. Taşkesen'nin (2012, s. 84) Türkiye'de Çalışan Yoksulluğu ve Yoksulluk Politikaları: Kapıcıların Çalışan Yoksulluğu Bağlamında Değerlendirilmesi (Isparta Örneği) isimli yüksek lisans çalışmasında katılımcıların %76,9'u kendilerini yoksul olarak tanımlamaktadır. Benzer bir tanımlama durumu ise, Kahraman'nın (2011, s. 168) çalışmasında araştırmaya katılan katılımcıların %72,4'ü kendilerini yoksul olarak tanımlamalarıdır. Katılımcılar gelirlerinin bulunmasına karşın temel ihtiyaçlarının (gıda, barınma, giyim vb.) karşılamakta ve aylık ödemelerini (elektrik, ısınma, kira vb.) yapmakta zorlanmaktadır.

Katılımcılar, beyanlarında kendilerini çalışan yoksul olarak tanımlamalarında birçok sebebin yer aldığını ifade etmişlerdir. Bu sebepler; iyi ve yeterli bir eğitimlerinin olmayışı, gelir seviyesinin düşüklüğü, ailelerinden kendilerine yeterli bir mirasın kalmayışı, gelir dağılımının adaletli olmayışı, alım güçlerinin yetersizliği, hanede gelir sağlayıcı konumda bulunan yetişkinlerin yokluğu, sağlık durumları vb. sebeplerdir. Bazı katılımcıların ise yoksulluğa maruz kalmanın sebeplerini kendilerini suçlayıcı bir dille ifade ettikleri gözlemlenmiştir. Alanyazında çalışan yoksullara yönelik yapılan araştırmalarda yoksulluk sebepleri olarak; eğitim seviyesinin düşüklüğü, gelir seviyesinin yetersizliği, ekonomik politikalar, sosyal adaletin yokluğu, meslek seçimi, hane büyüklüğü vb. sebeplerle karşılaşmak mümkündür (Özdemir, 2014; Taşkesen, 2012). Bireylerin yoksulluk nedenleri değiştikçe yoksulluğa ilişkin atıfları ve çalışan yoksul görünüşleri değişmektedir. Değişim sadece yoksulluğa yönelik değildir, sosyal dışlanma deneyimleri de değişmektedir. Çomuk ve Selim (2017, 428) çalışmalarında; yoksulluğa maruz kalan bireyler kalmayanlara göre daha fazla sosyal dışlanma deneyimi yaşadığını belirtmiştir.

İhtiyaçların karşılanması

Genel olarak katılımcıların ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmaktadırlar. Katılımcılar sıklıkla faturalar, barınma, gıda, giyecek, çocuklarının bakımı vb. hususlarda gereksinimlerini karşılamakta zorlandıklarını beyan etmişlerdir. Çalışan yoksul bireylerin ihtiyaçlarını karşılama durumlarında sorunlar yaşadığı başka çalışmalarda da bulgulanmıştır. Kahraman (2011, s. 133) araştırmasında katılımcıların %70,7'si

gelirlerinin ihtiyaçlarını karşılayamadığını; Özdemir (2014, s. 88) araştırmasında ise katılımcıların %80,8'i gelirlerinin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığını belirtmiştir. İhtiyaçların karşılanamama durumu gelir yetersizliği ile ilgili bir durumdur. Araştırmada katılımcılar, gelir yetersizliği nedeniyle sosyal dışlanma yaşamaktadırlar. Hernandez ve Titheridge'nin (2016, s. 161-163) Bogota/Soacha bölgesindeki sosyal dışlanmayı inceledikleri araştırmasında da gelir yetersizliği nedeniyle bu çalışmaya benzer biçimde sosyal dışlanma yaşadıkları tespit edilmiştir.

6.2.2. Sosyal haklar boyutu

Sosyal haklar boyutu ($2,07 \pm 0,4$) katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerinin yüksek olduğu diğer bir boyuttur. Sosyal haklar boyutu, “*Kamu kurumlarında (hastane, vergi dairesi, nüfus müdürlüğü vb.) sorun yaşarım.*”, “*Yararıma olacak uygulamalar hakkım olduğu halde sonlandırılır veya hakkım hiç verilmez.*” vb. niceliksel veriler içermektedir. Bu boyutta da niceliksel verileri destekleyici ve ilişkisel nitel veriler bulunmaktadır. Bu nitel veriler; sağlık ve eğitim ihtiyaçlarının ertelenmesi, sosyal yardımlara erişim ve alternatif bir bakış: vergi fonu üzerinden çalışan yoksullara desteklerin sağlanması temalarıdır. Bu verilere aşağıda yer verilmiştir.

Sağlık ve eğitim ihtiyaçlarının ertelenmesi

Temel düzeyde bireylerin hayatlarını şekillendiren iki ihtiyaç; sağlık ve eğitim ihtiyacıdır. Günümüzde birçok birey sağlık ve eğitim hizmetlerine temel düzeyde ulaşabilmektedir. Fakat söz konusu iki ihtiyacın da liberal sistemde devlet kontrolünde özel sektör temsilcileri tarafından da sağlandığı malumdur. Bireylerin eğitim ve sağlık ihtiyaçları her ne kadar kısa zamanda karşılanması gereken ihtiyaçlar olsa da imkânlar dâhilinde karşılanması söz konusudur. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu; sağlık sisteminin dengesiz dağılımından dolayı il dışı sevkler ve beraberinde barınma-ulaşım masrafları, gerekli operasyonel müdahalelerin kamu sağlık sistemine ücretsiz entegre edilmemesi, yaşanan kentin sağlık hizmetlerinde yetersiz kalması ve hastalıkların tedavi imkânlarının kısıtlılığı, muayene ücretlerinin ilaç alım hizmetlerine eklenmesi vb. sebeplerden ötürü sağlık ihtiyaçlarını ertelediklerini beyan etmişlerdir. Sağlık hizmetlerinden yararlanırken karşılaşılan muayene ücretleri; özellikle kronik rahatsızlığa sahip aile üyelerinin varlığında, gereksinimlerin karşılanmasında sorun teşkil edebilmektedir. Sıklıkla artan zorunlu

hastane ziyaretleri muayene ücretlerinin meblağlarını artırabilmekte, beraberinde hastalığın tedavi sürecindeki ilaçlara erişimde sorunlara neden olabilmektedir. Katılımcıların elde ettikleri gelir, sağlık hizmetlerine ulaşımında bazı cerrahi işlemlerin farklı ücretlere tabi tutulmasıyla ve tıbbi araç-gereçlerin temininde yetersiz kalması, daha öncelikli olarak tanımladıkları ihtiyaçların temininde kullanılmasından ötürü sağlık ihtiyaçlarını ertelemektedir. Hanede gelir getirici rolde bulunan bireyin enformel sektörde çalışma eylemini yarıda bırakamama seçeneğinin bulunması, sağlık ihtiyaçlarının ertelenmesine sebeplerden bir başkasıdır.

Katılımcıların çoğunluğu aile üyelerinin eğitim ihtiyaçlarını erteleme durumunda bulunduğunu ifade etmiştir. Dershane, kitap seti, okul araç gereçleri, okul öncesi eğitim hizmetleri, eğitim faaliyetleri (okul gezileri vb.), hafta sonu destek kursları vb. eğitim ihtiyaçları katılımcılar tarafından ertelenen ihtiyaçlara örneklerdir. Eğitimin diğer bir ayağı da okul öncesi eğitim kuruluşlarıdır. Okul öncesi eğitim kuruluşlarına verilebilecek örnekler kreşler ve anaokullarıdır. Eğitim hizmetlerine erişimin sağlanmasının bir ayağı da söz konusu okul öncesi eğitim kuruluşlarına erişimdir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu okul öncesi eğitim masraflarını karşılamakta zorlandıklarını beyan ederek çocuklarının okul öncesi eğitim kuruluşlarına gönderememiştir. Çocukların okul öncesi eğitim hizmetlerinden yararlanma durumu, daha sonraki eğitim süreçlerinde uyumlarını kolaylaştırıcı ve akademik başarıyı artırıcı bir etkiye sahiptir. Katılımcıların gelir durumlarının kreş gibi özel okul öncesi eğitim kuruluşlarının ücretlerini karşılayamamaktadır. Sosyal dışlanmanın sosyal boyutları üç kategoride yer almaktadır. Bunlar; sosyal katılım fırsatı, sosyal hizmetlere (sağlık, eğitim gibi) ve iş piyasasına ulaşımıdır (Bhalla ve Lapeyre, 1997). Katılımcılar sağlık, eğitim hizmetlerine kısıtlı erişim ve bu hizmetlerden kaynaklı ihtiyaçların karşılanamaması durumunda ötürü sosyal dışlanma yaşamaktadırlar.

Sosyal yardımlara erişim

Sosyal hizmetlere erişim, değinildiği üzere sosyal dışlanmanın tesir ettiği sosyal göstergelerden biridir. Çalışan yoksul olan bireylerin sosyal hizmetlere ulaşımı sosyal dışlanmaya maruz kalmalarında tamamıyla bir bariyer işlevi görmese bile bu bireylerin hayatlarını idame ettirmeleri hususunda önemli bir işlevi bulunmaktadır. Sosyal hizmetlere erişimin değerlendirilmesinde birçok kıstas bulunmaktadır. Bu kıstaslardan biri de sosyal yardımlar/transferlerdir.

Kamu ya da sivil toplum kuruluşlarınca sunulan sosyal yardımlardan yararlanan katılımcılar bulunmaktadır. Bu sosyal yardımlar; şartlı nakit yardımlarından çocuk yardımı, gıda yardımı, elektrik faturası indirimi, engelli yardımları vb. hizmetler olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılar arasında kamu tarafından sağlanan sosyal yardımlardan yararlananlar enformel sektörde güvencesiz olarak çalışanlardır. Türkiye’de sosyal yardımlar genellikle şartlı sosyal yardımlar havuzunda yer almaktadır. Sosyal güvenceli işlerde çalışıyor olmak sosyal yardım gereksinimi olan bireylerin sosyal hizmetlere erişiminde önemli bir engel oluşturabilmektedir. Sosyal yardımların çoğunluğunun mutlak yoksullara yönelik gerçekleştiriliyor olması, sosyal güvenceli çalışan yoksulların sosyal hizmetlere erişimlerinin kısıtlanmasına neden olabilmektedir. Benzer örneklerle çalışan yoksulluğunu ele alan çalışmalarda rastlamak mümkündür. Taşkesen’in (2012) araştırmasına katılımcılardan %94’ü kamu tarafından sağlanan sosyal yardımlardan yararlanamaması ve Kahraman’ın (2011, s. 171) çalışmasında katılımcıların kamusal sosyal yardımlara başvurmakta fakat sigorta kayıtlarından dolayı yararlanamaması söz konusu çalışmalara örneklerdir.

Araştırmada, katılımcıların inanç sistemlerinin içinde yer alan zekât, fitre ve sosyal dayanışma ağları, vakıf/derneklerce sunulan gıda, nakit vb. sosyal transferlerden yararlandıkları bulgulanmıştır. Araştırma bulgularına benzer bir şekilde Taşkesen’nin (2012, s. 70) araştırmasında da; katılımcıların %47,8’inin zekât, fitre gibi dinî yardımlaşma araçlarından yararlandıkları belirtilmiştir.

Katılımcıların beyanlarında araştırmaya konu olan Türkiye ve Bingöl İl’inde yoksulluk sorununa yönelik özellikle muhafazakâr ve beraberinde liberal yaklaşımların etkili olduğu ve söz konusu yaklaşımların argümanlarının mevcutluğu görülmektedir. Liberal yaklaşımın yoksulluğu güvenlik sorunu olarak tanımlaması ve beraberinde yoksulları kamusal sosyal yardımları hak etmeyen bir kesim olarak betimlemesi (Kesgin, 2008, s. 32), muhafazakâr yaklaşımın ise yoksullukla mücadele stratejisi olarak aile, akrabalık bağları, komşuluk, dernekler, sivil toplum kuruluşları, hayırseverlik girişimleri, inanç ritüelleri vb. enformel sosyal güvenlik ve dayanışma unsurlarına merkezi roller yüklemesi katılımcı beyanlarında da temsil edilmektedir.

Alternatif bir bakış: vergi fonu üzerinden çalışan yoksullara desteklerin sağlanması

Çalışan yoksulluğunu ve sosyal dışlanmayı önlemeye yönelik çalışmalardan biri de gelir artırıcı politikalaradır. Son yıllarda bu politikalara alternatif olarak da sosyal güvenceli, düşük gelirli çalışanlara yönelik vergi fonlarının oluşturulması gündemdedir. Sosyal güvenceli ve düşük gelirli işlerde çalışanların gelirlerinin artırılması ya da ihtiyaçlarının bir kısmının giderilmesi oluşturulan vergi fonlarından karşılanabilmektedir. Söz konusu politika uygulamalarına çeşitli ülkelerde rastlamak mümkündür. Bu ülkelerden biri Fransa'dır. Fransa, 2009 yılında uygulamaya koyduğu aktif dayanışma geliri (RSA) kapsamında çalışan yoksulları desteklemek ve işe dönüş süreçlerini kolaylaştırmak bağlamında sosyal transferler uygulamaya koymuştur. Taban RSA uygulamaları ile Fransa'da istihdama katılamayan çocuksuz ailelere 470 Euro, iki çocuklu ailelere 980 Euro gelir sağlanmaktadır. Faal RSA uygulamaları ile de çalışan yoksullara yönelik ek gelir sunmaktadır (Aktaş, 2014). Katılımcıların büyük bir çoğunluğu bu tarz uygulamaların, kendileri için yoksullukla mücadelede ve sosyal dışlanmaya maruz kalmalarını önlemekte yararlı olabileceğini belirtmiştir.

6.2.3. Sosyal katılımcılık boyutu

Sosyal katılımcılık boyutu ($2,52 \pm 0,54$) katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeylerinin yüksek olduğu başka bir boyuttur. Sosyal katılımcılık boyutu, "*Kendimi toplumdan dışlanmış hissediyorum.*", "*Eğlenmek için ev dışında faaliyetlere katılırım.*", "*Arkadaşlarımdan çok az sosyal destek görürüm.*" vb. niceliksel veriler içermektedir. Bu boyutta da niceliksel verileri destekleyici ve ilişkisel nitel veriler bulunmaktadır. Bu nitel veriler; güvenli bir liman olarak aile, kentte bir sosyal destek aracı olarak köyler, sosyal destek gereksinimleri, boş zaman değerlendirmeleri, sosyalleşme imkânı, toplumsal hayatta etiketlenme, sosyal dışlanmanın yansıması olarak yalnızlık temalarıdır. Bu verilere aşağıda yer verilmiştir.

Sosyal destek gereksinimi

Çevredeki sosyal destek kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması karşılaşılan sorunların çözümünde önemlidir. Çevredeki aile, akraba, komşu, arkadaş vb. kişilerden sosyal destek aldığını beyan eden katılımcılar bulunmaktadır. Benzer bir bulgu ise; Kahraman'ın (2011, s. 133) çalışmasında katılımcıların %62,1'i sosyal çevrelerinden destek almasıdır. Katılımcıları daha çok nakdi, gıda, manevi, çocuk bakımı vb. konularda çevrelerinden sosyal destek aldıklarını belirtmiştir.

Katılımcıların sosyal destek aldıkları konuları destekler bir bulgu Taşkesen (2012, s. 69) araştırmasında ortaya konulmuştur. Çalışan yoksullar çevrelerinden daha çok nakit para, eğitim, giyecek, yiyecek konularında yardım almaktadır.

Katılımcı beyanlarında da anlaşıldığı üzere refah modellerinin modern ve geleneksel motiflerini beraber kullanan Türkiye benzeri devletlerde, yoksulluğun görünümünü önlemede (Yaman ve Kesgin, 2013) aile, akraba, komşuluk, sivil toplum kuruluşları birer araç olarak kullanılabilir. Türkiye ve araştırmaya konu olan Bingöl İl'inde liberal, neo-liberal ve muhafazakâr paradigmalardan etkilerinin görüldüğü gerek araştırma gözlemlerinde gerek ise katılımcı beyanlarında anlaşılmaktadır. Daha evvel değinildiği üzere yoksullukla mücadele misyonunda kamu sorumluluğunu olabilecek en az düzeye indirmeyi hedefleyip bu misyonu piyasa şartları, aile, akrabalık, komşuluk, sivil toplum kuruluşları, hayırseverlik girişimlerine havale eden klasik liberal, neo-liberal ve muhafazakâr yaklaşımların araçsal motifleri araştırmada gözlemlenmektedir.

Güvenli bir liman olarak aile

Çalışan yoksulluğu fenomenine karşı bir sosyal dayanışma tampon kurumu olan ailenin, bireylerin yoksulluktan bir çıkış olarak görünen çalışma eyleminde bulunmalarına rağmen yoksulluk riskini azaltmaya yönelik bir kale işlevi yerine getirdiği söylenebilir. Katılımcılardan bazıları ailenin hâlen zor zamanlarda sığınabilecek güvenli bir liman olduğuna dair görüşlerini belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise ailenin söz konusu işlevini kaybettiğini ya da bu hususta tereddütlerinin olduğunu ifade etmişlerdir. Ailenin enformel bir araç olarak refah sağlama, sosyal güvenlik imkânı sunma, koruma işlevleri devam etmektedir. Lakin unutulmamalıdır ki, aile kurumu içinde bulunduğu değişim ve dönüşüm sürecinden zayıflar almaktadır. Aile zayıflarken toplumsal alanda dayanışmanın rolü ve niteliği de değişmektedir. Aile kurumu zayıflarken ailenin yoksulluğun toplumsal alanda görünümüyle (mutlak, yeni, göreceli, çalışan vb.) tek başına baş edebilecek bir kurum olmadığını tekrar hatırlatmakta yarar bulunmaktadır. Aile kurumunun toplumsal alanda bırakacağı boşluğu yakın bir zamanda dolduracak alternatif bir kurum görünmemektedir. Bundandır ki devletlerin de aile kurumunun değerini bilmeleri, bu kadim kurumu içinde bulunan değişim ve dönüşüm çağında korumaları ve desteklemeleri gerekmektedir (Yaman ve Kesgin, 2013, ss. 57-59).

Kentte bir destek aracı olarak köyler

Köyler 1980'lere kadar, yaşanan yoksulluk hissiyatını hafifletirken aynı zamanda da yoksul bireylerin şehirle köy arasındaki ilişkileri kullanarak geçim işlevi gören bir birim olarak karşımıza çıkmaktadır (Erder, 1998, ss. 24-26). Fakat artan kentleşme ve beraberinde kırsal nüfusun azalması akıllarda bu işlevin yitirilmesi sorusunu da beraber getirmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu; artan şehirleşme oranı ile köy nüfusunun azalması, kırsal nüfusun üretimdeki payının zaman içinde azalması, modernleşmenin bireyselliğe etkisi, sosyal dayanışma ağlarının zayıflaması, köydeki iş gücünün kentlerdeki iş gücü piyasasına dâhil olması, kentlileşme kültürünün varlığı vb. sebeplerle köyün kentte bir destek aracı olma işlevini kaybetmeye başladığını belirtmiştir. Aile ve köy, bireylerin sosyal sermayelerini oluşturan birkaç etkenden biridir. Sosyal sermaye, yoksulluk ve sosyal dışlanma sorunlarına karşı bireylere kalkan görevi sağlamaktadır. Şenkal (2005) da sosyal sermayenin; sosyal güvenin sağlanmasında, toplumsal kesimler ve bireyler arasında sağlıklı ilişkilerin kurulmasında etkili olduğunu ve sosyal bütünleşmeyi güçlendirerek sosyal dışlanmayı azalttığını belirtmiştir.

Boş zaman değerlendirme

Sosyal dışlanmanın sosyal göstergelerinden biri de boş zaman değerlendirmeleridir. Katılımcıların boş zaman değerlendirmelerini etkin bir şekilde değerlendiremediği tespit edilmiştir. Katılımcıların boş zaman değerlendirmelerinde yetersiz kalmasında; ağır çalışma şartları ve saatleri, ailede gelir getirici pozisyonda bulundukları için sürekli çalışmaya yönelik odak geliştirilmesi ve maddi imkânlarının yetersizliği olmak üzere üç temel sebep bulunduğu yapılan görüşmelerde gözlemlenmiştir. Katılımcıların boş zaman değerlendirmelerinde sosyal aktivite olarak gerçekleştirebildikleri tek eylem pikniklerdir. Benzer şekilde Taşkesen' nin (2012) araştırması da katılımcıların büyük bir çoğunluğu piknik dışında sosyal aktivitelere katılamadığı bulgulamıştır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu kendileri için boş zamanlarında tatil planlamaları yapmanın bir alternatif olmadığını dile getirmiştir. Bunun temel sebebinde içinde bulundukları ekonomik şartlar yatmaktadır. Genç ve diğerlerinin (2016, s. 124) Bingöl İl'iyle ilgili yapmış oldukları analiz çalışmasında, katılımcıların %52,1'i tatile hiç gitmediklerini beyan etmişlerdir.

Sosyalleşme imkânı

Sosyal aktivitelere erişim, sosyal dışlanmanın bir başka sosyal göstergelerindendir. Katılımcıların sosyalleşme becerilerini artıracak sosyal aktivitelere katılımlarının yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların sosyal aktivitelere erişimde yetersiz kalmasında üç temel sebep bulunmaktadır. Bunlar; kültürel mitler, maddi imkânlarının yetersizliği ve hayat alanının sosyalleşme imkânlarının azlığıdır. Bölgede sosyalleşme alanı olarak düğünler, taziyeler bireyleri sıklıkla bir araya getirmektedir. Fakat düğün vb. törenlerde geleneksel hâle gelen birtakım davranış biçimleri (takı takma zorunluluğu hissiyatı) katılımcıların sosyalleşme durumlarına engel olabilmektedir. Hayat alanının sosyalleşme imkânlarının yetersiz olması katılımcıların sosyalleşme becerilerini etkileyebilmektedir. Genç ve diğerlerinin (2016, s. 120) Bingöl İl'iyle ilgili yapmış oldukları sosyal analiz çalışmasında; sinema, tiyatro salonu koltuk ve gösteri sayılarının yetersizliği ve beraberindeki yöre halkının ilgisinin dalgalı bir görünüm seyretmesi bunu destekler niteliktedir. Benzer şekilde Karataşoğlu ve İslamoğlu (2016, s. 34) Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yapmış olduğu araştırmada; kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılımın son derece az olduğu, sinema ve tiyatro gibi faaliyetlerin yapılacağı sahne sayısı ve o sahnelerin niteliği ise yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Sosyalleşme, sosyal dışlanmaya karşı koruyucu etkisi olmakla beraber bireylerin sosyal uyumlarını da etkilemektedir. Sosyalleşme ile bireyler; toplumsal değerlere bağlı kalacak, toplumla bütünleşme ve uyumda kendilerinden beklenenleri uygulayacaklardır (Wallace ve Wolf, 2012: 75). Sosyalleşme imkânlarının bu denli kısıtlı olması çalışan yoksul olan bireylerin sosyal dışlanmaya maruz kalmasına neden olmakta ve sosyal uyumlarını zorlaştırmaktadır.

Toplumsal hayatta etiketlenme

Katılımcılar; mesleklerinden, medeni durumlarından, düşük sosyal statüye sahip olduklarından ve sosyo-ekonomik durumlarından ötürü direkt bir şekilde sosyal dışlanmaya ya da kötü muameleye maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Çalışan yoksul olmak sosyal dışlanmaya zemin hazırlayan bir etkidir. Bahse konu ikincil sorunların varlığı, katılımcılarda toplumsal hayatta çeşitli söylemlerle karşılaşarak sosyal dışlanma ya da kötü muameleye maruz kalmayı hızlandıran unsurlardır. Katılımcıların sosyal hayatta birtakım damgalamalarla karşılaştığı anlaşılmaktadır. Karşılaşılan damga; ayrımcılığa, aşağılanmaya, sosyal mesafeye neden olmaktadır (Giddens ve Sutton, 2014). Goffman (2014) damgalananların yoksun kalan,

ilişkilerden kopan, ne yapacağını kestiremeyen, şüpheci ve bunalımlı bireylere dönüşebileceğini belirtmiştir.

Sosyal dışlanma yansıması olarak yalnızlık

Sosyal dışlanma sürecinin olası bir çıktısı sosyal yalıtım ya da yalnızlık hissiyatıdır. Katılımcı beyanlarından sosyal destek sistemlerinde meydana gelen sorunlar, modernitenin bir çıktısı olarak bireysel hayat anlayışı, sosyal dayanışma ağlarının zayıflaması, aile kurumunun enformel sosyal güvence işlevinde meydana gelen bozukluklar vb. sebeplerden ötürü çeşitli aralıklarla yalnız hissettikleri tespit edilmiştir. Söz konusu her bir girdi sosyal dışlanma ile birleşince bunun bir çıktısı olarak yalnızlık ortaya çıkmaktadır. Sosyal dışlanmayı neoliberal açıdan ele alan J. Beall (2002) dışlanmayı küresel ekonomik rekabetin ürettiği bir durum olarak tanımlamaktadır. Sosyal dışlananlar daha önceden çeşitli sosyal güvenlik ve çalışma şartlarınca korunurlarken artık bu mekanizmalardan yoksun kalmaktadırlar. Formel sosyal güvenlik ve çalışma şartlarından mahrum kalanlar böylece sosyal dışlanmaya uğramaktadırlar. Araştırmada değinildiği üzere enformel sosyal güvence ve dayanışma ağlarından da mahrum kalmak, sosyal dışlanmayı kolaylaştıran ve yalnızlığa sürükleyen diğer bir faktördür.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

7.1. Sonuç

Bu araştırma sosyal dışlanma ile çalışan yoksulluğu arasındaki ilişkisel bağın ortaya çıkarılması için yürütülmüştür. Çalışmada çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma kavramları kuramsal açıdan derinlemesine ele alınmıştır. Söz konusu iki kavram arasındaki ilişkisel bağlantının ortaya çıkarılması için karma yöntem tercih edilmiş ve nicel-nitel veri toplama araçları kullanılmıştır. Nicel araştırma kapsamında araştırmaya dâhil olan 550 katılımcıya sosyal dışlanma ölçeği uygulanmıştır. Bu ölçek ile çalışan yoksul olan katılımcıların sosyal dışlanma düzeyleri araştırılmış ve cinsiyet, yaş, eğitim, gelir düzeyi, çalışılan sektör, çocuk sayısı, meslek değişkenleri bağlamında dışlanma düzeylerinin farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Araştırma sonuçlarında; çalışan yoksul olan katılımcıların sosyal dışlanma düzeylerinin yüksek olduğu ve söz konusu değişkenlere göre farklılaştığı ortaya çıkarılmıştır. Nitel araştırmada 15 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerde çalışan yoksul olan katılımcıların sosyal dışlanma düzeylerine dair bulgular; ihtiyaçların karşılanması, eğitim-sağlık hizmetlerinden yararlanma durumları, boş zaman değerlendirmeleri, sosyal hizmetlere erişim, sosyal destek gereksinimi, sosyalleşme becerileri vb. temalarla derinlemesine betimlenmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

- Sosyal dışlanma algı düzeyinin en yüksek olduğu boyut kültürel entegrasyon ve normlara uyma, en düşük olduğu boyut ise sosyal haklar boyutudur.
- Genel itibariyle erkek katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri bütün boyutlarda kadın katılımcılara göre daha yüksek tespit edilmiştir.
- Araştırmada genel itibariyle sosyal dışlanma algı düzeyine ilişkin veriler incelendiğinde; 36-45 ve 46 ve üzeri yaş grubundaki katılımcıların sosyal dışlanma algı düzeyleri yüksek olan yaş grupları olduğu tespit edilmiştir. Bunun aksine 26-35 yaş grubundaki katılımcıların diğer yaş gruplarına göre sosyal dışlanma algı düzeyleri daha düşüktür. Katılımcıların yaşlarının artması ile sosyal dışlanma düzeyleri arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmaktadır.
- Genel itibariyle sosyal dışlanma algı düzeyine ilişkin veriler incelendiğinde; ilköğretim ve ortaöğretim grubundaki katılımcıların diğer eğitim durumu

gruplarına göre sosyal dışlanma algı düzeyleri daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

- Genel itibariyle sosyal dışlanma algı düzeyine ilişkin veriler incelendiğinde; enformel sektörde çalışan katılımcıların tüm boyutlarda sosyal dışlanma düzeyleri yüksek olduğu belirlenmiştir. Enformel sektör, sosyal güvencesiz ve düşük ücretli işlerin yer aldığı bir çalışma havuzu olarak düşünüldüğünde, bu sektörde çalışan bireylerin sosyal dışlanma riskleriyle daha fazla karşılaşma ihtimali bulunmaktadır. Neden olunan yoksulluk ise sosyal dışlanmaya maruz kalmayı kolaylaştıran bir unsurdur.
- Genel itibariyle sosyal dışlanma algı düzeyine ilişkin veriler incelendiğinde; mesleği beden işçisi olan katılımcıların diğer mesleklerden katılımcılara nazaran tüm boyutlarda sosyal dışlanma algı düzeyleri yüksek olduğu belirlenmiştir.
- Araştırmada genel itibariyle sosyal dışlanma algı düzeyine ilişkin veriler incelendiğinde; 4 ve üzeri çocuğu olan katılımcıların diğer çocuk sayısı kategorilerinde bulunan katılımcılara nazaran boyutlarda sosyal dışlanma algı düzeyleri yüksek olduğu belirlenmiştir. Hane üyesi sayısı artıkça sosyal dışlanma algı düzeyi yükselmektedir.
- Araştırmada genel itibariyle sosyal dışlanma algı düzeyine ilişkin veriler incelendiğinde; “1.001-3.000 TL” aylık geliri olan katılımcıların diğer aylık gelir kategorisindeki katılımcılara nazaran tüm boyutlarda sosyal dışlanma algı düzeyi yüksek olduğu belirlenmiştir.
- Katılımcılar görüşmelerde yoksulluğu; çocuklarının istediği şeyleri alamama durumu, kendi hayat deneyimleri, işsizlik, imkânların kısıtlılığı ve bütçe daraltma, maddiyat, hayat pahalılığı ile ilişkilendirmiştir.
- Katılımcıların genelinde çalışma eylemini yerine getirip iş gücü piyasasına katılımın sağlanması, yoksulluğu önleyici bir unsur olarak işlev görememektedir. Katılımcılar gelirlerinin bulunmasına karşın temel ihtiyaçlarını (gıda, barınma, giyim vb.) karşılamakta ve aylık ödemelerini (elektrik, ısınma, kira vb.) yapmakta zorlanmaktadır. Katılımcılar gelecek planlamalarında yetersiz kaldıklarını beyan etmişlerdir. Katılımcıları yoksulluğa sürükleyen diğer bir husus da iş gücü piyasasına ulaşmış olsalar dahi mevcut piyasada çalışma alanlarının kısıtlılığı olmuştur. Hane hakkında

çalışma eylemini yerine getirecek yetişkinlerin yokluğu, bu yetişkinlerin iş gücü piyasasına ulaşamama ya da yetişkinlerde engellilik durumu katılımcıların kendilerini çalışan yoksul olarak tanımlamalarında etkili olan diğer bir faktördür.

- Katılımcılar, beyanlarında kendilerini çalışan yoksul olarak tanımlamalarında birçok sebebin yer aldığını ifade etmişlerdir. Bu sebepler; iyi ve yeterli bir eğitimlerinin olmayışı, gelir seviyesinin düşüklüğü, ailelerinden kendilerine yeterli bir mirasın kalmayışı, gelir dağılımının adaletli olmayışı, alım güçlerinin yetersizliği, hanede gelir sağlayıcı konumda bulunan yetişkinlerin yokluğu, sağlık durumları vb. sebeplerdir. Bazı katılımcıların ise yoksulluğa maruz kalmanın sebeplerini kendilerini suçlayıcı bir dille ifade ettikleri gözlemlenmiştir.
- Katılımcıların emek beklentilerinin ücrete dönüşmesine yönelik beyanlarında, şu an aldıkları ücretlerin yetersiz kaldığı görülmektedir. Kapitalizmin iş gücü piyasasında daha çok üretim daha az ücret anlayışının hâkim olduğu bir dönemde olduğumuz düşünüldüğünde emek-sermaye ilişkisi; ağır çalışma şartları ve düşük ücretlere rıza göstermek olmak üzere ikili bir anlayışı bu durumun oluşmasında bir etkindir. Yaşanılan coğrafyanın ekonomik şartları da emeklerine dair ücret beklentilerinin şekillenmesinde bir etken olarak göze çarpmaktadır.
- Gerçekleştirilen görüşmelerde tüm katılımcıların gıda, barınma, elektrik-doğal gaz faturaları, çocukların eğitim giderleri ve ihtiyaçları vb. ihtiyaçların karşılanma durumlarında sorun yaşadıkları beyanlarından gözlemlenmiştir. Katılımcılar, ihtiyaçlarının karşılanma durumunda yaşadıkları sorunlarla başa çıkma aracı olarak çevrelerindeki yakınlarından alınan borçları kullandıklarını ifade etmişlerdir. İhtiyaçların giderilmesinde karşılaşılan sorunların geçici çözümlerinde etkin rol oynayan bir başka faktör ise mahalle kültürü ve beraberinde getirdiği mahalle esnafının veresiye satışlarının olmasıdır. Enformel dayanışma ağlarının ihtiyaçların giderilmesi konusunda etkin bir işlevi yerine getirdiği söylenebilir. Katılımcıların ihtiyaçlarını karşılanma durumunda, yaşadıkları sorunlarla başa çıkma aracı olarak banka hizmetlerini (kredi kartı, kredi vb.) kullandıkları da görülmektedir.

- Çalışmada katılımcıların sosyal destek gereksinimleri incelenen bir başka konudur. Çevredeki aile, akraba, komşu, arkadaş vb. kişilerden sosyal destek aldığını beyan eden katılımcılar bulunmaktadır. Araştırmaya katılan katılımcılardan sosyal destek sistemi yetersiz olan katılımcılar da bulunmaktadır. Sosyal destek gereksinimine ihtiyacı olup çevreden bu gereksinimin karşılanması konusunda yeterli desteği bulamayan katılımcılar daha çok nakit konularında banka hizmetlerine (kredi kartı, kredi vb.) başvurmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden daha çok nakdi, gıda, manevi, çocuk bakımı vb. konularda çevrelerinden sosyal destek aldıkları görülmüştür.
- Ailenin zor zamanlarda sığınabilecek güvenli bir liman olma işlevinin hâlihazırda devam etme durumu araştırmada incelenmiştir. Katılımcılardan bazıları, ailenin hâlen zor zamanlarda sığınabilecek güvenli bir liman olduğuna dair görüşlerini belirtmiştir. Araştırmaya katılan bazı katılımcılar ise ailenin zor zamanlarda sığınabilecek güvenli bir liman olduğu konusunda tereddütleri bulunmaktadır. Katılımcıların günümüz şartlarında ailenin enformel sosyal güvence işlevini eskisi gibi yerine getirmediğine dair ifadeleri bulunmaktadır. Ailenin zor zamanlarda sığınabilecek güvenli bir liman olma işlevinin hâlihazırda devam etme durumu hususunda unutulmaması gereken nokta ise çalışan yoksul bireylerin sığındıkları kale olan ailenin gerek yapısal olarak gerek görüntüsel olarak çağımızdaki küreselleşme ve modernitenin getirdiği değişim ve dönüşüme karşı surlarında gedikler açıldığıdır.
- Araştırmada katılımcıların köylerin kentte bir destek aracı olma durumuna ilişkin düşüncülerine yer verilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu; artan şehirleşme oranı ile köy nüfusunun azalması, kırsal nüfusun üretimdeki payının zaman içinde azalması, modernleşmenin bireyselliğe etkisi, sosyal dayanışma ağlarının zayıflaması, köydeki iş gücünün kentlerdeki iş gücü piyasasına dâhil olması, kentleşme kültürünün varlığı vb. sebeplerle köyün kentte bir destek aracı olma işlevini kaybetmeye başladığını belirtmiştir.
- Katılımcıların ve ailelerinin sağlık ve eğitim ihtiyaçlarının ertelenme durumu saha çalışmasında çalışılan bir başka konudur. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu; sağlık sisteminin dengesiz dağılımından dolayı il dışı sevkler ve

beraberinde barınma-ulaşım masrafları, gerekli operasyonel müdahalelerin kamu sağlık sistemine ücretsiz entegre edilmemesi, yaşanan kentin sağlık hizmetlerinde yetersiz kalması ve hastalıkların tedavi imkânlarının kısıtlılığı, muayene ücretlerinin ilaç alım hizmetlerine eklenmesi vb. sebeplerden ötürü sağlık ihtiyaçlarını ertelediklerini beyan etmişlerdir. Yine katılımcıların 2/3'ü (10 katılımcı) aile üyelerinin eğitim ihtiyaçlarını erteleme durumunda bulunduğunu ifade etmişlerdir. Dershane, kitap seti, okul araç gereçleri, okul öncesi eğitim hizmetleri, eğitim faaliyetleri (okul gezileri vb.), hafta sonu destek kursları vb. eğitim ihtiyaçları katılımcılar tarafından ertelenen ihtiyaçlara örneklerdir.

- Katılımcıların çocuklarının okul öncesi eğitim hizmetlerinden yararlanma durumu, eğitim hizmetlerine erişimin bir ayağı olarak araştırmada incelenmiştir. Katılımcıların 2/3'ü (10 katılımcı), okul öncesi eğitim masraflarını karşılamakta zorlandıklarını beyan ederek çocuklarının okul öncesi eğitim kuruluşlarına göndermemiştir.
- Katılımcıların boş zaman değerlendirmelerini etkin bir şekilde değerlendiremediği beyanlarında görülmektedir. Katılımcıların boş zaman değerlendirmelerinde yetersiz kalmasında; ağır çalışma şartları ve saatleri, ailede gelir getirici pozisyonda bulundukları için sürekli çalışmaya yönelik odak geliştirilmesi ve maddi imkânlarının yetersizliği olmak üzere üç temel sebep bulunduğu yapılan görüşmelerde gözlemlenmiştir. Katılımcıların boş zaman değerlendirmelerinde sosyal aktivite olarak gerçekleştirebildikleri tek eylem pikniklerdir.
- Katılımcıların boş zaman değerlendirmelerinde ailelerine ayırdıkları zaman konusu da sosyal dışlanmaya dair bulgular içermektedir. Katılımcılardan boş zaman değerlendirmelerinde ailelerine yeterli zamanı ayıramadığını düşünen katılımcıların beyanlarında bu duruma sebepler; ağır çalışma şartları ve saatleri, ailede gelir getirici pozisyonda bulundukları için sürekli çalışmaya yönelik odak geliştirilmesi hususlarıdır.
- Katılımcıların büyük bir çoğunluğu kendileri için boş zamanlarında tatil planlamaları yapmanın bir alternatif olmadığını dile getirmiştir. Bunun temel sebebinde, içinde bulundukları ekonomik şartlar yatmaktadır.

- Katılımcıların sosyalleşme becerilerini artıracak sosyal aktivitelere katılımlarının yetersiz olduğu beyanlarında görülmektedir. Katılımcıların sosyal aktivitelere erişimde yetersiz kalmasında; kültürel mitler, maddi imkânlarının yetersizliği, düğün vb. törenlerde geleneksel hâle gelen birtakım davranış biçimleri (takı takma zorunluluğu hissiyatı) vb. etkenler etkili olmuştur. Katılımcılardan bazıları; medeni durum, hane üyelerinde engelli bireylerin olması gibi ikincil sosyal dışlanmaya neden olabilecek sebeplerden ötürü sosyal aktivitelere erişimlerinin kısıtlı olduğunu beyan etmişlerdir.
- Katılımcılardan bazıları kendini ifade etmekte ya da bulundukları ortama uyum sağlamakta herhangi bir sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar arasında bu durumun aksine kendini ifade etmekte ve bulundukları ortama uyum sağlamakta sorunlar yaşadıklarını ifade edenler de bulunmaktadır. Bazı katılımcılar ise sosyal çevrelerinin kısıtlı olmasından ya da sosyal statü sınırlarının dışına çıkmadıklarından ötürü bu tarz sorunlar yaşamadıklarını beyan etmişlerdir.
- Katılımcıların hayatlarının herhangi bir kesitinde direkt olarak sosyal dışlanmaya maruz kalıp kalmadıklarını anlayabilmek bağlamında toplumsal hayatta katılımcıların kötü muamele ya da sosyal dışlanma durumları incelenmiştir. Katılımcılardan bazıları mesleklerinden, medeni durumlarından, düşük sosyal statüye sahip olduklarından ve sosyo-ekonomik durumlarından ötürü direkt bir şekilde sosyal dışlanmaya ya da kötü muameleye maruz kaldıklarını beyan etmişlerdir.
- Sosyal dışlanma sürecinin olası bir çıktısı ise sosyal yalıtım ya da yalnızlık hissiyatıdır. Bazı katılımcıların beyanlarında; sosyal destek sistemlerinde meydana gelen sorunlar, modernitenin bir çıktısı olarak bireysel hayat anlayışı, sosyal dayanışma ağlarının zayıflaması, aile kurumunun enformel sosyal güvence işlevinde meydana gelen bozukluklar vb. sebeplerden ötürü çeşitli aralıklarla yalnız hissettikleri görülmektedir.
- Kamu ya da sivil toplum kuruluşlarınca sunulan sosyal yardımlardan yararlanan katılımcıların beyanlarında bu hizmetlerin; şartlı nakit yardımlarından çocuk yardımı, gıda yardımı, elektrik faturası indirimi, engelli yardımları vb. hizmetler olduğu anlaşılmaktadır.

- Katılımcıların kamu kurum ve kuruluşlarınca sunulan sosyal yardımlara erişimlerinde önemli engellerden biri, çalışma hayatında sosyal sigorta kayıtlı olarak bulunmalarıdır. Sosyal yardımların çoğunluğunun mutlak yoksullara yönelik gerçekleştiriliyor olması, sosyal güvenceli çalışan yoksulların sosyal hizmetlere erişimlerinin kısıtlanmasına neden olabilmektedir.
- Araştırma, katılımcıların inanç sistemlerinin içinde yer alan zekât, fitre ve sosyal dayanışma ağları, vakıf/derneklerce sunulan gıda, nakit vb. sosyal transferlerden yararlandıkları bulgulamıştır.
- Sosyal güvenceli, düşük gelirli çalışanlara yönelik vergi fonlarının oluşturulması ve bu kişilerin gelirlerinin artırılması ya da ihtiyaçlarının bir kısmının giderilmesi, oluşturulan vergi fonlarından karşılanabilmektedir. Katılımcıların çoğunluğu, böyle bir uygulamanın gerek kayıt dışı istihdamın engellenmesinde gerekse çalışan yoksul olan bireylerin hayat standartlarının artırılmasında olumlu etkileri olabileceğini ifadelerinde belirtmişlerdir.
- Araştırma kapsamında oluşturulan H1, H2, H3, H4, H5, H6, H7 temel hipotezleri doğrulanmıştır. Bu temel hipotezlerden H1'in alt hipotezleri kısmi olarak; diğer temel hipotezlerin tüm alt hipotezleri doğrulanmıştır.

Araştırmanın bulgular açısından sonuçlarına yukarıda yer verilmiştir. Araştırma kapsamında ortaya çıkan her bir bulgunun çıktısı olarak da bir sonucu bulunmaktadır. Çalışan yoksullarda cinsiyet, eğitim, yaş, çocuk durumu, gelir, çalışılan sektör, meslek faktörlerinin sosyal dışlanma düzeyleri ile anlamlı ilişkilere sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Bu ilişkilerle beraber bireylerin çalışan yoksulluk görünümüleri ve nedenleri, ihtiyaçların karşılanma durumları, emek-ücret beklentileri, sosyalleşme-boş zaman değerlendirme durumları, sosyal yardımlara erişimleri, sosyal destek gereksinimleri, sağlık ve eğitim ihtiyaçları ve ailenin-köylerin çalışan yoksulluğunun görünümsel olarak önleyici bir etken olma durumu, vergi fonları üzerinden çalışan yoksulların desteklenmesi, vb. kıstaslarla sosyal dışlanma görünümüleri derinlemesine analiz edilmeye çalışılmıştır. Analizlerde çalışma eyleminde bulunup yoksulluk döngüsünden kurtulamayan bir kitle olarak çalışan yoksullar ve bu yoksulların maruz kaldıkları sosyal dışlanma genel bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada sosyal hizmet mesleği, danışmanlık, güçlendirici, korumacı, kaynak bulucu, eğitici-öğretici, iyileştirici-geliştirici, vaka yöneticiliği, iletişim kurucu, köprü sağlayıcılığı, kolaylaştırıcı, aracı, politika üreticiliği-

uygulayıcılığı, çözüm üretici vb. rolleri ile çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma sorunlarının çözümünde etkin rol oynayabileceği belirtilmiştir. Sosyal hizmet mesleği, kaynakların eşit dağılımı ve sosyal adalet ilkeleriyle daha adil bir Dünya düzenin oluşturulmasında merkezi bir rol oynamaktadır.

Günümüzde yoksulluk sorununa dair çözüm önerileri sunan liberal, muhafazakâr, sosyal devletçi yaklaşımlar mevcuttur. Her üç yaklaşımında olumlu ve olumsuz çıktılarının olduğu bilinmektedir. Çalışmaya konu olmuş Türkiye ve Bingöl İl'inde ağırlıklı olarak liberal, muhafazakâr yaklaşımların motifleri görülmekle beraber sosyal devletçi yaklaşımın da motifleri görülmektedir. Küreselleşen dünyada yoksullukla mücadelede sadece kamusal hizmetlerin çözüm getirmesi pek muhtemel gözükmemektedir. Bu bakımdan her üç yaklaşımın da yoksullukla mücadelede öne sürdüğü argümanların sahadaki etkinlikleri kıstasıyla devlet merkezli ve kontrollü bir şekilde yürütülmesi gerekliliği araştırmanın gerek çalışan yoksulluğu gerek ise sosyal dışlanma sorunlarına karşı önemli bir çıktısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Değişen yoksulluğun bir görünümü olan çalışan yoksulluğu ile sosyal dışlanma kavramları arasında iç içe geçmiş birtakım ilişkilerin varlığı bu araştırma kapsamında ortaya çıkarılmıştır.

Çalışan yoksulluğu, sosyal dışlanmayı kolaylaştırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek, çalışılan sektör, çocuk sayısı ve gelir değişkenleri, çalışan yoksul olan bireylerin sosyal dışlanma durumlarında etkin rol alabilmektedir. Bu değişkenlere ilave olarak maddi yoksunluk, ihtiyaçların karşılanma durumu, sağlık, eğitim gibi hizmetlere erişim, sosyalleşme becerileri, boş zaman değerlendirme durumu, sosyal hizmetlere erişim, sosyal aktivitelere katılım, gelecek beklentileri, aile kurumunun enformel sosyal güvence işlevi, köylerin kentlerde bir sosyal destek aracı olarak kullanılması gibi faktörlerin çalışan yoksul bireylerin sosyal dışlanma düzeylerinde birincil öneme sahip oldukları yapılan araştırma kapsamında söylenebilir. Genel bir sonuç olarak yoksulluk ve özelinde çalışan yoksulluğu ile sosyal dışlanma sorunlarıyla mücadelede; piyasa şartlarının devlet gözetiminde iyileştirilmesi gerekliliği, insana yakışır iş imkânlarının artırılması, aile, akrabalık, komşuluk, sivil toplum kuruluşları, dernekler, hayırseverlik girişimleri, inanç ritüelleri (fitre, zekât vb.) gibi enformel sosyal güvenlik ve dayanışma unsurlarında küreselleşme ile beraber meydana gelen hasarların giderilmesi ve

güçlendirilmesi, birer insan ve vatandaşlık hakkı olarak kamu nezaretinde sosyal refah uygulamalarının ve sosyal hizmetlerin güçlendirilerek sürdürülmesinin önemli yararlarının olması muhtemeldir. Araştırma sonucunda ortaya konulan çalışan yoksulların sorunlarının çözümü, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın azaltılmasında işlevsel katkılar sunacaktır. Social Protection Committee (SPC) de 2014 yılındaki çalışmasında yoksullukla mücadele eden ülkelerde yoksulluk ve sosyal dışlanmanın azaltılması ve gerçek bir ilerleme sağlanabilmesi için gerekli işbirliği sağlanarak çalışan yoksulların sorunlarının ele alınması gerekliliğine vurgu yapmaktadır (SPC, 2014, ss. 73-74).

7.2. Öneriler

Çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma sorunsallarına yönelik araştırmada elde edilen bulgular ve yapılan gözlemler dâhilinde şu şekilde öneriler getirilebilir:

- Türkiye’de henüz çalışan yoksulluğuna dair resmî mercilerce bir tanımlama yapılmadığı görülmektedir. Sonuçlar ve gözlemler neticesinde kamu resmî mercilerince ulusal bir çalışan yoksulluğu tanımlamasının yapılması,
- Sosyal koruma harcama bütçesinin artırılması,
- Katılımcı beyanlarında enformel sektördeki çalışma şartları ve saatleri hususunda olumsuz ifadeler bulunmaktadır. Sonuçlar ve gözlemler neticesinde enformel sektörde çalışma şartları ve saatlerinin sosyal adalet ilkesi doğrultusunda gözden geçirilmesi ve kamunun bu hususta denetimlerini artırması,
- Sağlık hizmetlerinin bölgesel dağılımında sorunlar olduğu ve hizmetten yararlanma hususunda sorunlar yaşandığı katılımcı ifadelerinden ve gözlemlerden tespit edilmiştir. Sonuçlar ve gözlemler neticesinde kamusal sağlık hizmetlerinin bölgesel dağılımlarının eşitlikçi ve sosyal adalet ilkeleri kapsamında revize edilmesi ve mevcut sorunların giderilmesi,
- Mevcut sosyal hizmet modelinin toplumsal kodlar gözetilerek revize edilmesi,
- Mutlak yoksulluğun kıstas alındığı sosyal yardım anlayışının değiştirilerek görece yoksulluk tanımlamalarına uygun hâle getirilmesi,
- Sosyal güvenceli katılımcıların kamusal sosyal yardımlardan yararlanma hususunda sorunlar bulunmaktadır. Sosyal yardımların yasal alt yapısı

(mevzuat, yönetmelik, yönerge vb.) ile ilgili değişikliğe gidilmesi ve bu yardımların çalışma eylemi odaklı hâle getirilip primli sosyal yardımlara dönüştürülmesi,

- Kayıt dışı istihdamı da önceleyecek olan dayanışma fonu kurulup sadece bu fona aktarılacak vergi tahsislerinin oluşturulması ile düşük ücretli, sosyal güvenceli işlerde çalışan bireylere ek gelir sunulması ve taşınma, eğitim, sağlık, barınma konutunun yenilenmesi vb. ihtiyaçların karşılanması için geri ödemeli faizsiz kredi olanağının sağlanması,
- Araştırma sonuçlarında çalışan yoksullar açısından tatil planlaması yapmak boş zaman değerlendirmelerinde bir seçenек olmadığı belirtilmiştir.Tatil bölgelerinde hizmet sürdüren kamu misafırhanelerinde kayıtlı istihdamda bulunan sosyal güvenceli, düşük ücretli işlerde çalışan bireylere yönelik kamu tarafından belirlenecek ücretsiz bir kotanın belirlenmesi,
- Aile kurumunun enformel sosyal güvence işlevini yerine getirmesinin devamının sağlanması için aile kurumunun desteklenmesine yönelik politikaların artırılması,
- Kırsal nüfusun desteklenerek kentsel göçlerin minimize edilmesine yönelik politikaların artırılması,
- Enformel sosyal destek hizmetleri sunan mahalle, komşuluk, akrabalık vb. sosyal dayanışma ağlarının güçlendirilmesine yönelik yerel ve ulusal politikalar geliştirilmesi,
- Yerel kamu hizmetlerinin (kaymakamlık, belediye vb.) sosyal koruma ve aktivite harcama bütçelerinin artırılması,
- Sivil toplum kuruluşlarının kamu nezdinde desteklenerek sosyal koruma hizmetlerinin geliştirilmesi ve sosyal koruma bütçelerinin kamu tarafından denetimlerinin artırılarak kamu-özel teşebbüs sosyal transferlerinin bütünleşik bir sisteme aktarılması,
- Çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma kavramlarının kesişiminde sosyal yardımlar, sosyalleşme becerileri, boş zaman değerlendirme, çocuk bakımının sağlanması, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerden yararlanma, endüstriyel sosyal hizmet alanının değerlendirilmesi, sosyal destek sistemi, enformel dayanışma ağları vb. konularda araştırmalar yapmak mümkündür. Bu açıdan

alışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma alanında akademik çalışmaların artırılması ve teşviki gerekir.

KAYNAKLAR

- Aasland, A., Flotten, T. (2001). Ethnicity and Social Eclusion in Estonia and Latvia. *Europe-Asia Studies*, 53 (7), 1023-49.
- Açıklan, N. (2007). Enformel Sektör ve Yoksulluk: Kentsel İşgücü Pazarı Üzerine Etkileri, İstanbul ve Gaziantep Örnekleri. *Sosyoekonomi*. 2, 43-62.
- Adaman, F., Keyder, Ç. (2005). *Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. TUBİTAK Projesi.
- Adaman, F., Keyder, Ç. (2007). Türkiye'nin Büyük Kentlerinin Gecekondu ve Çöküntü. *TES-İŞ Dergisi*, 83-90.
- Adaman, F., Ardiç, O. P. (2008). Social Exclusion In The Slum Areas Of Large Cities In The Turkey. *New Perspectives On Turkey*, 38 (1), 29-60.
- Ajakaiye, D. O., Adeyeye, V. A. (2002). Concepts, Measument and Causes of Poverty. *CBN Economic and Financial Rewiev*. 39 (4), 1-25.
- Ak, M.(2016). Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*. 296-306.
- Akarsu, B., Akarsu, B. (2019). *Bilimsel Araştırma Tasarımı*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Akder, H. (2006). http://www.tesev.org.tr/projeler/proje_yoksulluk_bolgesel.php (Erişim Tarihi: 12.04.2022).
- Akıncı, Ş. (2018). *Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da Yoksulluk Sorunu: Ekonometrik Bir Analiz*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi. Kırıkkale
- Aksoy, K. (2006). Avrupa Refah Devletinin Bunalımı. *İLEM*. 1(1), 7-26.
- Aktan, C. C. (2002). *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: HAK-İŞ Yayınları.
- Aktan, C. C., Vural, İ. Y. (2002). Yoksulluk; Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri. C. C. Aktan içinde, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri* (s. 1-27). Ankara: Hak-İş Konfederasyonu.
- Aktaş, A. (2014). *Sosyal Dışlanma Bağlamında Sosyal Yardımlar ve Karşılaştırmalı Politika Önerileri*. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Uzmanlık Tezi.
- Altan, Ö. Z. (2006). *Sosyal Politika Dersleri*. Eskişehir.
- Altun, F. (2019). *İşyerinde Sosyal Hizmet Uygulamalarının Çalışanların İş Tatminine ve Örgütsel Bağlılığına Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

- Anand, S. (1983). *Inequality and Poverty in Malaysia: Measurement and Decomposition*. New York: Oxford Uni Press.
- Atasü-Topçuoğlu, R., Akbaş, E. (2009). Sosyal Dışlanma Kavramı, Küreselleşme ve Yeni Yönetişim İçinde Topluma Nasul Bir Bakış Önerir? G. Polat Uluocak, & A. (. İçağasıoğlu Çoban içinde, *Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet* (s. 521-527). Ankara: Haberal Eğitim Vakfı.
- Alvarez-Miranda, B. (2011). 'In-work poverty among immigrants'. in Fraser, N., Gutierrez, R. and Pena-Casas, R. (eds.). *Working poverty in Europe: A comparative approach*. Palgrave Macmillan. London, pp. 250–277.
- Bahçe, S., Köse, A. H. (2012). Yoksulluk: Hüzün ve Disiplin. *Mülkiye Dergisi*. 36 (4), 19-33.
- Bakalinsky, R. (1980). People vs. Profits: Social Work in Industry. *Social Work*. 25(6). 471-475.
- Baki, A., Gökçek, T. (2012). Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 11 (42), 1-21.
- Balgopal, P.R., De Silva, E., Mun, L.W., Choo, Q.A. (1997). Improving Quality of Work Life in Singapore. *Employee Assistance Quarterly*. Volume: 12 Issue: 4. 51-60.
- Bankası, D. (2002). Yoksulluğun Azaltılması İçin Stratejiler. C. C. Der:Aktan içinde, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Yayınları.
- Bardone, L., Guio, A. C. (2005). *In-Work Poverty, New Commonly Agreed Indicators At The EU Level*. EUROSTAT Statistics In Focus. Ppopulation And Social Conditons.
- Barientos, A., Shepherd, A. (2003). "Chronic Powerty and Socail Prottection", Conference on Chronic Powerty University of Manchester, April 2003. <http://idpm.man.ac.uk/cprc/Conference/conferencepapers/Barrientos18.03.pdf>
- Barker, R. L. (2003). *The Social Work Dictionary*. 5th Ed. Washington: Dc: Nasw.
- Bauman, Z. (2015). *Bireyselleşmiş Toplum* (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayır Aslan, Ş., Güngör, F. (2019). Bir Sosyal Bilim Disiplini Olarak Sosyal Çalışmanın Türkiye'de Bilgi Sorunu. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 3 (2), 222-236.
- Bayram, N., Sam, N., Aytaç, S., Aytaç, M. (2010). Yaşam Tatmini ve Sosyal Dışlanma. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. 12(4), 79-92.
- Beall, J. (2002). Globalization And Social Exclusion In Cities: Framing The Debate With Lessons From Africa And Asia. *Environment And Urbanization*. 14 (1). 41-51.

- Beck, U. (2008). (16 Haziran 2021). Risk society's 'cosmopolitan moment'. Lecture at Harvard University. <http://www.labjor.unicamp.br/comciencia/files/risco/AR-UlrichBeck-Harvard.pdf>.
- Beki, A. (2015). *Türkiye'de Sosyal Hizmet Uygulamaları*. İstanbul: AUZEF Yay.
- Belediyesi, B. (3 Haziran 2021). <https://www.bingol.bel.tr/sehrimiz.php>
- Berkman, Y., Philips, D. (2000). Indicators Of Social Quality And Social Exclusion At National And Community Level. *Socail Indicators Research*. 50 (3), 329-350.
- Bhalla, A., Lapeyre, F. (1997). Social Exclusion: Towards An Analytical And Operational Framework. *Development And Change*. 28 (3), 413-433.
- Biçerli, M. K. (2016). *Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Hayat Boyu Öğrenme*. İstanbul: Beta.
- Bildirici, Z. (2011). *Avrupa Birliği'nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye'nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Boltvinik, J. (2006). (12 Nisan 2022). www.undp.org/poverty/publications/pov_red/Poverty_Measurement_Methods.pdf
- Boudrillard, J. (2006). *Sessiz yığınların gölgesinde* (O. Adanır, Çev.). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Bölükbaşı, B. (2008). *Türkiye'de Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Branyiczki, R. (2015). 'In-work poverty among immigrants in the EU', *Review of Sociology*. Vol. 25. No. 4. pp. 86-106.
- Bryngelson, A. (2009). Long-term Sickness Absence and Social Exclusion. *Scandinavian Journal of Public Health*. Vol. 37, 839-845.
- Buğra, A., Keyder, Ç. (2003). *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Rejimi*. Ankara: UNDP.
- Buğra, A., Keyder, Ç. (2005). *Poverty And Social Policy In Contemporary Turkey*. Boğaziçi University Social Policy Forum, January 2005.
- Buğra, A., Keyder, Ç. (2008). *Sosyal Politika Yazıları*. İstanbul: İletişim.
- Buğra, A., Ağartan, K. (2009). *21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak*. İstanbul: İletişim.

- Bülbül, O. G. (2016). Büyük Dönüşüm (Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri) Kitabının ve Polanyi'nin Tezlerinin Değerlendirilmesi. *Sosyal Siyaset Konferansları*. Sayı: 70, 105-124.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: PEGEM.
- Cheeran, M.T., Joseph, G. ve Renjith, T.A. (2015). Scope of Social Work Profession in Industrial Establishment. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*. 4/8. 315-326.
- Chima, F.O. (2004). Depression and the Workplace: Occupational Social Work Development and Intervention. *Employee Assistance Quarterly*. 19(4). 1-20.
- Cılga, İ. (2004). *Bilim ve Meslek Olarak Türkiye'de Sosyal Hizmet*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu.
- Cılga, İ. (2009). Sosyal Dışlanmanın Dinamiği, Bilimin, Mesleğin Dışlanması ve Öngörüler. *Journal Of Society And Social Work*, 8-9.
- Cılga, İ., Hatiboğlu, B. (2012). *Sosyal Bilimler ve Sosyal Hizmetler Üzerine Düşünceler*. Ankara: Sabev.
- Commission, E. (2012). *Employment and Social Development in Europe 2011*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Creswell, J. W. (2016). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (Çev. Selçuk Beşir Demir). Eğiten Kitap.
- Creswell, J. W. (2017). *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş* (Çev. Mustafa Sözbilir). Ankara: Pegem.
- Crettaz, E. (2011). *Fighting Working Poverty in Post-industrial Economies Causes Trade-Offs and Policy Solutions*. UK: Edward Elgar.
- Crettaz, E. (2015). 'Poverty and material deprivation among European workers in times of crisis'. *International Journal of Social Welfare*. Vol. 24. No. 4. pp. 312–323.
- Çalçalı, Ö. (2011). Yoksullukla Mücadelede Devletin Rolü: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu. *Memleket Siyaset Yönetim*. 6 (16), 189-233.
- Çavuşoğlu, B. (2011). Türkiye'de Çalışan Yoksulluğunun Genel Görünümü. *Sosyal Güvence*. 1 (1), 22-33.
- Çekici, O. (2022). *Yoksulluğun Dönüşen Boyutları ve Yoksullukla Mücadelede Politika Transferi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çelik, H., Kılıç Memur, H. N., Başer Baykal, N. (2020). Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*. 8(1), 379-406.
- Çomuk, P., Selim, S. (2017). Türkiye’de Yoksunluk ve Sosyal Dışlanma: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 4 (2).416-430.
- Danış, M. Z. (2007). Sosyal Hizmet Mesleği ve Disiplininde Sosyal Politikanın Yeri ve Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 18. 21-64.
- Das, M. B. (2013). *Exclusion and Discrimination in the Labor Market, Background Paper for the Wprld Development Report*. Social Development Department Rhe World Bank.
- Deleage, J.-P. (1994). Eco-Marxist Critique of Political Economy. M. O’Conner içinde, *Is Capitalism Sustainable?* (s. 37-50). London-New York: The Guildford Press.
- Demirkaya, H. (2006). Tarım Toplumundan Bilgi Toplumuna İnsan Kaynakları Yönetiminde Değişim, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1-23.
- Demirkaya, H. (2006/2). İnsan Kaynakları Bölümünün Organizasyonu. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 12/2. 1-21.
- DİSK. (2021). *Covid-19 Döneminde Gelir Eşitliği ve Yoksulluk Raporu*. Ankara: Araştırma Dairesi.
- DPT. (2001). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu*. Ankara: DPT Yayınları.
- DPT. (2007). *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu*. Ankara: DPT Yayınları.
- Dumanlı, R. (1995). *Yoksullukla Mücadelede Yeni ve Etkin Bir Sistemin Kurulmasında Düzenleme Yapılması Gereği*. Devlet Planlama Teşkilatı. Ankara
- Duncan, A. (2003). “*Making Work Pay Policies and Employment Incentives*”. CeESifo Conference on Tax Policy and the Labour Market. Venice.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.
- Erdem, I. (2006). *Avrupa’da Asgari Gelir Uygulamaları*. İstanbul: Boğaziçi Sosyal Politika Forumu.
- Erder, S. (1998). Köysüz Köylü Göçü. *Görüş Dergisi*, 18-42.
- Erder, S. (2015). Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, "Yeni" Eğilimler ve Kent Yoksulları ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar. S. Erder içinde, *İstanbul Bir Kervansary (Mı)* (s. 42-52). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Erdoğan, G. (2000). Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler. *İşgücü Piyasası Analizleri* (s. 1-71). içinde Ankara: DİE Yayınları.
- Erdoğan, S., Kutlu, D. (2014). Dünya'da ve Türkiye'de Çalışan Yoksulluğu. *Çalışma Ve Toplum*. 2, 63-114.
- Eriş, E. D., Timurcanday Özmen, Ö. N., Yanar Bayram, B. (2020). Mavi-Beyaz Yaka Dönemi Bitti mi? İş Yaşamında Alternatif Yaka Renkleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Yasar University*, 259-269.
- Erkoç, B. (2019). *Sosyal Dışlanmanın Sosyal Bağlık Bağlamında İncelenmesi: Yalova Örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi).Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü . Yalova.
- Es, M., Güloğlu, T. (2004). Bilgi Toplumuna Geçişte Kentlileşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği. *Bilgi*, 8 (1), 79-93.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. London: Oxford:Polity Press.
- Eurofound. (2004). *Working Poor In The European Union. Seminar Report*.
- Eurofound. (2010). *Working Poor in Europe. Luxembourg: European Foundation for The Improvement of Living and Working Conditions*.
- Eurofound. (2013). *Wages: A Working Conditions and Industrial Relations Perspective*. Dublin.
- Eurofound (2017), *In-work poverty in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurostat. (2010). *In Work Poverty in the EU*. Eurostat Methodologies and Working Papers.
- Eurostat. (2021). *EU statistics on income and living conditions (EU-SILC) methodology - in-work poverty*.
- Friedman, M., Friedman, R. (1980). *Freedom To Choose*. New York: Harcourt Brace Javanovich.
- Gallino, L. (2007). *Küreselleşme ve Eşitsizlik*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Genç, Y. (2016). *Bingöl İli Sosyal Analiz Çalışması* (Edt: Adem Solak). Ankara: HEGEM Yayınları.
- George, H. (1958). *Progres and Poverty: An Inquiry Into The Cause of Industrial Depressions and Increase of Want With Increase Of Wealth (Originally Published in 1879)*. New York: Robert Schalkenbach Foundation.

- George, S. (1997). "Küreselleşme, Güç ve Sendikaların Rolü", *Küreselleşmeye Karşı Sosyal Devletin Yeniden Yapılandırılmasında Sendikaların Toplumsal Görevi*. HARB-İŞ Konferansları-2. Ankara. 20-31.
- Glazer, N. (1988). *The Limits of Social Policy*. Cambridge: Harvar Uni. Press.
- Giddens, A., Sutton, P.W. (2014). *Sosyolojide Temel Kavramlar*. (Çev.:Ali Esgin). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Goffman, E. (2014). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (Çev: Şerife Geniş, Levent Ünsaldı, Suphi Nejat Ağırnaslı). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Googins, B., Godfrey, J. (1985). The Evolution of Occupational Social Work. *Social Work*. 30 (5). 396-402.
- Googins, B. (1987). Occupational Social Work: A Developmental Perspective. *Employee Assistance Quarterly*. 2(3). 37-53.
- Gordon, D. (2005). *Indicators of Poverty and Hunger. Expert Group Meeting On Youth Development Indicators*. University Of Bristol.
- Gökbunar, R., Özdemir, H., Uğur, A. (2008). Kürselleşme Kıskaçındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 9 (2), 158-173.
- Gökdayı, İ. (2019). *Unutulmuş Ötekiler (Yoksulluk ve Çevre Bağlamında Kırsal Yoksullar)*. İstanbul: Hiper Yayın.
- Gönç Şavran, T. (2012). Nicel ve Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri. T. Ed. Gönç Şavran içinde, *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri* (s. 64-104). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Granovetter, S. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*. 78(6), 1360-1380.
- Gündoğan, N. (2007). *Yoksulluğun Değişen Yüzü Çalışan Yoksullar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Gündoğan, N. (2008). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele. *Asomedy Ankara Sanayi Odası Dergisi*, 42-56.
- Haan, A. D. (1998). Social Exclusion: An Alternative Concept For The Study Of Deprivation? *Ids Bulletin*. 29, 12-13.
- Harman, C. (1994). Resesyondan Sonra İşçi Sınıfı. C. H. Ed. Alex Callinicos içinde, *İşçi Sınıfı: Günümüzde Sınıf Yapısı Üzerine Denemeler* (s. 65-95). İstanbul: Z Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (A. Onacak, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Hernandez, D.O., Titheridge, H. (2016). Mobilities of The Periphery: Informality, Access and Social Exclusion In The Urban Fringe In Colombia. *Journal of Transport Geography*. 55. 152-164.
- Horemans, J., Marx, I. (2013). *In-work poverty in times of crisis: Do part-timers fare worse?*. ImPROvE Discussion Paper No. 13/14. Herman Deleeck Centre for Social Policy. University of Antwerp. Antwerp.
- Horemans, J., Marx, I., Nolan, B. (2016). ‘Hanging in, but only just: Part-time employment and in-work poverty throughout the crisis’. *IZA Journal of European Labor Studies*. Vol. 5. No. 1. pp. 1-19.
- IFAD. (2001). *Rural Poverty Report 2001-The Challenge of Ending Rrural Poverty*. New York: Oxford Uni Press.
- ILO. (2003). *Working Out Of Poverty*.
- ILO. (2005). *Decent Work and Powerty Reduction Strategies*.
- ILO. (2011). *Key Indicators of the Labour Market*. Geneva: ILO 7th Edition.
- IOM. (2018). *World Migration Report 2018*. Geneva.
- ILO. (2019). *World Employment Social Outlook-Trends*. Geneva.
- ILOSTAT, 2019. The working poor.
- ILOSTAT (2021). (22 Mayıs 2022). ILO modelled estimates. <https://ilostat.ilo.org/data/#>.
- İşık, O., Pınarcıoğlu, M. (2009). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- İmanlı, E. (2018). “*Yeni Dünya Düzeninin Geleceği: Eşitsizlik, Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*”. Bursa: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE.
- İncedal, S. (2013). “*Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları*”. *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Uzmanlık Tezi*. Ankara.
- İnsel, A. (2001). İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri. *Toplum ve Bilim Dergisi*. s.62-72
- İpek, M. (2015). Yeni Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Yardım Paradoksu. *İş Yazıları Dergisi*. Sayı 1, 77-104.
- Jaumotte, F. (2003). *Female Labour Force Participation: Past Trends and MainDeterminants in OECD Countries*. Organisation for Economic Co-operation and Development. Economics Department Working Papers No. 376.

- Jehoel-Gijbers, G., Vrooman, C. (2007). *Explaining Social Exclusion: A Theoretical Model Tested in The Netherlands*. The Netherlands Institute For Social Research, The Hague.
- Jha, H. S. (1994). *Culture of Poverty- A Sociological Study*. Varanasi: Ganga Kaveri Publishing House.
- Kaboğlu, İ. (1999). *Ozgürlükler Hukuku:İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kahraman, F. (2010). “Çalışan Yoksulların Haklar İronisi: Metalaştırılmış Çalışanlar”. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı.
- Kahraman, F. (2011). *Yoksulluğun Değişen Yüzü Çalışan Yoksullar: İstanbul Sancaktepe Kemal Türker Mahallesi Üzerine Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Kalaycı, H. (2007). *Yetiştirme Yurtlarındaki Çocuklarda Sosyal Dışlanma Riski (Tokat ve Turhal Örneği)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Kandiyoti, D. (1984). Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım. (N. Erder) içinde, *Türkiye’de Ailenin Değişimi* (s. 15-34). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Kapar, R. (2004). “Uygun İş Bağlamında Çalışan Yoksullar”.Sosyal Siyaset Konferansları 48. Kitap. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Kapar, R. (2005). Çalışan Yoksullar. *Sendikal Notlar*. 28, 52-75.
- Kapar, R. (2010). Türkiye’de Çalışan Yoksullar. *Ankara Sanayi Odası Dergisi*. Kasım-Aralık, 53-63.
- Karataşoğlu, S., & İslamoğlu, E. (2016). Gelir Seviyesi ile Sosyal Dışlanma İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Çalışma İlişkisi Dergisi*. 7(1), 12-41.
- Kaya, Z. (2011). *Türkiye’de Yoksulluk Analizi: Bir Probit Model Uygulaması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum Üniversitesi. Erzurum.
- Kesgin, B. (2008). *Yoksulluğa Yerel Müdahale "Sosyal Belediyecilik" Karşılaştırmasında Eminönü ve Beşiktaş Belediyeleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, SBE.
- Kesgin, B. (2011). Çalışma Yaşamında Değişen Yoksulluk: Çalışan Yoksullar. *İş Ahlakı Dergisi*. 4 (7), 65-75.
- Kesgin, B. (2012). Kentsel Yoksulluğa Yönelik Yerinden ve Yerel Müdahale:Sosyal Belediyecilik. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 169-180.

- Kesgin, B. (2013). *Hak Temelli Yaklaşımla Sadaka Kültürü Arasında Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Kieselbach, T., Traiser, U. (2003). *Long-term Unemployment And The Risk Of Social Exclusion Among Young People In Europe: Recommendations For Activation Policies*. University of Bremen, Institute for Psychology of Work. Bremen.
- Kıray, M. (1998). *Değişen Toplumsal Yapı*. İstanbul: Bağlam.
- Kocatepe, H. (2011). *Yoksulluk ve Kent Yoksulluğu: Yalova İli Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana.
- Koç, Y. (2013). *Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık (Dünden Bugüne)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kongar, E. (1978). *İnsanı Yönlendirme ve Sosyal Hizmetler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Köse, A. H., Bahçe, S. (2009). Yoksulluk Yazının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek. *Praksis*. 19, 358-419.
- Lab, W. I. (2018). *World Inequality Dünya Eşitsizlik Raporu 2018 Türkçe Özet*.
- Lewis, O. (1959). *Five Families: Mexican Case Studies In The Culture of Poverty*. New York: Basics Books.
- Lohmann, H. (2009). Welfare States, Labour Market Institutions and the Working Poor: A Comparative Analysis of 20 European Countries. *European Sociological Review*. 25 (4), 489-504.
- Maiden, R.P. (2001). The Evolution and Practice of Occupational Social Work in the United States. *Employee Assistance Quarterly*. Volume: 17. Issue:1-2. 119-161.
- Marasalı, Ö. S. (2018). *Türkiye’de Gelir Dağılımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Marx, I., Nolan, B. (2012), *In-work poverty*. GINI Discussion Paper No. 51. Amsterdam Institute for Advanced Labour Studies. Amsterdam.
- Marx, I., Verbist, G. (2008). Combating In-Work Poverty In Europe: The Policy Options Assessed. H. v. Andreb içinde, *The Working Poor In Europe*. UK: Edward Elgar.
- Marks, K. (2011) *Kapital, I. Cilt*. (Çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap.
- Metin, B. (2012). Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele. E. İ. Şişman içinde, *Sosyal Politika*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Metin, B. (2013) *Türkiye’de 2000 Sonrası Dönemde Uygulanan Ekonomik ve Sosyal Politikalar Temelinde Yoksulluk Sorunu Ankara’da Uygulamalı Bir Araştırma*. ÇASGEM Yayınları. Ankara
- Mingione, E. (2006). “Güney Avrupa Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele”. Edt.: Buğra, A., Keyder, C. *Sosyal Politika Yazıları*. İletişim Yay. İstanbul.
- Mishra, R. (1999). *Towards a Global Social Policy*. Globalization and The Welfare State, Celteham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Muddiman, D. (2000). *Theories Of Social Exclusion And The Public Library. Open To All?: The Public Library And Social Exclusion*. London: Resource: The Council For Museums, Archives And Libraries.
- Murray, C. (1984). *Loosing Ground, American Social Policy 1950-1980*. New York: Basic Boks.
- Müdürlüğü, T. B. (2010). *Sosyal yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Myrdal, G. (1944). *An American Dilemma: The Negro Problem and Moders Democracy*. NewYork-London: Harper-Brothers.
- Narayan, D., Patel, P., Schafft, K., Rademacher, A., Koch-Schulte, S. (1999). *Can Anyone Hear Us? Voices From 47 Countries*. W. Bank. New York: Oxford Uni Press.
- Nolan, B., Salverda, W., Checchi, D., Marx, I., McKnight, A., Toth, I. G. et al (eds.) (2014). *Changing inequalities and societal impacts in rich countries: Thirty countries’ experiences*. Oxford University Press. Oxford.
- OECD. (2019). (15 Haziran 2021). *2019 International Migration and Displacement Trends and Policies Report to the G20*. <https://www.oecd.org/migration/mig/G20-migration-and-displacement-trends-and-policies-report-2019.pdf>
- Ozawa, M.N. (1980). Development of Social Services in Industry: Why And How?. *Social Work*. Volume: 25. Issue: 6. 464-470.
- Öcal, A. (2015). Dezavantajlılıkla İlgili Temel Kavramlar. E. A. Öcal içinde, *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Bilgiler* (s. 2-14). Ankara: Pegem.
- Önder, İ. (2004). Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele. *Toplum ve Hekim*. 19 (1), 19-22.
- Öngen, T. (2014). *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi: Günümüzde İşçi Sınıfı*. İstanbul: Yordan Kitap.
- Özbudun, S. (2002). Küresel Bir Yoksulluk Kültürü Mü? Y. Ö. (Editör) içinde, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (s. 53-69). Ankara: TODAİE.

- Özcan, A., Karakılçık, Y. (2007). Kent Yoksulluğunun Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Hareketleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı: Küresel Yoksulluk*. ÇOMÜ Yay. Çanakkale.
- Özdemir, A. (2014). *Romanlarda Çalışan Yoksulluğu: Sakarya Gazi Paşa Mahallesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Özdemir, Ş. (2012). Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Dönüşümü: Batı Tipi Sınıflı Topluma Geçiş. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. 1(1), 151-180.
- Pamuk, M. (2000). Kırsal Yerlerde Yoksulluk. *İşgücü Piyasası Analizleri* (s. 73-121). içinde Ankara: DİE Yayınları.
- Paul, S. (1989). A Model of Constructing the Poverty Line. *Journal of Development Economics*, Vol, 30, 129-144.
- Peace, R. (2001). Social Exclusion: A Concept In Need Of Definition? *Social Policy Journal Of New Zealand*, 17-36.
- Pearson, M., Scarpetta, S. (2000). *An Overview: What Do We Know About The Policies To Make Work Pay*.
- Pehlivan, V. (2010). *Küreselleşme, Yoksulluk ve Türkiye*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Pena-Casas, R., Mia, L. (2004). *Working Poor in The EU, European Foundation for The Improvement of Living and Working Conditions*.
- Pena-Casas, L. (2004). *Working Poor In The European Union, European Foundation For The Improvement Of Living And Working Conditions*.
- Pena-Casas, R. and Ghailani, D. (2011). 'Towards individualizing gender in-work poverty risks'. in Fraser, N., Gutierrez, R. and Pena-Casas, R. (eds.). *Working poverty in Europe: A comparative approach*. Palgrave Macmillan. London. pp. 202-231.
- Peña-Casas R., Ghailani D., Spasova S., Vanhercke B. (2019). *In-work poverty in Europe. A study of national policies*. Brussels: European Social Policy Network (ESPN).
- Percy Smith, J. (2000). *Political Exclusion*. USA: Open University Press.
- Perruchoud, R., Redpath-Cross, J. (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü*. IOM Yayınları.
- Pire, Ö. (2011). *Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Uygulanan Sosyal Politika Programları: Isparta İli Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Polanyi, K. (1986). *Büyük Dönüşüm. Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

- Polanyi, K. (1944). *The Great Transformation. The Political and Economics Origins of Our Time*. Boston: MA: Beacon Press.
- Polanyi, K. (2009). *Büyük Dönüşüm (Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri)*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Poulantzas, N. (1975). *Classes in Contemporary Capitalism*. London: NLB.
- Refugees, U. N. (15 Haziran 2021). <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>
- Sapancalı, F. (2003). *Sosyal Dışlanma*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 3, 51-106.
- Sarıca, Ş. (2008). *Devleti Modellerinde Sosyal Harcamaların Niteliği: Emekgücünün Meta Niteliği Açısından Bir Değerlendirme* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi SEB, İstanbul.
- Scharf, T., Phillipson, C., Kingston, P., Smith, A. E. (2001). Social Exclusion And Older People: Exporing The Connections. *Education And Ageing*. 16 (3), 303-320.
- Scott, W. (1981). *Concepts and Measurement of Poverty*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- Spannagel, D. (2013), *In-work poverty in Europe: Extent, structure and causal mechanisms*. COPE Research Paper. Combating Poverty in Europe. Oldenburg, Germany.
- Seçkiner Bingöl, E. (2015). *Yerel Yoksulluk Yönetimi: İngiltere Örneği ve Sosyal Belediyecilik Bağlamında Türkiye'de Büyükşehir Belediyeleri Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Sen, A. (1976). Poverty, An Ordinal Approach To Measurement. *Econometrica*, Vol, 44 No, 2, 219-231.
- Silver, H. (1995). Reconceptualizing Social Disadvantage: Three Paradigms Of Social Exclusion. J. B. Figueiredo içinde, *Social Exclusion: Rhetoric Reality Responses* (s. 57-80). Geneva: International Labour Organization.
- Silver, H. (2007). Social Exclusion. G. Ritzer içinde, *Blackwell Encyclopedia Of Sociology* (s. 4419-4421). Blackwell Publishing.
- Silver, H., Miller, S. M. (2003). Social Exclusion. *Indicators*. 2 (2), 5-21.
- Skidmore, R.A., Balsam, D. ve Jones, O.F. (1974). Social Work Practice in Industry. *Social Work*. 19(3). 280-286.
- SPC (Social Protection Committee) (2014), *Social Europe: Many ways, one objective: Annual report of the Social Protection Committee on the social situation*

- in the European Union (2013)*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Somerville, P. (1998). Explanations of Social Exclusion: Where Does Housing Fit In? *Housing Studies*. Vol. 13. No.6, 761-780.
- Strengmann-Kuhn, W. (2002). *Woorking Poor in Europe: A Partial Basic Income for Workers*. BIEN 9th International Congress. Geneva, 11-14 Sempember, 2002.
- Suğur, N., Suğur, S., Çetin, O., Şavran, T. G., Akarçay, E. (2008a). Hizmet Sektöründe Çalışan Yoksulların Yoksulluk Algıları Üzerine Bir Araştırma. *İş. Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. 10 (4), 1-29.
- Suğur, N., Suğur, S., Şavran, T. G. (2008b). Türkiye’de Orta Sınıgın Mazbut Hizmetkarları: Gündelikçiler, Kapıcılar ve Çocuk Bakıcıları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 161-183.
- Sumner, A., Hoy, C., Ortiz-Juarez, E. (2020). *Estimates of the impact of COVID-19 on global poverty*. WIDER Working Paper, No. 2020/43. The United Nations University World Institute for Development Economics Research (UNU-WIDER). Helsinki.
- Şahin Taşgın, N. (2010). *Refah Devleti be İnsan Hakları Açısından Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Şahin, T. (2009). *Sosyal Dışlanma vve Yoksulluk İlişkisi* (Uzmanlık Tezi).Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Şenkal, A. (2005). Sivil Toplum ve Sosyal Sermaye: Sosyal Politikaya Dayalı Alternatif Kalkınma Modeli Arayışları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 55 (1).791-810.
- Şenkal, A. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*. İstanbul: Alfa.
- Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. Dergah Yayınları: İstanbul.
- Şenses, F. (2004). Yoksulluğun Küreselleşmesi mi? Küreselleşmenin Yoksulluğu Mu? *Toplum ve Hekim*. 19(1), 13-18.
- Tartanoğlu, Ş. (2010). Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası. *Sosyoloji Konferansları*. 42, 1-13.
- Taşcı, F. (2009). Bir Sosyal Politika Sorunu Olarak Göç. *Kamu-İş*, Cilt:10, Sayı: 4, 177-205.
- Taşkesen, M. Ö. (2012). *Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu ve Yoksulluk Politikaları: Kapıcıların Çalışan Yoksulluğu Bağlamında Dğerlendirilmesi (Isparta Örneği)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.

- Taylor, R. (1995). Canada and The World Backgrounder. *Waterloo*. 60(5).
- Temiz, H. E. (2008). Dünya'da Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri. *Çalışma ve Toplum*, Sayı:2, 61-100.
- TDK (17 Haziran 2022). <https://www.tdk.gov.tr/>.
- Thorbecke, E. (2009). Kalkınma Doktrininin Evrimii, 1950-2005. D. Ş. F. içinde, *Neo-liberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazıları* (Çev. Haki Pamuk) (s. 123-176). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tomanbay, İ. (2012). *Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetlerde Önce Kavram*. Ankara: Sabev.
- Tosuner, Ö. (2007). *Dünya Bankası ve Yoksullukla Mücadele*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi. Kocaeli.
- Tutar, E., Demiral, M. (2007). Türkiye’de Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları (STK)’nın Önemi. IV. *Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı: Küresel Yoksulluk*. ÇOMÜ Yay: Çanakkale.
- TÜİK (20 Haziran 2021). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2019-33668>
- UNHCR. (2022). (19 Ağustos 2022). *Refugee Data Finder*. <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>.
- UNDP. (2019). *Global Multidimensional Poverty Index 2019 Illuminating Inequalities*. UNDP.
- Valiliği, B. (6 Haziran 2021). <http://www.bingol.gov.tr/tuik-verilerine-gore-bingol-merkez-ve-ilcelerinin-2019-yili-nufus-verileri>.
- Wallace, R., Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişlemesi*. (Çev: Leyla Elberuz, M. Ramî Ayas). Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Ward, N. (2009). Social Exclusion, Social Identity And Social Work: Analysing Social Exclusion From A Material Discursive Perspective. *Social Work Education*. 28 (3), 237-252.
- World Bank. (2001). *World Development Report 200/2001: Attacking Poverty*. New York: Oxford University Press.
- Yaman, Ö. M., Kesgin, B. (2013). Sosyal Politikada Sosyal Güvensizliğe Karşı Sığınılacak Son Liman Aile mi? M. Şentürk, & Ö. M. Yaman içinde, *Kentleşme ve Sosyal Politikalar* (s. 45-65). İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir ve Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.
- Yazıcı, E. (2010). *Dönüşen İş Kültürü: İlkçağdan Sanayi Ötesi Topluma*. Ankara: A-Kitap Yayınları.

- Yıldırım, B., Kılıç, C. (2021). Post- Endüstriyel Çağda Endüstriyel Sosyal Hizmet Uygulamaları. *AÜEDFD*. 66. 201-220
- Yıldırım, M. (2014). Ayrımcılık. E. A. Alper içinde, *Sosyal Politika*. Bursa: Dora Yayınevi.
- Zabcı, P. (2009). *Dünya Bankası Yanılsama ve Gerçekler*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş*. (D. Baran Çiftçi, Dü.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Zucker, G. S., Weiner, B. (1993). Conservatism and Perceptions of Poverty: An Attributional Analysis. *Journal of Applied Socail Psychology*. 925-943.
- Zülfikar, B. Ş. (2010). *Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Yöntemleri: Katılımcı Bir Yaklaşımla Sosyal Riski Azaltma Projesi'nin Başarı Değerlendirmesi-Ankara İli Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi. Ankara.

EK 1: SOSYAL DIŞLANMA ÖLÇEĞİ

ÇALIŞAN YOKSULLUĞU İLE SOSYAL DIŞLANMA İLİŞKİSİ: BİNGÖL İLİ ÇALIŞMASI ANKET FORMU								
Değerli Katılımcı; Bu anket formuyla, Bingöl ilinde çalışan yoksulluğu ile sosyal dışlanma ilişkisini belirlemede kullanabileceğimiz verilerin elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu veriler doktora tez çalışmasında genellemeler halinde kullanılacak olup, başka bir amaçla kullanılmayacaktır. Doğru ve gerçek cevabınız bizim doğru sonuçlara ulaşmamızı sağlayacaktır. Çalışmamıza yapacağınız önemli destek ve katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz. Öğr. Gör. Abdulkadir İNAK - Prof. Dr. Bedrettin KESGİN								
					Anket No:			
BİRİNCİ BÖLÜM: DEMOGRAFİK BİLGİLER								
1.1. Cinsiyetiniz?	Kadın	Erkek						
1.2. Yaşınız?	16-25	26-35	36-45	46-55	56-65	66 ve Üzeri		
1.3. Eğitim durumunuz?	Okur-yazar değil	İlköğretim	Ortaöğretim	Lise	Yükseköğretim	Üniversite	Y. Lisans-Doktora	
1.4. İş Durumunuz?	Serbest Meslek	Garson	Tezgâhtar	Beden İşçisi	Teknik Personel	Üretim Elamanı	Diğer :	
1.5. Çalışılan Sektör	Sigortalı (Formel Sektör)	Sigortasız (Enformel Sektör)						
1.6. Medeni durumunuz?	Bekâr	Evli	Dul (Eşi Ölmüş)	Ayrı Yaşıyor	Boşanmış			
1.7. Çocuk durumunuz?	Yok	1	2	3	4	5	6 ve üzeri	
1.8. Aylık toplam geliriniz?	1000-2000	2001-3000	3001-3500	Asgari Ücret				

İKİNCİ BÖLÜM: SOSYAL DIŞLANMA ALGISI İLE İLGİLİ BİLGİLER

Lütfen aşağıdaki maddeleri okuyunuz ve sizi en iyi ifade eden cevabı işaretleyiniz. Cevabınız için çok düşünmeyiniz, aklınıza ilk gelen en doğrusu olacaktır.

SORULAR	Hiçbir Zaman	2	3	4	5
	Hiçbir Zaman	Ara Sıra	Nadiren	Sık Sık	Her Zaman
2.1. Su, elektrik, gaz, telefon gibi zorunlu ödemelerimi güçlükle yaparım.					
2.2. Ödenmemiş faturalarım vardır.					
2.3. Maddi durumum hakkında endişelenirim.					
2.4. Gelirimi giderimle denkleştirmeyi 2 yıl öncesine kıyasla daha zor buluyorum.					
2.5. Buzdolabı, TV, çamaşır makinesi eskirse veya bozulursa kolayca yenisini alırım.					
2.6. Temel ihtiyaçlarım için (yemek, giyecek vb.) para harcamakta zorlanırım.					
2.7. Derneklere üye olmak isterim ancak üyelik aidatı beni düşündürür.					
2.8. Benim için, kredi almak zordur.					
2.9. Kamu kurumlarında (hastane, vergi dairesi, nüfus müdürlüğü vb.) kötü muamele ile karşılaşırım.					
2.10. Kamu kurumlarında (hastane vb.) randevu ve tedavi isteklerim çok uzak tarihlere verilir.					
2.11. Kamu kurumlarında (hastane, vergi dairesi, nüfus müdürlüğü vb.) sorun yaşarım.					
2.12. Kredi ve sigorta müracaatlarım reddedilir.					
2.13. Yararıma olacak uygulamalar hakkım olduğu halde sonlandırılır veya hakkım hiç verilmez.					
2.14. Yaşadığım çevrede olaylar çıkar.					
2.15. İki yıl içerisinde başka bir yere taşınmayı düşünüyorum.					
2.16. Yeni bir ev bulmam uzun sürdü ya da uzun sürebilir.					
2.17. Yaşadığım çevrede komşuluk ilişkileri iyi değildir.					
2.18. Yaşadığım çevrede kendimi güvende hissetmiyorum.					
2.19. Evde tek başına olmaktan korkuyorum.					
2.20. Yaşadığım çevrede gürültü vardır.					

2.21. Yaşadığım çevre kirlidir.					
2.22. Kendimi toplumdan dışlanmış hissediyorum.					
2.23. Eğlenmek için ev dışında faaliyetlere katılırım.					
2.24. Sosyal ilişki kurabileceğim kişi sayısı çok azdır.					
2.25. Çok sayıda arkadaşım vardır.					
2.26. Arkadaşlarımla toplanmayı, birlikte vakit geçirmeyi severim.					
2.27. Sırlarımı paylaşabileceğim arkadaşlarım yoktur, ya da çok azdır.					
2.28. Arkadaşımdan çok az sosyal destek görürüm.					
2.29. Diğer insanlarla olan ilişkilerimde sorun yaşarım.					
2.30. Sağlık sorunlarım nedeniyle diğer insanlarla olan ilişkilerimde sorun yaşarım.					
2.31. Arkadaşımın yararına olacaksa yalancı şahitlik yaparım.					
2.32. Yakalanmadığım sürece kanunları çiğnemek sorun değildir.					
2.33. Ücretli olarak çalışanların ek bir işte daha çalışmalarını uygun karşılarım.					
2.34. İşsizlik parası veya sosyal yardım parası alanların ek iş yapmalarını uygun karşılarım.					
2.35. Başkalarının emekli veya sigorta karnelerini kullanarak ücretsiz muayene olunmasını veya ilaç alınmasını uygun karşılarım.					

EK 2: YARI YAPILANDIRILMIŞ DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME FORMU

Katılımcı No:

Cinsiyet:

Yaş:

Medeni Durum:

Eğitim:

Çalışılan Sektör:

Meslek:

Çocuk Sayısı:

Gelir Durumu:

Değerli Katılımcı,

Görüşmemize geçmeden önce, bu katılımın gönüllülük esasına dayandığını, görüşmemizin gizli olduğunu ve görüşmede konuşulanları yalnızca benim bileceğini belirtmek isterim. Bunun yanı sıra araştırma raporunda isimleriniz kesinlikle yer almayacaktır. Konuşmalarımızı not alacağımı veya kayıt cihazına kaydedeceğimi bildirmek istiyorum. Görüşme sonunda istemediğiniz bazı bilgileri söylebiliriz.

Görüşmeye başlamadan önce sormak istediğiniz herhangi bir sorunuz veya belirtmek istediğiniz bir düşünceniz var mı?

İzin verirsiniz görüşmeye başlamak istiyorum.

1. Yoksulluk denilince aklınıza gelen ilk şey nedir? Açıklar mısınız?
2. Kendinizi yoksul olarak tanımlıyorsanız sizce yoksulluğunuzun sebepleri nelerdir?
3. Çalıştığınız işten aldığınız ücretin kişisel ve ailenizin ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Düşünmüyorsanız nedenleri ile açıklar mısınız?
4. Ne kadar ücret alsaydınız emeğinizin karşılığını aldığınızı düşünürdünüz?
5. Çalışma hayatı içerisinde bulunmanıza ve buna bağlı geliriniz olmasına karşın maddi ve manevi sosyal destek (aile, akraba komşu vb.) ihtiyaçlarınız bulunmakta mıdır? Bu ihtiyaçları örneklerle açıklar mısınız?
6. En çok hangi konu/larda çevrenizdeki insanlardan (akraba, hemşeri, arkadaş, komşu gibi) destek alırsınız?
7. Sosyal çevrenizden (aile, komşu, arkadaş vb.) sıklıkla nakit ihtiyacınızı karşılamakta talepte bulunur musunuz? Sıklıkların sürekliliğini nasıl açıklarsınız?
8. Ailenin zor zamanlarda sığınabilecek güvenli bir liman olduğuna dair görüşle ilgili fikirleriniz nelerdir?
9. Köylerin kentte yaşayan bireylere ek gelir (arazilerin tarım amaçlı kullanımı, hayvan bakımıyla elde edilen gelir ya da ürünler vb.) sağlama görevinin devam ettiğine dair düşünceleriniz nelerdir?

10. Başka kişilerden zekât, fitre, giysi, gıda gibi yardım/lar alıyor musunuz? Örneklerle açıkla mısınız?
11. Aile üyelerinizin sağlık ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çektiğiniz için hayatınızın herhangi bir döneminde bu ihtiyaçların karşılanmasını erteleme durumunda bulundunuz mu? Bulunduysanız örneklerle açıkla mısınız?
12. Aile üyelerinizin eğitim ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çektiğiniz için hayatınızın herhangi bir döneminde bu ihtiyaçların karşılanmasını erteleme durumunda bulundunuz mu? Bulundaysanız örneklerle açıkla mısınız?
13. Çocuklarınızı kreş/anaokulu gibi okul öncesi eğitim kuruluşlarına gönderiyor musunuz? Gönderemiyorsanız nedenlerini belirtebilir misiniz?
14. Ne sıklıkla boş zaman değerlendirmelerinde sosyal aktivitelere (sinema, piknik, geziler vb.) katılırsınız?
15. Boş zaman değerlendirmelerinde aileye yeterli zamanın ayrılması hususunda düşünceleriniz nelerdir?
16. Tatil planlamaları yapmak boş zaman değerlendirmelerinde bir seçenek olarak görülmektedir. Bu konuda düşünceleriniz nelerdir?
17. Maddi durumunuzdan ötürü sosyal çevrenizin (akraba, arkadaş, komşu vb.) davet ettikleri etkinliklere (gezi, düğün, yemek vb.) katılım sağlama hususunda problemler yaşadığınız dönemler olmakta mıdır?
18. Arkadaş çevrenizde ya da katıldığınız sosyal ortamlarda kendinizi ifade etmekte ya da bulunduğunuz ortama uyum sağlamakta zorlanır mısınız?
19. Toplumsal hayatta kendinizi yalnız hissettiğiniz zamanlar olmakta mıdır?
20. Hayatınızın herhangi bir döneminde toplum içinde kötü muameleye ya da dışlanmaya maruz kaldınız mı?
21. Herhangi bir kurum ya da kuruluştan aldığınız yardımlar nelerdir?
22. Sosyal yardımların çalıştığı halde hayatlarını idare ettirmekte zorlanan bireyleri de kapsamı gerektiğine dair görüşleriniz nelerdir?
23. Çalışma hayatında bir fon kurulup bu fon kapsamında düşük ücretli-sosyal güvenceli işlerde çalışan bireylerin sosyo-ekonomik açıdan desteklenmesi fikrinin olumlu katkıları olabileceğine dair düşünceleriniz nelerdir?
24. Son olarak sizin anlatmak/eklemek istediğiniz bir şey var mı?

EK 3: ETİK KURUL RAPORU ÖRNEĞİ

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU KARARI

PROTOKOL NO: 2021/138

ARAŞTIRMA BAŞLIĞI	Sosyal Dışlanma ve Çalışan Yoksulluğu İlişkisinin İncelenmesi : Bingöl İli Örneği
ARAŞTIRMANIN TÜRÜ	1- Nicel ve Nitel Araştırma – Tanımlayıcı Araştırma 2- Doktora Tez Çalışması
ARAŞTIRMACILAR	1- Sorumlu Araştırmacı : Abdulkadir İNAK 2- Tez Danışmanı : Prof. Dr. Bedrettin KESGİN
KARAR	Etik Yönden Onay Verilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini Bingöl'de tamamladı. 2013 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü'nden mezun oldu. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü'nden yüksek lisans derecesi aldı. Yalova Üniversitesi Lisansüstü Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Bölümü'nde Doktora eğitimini bu teziyle tamamlamıştır. 2013-2020 yılları arasında kamu kuruluşunda sosyal çalışmacı olarak görev yaptı. 2021 yılında Siirt Üniversitesi Eruh Meslek Yüksekokulu'na öğretim görevlisi olarak atandı. Görevine devam etmektedir.

Uluslararası hakemli dergilerde yayınlanan makaleler

ÖNDER, M., İNAK, A. (2018). Geçmişte Kurum Bakım Hizmeti Alanların Şiddet Görme Durumları ve Bakım Hizmeti Algıları: Bingöl Örneği. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 195-210. DOI: 10.29029/busbed.395402

Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında basılan bildiriler:

İNAK, A., ÖNDER, M. (2018), Geçmişte Kurum Bakım Deneyimi Bulunan Bireylerin Etiketlenme Durumları: Bingöl Örneği. *III. Uluslararası Mesleki ve Teknik Bilimler Kongresi*. Gaziantep.